

XXXIII. évfolyam.

1—6. füzet.

(Új folyam XVIII.) 1922.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTI

SOLYMOSSY SÁNDOR.

Megjelen évente 6 füzetben.

Jelen évfolyam előfizető ára 100 korona.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1923.

TARTALOM.

I. Értekezések.

	Lap
Ernyey József : Tótnyelvű krónikás énekek és kuruc dalok	1
Solymossy Sándor : Keleti elemek népmeséinkben	30
Szendrey Zsigmond : Magyar népmonda-típusok és tipikus motívumok	45
Schwartz Elemér : A népnyelv ügye a magyar néprajz körében	64

II. Néphagyomány.

Népdalok : 1. Népdalok a biharmegyei Tárkányból (<i>Kovács János</i>). — 2. Vándor mesterlegények éneke (<i>Varga Géza</i>)	72
Népballada : Matyi Zsuzsi. (<i>Horváth Lajos</i>).	73
Népi színjátékok Jászkarajenő és Jászsószentgyörgy községekben (<i>Relkovié Neda dr.</i>)	74
Népmesék : 1. Lén, aki se anyátú, se apátú nem született (<i>Sutter Béla</i>). — 2. Batori Zsófi (<i>Dobay Sándor</i>). — 3. A fekete bárányak (<i>Kovács János</i>). — 4. A három tolvaj meg az ásitó asszony (<i>Relkovié Davorka</i>).	77
Népmondák : 1. Nyitráról. — 2. Békésből (<i>Szentkereszty Tivadar</i>). — 3. Körmendről (<i>Bartunek J.</i>)	84
Babonák : 1. A kenyérsütés babonái (<i>Kiss Lajos</i>). — 2. Babona-adalékok (<i>Relkovié Davorka</i>)	86

III. Kisebb közlemények.

Tuskóhúzás a hieneknél (<i>Csávásy Alice</i>) — Ősrégi magyar lakodalmi szokás (<i>Baróti Lajos dr.</i>) — A Szibinyáni Jank-mondához (<i>Moravesik Gyula</i>) — Néhány szó a heancok eredetéről (<i>Thirring Gusztávné Waisbecker Irén</i>)	91
--	----

IV. Adattár.

Adalékok a népmondák irodalmi feldolgozásához (Szendrey Zsigmond) — Párhuzamok egy népdalhoz (H. Fekete Péter) — Zugattyú-bugattyú (H. Fekete Péter)	102
---	-----

V. Néprajzi irodalom.

A) Hazaiak: Bruckner Győző dr.: A Szepesség népe. — Horváth Sándor: A középkori magyar cimertan jelképezése. — Grexa Gyula: A Csaba-monda és a székely hűnhagyomány. — Kovács Alajos: A zsidóság térfoglalása Magyarországon. — Pröhle Vilmos: Napkeletről. — Pezenhoffer Antal: A demografiai viszonyok befolyása a nép szaporodására. — A Sárospataki Hírlap füzetes kiadványai. — Tanácskozás a háziiparról. — Tonelli Sándor: A turánizmus. — Zolnai Béla: Mátyás-mondáink eredete és fejlődése. — B) Külföldiek: Walter Anderson: Der Schwank vom Kaiser und Abt bei den Minsker Juden. — W. Anderson: Volkskundliche Bibliographie. — Folklore-Fellows Communications. — Václav Tille: Verzeichnis der böhmischen Märchen. — Kaarle Krohn: Aspelin Eliel. — Maurits de Meyer: Les contes populaires de la Flandre. — Adolf Graf: Die Grundlagen des Reineke Fuchs. — Frobenius Leo: Atlantis. — Hambruch Paul: Malaiische Märchen aus Madagascar und Insulinde. — Löwis of Menar Aug.: Finnische und estnische Volksmärchen. — Lönborg Sven: Der Klan. — Naumann Hans: Grundzüge der deutschen Volkskunde. — Tagányi Karl: Lebende Rechtsgewohnheiten u. ihre Sammlung in Ungarn. — Thurnwald Richard: Die Gemeinde der Bánaro. — Néprajzi (Folklore) könyvészet 1921-ből (<i>Hellebrant Árpád</i>)	105
---	-----

VI. Néprajzi hírek.

1. Nemzetközi vallás ethnológiai kongresszus. — 2. Közép-európai vallás ethnológiai kongresszus. (ss.)	114
--	-----

VII. Társasági ügyek.

I. Tagányi Károly elnöki megnyitója. — II. Dr. Madarassy László főtítkári jelentése. — III. A Magyar Néprajzi Társaság 1921. évi zárószámadása és 1922. évi költségelőirányzata. — IV. A számvizsgáló-bizottság jelentése. — Jegyzőkönyv a Magy. Népr. Társaságnak 1922. március 29-i évi rendes közgyűléséről. — Tagtársainkhoz	115
--	-----

E folyóirat közleményeire vonatkozó jogainkat fentartjuk.

TOTNYELVŰ KRÓNIKÁS ÉNEKEK ÉS KURUC DALOK.

Harminc esztendeje mult, hogy Káldy Gyula társaságunk egyik ülésén (1892 márc. 27.) bemutatta az 1672—1707. évekből való magyar dalgyűjteményét, 1894-ben pedig ugyancsak társaságunkban folytatta krónikás és vitézi énekei megkezdett sorozatát. A feledés homályából kimentett énekek itt keltek általa új életre, joggal mondhatjuk tehát, hogy társaságunk a néphagyományok kutatása mellett ezek felélesztésében is közreműködik. Azóta nagyot haladtunk a népköltés gyűjtése terén. Elég utalnunk Bartók és Kodály Európaszerte ismert fonográf-gyűjtésére, szólhatunk a Néprajzi Múzeum hasonló gazdag felvételeiről és más rokon társulatok hangjegyes népköltési kiadványairól. Ezek mind pozitívumok, mindamelllett Káldy-Bartalus szűkebb medrű irányának a krónikás dalok kutatásában követője nem akadt, az utolsó török harcok, a daliás idők, Rákóczi-korának dalkínese még mindég nincs összeszedve. Sok mulasztást kell még pótolnunk.

Mai tanulmányom, bár tizennégy tétellel szaporítja a krónikás közlések számát, mégis csak egyoldalú, mert kizárólag tótnyelvű adatai vannak, földrajzilag is szűk határra szorítkozik, Nyitra megye déli részén mozog, tehát nem versenyezhet az úttörők munkájával sem. Gyűjteményem érthetőleg nem a mai szomorú napokban támadt, diákkoromba nyúlik vissza, alapjában nem is az enyém. Gyűjtője, nevét érthető okokból elhallgatom, eredetileg Turócszentmártonnak szánta, ahol akkor a *Slov. Pohľady*-ban néhány kuruc dalt adtak ki, de tervét időközben megváltoztatván, kottáit nekem adta, tehát a közlendő krónikás és honvéd énekek a tót irodalom számára is újdonságok. A gyűjtés eredetét illetőleg vissza kell mennünk 1891-ig, amikor a kuruc dalok hatása szalmalángjánál, legalább azon a klasszikus területen, ahol az utolsó tárogató is helyet talált, mindenki kuruc nótákat keresett. Akkor történt, hogy *Érsekújvár és Vidéke* 1891-ik évi 42. számában Druga Mihály törvényszéki jegyző az egyik szőlősgazdától, Szabó Mihálytól hallott tótnyelvű kuruc dalra hívta fel a figyelmet. Ez volt az ismeretes Rákóczi-Bercsényi . . . Dallamát utóbb fölvette Dubrovay János újvári karmester és átadta Bartalus Istvánnak. Ezzel a kutatás új mederbe tért.

Jól emlékszem, mint diák ennek a cikknek a hatására. Akkor hallottuk először, hogy a népleleknek saját kincsei, megiratlan még a szintakszisznál is különb tudománya van, utána jött az első felhívás néprajzi társaság alakítására. Akkor hagytuk abba az ócska írások dűlását, régi könyvkötések fejtegetését, ahol nótákat kerestünk s bizonyos tisztelettel kezdtük nézni a parasztot. Nemsokára *Besztercebánya és Vidéke* 1891. évi 48. száma az Érsekújvári szenzációval foglalkozva, két újabb tót nótát adott Ohajról:

„A Surányi szigetet
Nyitra körülzárja,
valamint a másikat:

Elmegyek Surányból
Táborba sietek

Ott Bercsényi fővezér
Táborát vizsgálja, stb.

Rákóczi hív harcra
Zászlajánál legyenek, stb.

ezt a Káldy révén azóta ugyancsak közkinccsé lett mélabús nótát. A vidék, az akkor divatos hangulatnak engedve, örömmel vette a fölfedezéseket. A tót nótámondók egyszerre népszerűek lettek, barátkoztunk velük, kerestük tudásuk forrásait, kutattuk a régi dalos, imádságoskönyveket, főleg az öreg nótás füzeteket. Eredmény járt mind a két irányban: egymásután több régi ének szövege jelent meg a lapokban, de hangjegy nélkül és rendszerint hevenyészett magyar fordításban. Ezekhez csatlakozik a jelen gyűjtemény, mint kísérlet arra nézve, mit tud a nép saját, virágos multtal bíró vidéke történetéből, dalban és prózában? mikép egyezik hagyománya, a történelemmel? Feleletünket alább adjuk.

A vidéki lapok soká tartották ébren az érdeklődést, a gyűjtés tovább folyt. Nem foglalkozunk most e közleményeknek további sajtóbeli visszhangjával, csak a tót részről jött választ akarjuk regisztrálni. A „*Slovenské Pohľady*“ 1892. évi 629. lapján összefoglalta az addigi eredményeket, de józan szkepszissel elébb az eredeti, addig alig ismert tót szövegeket kereste. Ellenőrzése bevált, a kapott szövegeket hitelesnek találta, népi verseknek ismerte el, csak az egyik nóta az *Elmegyek Surányból* harmadik strófája ellen emelt kifogást, midőn arra utalt, hogy Rákóczi korában a *vlasti-branec* = honvéd szó anachronizmus, ebből azonban csak szövegromlást, nem hamisítást akart megállapítani. Hogy felfogása a kritikában helyes volt, igazolták a nóta Liptó-Turócból fölmerült variánsai, ahol a kifogásolt versszak másképen hangzik:

Ti šuránsky vífaz,
Moje milé dita!
Hej, keď si vlasti-branec
Vlasť ti už rozkvitá — *helyett*:
Ti turčiansky vífaz
Moje milé dieta
Hej takých husárov
Je veru potreba

Azaz:
— — — — —
Ha beálltál honvédnek
Hazád él boldogan — *helyett*:
Hej ilyen huszárra
Beh nagy szükségem van, stb.

L. alább a 16. lapon.

Kiderült aztán, hogy nemcsak a surányi honvédek alakították így át a maguk számára, a régi kuruc dalt, hanem másutt is lokalizálták. Így pl. a barsi legények Bercsényi generál helyébe Kosztolányi kapitányt tettek és a nóta így megfejelve új életet kezdett, szakasztott úgy, mint a Káldy-féle gyűjtemény: „Od Világošu ide kôn vrany“ nótája egyezik Kollár I. 35. l. régi szövegével. Nevezetes, hogy a nyelvújító *vlasti-branec* szó, amely különben sehol sem fogant meg, a surányi nótában megélt a nép ajkán és bár a honvéd szót most sem mondják *vlasti-branec*-nek, ebben az egy esetben megtartották. A variánsok aztán rávezettek arra is, hogy a surányi nóta valóban innen terjedt el, de ma már szülőhelyén is csonka alakban él. A nóta végét pl. csak Liptóban ismerik, kuruc nótának, Luby-nótának mondják bár a mai szövegben már szó sincs a kurucokról. Itt meg a nóta eleje veszett el. V. ö. Kollár Zpjewanky I. 36. l. i. „Keď ja pojdem na tú vojnu kuruckú.“

Nezomrem v postely
Lež padnem na boji
A keď padnem s kona
Šabla mi zazvoni.

Nem ágyban halok meg
Meghalok nyeregben
Ha lóról leesem
A kardom csenegen stb.

Ennek a nótának két versszakos töredéke, illetőleg változata mint *Šavlenka broušená* stb. eljutott Csehországba is, ahol nem is népdal, hanem sajátos nemzeti dalként tisztelik. Szóval a kuruc nóta akaratlanul eljutott ide is.

A bizalmatlan tót kritika még ezzel a megállapítással sem érte be. Mikor a kurucnótaláz már csillapult, 1897-ben újból felvetették a surányi nóták kérdését és *Križko Pál* historikus ott a helyszínén győződött meg a közlés hitelességeiről, sőt 13 hasonló nótát gyűjtött, melyek a *Slov. Poblady* 1897. évi 682. stb. 1. részben hangjegykísérettel láttak világot. Ezek közül figyelmet érdemel: Eszterházy Miklós főkapitány 1622. Csúz völgyében vett török diadalának nótája: „*Velmi smutné chýre prišli . . .*“ Érsekújvár 1662 szept. 25. bevétele a török által: „*Pod Budínsky zámok Turci sa schádzali*“, a gyávasággal vádolt Forgách Ádám dícsérete és „*Surányi Szt. Zsófia*“ Wesselényi Ferencné Bosnyák Zsófia († 1644) története XVIII. sz. feldolgozásban: *Barón Bosňák Tamáš, ten uherský mágnás . . .* a többi historiás mázát vesztette katonanóta, töredék, de kiválóan alkalmas alábbi gyűjteményünk kiegészítésére, pl. az egyik a „*Surányi mustra 1708.*“ hitelességét támogatja (*Sl. Pohl.* 1897. 746. l.) legalább a szövege tekintetében. Mindamellet tamaskodjunk tovább, tegyük fel, hogy még ezzel sincs elintézve a nóták hitelességének kérdése. Eddig azt láttuk, hogy a fölmerült kuruc nótákat a tót irodalom alakilag és tartalmilag hitelesnek fogadta el, variánsai, töredékei másutt is élnek a nép között. Most azt kell igazolnunk a multa nézve, főleg a krónikás énekeket illetőleg, hogy ilyenek régebben is éltek a nép között.

Ismeretes pl. hogy a cseh irodalomnak van a tótból átvett két éneke a mohácsi vészről. Az egyik nóta még a király halálát sem tudja, csak eltűnéséről beszél, tehát a gyászeset után két-három héttel íródott. A másik szöveg már ismeri a király halála körülményeit is. Van a tótságnak egykorú éneke Szigetvár ostromáról, Zrínyi haláláról, ahol a névtelen szerző a vár elestét a cseh ágyú-mester árulásával magyarázza. Ott van Murány 1549. ostromának Tinódy hatása alatt irt éneke és több hasonló emlék. Tótnyelvű krónikás énekeket közölt már *Tablic Bohusláv* 1804—1812. kiadott köteteiben. Kuruc és labanc dalokat hozott a *Časopis Českého Muzea* 1832. IV. 389. lapján, újabb pótlást adott *Jan Kollár Narodnie Zpjevanki*. II. kiad. Pest 1834. I—II. köteteiben, szóval nem hozunk új dolgot, ha tótnyelvű kurucdalokról beszélünk, a kérdésnek már multja van. (L. Szeberényi L. fordításait a Kisfaludy Társ. kiadványaiban.) *Kollár* idejében ezek a nóták még közismertek voltak. Gyűjtői¹ jóval több ilyet küldtek

¹ Nagyon tanulságos ez a névsor és a munkamegosztás, ahol Bossányi András, Fegyveressy Bálint, Gosztonyiné Petrőczy Polixena, Szentkereszthy Sándor, Dézsy István, Maróthy Márton, Mártonffy Márton, Petényi Salamon stb. a legszebb tót dalokat küldik be, a két Füredy testvér a dallamokat gyűjti — Rohoň, Belohorský, Baltazár Porubszky, Lauček, Lauka Pál és társaik pedig a krónikás énekek, kuruc dalok szedésén fáradoznak br. Luzsinszky, br. Mednyánszky stb. támogatása mellett. Ilyen volt a korszerű kritika és a munka ellenőrzése Kollár, Sláwy Deóra-jának megjelenése után.

Kollárnak, mint amennyit ő fölhasznált, emellett maga említi, hogy kezében volt a *Holko*-féle kéziratot dalgyűjtemény, egykor Rotarides tulajdona, de ennek 1678-al kezdődő nótáit sem merítette ki teljesen. Szóval akadt történeti anyaga bőven, de Kollár óvatosan válogatott benne. Számot kellett vetnie Bécs érzékenységével, a cenzúrával, meg saját érdekeivel, hogy odafenn ne tekintsék rebellisnek őt is. Pedig az így szemelgetett gyűjtemény kuruc nótáinak hangja mégis keserű, magyar, meg nem édesítik azt a közbeszótt, egyébként ugyancsak hiteles labanc versek sem.

Ha már most *Kollár* elfogadta az Árva, Turóc, Liptóból gyűjtői útján a nép ajkáról vett kuruc nótákat és krónikás énekeket, nemde szabad tovább haladnunk e nyomon és hasonló nóták emlékét keresnünk a történelmi események, a kurucélet klasszikus talaján ott, hol a tót-magyar nyelvhatár összefolyik, s a magyarság kétszáz év óta tért veszít a tótság javára. Érsekújvár, Surány tót-magyar vidékét értjük, ahonnan e gyűjtemény második része is való. E területen, miként alább látjuk, a törökdúlás után megfogyott magyar lakosság közé, a régen szinmagyar vidékre a földesurak lassan tót jobbágyokat kezdtek telepíteni. Így lett a vidék előbb kétnyelvűvé, majd végleg tóttá, mert a magyar kisebbség, átadván hagyományait a telepeseknek, beolvadt a jövevényekbe.

Ez a kijelentés nem általános mentség, hanem az uradalmi levéltárakból évről évre igazolható valóság, ahol nyomon követhetjük a bevándorló és betelepített tót jobbágyok szaporodását, másfelől a prediális nemesek s a néhai várbeli magyarok eltűnését, felszívódását, noha ezek sem veszték el nyomtalanul. Ha az uradalmi telek-összeírások, adás-vételek mellé oda állíthatnók az egyházi anyakönyvek adatait, amint az egyik-másik községben lehetséges, egész pontosan kitűnnék, hogy az elenyészett magyar vér melyik tót családban él tovább. Sajnos, Surányban az anyakönyvek csak 1720-al kezdődnek, a korábbiak elpusztultak. Így tehát csak a levéltárak, főleg a Motesiczky és a tótmegyeri uradalmi levéltár adataira vagyunk utalva. Vessünk egy futó tekintetet Surány történetére.

Még alig heverte ki a vidék az 1541—52. évi törökdúlást, de Surány vára, mint Újvár elővédje és élelmezője, már helyreállott. Kapitánya közvetlenül az 1600-at megelőző években Bosnyák Tamás. Valószínűleg neki köszönhető, hogy nagybátyja, Illésházy István országbíró, 1600-ban kétszázegyezer forint adományul megszerezte az uradalmat. Illésházy két testvérével együtt mindkét ágra terjedőre kapta ezt, azért a maga egyharmadrészét: Surány vára, Keresztúr, Bánkeszi, Nagyszeg, Várad, Salgó, Egyházszeg, Özdöge és Tolmács (Nyitra vármegye), Visk, Szemeréd, Pereszlény (Hont vármegye), Nagy- és Kis-Csitárban (Nógrád vármegye) Bosnyák Tamásnak engedte át, míg a másik kétharmadrész az Illésházynak kezén maradt. Az uradalom állapotáról némi fogalmat ad az 1570 után készült leírás, amely azt mutatja, hogy a lakosság már akkor is nagyon meggyérült. (Orsz. Levlt. N. R. A. F. 296. 32.) Egészben 49 egésztelkes, hatvanhat félhelyes, négy harmadhelyes és egy negyedhelyes jobbágya volt. Surány maga 18 félhelyes és egy egésztelkes alattvalóval szerepel. Még a kedvezményes falvak is amilyen pl. Egyházszeg, Keresztúr stb. bár népét semmi adó nem terheli, csak a „vár takarítására“ szolgál és a halászati jog fejében heti egy tál friss halat ad, összesen négy kétportás, kilenc egyportás és öt félhelyes jobbágyat tud fölmutatni. Az egész uradalomnak egyetlen egy zsellérje van és négy új telepese,

még meg nem épült házzal. Egy későbbi összeírás beszámol az uradalom jövedelméről. Kézpénzben egész évre 50 forint 32 denár, természetben 67 tojás. $9\frac{1}{2}$ sajt, 41 kappan, 23 tyúk, 54 kalács, 8 galamb, 37 szekér fa, $7\frac{1}{2}$ szapu búza, $7\frac{1}{2}$ szapu rozs, 15 szapu zab járandósága van. Az uradalomnak külön három szőleje évente körülbelül száz akó bort ad, legfőbb haszna a három malom, (innen ered a Molnos-Surány név) mert átlag 270 szapu búzát fizet, de ebből a jövedelemből eltartja az uraság a vár 200—250 főnyi népét, tartozik gondoskodni a falakról, ágyúkról és ellátni a kegyurasággal járó terheket. (Orsz. Levlt. N. R. A. F. 298. 35.) Mennyit rontott az állapoton az utolsó három török betérés, számbelileg nem tudjuk kimutatni, de a népesség természetes gyarapodása mellett is a helyzet alig javult, ha meggondoljuk, hogy időközben a latifundium megoszlott. Bennünket ezúttal Surány és vidéke, mint a Bosnyák család öröksége, érdekel. Surányban első ízben B. két fia Tamás és István, két leánya Magda férjezett Fánchy és Brigitta, férjezett Terstyánszkyné részesedett, második ízben Bosnyák István a későbbi püspök és három leány: Zsófia Wesselényiné, Judith férjezett Balassáné és Kata férjezett Perényiné osztozkodtak. Ilyen állapotban érte meg az uradalom az 1622., 1632. és 1640. évi dűlásokat. Mivel mindkét ág osztozott benne, már az 1600-as évek felé a fentemlitett családokon kívül következőleg tagozódott: $\frac{5}{13}$ része Kaunitz Andrásé, $\frac{3}{12}$ része Eszterházy Péteré, $\frac{3}{12}$ része Motesitzky Pálé, $\frac{1}{13}$ része Koháry-Barkóczy-juss. E nevekkel alább még találkozunk, itt csak azért említjük, hogy lássuk, milyen különböző családok, különböző érdekek kerültek itt együvé.

A birtokviszonyok, mint szükséges előzmények után nótáinkra térve, kor szerint a legrégebb emlékkel, a III. Ferdinánd korára eső 1640. török veszedelemmel foglalkozunk, mikor az ellenség, megkerülve az Újvárnál álló magyar tábort, megtámadta Surányt, felégette a város sáncait, de a várral már nem boldogult. Rabjait és zsákmányát a jókor érkezett magyar segédesapatok vették el. (V. ö. Majláth Béla, A szőnyi béke okmánytára. Bpest, 1885. 27., 157., 166. és 320-ik lapján.) Erről szól a *Surányi hős leány* éneke.

A SURÁNYI HŐS LEÁNY. 1640.

Bola vojna skázana
Bola vojna skázana
Hej od Ferdinanda krála.

(: Každý zeman, každý pán :)
Hej proci Turkom chytaj zbraň.

(: Tiež aj každý poddaný :)
Hej pošli synka do vojni!

(: Šurančan sa zastarav :)
Hej sadov za stól zaplakav.

Hadat üzent Ferdinánd
Hadat üzent Ferdinánd
Háború lesz újra hát.

(: Minden nemes, minden úr :)
Hej, török ellen kardhoz nyúlj.

(: Minden úrnak jobbjága :)
Küldj egy fiút a csatába.

(: A Surányi bankódott :)
Asztalhoz ült, zokogott.

- (: Nemám synka takého :)
Hej za vojáka súcého.
- (: Mám dve dcéry k vydaju :)
Hej z tych dam jednu do boju.
- (: Ty dcérička najstaršia :)
Hej idz bojováti za mňa.
- (: Já tatičko nepôjdem :)
Hej já bojovat nebudem.
- (: Ale mladšia povstala :)
Hej tatičká potešila.
- (: Já tatičko já pôjdem :)
Hej za vás bojovať budem.
- (: Keď sa k boju strojila :)
Hej Pána Boha prosila.
- (: Ach! Bože moj pomôž mi :)
Hej zvíťazíš na' Turkami.
- (: Jak dō boja vkročila :)
Hej hned sto Turkov zrazila.
- (: Keď sa zboja vrátila :)
Hej tatička potešila.
- (: Že su Turci pobitý :)
Hej preč od Šurán zahnatí.
- (: Už nebudu rabovať :)
Hej Uhrov prenasledovať.
- (: Boh nám bol na pomoci :)
Hej zvíťazíš na' Turci.
- (: Už je milá krajina :)
Hej celá oslobodená.
- (: Prosíme Ťa Bože náš :)
Hej zachráň Uhrov každý čas.
- (: Nech z tvej svätěj pomoci :)
Hej všdi zvíťazí na' Turci.
- (: Mért nincs fiam, jó legény :)
Katonának menjek én?
- (: Eladó lányom kettő :)
Menjen hát egy ezekből.
- (: Idősb lányom! jó gyermek :)
Éredj, harcolj apád helyett!
- (: Én jó apám nem megyek :)
Hej, én katona nem leszek.
- (: De az ifjabb felállott :)
Vigasztaló szava volt:
- (: Én jó apám elmegyek :)
Érted katona leszek.
- (: Míg a harcra felkészült :)
Az Istenhez így fordult:
- (: Jó Istenem adj erőt :)
Győznöm a rossz török előtt.
- (: Hogy a harcba beállott :)
Hej, száz törököt levágott.
- (: És épségben visszatért :)
Hoz apjának új örömhirt.
- (: Hogy a török megverve :)
Fut Suránytól reszketve.
- (: Nem fog többet rabolni :)
Hej, magyarokat sarcolni.
- (: Mert velünk volt az Isten :)
Nagy győzelmet adott itten.
- (: És az egész szép ország :)
Megszabadult végre már.
- (: Kérünk téged Istenünk :)
Óvjad Te a magyart nekünk.
- (: Hogy a Te szent karod alatt :)
Győzze le a török hadat.

Közelebbről vizsgálva a nóta adatait, azt találjuk, hogy elbeszélésének történelmi konkrétumát alig lehet megállapítani, mert a leánykatona világirodalmi motívum, de egyúttal sűrűn ismétlődő történelmi tény, a nép felfogásával nem ellenkező lehetőség. Hogy valami hős leány emléke valóban él a nép között, bizonyítja Kollár két adata: Barbara II. 64. és a Szigetvári ének II. 419. l., valamint Kodály dr. gyűjtése, aki e dalnak helyi variánsát Vicsáp-Apátin, Nyitra vármegyében, szintén megtalálta. (V. ö. *Fr. Bartoš*: *Národni Písne Moravské*, Brno 1888. I. 47. „Verbovali na vojnu“.) Történelmileg bizonyos, hogy Ferdinánd idejében a vidéken valóban volt török veszedelem s ellene a megye felkelést rendelt el, csak-hogy az sem volt olyan rettenetes, mint ahogy a nóta mondja. A nemesség felkelt a szokott módon, a jobbágyok minden két porta után adtak egy embert. Mivel minden portán átlag 2—4 család élt, eszerint a hős leány apja, egymaga ült volna két portán, viselve annak minden terhét. Zsellér, napszámos nem volt

az uradalomban, tehát maga művelte volna a 80 holdnyi köteles fundust? A dalban elmondott dúlásokról Nyitra megye jegyzőkönyvei szólnak, ismerjük a foglyok, halottak számát jóval részletesebben, mint hogy a hős leány éneke elmondja. A dal tehát megviselt csonka töredék, hiányzik belőle a bonyodalom igazi magva, más hasonló nótákhoz viszonyítva, hiányzik a hadj kalandok, a hazatérés leírása, és ami a legfőbb, a morál, a hős leány jutalma. Így tehát a nóta már nem történelmi forrás, krónikás emlékeknek is alig mondható.

Más természetű a következő ének, mely Bosnyák püspök templomépítéséről beszél, s bár évszámot nem említ, feltétlenül a fenti betörés következményeire vonatkozik. Lássuk ennek történelmi hátterét. Surány régi temploma a legelső török beutésekben elpusztult s a község ezentúl főkegyház gyanánt Nagy-Szeghez csatlakozott. Ilyen állapotban vette át Bosnyák Tamás. Mint buzgó katolikus, szükségét látta új templomról gondoskodni, hogy alattvalóinak a Komját felől terjeszkedő reformáció ellenében védelmet nyújtson. Mikor 1609-ben Surány birtokában megerősítést nyert és egyidejűleg báróvá lett, végrehajtotta tervét. Új templomát az 1614. évben szentelték fel, de ez már nyolc év múlva, Bethlen támadása alkalmával elpusztult. Ekkor Surány várát Horváth István vette be, sőt a fejedelemtől adományt is nyert rá (1622-ben). Bosnyáknak menekülnie kellett. Igaz, hogy egy év multán visszanyerte birtokát, de akkor már közeleti szereplése elvonta innen. Surány ismét főkegyházzá lett, közbeesett az 1632. török dúlás, majd a város 1640-i pusztulása, ami már Bosnyák István püspök korára esik.

Ez időben István, veszprémi püspök, családjának utolsó férfitagja, visszavágyik a Felvidékre rokonsága körébe, hatalmas birtokaira. Surányban gyermekora óta nem járt és hogy feldúlva látta, megesett a szíve pusztulásán. Nyomban helyreállításához fogott, a jobbagyságnak épületfát juttatott, elrendelte a vár és a templom megépítését, új kettős toronnyal. Közben a szentszék a nyitrai püspökségre helyezte át, de alig foglalta el új helyét, még 1644 őszén hirtelen meghalt. Már nem érte meg temploma felszentelését. A dalban elmondott esemény tehát szószerint igaz, az ének hiteles eseményt mond el.

BOSNYÁK ISTVÁNROL. 1644.

Barón Bosňák István
Ty byskup nitriánský
Bol si velky mágnáš
Aj patrón šuránský.

Ty si dal vystavíť
Ten kostol šuránský
Ktorého dve väže
Tešia lud krestansky.

Tiež si aj založil
Faru, školu k tomu,

Te nyitrai püspök
Báró Bosnyák István,
Surány pátronusa
De nagy mágnás voltál!

Surány kettős tornyát
Te emelted nekünk,
Amely vigasztalja,
Mi keresztény népünk.

Iskolánk Te műved,
Meg plébániánk is,

Kde sa rozširuje
Čest aj chvála Bohu.
Ty si tiež založil
Fare, škole statky,
Ktoré vždy zostanu
Kresťanské na veky.

Ten šuránsky kostol
Stoji v prostried obci
Slávnú má posviacku
V den svatej Trojici.

Nad hlavnym oltárom
Svätý mučedelník,
Je tvoj patron Štefan.
Krestanov milovník.

Ten nech sa primlúvá
Za teba, aj za nás;
Nech nás Pán Boh žehná
Aj s tebou spasí nás!

Az Úr dicsősége
Ebből árad ránk is.
Birtokot és földet
Te adtál ezeknek,
Amelyek keresztény
Javak voltak s lesznek.

Község közepén áll
A surányi templom,
Felszentelték egykor
Szent Háromság napkor.

A főoltár fölé
Patrónusod képét
Tétetted, vértanu
Szent István emlékét.

Az könyöröggjön hát
Érted is, meg értünk;
Isten adjon üdvöt
Néked is, meg nékiünk.

Joggal merül föl az a kérdés, hogy mért tartotta fenn magát az ilyen, a népi motívumoktól távol eső részlet, milyen a templomavatás és a püspök szokatlan dicsőítése? Láttuk, a templom elpusztult, ellenben az új kettős torony megmaradt a reá nehezedett török világban is, tanítója, amennyire a viszonyok engedték, működött, fenntartotta magát a püspök jóvoltából kapott jövedelem által, sőt a parochia sem szűnt meg, legalább elvileg, úgy, hogy mikor a templomot 1689-ben ideiglenesen helyreállították, már a régi mód szerint ülte meg búcsúját Szent Háromság vasárnapján. A hálás kántor nyilván megőrizte az előző szentelés ünnepén mondott éneket, tovább tanította az iskolában, így kapták készen a később jött telepések 1693—96-ban, akiknek Bosnyák püspök érdemeiről már nem lehetett tudomásuk. Megőrizte nevét ezenfelül jogutóda a rokon úrrend, hiszen az új szenteléskor megjelent tagjai közül sokan, még személyesen vehettek részt a püspök 40 év előtti ünnepén. A templom 1725-iki megújításakor a rokon Károlyi Sándor is megjelent a nagybúcsún, akkor a kéziratot kántorkönyvek tanúsága szerint, már tótul énekelték Bosnyák püspök dicséretét s a nép azóta napjainkig zengte e napon a régi nótát, még büszke is rá, hogy saját, más templomba nem illő éneke van. Senki sem érzi, hogy ez az ének kántormű, nem a nép saját alkotása.

Közel egykorú- emlék ezzel a nagyvezekényi diadalról szóló ének, az 1652 augusztus 26-án¹ vívott ütközet élő krónikája, bár a történelmi adatoktól eltérő megvilágítást ad. Úgy tudjuk, hogy Forgách Ádám Érsekújvár és a bányavárosok főkapitánya a törökök barsi garázdálkodásának hírére a lévői és gyarmati segédhadak kíséretében augusztus hó 24-én kitört a várból. Surány alatt átkelt a Nyitra vizén és a Zsitva partján Verebélynek tartott, mert valójában nem tudta, merre jár a rablóhad. Egész ereje 1260 emberből állott néhány ágyúval és szekérral. Ennek láttára előjött a nádasokban bujdosó nép és elmondta, hogy az

¹ Más forrás szerint április 22. Mi Kazy Ferenc datumát fogadtuk el. L. bőv. Katona Histor. Critica XXXII. 745. — Tört. Tár 1891. 107. 1.

elmúlt éjjel a törökök, Udvar felől jöven, átkeltek a vizen és valószínűleg Nyitrát sarcolják. Forgách fáradt hadával már nem érhetne volna utól, de továbbhaladt a Zsitva völgyén, hogy legalább visszatérő útjokat vágja el. Tudta, hogy a török túlnyomó 4300 főnyi erejével szemben nyílt támadástól nem várhat sikert, azért a nagyvezekényi síkon szekértáborban várta be az ellenséget. Musztafa bég hazatérőben már Taszáron értesült Forgách jöttéről, azért a zsákmányt és a foglyokat hátrahagyván, augusztus 25-én délután maga támadott. Késő estig eredménytelen volt a harc és hajnalban a török új rohamot intézett a szekértábor ellen. Ez sem sikerült. Erre Forgách ellentámadásba ment át, rohama csakhamar szétverte a török sorokat, egymásután estek el a legjobb török vezérek és már mintegy 800 vitézük elhullott, mikor a sereg, megfélekezve zsákmányairól, megfutamodott. Forgách népéből aránylag kevesen, alig 80 ember esett el, de ott maradt a lévai kapitány báró Esterházy Ferenc, a gyarmati kapitány báró Esterházy Tamás; továbbá báró Esterházy Gáspár és gróf Esterházy László. Ezek haláláról nótánk is beszél, magát a támadást azonban másképp adja elő. Szerinte az ütközet már Újvárnál kezdődött volna és Vezekénynél ért véget, pedig ez téves fölfogás. Túlzás az is, hogy a győzelem az egész vidéken megtörte volna a török erejét, mert ezután csakhamar Léva a török hatalmába esett, 1663 okt. 22-én pedig, miután maga Forgách Párkánynál vereséget szenvedett, Érsekújvár is meghódolt (L. Kollár II. 423. az említett Holko-féle kéziratból.), ami maga után vonta Komját és Surány várának elesét. A Holko-Kollárt kiegészítő óhaji ének így szól:

NAGYVEZEKÉNYI VIADAL 1652.

Keď turecké vojská
Prišly k Novým Zámkom
Cheeli tam rabovat
A Zámky dobyvat.

Jak sa to dozvedeu
Vítaz Forgách Ádám
Ten hlavný kapitán
A Novým Zámkom pán.

Hned svojim vítazom
Taký rozkaz vydau
Aby jeden kažďý
Za ňim sa poberau.

A hned bránu zámku
Rozkázaú otvorif,
A turkov pohanov
Na hlavy porazif.

Keď turci zbadali
Vypad novozámský,

Mikor a török had
Újvárnál megállott
Rabolni, várakat
Foglalni akart ott.

Amint ezt megtudta
Vitéz Forgách Ádám
Érsekújvár ura,
Akkori kapitány,

Mindjárt oly parancsot
Adott vitézinek,
Hogy egytől egyig mind
Lovat nyergeljenek.

A vár nagy kapuját,
Amint megnyitotta
Népe a törököt
Rögtön apritotta.

Hogy a többi látta,
Újvár kitörését

Jak ich premáhaju
 Vífazi uherski.
 Hned začali Turci
 Od Nových Zámkov ist
 A zámški vífazi
 Začali ich honiť.
 Nepřistavili sa
 Až při Vezekěni,
 Tam boli na čisto
 Zbiti, přemoženi.
 Keď vífazi zámški
 Turkov znivočili,
 Zpatky sa vrátili
 Bohu chválu vzdáli.
 Len to banuvali
 Ti zámški vífazi
 Že z nich v boji padli
 Styriá Esterházy.
 Ty gróf Forgách Ádám
 Hlavný vífaz zámški,
 Bude ťa spomínať,
 Večne ľud uherský.
 Že si tak vífazne
 Nové Zámky bráneu,
 A v celom viděku
 Všěckých turkov zmárneu.

Futott már, érezte
 Saját vereségét.
 Az újváriak meg
 Fuladva kergették,
 Nem hagyták nyugodni,
 Egyre kerítették.
 Nem is álltak meg, csak
 Nagyvezekény alatt,
 Pozdorjává törték,
 Ott a török hadat.
 S elvervén a pogányt,
 Újvári vitézek
 Hazatértek hálát
 Adni az Istennek.
 Csak azt bánták nagyon
 Újvárnak vitézi,
 Hogy ott halt közülük
 Négy hős Esterházy.
 Te jó Forgách Ádám,
 Újvár fővitéze,
 Emlegetni fog a
 Magyar nép örökre.
 Hogy a várt megvédted
 A töröktől szépen,
 S leverted hatalmát
 Az egész vidéken.

SURÁNY OSTROMA. 1664.

Do uhorských Krajov,
 Také chyre přišli,
 Že turecké vojská
 Přez hranice přešli,
 A po krajine sa
 Daleko rožešli.
 Prešli oni hory
 Doliny uherské,
 Až kolom obláhli
 Chotáre šuránské,
 A tam založili
 Tabori turecké.
 Ozman baša potom
 Taký rozkaz vydau
 Aby sa hned tábor
 K Šuranom poberau,

A magyar vidékre
 Olyan hírek jöttek,
 Hogy a török hadak
 Határunkba törtek.
 S a török szerteszét
 Rabláncokat csörget.
 Magyar hegyen átkelt,
 A völgyet átlépte,
 A surányi határ
 Így esett kezébe
 És itt ütött tábor
 A törökök népe.
 Oly parancsot adott
 Ozmán basa fennyen,
 Hogy az egész tábor
 Surányvárnak menjen

A šuránsky zámok
Dobývať ponáhlau.

Keď šuránsky zámok
Dobývať začali,
Hned Turci Šurani
Z ohnom zapálili
A tak prez šance sa
Pod zámok dostali

Jak ten chyr počuli
Vtom šuránskom zámku,
Hned na ňom vyzdvihli
Bielenú zástavku,
A poddali zámok
V najtichšom poriadku.

Keď už zámok Turci
V svojej moci mali
Hned vcelom vidéku
Rabovat začali,
A za sebou všecké
Osady zpálili

S míg azt be nem vette
Meg se is pihenjen!

Ostromolni kezdték,
Döngött is a vár most,
Lángba borították
Már az egész várost
S a várig jutottak
A törésen át ott.

A surányi várban,
Mikor észrevették,
Ezt a fehér zászlót
Azonnal kitették.
Feladják a várat,
Mindjárt kihirdették.

Amihelyt a török
Lett az úr a várba',
Rabolni az egész
Vidéket bejárta,
S a falvakkal csupán
Hamvát hagyta hátra . . .

SURÁNY VISSZAVÉTELE. 1684.

(Dallama a fenti.)

. . . . Chceli preist až na
Moravské hranice,
Ale ich kresfani
Premohli velice,
A tak ich zahnali
Až pod Komnatice.

Sobjesky král polsky
Keď Turkov celkom zbeu,
Hned všeckým kresfanom
Velku radost spravcu,
A smelého ducha
Vsrdeách jim prebuden.

Nedopustme Turkom
Pohanom prist k vláde,
Nech krestansky lud viac
Netrápia už v hlade
A nech uhorsky kraj
Prijde ráz k slobode

Aj v šuránskom zámku
Turci sa zvedeli,
Že jejích víťazstvo
Kresfani premohli,
A jim všetkú vládu
Všade zničovali.

. . . . A morvák határát
Is elérték volna,
Ha a keresztények
Meg nem verték volna
S egészen Komjátig
Nem kergették volna.

Sobieski a lengyel,
Szintén így megverte,
Örültek is rajt' a
Keresztények szerte,
Mert az ő szívékben
Bátorságot kelte.

Ne tűrjük, hogy török
Hatalomra jusson,
Hogy keresztényt többé
Kopplással sujtson¹
Magyar szabadságunk'
Védjük ősi jusson!

A surányi várban
A török jól látta,
Hogy már vitézségét
A Kereszt levágta
És hatalmát izzig
Letiporta sárba.

¹ Úgy beszél a nép, hogy a török surányi foglyai csak harmadnaponként kap-
tak eledelt; kenyér helyett sült lóvért erősen sózva.

Gróf Czobor generál
Svoje vojsko sobrau,
K šuránskemu zámku
Rovno sa ponáhľau,
A v nom všeckych Turkov
Na hlavy porážau.

Keď generál zámok
Od Turkov odobrau,
Tam svojich víťazov
Čestne obdarovau.
A v šuránskom zámku
Slávnosť odbavovau.

Na tejto slávnosti
Pána Boha chváľeu,
Že uhorské kraje
Od Turkov obráňeu,
A ľudom kresťanským
Zas pokoj navráťeu.

Nedaj Bože už viac
Pohanom zvíťazíť,
Ale nám pomáhaj
Všade ich poraziť,
A nedopusti viac
Ľud kresťanský trápiť!

Gróf Czobor pedig a
Híres generális
Vitéz katonáit
Összeszedte már is,
Levágta a pogányt,
Szabad lett Surány is.

S mikor a várat
Czobor visszavette,
Ott maga vitézit
Jól megvendégelte
S a surányi várban
Győztét ünnepelte.

Ez ünnepen hálát
Zengett ő az Úrnak,
Hogy már magyar földön,
Törökök nem dúlnak,
S a keresztény népek
Békében vidúlnak.

Ne add Urunk, hogy még
Győzzön pogány fajta,
De segíts, hogy néped
Mindig győzzön rajta
S elűzzük, ki minket
Rabigába hajta!

Ez a másik emlék három, illetve két szakaszban tulajdonképpen húsz év történetét mondja el, ugyancsak tágas lelkiismeretű hitelességgel. A történelem úgy tanítja, hogy Újvár eleste után 1664-ben Kücsük Mehemed lett az új parancsnok, aki a várra fordította minden gondját. A vidéki kisebb erősségeket, amilyen Surány is volt, soká őrség nélkül hagyta, vidékét pedig éppen Újvár érdekében nem háborította, hogy a jobbágyság a vár élelmezésére szolgáljon. Bizonyos tehát, hogy ebben a szövegben három, eredetileg különálló nóta van összevonva, a krónika itt sem a saját élményeit mondja el. Előadásából csak az első rész igaz, nevezetesen Surány 1661-iki rövid ostromában a fehér zászló kitzúzése, a többi üres frázis. A második részben Újvár-Surányt érdeklő 1684-iki események emléket más vidékbeliekkel kombinálja. Így magyarázható aztán, hogy pl. Sobieski emléket is zengi, noha ez itten nem működött. A lengyel király nevét jobban ismerhette a Kis-Kárpátok vagy Esztergom vidékének népe, itteni diadalainak emlékéből, vagy még jobban Árva az ott elkövetett pusztítások nyomán, de ilyen telepéseket Surány vidékén nem tudunk. Sobieski neve tehát csak közvetve került ide. Ennek az összevont három nótának szerzőjét nem ismerjük, de az eddigiektől eltérő új típust látunk benne, a hivatásos énekmondók emlékét. Űgyis maradt fenn, mint élő hagyomány, az énekmondók lezüllött utódainál a hegedűs-koldusok ajkán. Ezekről helyi emlékképen tanulta el a nép és dalolta saját terméke gyanánt, míg a kiskanizsai (1697.) diadalról költött tudákos tót nóta irodalmi holt alkotásnak maradt a turalukai kancionale lapjain (Slov. Pohlady 1892. 698 l.), mert a távol történt esemény nem érdekelte a felvidék népét.

Hogy a további énekekre térjünk, foglalkoznunk kell e vidék telepítésével s a török bukása után beállott birtokváltozásokkal. Így továbbra is a szorosan

vett Bosnyák örökség területén maradván, újból utalunk arra, hogy mivel az uradalomban a leányág is osztozott, csakhamar érdekelve volt itt a vidék minden úri családja. 1696-ban pl. a fentemlített neveken kívül itt van Bercsényi, Forgách, az Esterházyaknak másik ága, Mednyánszky, Czobor, Pongrácz stb. valamennyi kiterjedt rokonságával együtt. Mint láttuk, bekerült már egy idegen név is, Kaunitz Andrásé, bár ez nem rokon, mert csere útján szerezte meg a Koháryaktól Megyer jó részét, a többit a társtulajdonosoktól vásárolta meg. Magában Surányban bentlakó, erősebb birtokos volt a Wesselényi jogon terjeszkedő Motesiczky Pál és neje Balassa Zsófia, a másik nagybirtokos Illésházy Miklósné huga. Mindannyian érezték, hogy e birtokon sem a végtelenbe menő osztozkodás, sem a közös művelés, aminőt Illésházy folytatott Motesiczkyval, nem vezet eredményre, azért szerették volna egyesíteni a részeket, de egyik sem akarta eladni a magáét. Addig is mindenki hozott jobbágyokat más felvidéki, főleg trencsényi birtokairól, gyakran nem is a maga embereit, hanem más földesúr költözni vágyó népét, mert a termékeny határu rónaságra bőven ajánlkozott telepes Hont, Nógrád területéről is. Így népesült be hirtelen a vidék, de a nép, bár úgyszólván kivétel nélkül tót, nem volt egységes hit és nyelvjárás dolgában, nem lehettek saját hagyományai a vidék multjáról, a törököt sem ismerte olyan közvetlenül, mint a törzsökös magyar kisebbség. A jövevények tehát ezektől készen kapták a helyi élményeket, bár ezek összefolytak a felvidékről hozott más emlékekkel. A régi nótákban szereplő magyar urak nevét azonban senkinek sem kellett külön tanulnia, mert pl. Bercsényi nevét jól ismerte a brunóczi, temetvényi ide került telepes, Rákóczi a szomszéd Kis-Tapolcsány ura, Czobor társbirtokos volt az egész vidéken. Motesiczkyt, Illésházyt jól ismerték a trencsényiek. Egyébként a Motesiczky család surányi birtoklása csak az 1870-es években szűnt meg, tehát nem felejthették el a nexusait sem. Az ilyen neveket megjegyezni, még a fordításban terjedő új nótában sem lehetett nehéz. Más a helyzet a nevekhez fűződő történeti eseményekben.

Gyakran panaszoljuk, hogy a nép könnyen feled, nincs történelmi érzéke. Ez igaz, de csak általánosságban, egyénenként bírálva, más képet nyerünk. Nyitra megye 1705. évi tanuvallomásában a surány-egyházszegei határrendezésről a beidézett tanuk, 50—84 éves emberek, annyi epizódot mondanak el az 1640—63. évi török harcokról, saját élményeikből és apáik elbeszéléseiből, olyan epikus színezéssel, hogy ez fejlett történelmi érzékről tanuskodik. Ezek számára minden ér, minden fa a határban történelmi emlék, rég elmúlt nemzedékek, a történelemből kiesett nevek személyes harcainak élő tanuja. Hasonló esetet látunk 1696-ban. Nyole surányi jobbágy Szöcs, Török, Ballai, Kún, Nagy stb. határjárás alkalmával beszél az 1663-iki ostromról, amiben ők mint várbeli katonák vettek részt, de itt elmondják nagyapáik emlékét is a vár állapotáról, fölszereléséről. Ezek a családok megérték a tót települést is, tehát a megszakítottan helyi hagyomány forrásai ők lettek, fiaik a kuruc harcok első katonái, mikor a fentemlített földesurak még mind labancok, az udvar hívei voltak.

Ismeretes, hogy 1702-ben a felvidék forrongott a legjobban. A Kollonics-féle beosztás szerint az önállóságában megnyirbált és a pozsonyi kerületbe beosztott Nyitra várának és Lévának tervezett lebontása miatt elkeseredve, kény-

telen hadi felszerelését Lipótvárra szállítani. Rosszkor jött tehát Esterházy Pál nádor kemény rendelete a katonaaállítás felől, mert Bars, Hont, Nógrád és Nyitra együttvéve sem tudják összehozni a reájuk kiszabott egy huszárezredet és ennek költségeit. Akkor már szólt Surányban a Rákóczi-Bercesényi nóta, a legényeket kötéllel kellett behozni a császár zászlaja alá. Így rendeli el Illésházy Miklós a surányi vár ura, féltve gyűjtött jobbágysai körében a katonafogást, vele együtt Motesiczky Pál is így hozza össze a maga járulékát. Erről a két katonafogásról két nótánk maradt: az egyikben a surányi jobbágy fiú, a másikban véletlenül odavetődött vándorlegény mondja el a panaszát. Bús rezignációval adja meg magát mindenik a sorsának, kötelességből, lelkesedés nélkül lesz katonává.

FOGOTT KATONA. 1702.

Škoda velká, na storázi
Dal ma chytit Illésházy.
Chytili ma hajdúsi,
Povedz šuhaj, odkial si?

Já som poddaný zo šurán
Ja nemám ženu, len som sám,
Musíte ma prepustiť,
Čo budete čo robíť!

My teba neprepustíme,
My ťa odovzdám musíme,
Ty vojákom musíš byť,
Čo ty budeš čo robíť!

Já voják nemožem byť,
Já sa musím oženiť
Chcem pánštinu odbyvať,
Otea, mater tak chovat.

My sa ti ženit nedáme,
Rodičov ti vychováme,
Predsa musíš voják byť,
Bárs ty budeš čo robíť!

Keď už musím vojákom byť,
Musím sa s milov rozlúčiť,
Zostaň s Bohom má milá
Aj rodinka uprimná!

Už odchádzám chcem voják byť,
Chcem za kráľa verne slúžiť,
Za Uherskú Krajinu
Za mú milu rodinu!

De nagy kár ért, de sok a gond,
Illésházy elfogatott.¹
Hajduk állnak én mögöttem
S azt kérdezik honnan jöttem?

Én surányi jobbágy vagyok,
Asszonyom sincs, magam vagyok.
Nem törődöm én veletek,
Csak szabadon eresszetek!

Nem eresztünk bizony téged,
Át is adunk a törvénynek,
Katonának el kell menned,
Nincsen miért ellenkezned!

Nem állhatok katonának,
El kell vennem a babámat,
A robotot le kell rónom,
Apám, anyám úgy ápolnom!

Nem engedünk házasodni,
Apád, anyád eltartjuk mi,
Katonának el kell menned,
Nincsen miért ellenkezned!

Ha már nincsen mentség ettől,
Hadd búcsúzzom kedvesemtől:
Isten veled szép virágom,
Isten veled rokonságom!

Most már megyek katonának,
Hűn szolgálni a királynak,
Mégvédeni Magyar hazám,
Meg az én jó apám, anyám!

¹ Kollár I. 368. 7.

KATONA-FOGÁS SURÁNYBAN. 1702.

Motešického páni
Viezli sa prez Šurani,
Videli tam u richtára
Že je šuhaj sviázaný.

Kdo fa šuhaj dal sviázaf
K rychtárovi odevzdat,
Tý šuránský boženníci
Cheu ma na vojnu zadaf.

Motešického páni
Šuhaja sa pitali
Poveď nám ty šuhaj svárný
Čích si pánov poddaný?

Neni som já poddaný
Já som šuhaj slobodný,
Nemám já žádného pána
Som chudobný vandrovný.

Keď si ňeni poddaný,
Lež chudobný vandrovný
Musíš za Pána krála ist,
Tiež aj za vlast na vojnu!

Keď nemôže ináč byť,
Že len musím voják byť,
Poručeno pánu Bohu,
Musim k tomu privolit!

Motesiczky uraság
Kocsizott a falun át.
Mikor a bíróhoz ért,
Gúzsban lát ott egy legényt.

Gúzsba legény ki rakott?
A bírónak ki adott?
A surányi esküdtek,¹
Háborúba küldenek!

Motesiczky uraság,
A legénnyel ily szót vált:
Mondsza fiam ki vagy te?
Jobbágylegény hol vagy te?

Biz' jobbágy nem vagyok én,
Szabad legény vagyok én,
Földesurak nem élnek,
Szegény vándorlegénynek.

Nem vagy jobbágy? Annál jobb,
Nem kell neked vándorbot!
Kardot ad majd a király,
Hogy hazáért harcba szállj.

Ha már másképp nem lehet,
Katonának elmegyek.
Isten neki fölesapok
S amit muszáj vállalok!

Ezzel csaknem egyidejűleg kuruc toborzás is folyt Nyitrában. Ocskay és Bertóthy csapatai bent jártak a vármegyében és könnyűszerrel szedték a népet Rákóczi zászlója alá. Nem volt az csak üres lelkesedés, ami a népet Rákóczihoz hozta. A császári sereg bomladozott. A bajor táborból és Rajna mellől a magyar legénység elkeseredve, tömegesen szökött haza, hogy a kurucokhoz álljon, megmozdult már a nép is, amikor Bécs sürgetésére Forgách Simon és Esterházy Antal az ellenmozgalom megindításához fogtak. Tudjuk, mindakettő surányi birto-
kos volt, de éppen e vidéken nem tudtak sikert aratni, mert akkor már Ocskay, mint az ismert magyar kuruc nóta mondja:

Léva várát hirtelen megvevé
Forgách értvén ez meglőtt dolgot
Szede hamar lovas, gyalogos parasztot,
Kiknél visszaszegzett kasza láttatott

¹ Kollár I. 366. Ne pechaurem 2.

Itt a másik katonatípus: a népfelkelő kaszás paraszt, robotképen, nem szívesen vállalja a harcot, bár földesura vezeti. A rosszul felszerelt kedvetlen fölkelő had, amint tudjuk, csakhamar vereséget szenvedett Zólyomnál és széteszlott, Nyitra vármegye pedig decemberi közgyűlésén nyíltan Rákóczihoz állott. A kuruc toborzás most már nyíltan szabadon folyhatott. Ennek élő emléke a Surány vidékén, de más szomszéd megyékben is élő két népdal, mint érdekes ellentét a két katonafogás nótája mellé.

A SURÁNYI VITÉZ. 1703.

Lassan, érzéssel

Nebudem v Šuranoch,
Lež pójdem bojuvať;
Hej až bude Rákóci
Pod zástavu volať.

Nedám sa prinútiť.
Sám pójdem do boja;
Hej z Uhri husárami
Oddám sa do zbroja.

Vi Uhri husári
Pekné kone máte.
Hej keď stanem medzi vás,
Kterého mi dáte?

Dáme ti koňička,
Tohoto vraného;
Hej ten fa bude nosiť,
Vífaža švárného.

Keď som naňho sadov,
V radoch sa postavev;
Hej Bercéni generál
Takto ma oslovev.

Ti šuránský vífaz,
Moje milé dieta,
Hej keď si vlástibrañec
Vlast ti už rozkvitá.

Daj to milý Bože
Aj Panna Maria,
Hej aby nám rozkvitla
Uherská krajina.

Elmegyek Surányból,
Táborba sietek,
Rákóczi hív harcra,
Zászlajához megyek.

Nem várok biztatást,
Magamtól megyek el,
Magyar huszársorban
Harcolok fegyverrel.

Ti magyar huszárok,
Lovaitok szépek,¹
Melyiket kapom meg,
Ha közéték lépek?

Ezt a lovat adjuk,
Ezt a szürkét néked,
Ez fog majd hordani,
Derék legény téged.

Mikor rája ültem,
A sorba beléptem,
Hej Bercsényi fővezér,
Szólt hozzám ekképen:

Te surányi legény,
Édes, kedves fiam,
Sok ily derék huszárt²
Kíván szegény hazám.

Add kegyes Istenem,
Te is Szűz Máriám,
Hogy felviruljon már,
Az én magyar hazám!

¹ V. ö. Kollár I. 362. Zuzanka 5. U. o. Siwy Kuň 1.

² Lásd fentebb a 2. lapon.

SURÁNYI KURUC DAL. 1704.

Šurany, Šurany,
Banujem za vami;
Hej ne tak za Šurany,
Jako za šuhaji.

Šuhaji šuránski,
Kde ste sa podeli;
Hej hádam ste s ftáčenci
Do pola leteli?

Vyleteli sme my
S ftáčenci do pola
Hej lebo nás vyvolau
Rákóci do boja.

Podme bratiá Uhri
Nitránskú dolinu,
Hej tam budeme brániť
Uherskú Krajínu!

Nitránská dolina
S Uhri naplnená,
Hej tam sa Berceňiho
Zástava previjá.

Pod túto zástavu
Uhri sa schádzaju
Hej Uherskú krajínu
Brániť sa chystaju.

Nebojme sa bratiá
Uhri a slováci,
Hej ukážme tim Nemcom
Jaký sme vojáci!

Nebojme sa bratiá
Však je pán Boh s nami;
Hej ten nás neopustí,
V našom bojováni.

Hej Surány, Nagy Surány
Szívem fáj utánad,
Tán nem is Surányért;
A fiukért e bánat!

Surányi legények
Hol vagytok, szóljatok:
Hej tán, a madárral,
Mezőre szálltatok?

Elszálltunk mi innen
A szabad madárral
Hej, mert minket Rákóczi
Kihivott hadával.

Fel magyar testvérek!
Nyitra szép rónáján,
Hej ott majd megvédjük
Hazánkat mindnyájan.

A nyitrai róna
Tele van magyarral,
Hej, mióta Bercsényi
Zászlaja ott szárnyal.

E zászló alá gyűlt
Ottan a magyarság,
Hazájukat védni
Mindnyájan akarják.

Magyarok és tótok!
Ne féljünk testvérek!
Jó vitézek vagyunk,
Lássá most a német.

Ne féljünk testvérek,
Az Isten velünk van,
Megsegít az minket
A mi nagy bajunkban.

A kuruc harcok változó szerencsével folytak tovább, Surány urai pedig közben zavartalanul alkuszának, veszekesznek, kié legyen a birtok osztatlanul. Erről váltott leveleik mint valóságos cirkulárak bejárják Bécset és az országot, de bennük egy betű se szól a közállapotokról, a háborúról. Mintha semmi baj sem lenne odakint, osztozkodnak, majorokat létesítenek, bérlőket, jobbágyokat keresnek, legtöbbször német nyelven, de olyan kerékbe tört németességgel, hogy talán maga Kaunitz is csak magyarul értette meg az üzenetet. Szinte nehéz elképzelni, miképp maradtak meg e labanc barátok a kuruc csapatok gyűrűjében, pedig ott voltak és sűrűn érintkeztek egymással.

Közben, 1708 június 29-én Bercsényi újból megfordult Surány vidékén hadi szemlét tartani. (Erről a történelmi tényről lásd: Rákóczi Levéltár V. 461., 645., 669. lapját és Thaly Ocskay Lászlóját 204., 205-ik lapon.) A mustráról szóló nóta így hangzik:

A SURÁNYI MUSTRA. 1708.

Lassan, érzéssel.

Tá šuránská sigofa
S Nitru sa zavirá,
Tam Bercsényi generál
Svoj tábor preziera.

Najšou tábor v poriadku,
Uherských víťazov;
Tý mu slávu volali
Z mnoho tisíc hlasov.

A keď tábor prehládou
Zpiátky sa navráteu
Rákóczi knížatovi
Všetko to oznáueu.

Že su jeho víťazi
V dostatočnom počte,
Len na rozkaz čakaju,
Až sa vojna počne.

Keď vojnu započali,
Na Boha volali:
„Pomahaj nám, Bože náš
V našom bojuvání!

Pomahaj nám, Bože náš,
Aj Panna Maria
Aby bola šťastlivá
Uherská Krajina!“

A surányi szigetet
Nyitra körülzárja,
Ott Bercsényi fővezér
Táborát vizsgálja.

Rendben volt a táboruk
Magyar vitézeknek,
Sok ezer hang üdvöt zeng
A vezér nevének.

Megszemlélte táborát
Aztán visszaté,
Rákóczi fejedelemnek
Mindent elbeszélve.

Hogy az ő jó vitézi
Elegendő számban,
Harcra hívó szózatát
Várják már mindnyájan.

Mikor fegyvert ragadtak
Fohászuk égbe szállt,
Segíts minket Istenünk
Harcaink tüzén át.

Segíts minket Istenünk
Te is Szűz Mária,
Hogy szerencse szálljon a
Magyarhon tájira.

Mind a két kurucemlék ismert élő népdal, további magyarázatot nem kíván, Rákóczi surányvidéki huszársága eléggé ismeretes, maga a szemle, mint láttuk, történelmi tény, a nóták hitelességét a tót irodalmi szövívői annak idején garantálták, ellenük 30 év óta kétség nem merült fel, mi itten csak leletként regisztráljuk.

A surányi mustra idején már hanyatlott a kurucok csillaga. Utána nem is egy hónapra 1708 augusztus hó 22-én következett a szerencsétlen trencsényi ütközet, Ocskay árulása is meghozta a maga gyümölcsét: Nyitra várát labanc ostromolta, de a megye még kitartott Rákóczi zászlaja alatt, az itteni tót nép szent lelkesedése se lankadt, csak dalai nincsenek, nem fűzi már nótáiba a szeretett fejdelem nevét, de a legválságosabb időben még egyszer hűséget esküszik

neki. A szakadás, kétségbeesés napjaiban pedig, mikor a leghívebbek is megtántorodtak, ez a nép még mindig kitart, a bukás után sem költ labanc nótákat, a bujdosókról beszél.

RAKÓCZI, BERCSÉNYI (1711 után).

Mérsékelve.

Rákóci, Bercéni
Boli velki páni,
Od vychodu snečka
Vojnu započali,
Ked hu započali,
Na Boha volali:
„Pomož nám, Bože sám
Vnašom bojování.

Pomož nám, Bože sám
Aj Panna Maria,
Aby ne zhynula
Uherská krajina!“
Uherská krajina!
Bolas' s vyvýšená,
Za zlaté jablčko
Bolas' vyložená.

Už sa nenachádzá,
Len stopka ohnilá,
Veď sa naplnila
S labanci krajina.
Uherská krajina!
Ti zlaté jablko!
Kdo tá obhájuvau
Už leží hlboko.¹

Rákóczi, Bercsényi,
Ragyogó vitézek,
Napkelet tájirul
Fegyverre kelének.
És amint felkeltek,
Fohászuk égbe szállt:
„Segíts meg, Istenünk
Harcaink tüzén át!

Segíts meg, Istenünk,
Te is Szűz Mária.
Hogy el ne pusztuljon
Magyarok hazája!“
Magyarok hazája,
Oly dicső volt híved,
Hogy aranyalmának
Neveztek el téged.

Az alma lehullott,
Csutkája van csak meg,
Mióta az ország
Labanccal tele lett.
Magyarok hazája,
Aranyos szép alma!
Ki téged őrzött,
Hideg hant takarja!

Elhallgat aztán az ének, a dalos Surány elnémul, az új nemzedék ajkán is csak nagysokára csendül fel a Károlyi Sándort magasztaló ének, de ennek forrása, szava mégis egészen más az eddigiekhez képest. A felvidék akkori új csillagát kellett fogadni. Nem új ember, felesége Barkóczy Krisztina női ágon ugyancsak Bosnyák örökös, a háború előtt is megfordult Surányban, azóta is rendszeren maga kezelte a birtokot, mert ura, a nagy pacifikátor nehezen szokta meg a felvidéket. Egyszer járt itt 1717-ben, amikor a társadalom minden rétegéből sokan üdvözöltek, csak a nép maradt távol. Ekkor merült fel a terv megszerezni, egyesíteni

¹ Illényi István felvétele 1891 okt. 20.

az egész surányi uradalmat Károlyi kézben. Tisztartója és bizalmasa Szeghi Turcsányi György, maga is társbirtokos az uradalomban, egyengette a terv útját, de lassan haladt vele. 1724-ben sikerült elsőnek megszerezni 4000 forintot a Mednyánszky részt, ettől kezdve egymásután a Koháry, majd az Esterházy just 32, illetőleg 35 ezer forintért és rendre a többi. Az Illésházy Motesiczky csoportot, kellemetlenül lepte meg e fordulat, de azért 1725 március elején nagy örömmel fogadták a látogatóba jött „sógort“, sőt hogy eltereljék figyelmét Suránytól, maguk ajánlották neki a régi Megyert, akkor Új-Kaunitz néven éledező morva telepítést. Károlyi megtekinti és tisztartója Kostyán Sándor útján rögtön fölveszi az alkut Kaunitz-cal, de a surányi részre. Ez sikerült is, a másíkról sokáig egyezkednek, csak 1730. évi április 2-án iktatja be a nyitrai káptalan Károlyit a 121 ezer 500 forintot vett Megyer birtokába. Gróf Kaunitz ugyan írásban ígérte, hogy az udvarnál kieszközli Megyer eddigi nevének Új-Károlyra való változtatását, de ez valahogy elmaradt, a nép pedig saját felségjogán visszaállította a régi nevet, csak a tót jelzőt toldotta hozzá. A Kaunitz-féle morva telepések után Károlyi is hozott morvaországi tótokat Megyerre és a nagy juhászat mellé tervezett posztógyár számára morva iparosokat, csakhogy a magyar búza itt is elfojtotta az ipart. Surányban az 1736 elején megépült nagy új műmalom lett az uradalom egyetlen gyári vállalata, ez beleillett a „Molnos“-Surány régi keretébe. Nyomban a beiktatás után, még ez év tavaszán, jelentkeznek Megyeren az iderendelt sváb telepések is, de a gróf hirtelen ötlettel alig engedi megpihenni a csoportot, kocsira rakja újból és Nagy-Károly-Vállaj vidékére küldi népét. Ezzel az Érsekújvárra hozott német telep elvesztette remélt hátvédjét, eldőlt a vidék nyelvi többségének kérdése, mihelyt tér nyílt újabb tót jobbágyok behozatalára.

A két Károlyi nóta keletkezését illetőleg a szövegben nincs határozott támaszunk, melyik alkalomra készültek? A gróf első térfoglalása idején, még az Illésházy-Motesiczky-csoport kezében volt a hatalom, ők látták vendégül Károlyit a kastéllá lett várban, míg neki legfeljebb a szerény Esterházy kúria állott rendelkezésére. A gróf maga akkor még ép egészségben volt, hárman csak akkor emelték le a kocsiról, mikor podagrája gyötörte, ez pedig a 30-as évekre esik. Viszont az olyan belső részletek, milyen a diéta megnyitása, vagy Károlyinak Bercsényivel való feszült viszonya, csak régibb környezetében lehettek ismeretesek, arról a felvidéki nép nem igen beszélt, de ekkor, talán maga a gróf sem vette volna szívesen a régi emlékek felújítását. Annyi bizonyos, hogy a nóta szerzője igen ismerős lehetett Károlyi udvarában. Itt értesült a belső ügyekről, amíg azokról lehetett beszélni. Károlyi 1725 után gyakran járt Surányban, bár inkább Megyeren lakott, itteni látogatását az akkor divatos üdvözlő versek hosszú sora ünnepelte, a vidéki papok, urak, a nagyszombati és nyitrai diákok minden alkalommal megnyergelték a Pegasust, mert a gróf szívesen honorálta az ilyen tömjénezést. Az uradalmi könyvtárban több ilyen vers és „ünnepi musika“ maradt, de mind ezek között hasztalan keressük két tót dalunk eredetijét. Ki ajándékozta meg vele a népet, most sem tudjuk megállapítani, de mind a kettő megfogant, bár az Excellenc-nóta népszerűbb lett nála.

Ez valamivel újabb keletű, mindenesetre az 1730 utáni évekből való, amikor a két uradalom legalább részben már Károlyi kézben egyesült. Érdekesek

ennek a nótának naiv túlzásai. Károlyi Sándor sohasem lett Nyitra főispánja, az ő korában ez a méltóság még a püspökség velejárója. Utódai közül is elsőnek csak Lajos érte el 1845-ben. A patronátus emlegetése sem egészen helyénvaló, mert Surányban a birtokosok együttesen gyakorolták a prezentálás jogát. 1729-ben Károlyi ajánlotta ugyan a tardoskeddi papot Surány javadalmára, de csak a rokonoknak, nem pedig a püspöknek, mert ő maga ekkor a kegyúri terhekben, így a templomépítésben is, csak birtoka arányában osztozott. Megyerben lett volna ugyan közvetlen kegyúri joga, de az itteni templom nem épült meg az ő életében, csak 1753-ban, tehát halála után 10 évre. Szóval a nóta szerzője itt is téves információkon, valószínűleg tetsző föltevéseken indul, frázisokat énekel, nem pedig tényeket. Egyébként a két nóta tetszett, népszerű is lett, akárki faragta, mert hasznos lett az elmondása. Néhai Gond Ignác plébános Alajos gróf londoni követ gyermekeinek nevelője beszélt, hogy a Megyerre érkező családot a falubeli legénység régi szokás szerint még 1880-as években is az Excellenc nótával fogadta, amiért ugyancsak hagyományosan egy hordó bor dukált. Hasonló szerzett joguk volt a surányiaknak is, nótájuk fejében, de a fukar tisztartók napjainkban beszüntették ezt a gyakorlati módját, a történeti érzés ápolásának. Ma már csak az öregebbek tudják a nótát. A labanc-kor e dalos emléke még nem veszett el teljesen, mindamellett csak esztendők kérdése, mikor halnak ki azok, akik a gróf utolsó „diszkréciós“ borából ittak.

KÁROLYI SURÁNYBAN (1724 táján).

To šuránské pole
Pekne urované
Tam bežíá v hintove
Štíri kone párné.

A na tomtó poli
Vetriček prevíja,
Gróf Károli Sándor
Tam statky preziera.

V šuránskom kaštéli
Bráni otváraju,
Štíri kone párné
Dó dvora vehádzaju

Ten šuránský kaštél,
S venci okrášlený
Vňom šuránské páni
Krásne oblečení.

Pri dverách kaštéla
S hintovom postáli
A gróf Károliho
Z hintova skladáli.

De szép rendben van a
Nagysurányi határ,
Ott robog négy szürke
Fényes, úri batár.

És azon a mezőn
Hús szellő fujdogál,
Hogy Károlyi Sándor
Ott birtokot mustrál.

A surányi kastély
Nagy kapuja nyitva,
Négyes szürke fogat
Most robog be rajta.

A surányi kastély
Virággal díszítve,
Sürgő-forgó urak
Szépen felöltözve.

Megállott a fogat
A kastély udvarán,
Gróf Károlyi Sándort
Lesegítik hárman.

V šuránskom kaštéli
Velká slávnost stojí,
Gróf Károli Sándor
Tam hostinu stroji.

Ti šuránský páni
Vesele hoduju,
A gróf Károlimu
Všetko dobré praju.

Gróf Károli Sándor
Ty Uhrov generál
Ty's s Pálffy Jánošom
Pokoj uzaviral.

Teba sám Rákóci
Knieža splnomocnev,
Aby si krajinskú
Diétu otvoril.

Darmo ta rozkázau
Beréenyi chititi,
Keď knieža Rákóci
Nechceu dovoliti.

Ten satmársky pokoj
S krajinou zavretí,
Bude tvoje meno
Večne spominati.

Gróf Károli Sándor
Nech ta Pán Boh živi,
Nech tvé veľké méno
Požehná aj ridi.

Nech tvoji potomci
Sčastlive panuju,
Nech Uherský národ
Vždy verne miluju!

Surányi kastélyban
Nagy ünnepség készül,
Károlyi látja az
Urakat vendégül.

Az urak ott közben
Vigan lakomáznak,
Károlyi Sándornak
Minden jót kívánnak:

Gróf Károlyi Sándor
Te magyar hadvezér,
Te Pálffy Jánossal
Jó békét kötöttél.

Lám téged Rákóczi
Előre megbízott,
A diétát helyette
Magad nyissad meg ott.

Hasztalan akart ott
Elfogni Beresényi,
Ha Rákóczi maga
Nem akart engedni.

A szathmári béke
Amit te kötöttél,
Nevedet dicséri
Mindenütt örökké.

Gróf Károlyi Sándor
Az Isten éltesen
Nagy neved érdemén
Mindig áldás legyen:

Hogy a te utódid
Boldogok legyenek,
S a magyar nemzetet
Szeretve éljenek.

KÁROLYI MEGYEREN 1730.¹

Gróf Károli excellenc
Však si ty velký pán,
Krásnú máš čeládku,
Jako ten tulipán!

Gróf Károli excellenc
Ty si aj mocny pán,
Máš veľké majetky
Tót-međer aj Šurán.

Gróf Károli excellenc
Nitránsky s' feišpán,
Ty za príklad slúžiš
Aj cudzim krajínám.

Gróf Károlyi excellenc
De nagy úr is vagy te!
Cselédséged mint a
Tulipán szépsége.

Gróf Károlyi excellenc
Te hatalmas úr vagy,
Nagyok a javaid
Tótmegyér és Surány.

Gróf Károlyi excellenc
Nyitrai főispán,
Példát vehet rólad,
Sok messze tartomány.

¹ Dallama elkallódott, pótlólag később fogjuk közölni.

Gróf Károli excellenc
Ty's velky patronát,
Ty's mnohé kostole,
Aj školy dav stavať.

Gróf Károli excellenc
Ty' s velkodušný pán
Mnoho' s darov rozdav
Katolickym cirkvám.

Gróf Károli excellenc
Velky s' dobrodinec,
Však vdovy, siroti
V nůdzi podporuješ.

Gróf Károli excellenc
Ty' s uhersky mágnás,
Ty mnohé dobrodeňá
Aj obcám rozdávaš.

Gróf Károli excellenc
Mnohej ucti s' hodný,
Nech tvoju velku moc
Sám Pán Boh zachráni.

Gróf Károlyi excellenc
Jó patronus vagy te,
Templomot, iskolát
Építsz faluszerte.

Gróf Károlyi excellenc
Te nagylelkű úr vagy,
Sok adományt osztasz
Katholikusoknak.

Gróf Károlyi excellenc
Nagylelkű jőtevő,
Sok nyomorúlt árvát
S özvegyet segítő.

Gróf Károlyi excellenc
Te nagy magyar mágnás,
Te sok jótéteményt
Falvainak juttatsz.

Gróf Károlyi excellenc
Kit mindenki tisztel,
A te nagy hatalmad
Tartsa meg az Isten!

Károlyi Sándor kora után hosszú időre elhallgatott Surány vidéke, az események is elkerültek, mondanivalója nem volt, műzsája elnémult. Csak a szabadságharc korában szólalt meg újra. A Komáromban szolgált tót honvédtüzérek Klapka idejében (1849. évi július-augusztusban) saját külön nótájukkal lepték meg társaikat. Ki költötte, mikor teremtett, nem kutatta senki, hirtelen támadt és népszerűvé lett egyszerre, sajátos szövegével és dallamával. A nóta így hangzik:

KOMÁROMI NÓTA. 1849.

Už v Komárne na buben biju,
Kommandanti kommandiruju,
Už na koňe sedaju
Šabličky už brinkaju
A jejich honvédi vradi stávaju.

Už hlavní kommandant Klapka tam ide,
Za ným sá vsetká armáda hýbe,
Už Rákóczi marš hraju
K boju sa ponáhlaju
Uherské zástavy hore zdvihaju.

Komáromban már dobok szólnak,
A tisztek is komandiroznak,
Már lovaikra ülnek,
Kardok vígan pengenek
A honvédek meg szépen, sorbaszedődnek.

Már a komandans Klapka elindul,
Utána egész armáda mozdul,
Rákóczi szava mellett
A csatába sietnek,
Ott a magyar lobogók vígan lengenek.

Už celá armáda na placi stojí,
 Už na nepriátela strielat sa stroji,
 Už honvédi strielaju nepriatelí padaju,
 Éljen a haza! všetci volaju.

Az egész armáda a harctérre száll,
 Már az ellenséget löni készen áll,
 A németek hullanak, a honvédek puskáznak,
 Éljen a haza! így kiáltanak.

A másik ének szomorú, az elnyomatás éveiből való emlék, amikor a Kossuth Lajosnak tulajdonított úgynevezett kápolnai imát csak szóval lehetett terjeszteni, hiszen írásbafoglalásáért is börtön járt. Az elkeseredett hazafiak aztán szájról szájra adták az apokrif imát. A sokféle prózai magyar szöveg mellé érdekes variánsul csatolhatjuk az ima verses tót fordítását, melynek dallama a Kossuth-nótára megen. Szövege a következő:

KOSSUTH LAJOS KÁPOLNÁNÁL . . . 1850 táján.

Kossuth Lajos pri Kápolne
 Klači pri honvédov hrobe
 Ruky spiná, hladi k nebi
 Za bojovníkov slobody
 Na Boha volá.

„Najvelebnejši Král ňeba,
 Vzhlíadni z trónu, prosim teba,
 Osláv padlych bojovníkov,
 Tych slobody milovníkov,
 Uhrov výtazov.

Nás tiež žehnaj, daj nám smelost,
 Vboji hrdinskú zmužilost,
 Nech hrmavé naše delá,
 Vždy premôžu nepriatela
 Pri každom boji.

Posilni nás v každom boji,
 Nech náš národ pevne stojí,
 Zachráň nám našu slobodu,
 Odvráť od nás každú škodu
 Vcelom Uhorsku.

A po našom zvytazeňi
 Daj nám stále panuváňi
 Požehnaj Uhrov, vlast milú,
 Aj bratersku lásku vernú
 V rovnoprávnosti!“

Kossuth Lajos Kápolnánál
 Ott térdel a honvédsírnál,
 Kezét kulcsolja, égre néz,
 A hősök szabadságáért
 Istenhez fordul:

„Egek fölséges Királya,
 Tekints trónusodról alá,
 Nyugosztald a vitézeket,
 A szabadságszeretőket,
 Magyar hősöket.

Nekünk is adj bátorságot,
 Harcban hős férfiaságot,
 Hogy a mi dörgő ágyuink
 Szalasszák meg ellenségünk
 Minden csatában.

Erősíts meg minden harcban,
 Hogy nemzetünk álljon bátran;
 Óvjad meg a szabadságunk
 Ne engedd, hogy légyen kárunk
 A Magyarhonban.

S ha teljes lesz diadalmunk,
 Légyen állandó uralmunk,
 Áldd meg a magyart, a hazát
 Testvérségét, szabadságát
 S egyenlőségét!“

A honvédnótáknál minden történelmi boncolgatás és kritika felesleges, a branyiszközi és zsolcai hősök vérrel irták be nevüket a történelembe, azért összefoglalásul a surányi dalok rövid méltatására térünk. Látjuk, hogy a kuruc kor dalosa, noha még kétnyelvű, tótul szólal meg, de az első dalokhoz mértén egészen sajátos hangon. A császár fogott katonája pl. tompa rezignációval nyugszik meg sorsában:

„Ha már másképp nem lehet
 Katonának elmegyek“

Azt mondja a vándorlegény is :

Ha már nincsen melegség ettől, stb.
Most már megyek katonának, stb.

szavakkal fejezi be keservét. Addig a magyar legény hasonló sorban, amint az egykorú nóta mondja :

„Már minálunk verbuválnak kötéllel,
Elfogják a szegény legényt erővel,
Hátra kötik a két kezét kötéllel,
Úgy kísérik be Kassára fegyverrel, stb. végül,

legalább valami jóleső káromkodással könnyít a lelkén :

Huszárnak állottam bakancsosnak tettek,
Verje meg az Isten, még itt is rászedtek

Egészen más hangot üt meg a kurucnak önként beállott surányi tót fiú :

„Nem várok biztatást, magamtól megyek el,
Magyar huszár sorban harcolok fegyverrel“

tehát rezignáció helyett szava csupa tűz és lelkesedés, végül áldást mond a hazájára. Pedig nem vallja magát magyarnak, hisz a magyarról mindig külön beszél. „Ti magyar huszárok!“ stb. vagy: „Magyar huszársorban harcolok“.

„Fel magyar testvérek“
„Ne féljünk testvérek“.
Magyarok és tótok stb.

tehát saját tótságáról sem nyilatkozik, majdnem úgy beszél, mintha valami harmadik nemzet tagja lenne, amelyik a „császármadarat“ ugyancsak nem szívelheti. Egyébként a dalok nem valami kiváló alkotások, szövegük pongyola, érzelmi skálájuk szűk, de tagadhatatlanul őszinte.

Befejezésül jó alkalom nyílik olesó görögtüzet gyujtanunk a testvéri hűségnek, hogy hangos frázisokkal dicsérhessük e ragaszkodás ünnepi megnyilatkozását. De ne tegyük. Hiszen könnyű lenne kimutatnunk a surány-vidéki legények vérkeveredését, az egyes tót családok magyar hagyományait, tehát azt a bizonyos öntudat alatti magyarságot, amely a tót fiúkat legalább a döntő órákban valódi magyarokká tette. Ámde vétenénk a kor szelleme és a tót kurucok lelki világa ellen, ha ilyen anachronizmussal magyaroznók felbuzdulásukat. Hiszen a tót legény egész lírai módon csak a saját érzelmeiről beszél, nem nyilatkozik mindjárt nemzete nevében. Ne mondja senki azt sem e vallomásról, hogy a tót fiúkat a lelkesedés, vagy a vér szava vitte volna Rákóczi zászlaja alá. Mert ha ez igaz lenne, mi fejtí meg a lipthai, trencsényi legények tódulását Czelder Orbán verbunkos csapataihoz. Itt már nem lehet szó, sem nyelvi hatásról, sem a vérkeveredés erejéről, de még a magyarsághoz való csatlakozásról sem szólhatunk. Szepesi németek hozzák Rákóczi zászlaját a tótok közé. Krman Dániel superintendens 1707. évi március hó 8-án Zsolnán esketi fel az újoncokat, avatja zászlajukat tót beszéddel. Utána a német pap szónokol s a fejedelem nevében mondott rövid magyar ima fejezi be az ünnepet. Bárhol keressük itt, nincs frázis,

vagy lelkesítő szó, ami megragadhatná a tömegeket. Rákóczinak a nevét sem ejtik ki és a nyolc zászlónak mégis akadt népe, viszont a kuruc táborban nem érezte senki, hogy ez ünnepi aktuson az uralkodó vallás, vagy a nyelv háttérbe szorult volna. De vajjon a magyarsághoz csatlakoztak-e Czelder új talpasai, vagy magyarokká lettek-e most, hogy felesküdték zászlai alá? Nem. Nyelvileg továbbra is távol maradtak tőlünk, még csak nem is igyekeztek e téren közelebb férni hozzánk. Csakúgy, mint őseik, hagyományosan részt vállaltak a nemzet harcaiban, mert lelkileg rég összeforrtak az egységes, bár soknyelvű országgal. A magyar szupremáciát tudták, de terhét nem érezték. Ellenben látták a múltban, hogy a magyar jobban vértett, mint ők, szenvedéseiknek állandó részese, protestáns hitűk, gazdasági érdekük önzetlen védelmezője volt az udvarból jövő fojtó áramlattal szemben. Tehát életkérdés volt, nem alkalmi hangulat, ami a tótságot a kurucokhoz fűzte. A táborban is csak lelki, érzelmi kötelességet kértek tőlük, nem pedig nyelvtudást, ami pl. Czelderéknél csak német lehetett volna. Az a kor még nem ismerte a fajgyűlöletet, a nemzetiségi kérdést, vagy a nyelv talmi aranyát. Háborogtak ugyan akkor is, érdekösszeütközések, vagy hatalmi kérdések, egyik-másik távolról nemzetiségi problémának látszik, de valójában nem az. Ezt a betegséget még a XVIII. század sem ismerte.

De ha fajgyűlölet nincsen még e korban, lehetséges-e valami ideális lelkesedés? Erre megint Surányból felelünk. Mért nem mozdultak meg Megyer morvái és morva-tótjai a surányi lelkesedés láttára? Nemde korábban jöttek a rónaságra, rég ették a magyar kenyeret, köztük is volt magyar lakosság maradéka. Az Ankerschmidt-féle „hant, mely ideköt“, náluk már akkor is mohosodott, mindenesetre jobban süppedt, mint a szomszéd tót falvaké és ők mégis idegenek maradtak. Nyelvileg, fajilag azonos, bár egymástól rég elszakadt tótság került itt egymás mellé, azonos viszonyok között éltek, mégis valami láthatatlan diafragma különítette el őket egymástól. Lelkük, nyelvjárásuk ma, kétszáz év múltán sem olvadt össze, így volt ez akkor is. Az egyiket magával ragadja a nemzet megmozdulása, mikor megszólal a tárogató, ez megéri hívó szavát és kurucnak áll, a másiknak idegen e hang, fel sem rezzen, nyugodtan szánt tovább . . .

Érintenünk kellett ezt a most éppen nem időszerű kérdést, mert a tót irodalomban keserű epilógusa lett a kuruc dalkutatásnak. A *Slovenské Pohľady* 1904. évi 11-ik lapján maga a szerkesztő, J. Skultéty, a tót kuruc lelkét taglalva, az egész mozgalmat a szláv génusból fakadó német gyűlölettel, „e szent tüsszel“ akarja megfejteni. Szerinte a tótság nem a magyar Rákóczihoz, hanem a német ellenséghez csatlakozott. A gyűlölet gyökerét Skultéty valami ősi politikai eszmében keresi, mely a szláv világot, így vele a tótot is, a németiségtől elválasztja. Itt van a tévedés, a szerkesztő úr nem látja, hogy a nép még a XVIII. században sem politizált, irányelvei nem voltak, a tótság akkori kimagasló alakjai pedig egyáltalában nem ismerték ezt az állítólagos szent tüzet. Ki vette volna komolyan a német gyűlöletet, mikor a tót papság odaát nevelődött, az exulánsok a birodalomban találtak menedéket és a német fejedelmek minden erővel támogatták a tót protestáns egyház érdekeit idebent. Skultéty elméletének főhibája, hogy a XVIII. századbeli népet mindenáron homogénnek, ideális eszméktől áthatott egységnek akarja feltüntetni és reá olvassa, hogy elhatározását csak a szláv

géniusz jellemző szent gyűlölet irányítja. Ha ez igaz lenne, akkor néhány világtörténeti alak elvesztené szláv karakterét. Tehát Sobjeski sem lehetne szláv, mert Bécs javáért harcolt, a labanc Lubomirski starosta meg éppen elkárhozott, mert a császár érdekében a tót testvér vérént ontotta. Mért fordult a szent láng állítólagos letéteményeseinek bizalma éppen Rákóczi felé? Hiszen német neveltetése, német rokonsága gyanussá tehetné volna kezdettől fogva, mikor pedig paktálni kezdett a birodalmi rendekkel s e célra egyik követül, éppen a tót Krmant választotta, határozottan szakítani kellett volna vele. S lám a tótság éppen akkor lelkesedik érte legjobban. Keressük a szent tűz lobogását tovább. Vajjon ez hevítette-e Hurbán vitézeit a téli hadjárat alatt? Ennek fényénél akadt-e Kollár a bécsi katedrara? Azt mondhaná valaki, hogy a nagy szellemeknek is van joguk emberi gyengeségekre. Forduljunk hát a Rákóczi-kor költészetéből vett hős, Jánosik dalia felé. Amint ma él az irodalomban, igazán költemény az egész alak, a szláv népköltés minden virágát hordja magán. Kincsei, kalandjai Oroszországból, dalai hucul és goral termésemből valók, aktaszerű életrajza tót, színpadra a cseh szellem vitte. Előttünk áll az új keramika remeke: agyagmentes sárból gyúrt ólomházas hős. El sem lehet mondani, mennyi erőt pazaroltak rá, amíg a kuruc, majd labanc közkatona szökevénynt hőssé emelték, amíg útonálló rablógyilkosból szabadságharcos és nemzeti ideál lett. Joggal várhatjuk tehát, hogy e sokszoros munkán átment költői alak, magában hordja a szláv lélek összes kellékeit. Már pedig *J. Mahen* Jánosik-ja a színpadi hős, a maga ezredeit, Hári Jánosunkat, messze felülmúló gesztussal a császárnak ajánlja. Lojális nyilatkozataiból és e tényből ítélve, tehát még Jánosikban sem lobogott a szükséges szent tűz . . .

Egészen más szemmel nézi a tót kurucok lelki világát J. Botto, a *Slovenské Pohľady* 1904. évi 698-ik lapján. Kiemeli, hogy a pór nép fölkelése Rákóczi érdekében más mozgalom, mint a nemesség csatlakozása, mégis ezt úgy fejtja meg, hogy a *Pro Libertate* jelszavát mindenki a maga felfogása szerint értelmezte, úr és paraszt egyaránt boldogulást várt e zászló alatt. A protestáns papság egy része elvakult hitbeli buzgalmában Rákócziiban kereste a szabad vallásgyakorlat apostolát, más része pedig, miután biztosítva látta saját önző céljait, fenntartás nélkül csatlakozott hozzá. Ezért megrója a protestáns papokat, hogy bár hirdették a tót nyelv jogát, ennek érdekében mit sem tettek, sőt elnézték, hogy a tótság felekezet szerint két táborra oszolva, két politikai párton gyűlölettel küzdött egymás ellen.

Nincs terünk a felfogás részletes cáfolgatásába bocsátkozni, csak azt emeljük ki, hogy már alapgondolata is téves, mikor Rákóczi harcait tisztán protestáns mozgalomnak nézi és sikerét a tótság magatartásától függőnek tartja. Igaz, hogy néhány kiváló embernek, pl. *Pilarik, Kalinka, Sinapius, Masnik, Krman* papoknak volt némi szavuk népük irányításában, de hatása alig terjedt túl egyházuk területén és semmi esetre sem ragadta magával a különálló katolikus tömegeket. Aztán micsoda ígérettel kenyerezte volna le a fejedelem a tót egyházat, hiszen maga mondja, hogy a tót népnek igényei nincsenek. Nem a mi feladatunk megvédeni az itt szereplő protestáns tót papság hírnevét, de nem látjuk az elsősorban szükséges kelléket, a fejedelemnek lélekvásárló készségét, nem látunk donációkat a protestáns papság javára. Ha protestáns mozgalom lett volna e harc, mi vitte

akkor a protestáns nemesség egy részét a labancok táborába, hol termett a labanc tótság? Pedig volt ilyen is. Ezek problémáját pedig, akár Botto, akár Skultéty elméletét alkalmazzuk, nem értjük meg, főleg ha egységes tót nemzetet keresünk s ebben egységes irányító eszmét. Hiszen Rákóczi a tótságban erősen tagolt, de a *Pro Libertate* eszméi számára fogékony, gazdaságilag kimerült népet talált. Rákóczi harca volt az első alkalom, hogy a nép, tekintet nélkül nyelvére és felekezetére, öntudatra ébredjen azon az úton, ahol a haladottabb felső bányavárosok németisége nyitratúróci fajrokonait is megelőzte. Ismeretes pl., mikép lett a Szépeesség a magyar eszme harcosává, hogyan ábrándult ki az alsó bányavárosok német népe, már I. Ferdinánd korában Landsknecht imádó hajlamaiból. Körmöc önvédelni utcai harcában az első kiomlott polgárvér örök tilalmul maradt a császár népének terjeszkedése ellen, pedig ez sem volt lemondás a német nyelv jogairól. Ma már világosan látjuk azt a folyamatot is, ami *gens fidelissimává* tette a ruthén népet.¹

Mindenütt elsősorban a becsületes anyagi érdek józan védelme mozog — a háttérben pedig számos apró kérdés. Vallják be tehát kertelés nélkül az érdekeltek, hogy ez a józan érdek lelkesítette Rákóczi kurucait is legelőbb, mikor a császáriak zsarolásai elől zászlaihoz állottak. Ezek igazán a maguk módja szerint értelmezték a *Pro Libertate* jelentőségét, de felismerték ennek Rákóczi személyével való szoros kapcsolatát is. Az ilyen tót csapatok lettek a további mozgalom jegecedő pontjai, innen áramlott a józan lelkesedés a vidékre és összeforrasztotta az addig közömbös népet. Az ilyen józan érdekkapcsolat mindenestre szorosabban tartott, mint a szép szavak keltette lelkesedés mámora. Nem megyünk erre nézve históriából vett adatokat keresni, feleljenek a Kollár kritikáján átment nóták. Kollár II. 423.

Neboga se lide tak od basow a bekow
Gako od nemeckých pažernjch kuracnjkow.²
Pane Bože dag nám lepšj čas dožiti
Uherského Krále w Budine wideti.

Nem félnek a népek úgy bégektől, basáktól
Mint a falánk német, rossz csirkefogóktól.²
Add meg uram, végre jobb napokat látnunk
Legyen Budán megint mi magyar királyunk.

¹ Hodinka Antal dr.: A ruthén nép tört. Felolv. a M. Népr. Társ.-ban.

² Szó szerint csak csibészt kellett volna fordítanunk, de mert más nóták világosan a csirkefogásról szólnak, ezt vettük találóbb kifejezésül. A „mindég éhes, falánk, csirkefogó“ állandó homerosi jelzői a tót nótabeli császári hadnak. Pl.:

Azt sem tudjuk, mikor pirkad,
Elfogták a kakasunkat. Vagy:

Régen a vitézek
Amikor megjöttek,
Török fej, véres tör
Volt a nyergük mellett.

Nálatok a nyergen
Liba-csirke lógnak,
Az asszonyok azért
Titeket szapulnak.

Így ismeri a katonákat a hétéves háborúból való cseh népdal is, Kollár I. 42., amikor a burkusokat jellemzi: *Zle maminko zle stb.* nótában „*Chytaji nám slepice*“ kifejezéssel panaszkodik, tehát megint csirkefogással vádolja a vitézeket.

Hogy képzeli a népdal a tót-magyar viszonyt, arról *Kollár II. 144/6.* egy másik adata tanuskodik.

. . . . Slowáci však, že prislabj byli
S maďarskym se národom spogili
A od mnoho sto let spolu žiji
Tenž chleb gedj a tauž wodu pigj.

A tótok mivel hogy, így túlgyengék voltak,
Akkor a magyar nemzettel társultak,
És már sok száz éve ekkép együtt vannak,
Egy kenyéren élnek és egy vízből isznak.

A kurucbarátság soká tartott, akkor is, mikor bajok súlyosodtak a szabadságharc zászlaira: csatavesztés, nyomor, fizetlenség, mikor betegségek tizedelték a tót talpasok soraít, attól még nem inogtak meg hűségükben. De hírek jöttek a fegyelmevesztett kuruc csapatok, dezertorok fosztogatásairól Liptóból és Túrócból és a lelkesedés csökkent, a csapatok széledeztek. Nem egyszerre történt az összeomlás, fokozatosan, lassan, amint szövődtek, úgy lazultak e szálak az álhírek hatása alatt.

Megálljatok kurucok! ha Túrócba jösztok,
A túróci legények kicserzik bőrötök',
Szerettünk titeket, enni, inni adtunk,
És ti most keserves sarcot vesztek rajtunk?

Így mondja el az esetet *Kollár I. 29.* egyik labanc dala és átlagban igazat mond a homlásról, bár alább elmondja azt is, milyen kurucok voltak a Pivoda-regiment hősei. A magyar példaszó (*Szirmay Hungaria in parabolis 41. lapján*) csak úgy ismeri a „ponyva-regimentet“: „se dobja, se zászlaja“. A túróci emlék már bővebben írja le a lézengő-fosztogató hadat. Jól tudja, ez esetben tót legények, nem katonáskodó kurucok voltak a tettések, de már nincs bizalma a további háborúra, nyűg már az igazi kuruc is, a sok apró keserűség kitör belőle, mintha az ónodí gyűlés véres arnyai izgatnák és kész a bomlás.¹

Nebogugte dále,
Čože wás po chwále stb.

Tovább harcolnotok, minek?
Nem kell a dicsőség senkinek!

Mindamellett a szeretet nem vált gyűlöletté, vagy legalább a fejedelem emlékét nem homályosította el a tót nép szívében, azt ma is tisztelik. Vannak dalnélküli száraz vidékek, de a prózának termett nép csak úgy beszél „a szegény Rákócziról“, mint más. Mondák szólnak róla, esődatevő mesebeli hőssé emeli a hagyomány, visszatértét várják ott is, ahol sohasem járt. Ötöd nemzedékre, úgymondják, táltos lován, török sereg élén tér vissza és támad . . . (*Oswald: Towaryšstvo Ružomberk 1891. 413. lap. U. o. II. 1895. 184. lap.*) Ezekről a prózai hagyományokról alkalmilag más tanulmányban szólunk.

Ernyey József.

¹ V. ö. *Kollár I. 385.*

KELETI ELEMÉK NÉPMESÉINKBEN.¹

(A népmesekutatás százéves jubileumára.)

Kerek 100 éve annak, hogy a Grimm-testvérek híres „Kinder- u. Hausmärchen“ c. gyűjteményükhez kiegészítésül 1822-ben közrebocsátották összevető vizsgálódásaik eredményét: az „Anmerkungen“ kötetet és vele megvetették a népmesekutatás tudományos alapjait.

Ha ma a 100-ik évfordulóról visszatekintünk, elégtétellel állapíthatjuk meg, hogy az azóta nem szűnő vizsgálódás számos oly problémát oldott meg, melyek előtt még Grimmék tanácstalanul állottak; viszont sok illúziónak is véget vetett, melyben a tudomány e romantikus testvérpárja akkor még kedvtelve ringatta magát. Végeredményben úgy látjuk, hogy ma a kuratók előtt nemcsak e sajtáságos népi műfaj áll tisztán, minden ízében megérthetően, hanem közvetve világosságot deríthetett a messze multak olyan területeire, melyek e nélkül talán sohasem emelkedtek volna ki a homályból.

Mindenekelőtt eloszlott az a balvélemény, hogy a népmese alaptalan, szélsőleges fantasztikumok halmaza s mint ilyen szánó mosolygásnál egyébire nem érdemes. Bebizonyult, hogy ellenkezően a részleteit alkotó kisebb epikus egységek: ú. n. motívumok, ősvallási elemek törmelékeit rejtik magukban. Kiderült továbbá, hogy mint műfaj, mint szórakoztatásra, naiv lelkek gyönyörködtetésére szánt termék, minden fejlettebb népegységnél önálló produktumként jelenik meg: egy bizonyos kultúrfoknak úgyszólván szükségszerű, önkéntelen termelése. E miatt *itt* korábban, amott később bukkan fel, amint az illető tömegegység épp azt a bizonyos társas fokot elérte. Így az egyiptusiaknál és asszír-babilonoknál 4000 év előtt kialakult, tipikus népmesékre találunk; máshol később virágozik ki: a görögök és indusoknál harmadfélezer évesek. A perzsák, turkok, kelták körében időszámításunk kezdetekor kezd formát ölteni. A polgárosodás magasabb stádiumába *most* belépő népeknél pedig napjainkban is szemmel kísérhető, hogy mitikus mondáikból miként alakulnak ki a mieinkhez műfajilag hasonló meséik: afrikai bennszülött államalakulatokban éppúgy, mint Dél-Amerikában, vagy a keletázsiai nagy szigetek (Szumatra, Borneo, Jáva) népeinél. A népmese, mint új műfaj, mindenütt akkor lép fel, midőn egyes népegységek kényszer alatt, vagy belső fejlődés következtében ősvallásukat fejlettebb vallásformákkal cserélik fel; ilyenkor az ősi mitikus mondák elvesztik komoly súlyukat, az új vallásrendszer másnemű ideológiája rájuk cáfol; megfosztva ilykép hitbeli nimbusuktól, mint játsszi képzelettermékek élnek tovább az emlékezetben s lassankint összeállnak pusztán szórakoztató történetekké, profán hősök kalandsorozataivá.

E laza összeállítás hozza magával a népmese szerkezetének sajátosságait, azt a mozaikszerű egymáshoz kapcsolódást, amely az alkotó egységeket: a motívumok mozaikköveit szinte érintetlenül hagyja. Az egész mese, mint terjedelmesebb egység: vagy *típus*, hogy megfelelőbb hasonlattal éljünk, csak az összekötő fonalat adja az egyes szemekhez, ahová máshonnan vett motívumok tetszés szerint közbeiktathatók, vagy a meglévők közül kihagyhatók. A cserélgetés miatt a típus-

¹ Olvastatott a Magy. Tud. Akadémia I. osztályának 1922 nov. 6-án tartott ülésén.

változatoknak hosszú sora keletkezik s e játszi alakulást Benfey nem alap nélkül hasonlította a kaleidoszkop színes üvegeihez, melyek önmagukban csekélyszámúak és változatlank, de folytonos helyeserjükkel meglepő újszerű formációkat hoznak létre. Tény az, hogy voltaképp több típus van, mint alkotó motívum, vagyis többféle a népmese, mint azok az ősmitikus mondák, amelyek benne mint motívumok előfordulnak.

A típus ilyenén összeállása tanulságos megfigyelésekre ad alkalmat egyéb tekintetben is. A kész, kiérett mese magasabb kultúrfok terméke a motívumoknál, fejlettebb ideológiát visz bele s így áll elő az a sajátság, hogy míg az alkotó elemek a primitív gondolkozásnak megfelelőek és pusztán önzésen alapuló kalandvágyban merülnek ki, a mesében áttevődik az egész kalandsorozat szerelmi indítékra; a hős számos esetben nem is magának törekszik a mesebeli szépséget megszerezni, hanem másnak s csak a nőn múlik, hogy felismerve a hős derékességét, inkább ennek nyújtja kezét, mint a kiszemelt jövendőbelinek. A primitív ember vágyat, sóvárgó epekedést egy kiszemelt nő iránt nem érez, miatta veszedelmes vándorlásnak nem teszi ki magát, szóval azt a lelki rugót, ami meséinknek ma elengedhetetlen főtémája, benne hasztalan keresnök. Ugyanily eltérés mutatkozik a kezdetleges motívumok és a kész mese másik fontos vonásában. Hogy az illető hős, ha bármi erős vagy ravasz is, diadalmaskodjék az ellenséges titkos hatalmak: szellemek, boszorkányok, gyógyjavasok fölött, azt a primitív ember nem képes elképzelni. A mágia, varázslás, a szellemek hatalma annyira fölötte áll minden emberi képességnek, hogy föléljük kerekedni halandónak nem áll módjában. Viszont nem tudnánk megnevezni mesét, melyből a hős győztesként ne kerülne ki, ha a poklok minden ördöge szövetkezik is ellene.

A motívumok gyanánt felhasznált ősvallási mondák magukban egyetlen eset csodás magyarázatára szorítkoznak, ezért rövidek, többnyire elég száraz ténykonstatálások; a mese pedig bármily laza is, szándékos kompozíciót árul el, fokozott érdekkeltésre, tehát művészi hatásra számít; bonyodalmat teremt s a végén megoldja, szóval tudatos felépítésű költői termék, amely egykori virágzása korában szinte műirodalmi magaslatra emelkedett (pl. az 1001 éj történeteiben) s onnan később a nép ajkára kerülve, egyszerűsödött valamelyest, de eredeti szórakoztató jellegét maig megtartotta.

Íme, ezekben emelhetők ki ama lényeges vonások, melyek a mesét megkülönböztetik a benne felhasznált ősi mondáktól. Mindezekből pedig az következik, hogy a népmeséknek, a nagyobb egységű típusoknak tanulmányozása tárgytörténeti módszerrel kíván, a motívumoké viszont primitív ethnológiáit.

Kerek 100 év kitaró munkája kellett ahhoz, hogy felgyűjtse egy-egy nép keretén belül annak mesekészletét, összeállítsa teljes inventáriumát s ezek nyomán elvégezze a többi népekével való összevetés fáradságos munkáját. A roppant anyag e rendszeres feldolgozása nélkül megbízható tudományos eredményeket sose lett volna módunkban elérni. Ma ez előmunkálatok külföldi művekben jobbára készen állanak s abba csak a magyar meseanyagot kell beilleszteniünk, a típusok megállapítását és összevetését érdemes mesekutatónk: Berze Nagy János vállalta magára, a motívumokéval magam körülbelül készen vagyok. Ez összeállítások segédelmével most már bármely mesetípusról vagy motívumról megállapítható:

hol ismerik világszerte, mily mérvű az elterjedés területe, minő változatokra ágazódott, ami ismét arra vet világot: honnan, melyik szomszédtól vehette át egyik-másik nép, ez pedig viszont betekintést enged az egyes mesék vagy motívumok vándorlástörténetébe. Végül, ami legfontosabb, módot nyújt annak meghatározására, mi a népek mesekincsében nemzetközi, átvett elem és mi helyi jellegű, esetleg sajátos ősi tulajdon.

Jelen alkalommal ez utóbbiakból óhajtok néhányat a hozzátartozó bizonyítékok kíséretében bemutatni.

*

I. TÁLTOSPÁRBAJ ÉS TEJFÜRDŐ.

Magyar népmeséink között fölötte sűrű előfordulása az a típus, ahol a gyermekhősnek feladatul tűzik ki, hogy egy bizonyos szörnynek (banya, boszorkány, ördög) minden drágakincsét egymásután hozza el. A mesefajta világszerte el van terjedve több-kevesebb módosulással, de alapváza felismerhetően ugyanaz valamennyinek. Anti Aarne kimerítő típusrendszerében 328. sz. a., ahol így jelzi a tartalmat: „A gyermekhős elcseni a szörny kincseit: lovát, lámpáját, stb. végül a szörny elpusztul“. A svéd Grundtvig helyi rendszerében ugyanez 52. számot kapta, J. G. von Halmnál újjörög mesék alapján 30. sz. a. van meg. Tartalom szempontjából bővebben Bolte és Polivka foglalkoznak vele a Grimm-jegyzetek új kiadása III. kötetében (18—37. ll. 126. számhoz); összeállításukból kiderül, hogy van egy nyugat- és egy keleteurópai változata: amabban elpusztul a szörny, a keletiben később nincs szó róla, hanem helyette a hős másik ellensége, az öreg király, ki a feladatok elvégzésére kényszeríti, lakol halállal s a hős ül helyébe a trónra a szörny elhozott leányával.

Magyar példányaink, az egy nyitrait kivéve (l. alább 6. sz. a.), feltétlenül a keleti típusba tartoznak, de itt is a kettős zárómotívum miatt olyan változatformát képviselnek, amely Európa keletén is szórványosan fordul elő.

Hazai területen a típusnak 19 magyar példányát jegyezték fel,¹ azonkívül Schullerusnál találunk két erdélyi oláht (52. és 86. sz.); Haltrichnál egy erdélyi szászt (10. sz.); Schottnál egy bánáti oláht (17. sz.); Skultéty-Dobsinszkynál három felvidéki tótót (7. 28. és Sbornik 18, 4.); a krakkói Materialyban (I. 419.) egy hazai rutént; a lemergi Etnografičnyj Zbirnykben (XXV. 76. l. 17. sz.) egy aradmegyei rutént; a zágrábi jugoszláv akadémia Zbornikjában (XVI. 131.) egyet Szlavóniából; Valjavecnél (5. sz.) egy varazsdvidéki horvátot és Stefanovičnál (25. sz.) Károlyváros környékéről ugyancsak egy horvátot. Hogy minde nemzeti-ségi helyek a típust kölesönvétel útján a magyar középpontból kapták, alább még meg kell róla emlékeznünk.

¹ 1. Magy. Népkölt. Gyűjt. VI. 14. sz. — 2. U. o. IX. 23. sz. — 3. U. o. 43. sz. — 4. U. o. X. 17. sz. — 5. U. o. 36. sz. — 6. U. o. XIII. 12. sz. — 7. Magy. Nyelvőr XXIV. 429. l. — 8. Kálmány: Hagyományok II. 8. sz. — 9. Gaal György III. 27. sz. — 10. Merényi: Er. népm. II. 1. sz. — 11. Pap Gyula: Palóc népm. 1. sz. — 12. Istvánffy 7. sz. — 13. Kálmány: Hagy. I. 8. sz. — 14. U. o. I. 5. sz. — 15. Magy. Népkölt. Gyűjt. II. 10. sz. — 16. U. o. IX. 42. sz. — 17. U. o. XIII. 49. sz. — 18. Arany L. Népm. 23. sz. — 19. Merényi L. Sajóvölgyi népm. I. 3. sz.

A magyar példányok különféle feljegyzéshelyeire nézve azt látjuk, hogy közülök Dunántúlról való 4 db. (1., 7., 9., 10.), a Duna-Tisza közéről egy (18.), Szeged vidékéről négy (8., 13., 14., 17.), Csongrádból egy (15.), Nyitráról egy (6.), a palócságból hat (2., 3., 11., 12., 16., 19.), az erdélyi csángó-vidékről pedig kettő (4. és 5.), ami arra vall, hogy a mesét az egész magyarság területén széltében ismerik.

A szövegek közül néhány nyilván ügyetlen mesélő elmondása szerint van feljegyezve, mert-közből motívumokat ejt ki, félremagyaráz, rosszul emlékszik vagy máshonnan iktat közbe nem odavaló részleteket. Ilyen hiányos, részben kevert forma az egyházaskéri (Kálmány: Hagyományok. II. 8. sz. „Világszép asszonya“ címmel), a magyar-szentmártoni (u. o. I. 5. sz. „Pézös“ c. a.), a csongrádi (M. N. Gyűjt. II. 10. sz. „Az aranyhajú királykisasszony“) és az egyik csángó mese (Horgernél, M. N. Gyűjt. X. 17. sz. „Ezeregyedik“). A többi 14-nek, a nyitrait kivéve, szövege azonos menetű, helyenkint szinte szószerint egyező.

A típusnak legjellemzőbben „*kancatej-fürdő*“ elnevezést adhatunk. Tartalma következő:

Egyszerű pár embernek sok a fiúgyermeke (12, 24, 1001 stb.); mikor felnőnek, az apa elküldi őket háztűznézőbe. Fejükbe veszik, hogy olyan családot keresnek, ahol ugyanannyi leány van a háznál. Lóháton útnak erednek; a legkisebbik közülök még gyermek s a lova is csikó, de táltos természetű. Vándorlásuk alatt betérnek egy anyóka házához, ahol csakugyan annyi a leány, abányan ők vannak. Az öregasszony veszedelmes boszorkány. A legkisebb fiúnak, a mese hősenek, táltos csikaja titkon elárulja, hogy a boszorka életükre tör, vigyázzanak. Vacsora után lefeküsznek, de a fiú úgy rendezi, hogy ők a lányok helyére kerüljenek s éjjel a banya csakugyan leányainak nyakát vágja el; a fiúk hajnal előtt lóra kapnak és elvágtatnak. A boszorka későn veszi észre, mit tett, még utána kiált a legkisebbnek: Megállj, hozzám kerülsz te még, de akkor jaj neked! — Útközben a táltos figyelmezteti gazdáját, ne nézzen se le, se fel, mert bajba kerül. Hasztalan az intés, a fiú az országot porában egymásután észrevesz egy arany hajszálát, amely világít, majd arany madártollat, végül arany patkót. Lová hiába óvja, ne vegye fel a tárgyakat (ezeket u. i. a boszorkány vetette eléje az útra, hogy törbe csalja vele); a fiú valamennyit felveszi és később bátyjaitól elválva, beáll a királyi udvarba lovászinásnak. Az öreg királynak hírül viszik, hogy lovásza éjjel arany hajszállal világít, mire parancsban kapja, fejveszteség terhe mellett, hozza el a hajszál tulajdonosát. Táltosától megtudja, hogy a boszorkának még egy rejtve tartogatott tündérszép leánya van, azé a hajszál. A csikó utasítása szerint sikerül is az ismert kalmárcsellel a leányt elhozni. Ezt a király mindjárt feleségül venné, de a lány ellenszegül: nem addig, míg a fiú el nem hozza az anyja arany kaecáját, kinek szárnyából való a felvett arany toll; a hős ezt is véghezviszi. A leány további kívánsága: szerezze meg az arany patkó gazdáját, anyja arany ménjét kancáival együtt. Ez a legnehezebb teljesítmény. Táltosa tanácsára a fiú kilenc bivalybört kér, ezekkel lovát beburkolja s elérkezve a banya országának széléhez, a táltos a határvíz szélén gödörbe ásatja magát, a fiút felküldi egy fa lombjai közé, mire hatalmasat nyerít. A víz túlsó partjáról felel rá az arany mén, átusztat és keresi a kihívót; mikor nem találja, visszamegy.

Ez háromszor ismétlődik: harmadszorra a csikó kiszökik a gödörből s a ménnel élet-halál párbajt vívnak. Amaz erősebb, egymásután rúgja és harapja le ellenfeléről a bivalybőröket; de végre is kimerül, a fiú kantárt vet nyakába s hazavágtat vele; követi a mént a kancaesort s ezzel az utolsó feladat is teljesítve van. A leány azonban irtózik a vén királytól, még egy kikötése van. A fiú fejje meg a kancákat és fürödjék meg tejükben. Megtörténik, de a tej a tartályban égető forróságú; elveszne benne, ha táltosa ki nem színá a tej tüzeit, mitől az kihül s a fiú százszor szebben kerül ki belőle. Az öreg király is meg akar szépsülni, beleugrik, de a táltos a felszitt tüzet visszafújja s a király odaég. A hős elnyeri a trónt és feleségül veszi a boszorka leányát.

A mese nyilván a tárgyakat megszerző különféle cselofogások kedvéért készült, ezek eredetiek benne s elég érdekesek is. Bennünket közelebből azonban most csupán a két utolsó motívum: a *táltospárbaj* és a *hancatej-fürdő* érdekelnek. A típus nyugateurópai változataiban más tárgyakat kell a hősnek elhoznia, megsegítője is legtöbbször nem a lova, hanem egy róka, akivel a hős előzően jót tett. A tárgyak között utolsó az élet és halál vize, melyet még meg kell szereznie; mikor elhozza, a leány leönti a halál vizével, a fiú holtan elterül, de utána az élet vizével a leány újra feltámasztja s még sokkal szebbé lesz. A király is így akar járni, a leány ráönti a halál vizét, de a másiktól már nem juttat neki. Hiányzik e szerkezetből úgy a *táltospárbaj*, mint a *tejfürdő*. Ez a nyugati forma így eredeti nem lehet, mert az élet vize ugyan felélesztő hatású, de sehol nincs mondva róla, hogy megszépít, míg a tejjel mosakodásnak szépítő hatása általán ismert tény. A mese ilykép legnagyobb valószínűség szerint keleti eredetű s a hiteles szöveget: az archetípust a magyar és az egyéb keleti változatok tartották fenn. — A nyugati formáról viszont kimutatható, hogy eredeti keleti szövegezésből kontamináció útján jött létre. Nyugaton ugyanis az arany hajszállal kapcsolatos nőrablómotívum más történettel kapcsolatban már előbb ismert volt, ez különben is ősi és világszerte elterjedt epikus elem (már ó-egyiptusi csodatörténetekben szerepel), a mese azután kelta eredetű mondarészletekkel bővült s belőle, mint *primaire* szerkezetből virágozott ki a *Tristan-monda*. A nőt elhozó hős itt is szerelemre lobban a leány iránt; öreg király szerepel benne, mint megcsalt személy; csak a korábbi redakcióban előforduló élet vize alakult át a lovagvilágban mandragorává, szerelmi bájtallá.

Ami most már azt a további kérdést illeti: hogyan, mely úton került e mese hozzánk, több oldalról megvonhatjuk a határmegyét, ahonnan *nem* kaphattuk. A Balkán felé le délnek mesénk ebben a keleti formában nem ismeretes; úgy tetszik, népkönyvek vagy fordított olvasmányszövegek révén a nyugati alakulat ragadt meg náluk, amint Reinhold Köhler fejtegetéseiből kiderül (Kl. Schr. I. 394. s k. II.), aki a Gustav Meyer-féle újgörög népmesékhez írt magyarázó jegyzeteiben ez anyagot feldolgozta. A jól felgyűjtött oláh mesekészletben Şainénu szerint (504. l.) a magyarországiakon kívül csak egy helyen bukkan fel. Véletlenül odavetődött példány lehet a *hazai* oláhságból áttelepítve. Folklore-tapasztalat ugyanis, hogy valamely mese csak ott tekinthető közismertnek, ahol *fészke van*, ahonnan különféle helyekről többfajta változata áll rendelkezésre. Nyugati határainkon túl szintén hasztalan keressük mesénk keleti formájának nyomát, csak

északnyugat felé a morva-cseh területen lelünk visszhangjára. Minthogy a morva-cseh példányok egyrésze a mögöttük honos nyugati változattól elüt s a mieinkhez hasonló, itt már átvételről lehet szó; vagy mi vettük tőlük, vagy ők mi tőlünk. Az előbbi feltevést eleve is kizártnak tekinthetjük. A mieink teljesebbek; míg náluk szórványosan bukkan fel, a hazai területen széltében ismeretes. De bizonyítékaink is vannak rá, hogy tót közvetítéssel tőlünk kapták. A hazai tót változatokban ugyanis a csodaló neve magyar elnevezéssel fordul elő: Wenzignél *tátoš*, Dobsinszkynál *tátošik* (utóbbi névforma a táltos csikáját, fiát jelenti). Ez a név tovább a cseh példányokban *Pátoš*nak van elferdítve. (Kuldánál 41. sz., amit Václav Tille meg is kérdőjelez, mint ismeretlen szót!) Azonkívül a cseh-morva mesék számos más magyar vonatkozású helye (Bakonyerdőt, Tiszát emlegetnek!) arra engednek következtetni, hogy a magyar folklóre-hatás protuberanciái határunkon túl elég messzire elhatottak. Hogy a Tejfürdő-típusú meséinkben átvétellel van dolgunk, bizonyítják még a lépten-nyomon felbukkanó félreértések, töredékek, értelmetlenségek is. (B. M. Kulda: Moravsko národní pohádky, Pracha. 1875. III. 1. sz. — V. ö. Václav Tille: FFC. N° 42. ? 328. l.) *Kuldánál* pl. a királyi ara a hőst tejfürdő helyett forró olajba dobhatja (nyilván középkori legendák analógiájára), másik *Kulda*-féle közlésben (101. sz.) király nem szerepel; táltospárba helyett a hős lova a mént visszakergeti, a 12 anyaló ennek ellenére átjő; *Popelková* gyűjteményében (Na besedě. Pohádky. 1897. 8. sz.) az elrabolt lány azt kívánja királyától, aranyoztassa meg a haját tejfürdőben; (abszurdum!) *Mikšiček*nél (Pohádky moravského Brünn, 1847. 1. sz.) egyszerű forróvízfürdőbe kell a királynak ugrania, mitől majd megifjul, de benneég, stb. Ezek és más eltorzulások világos jelei annak, hogy a mi kerek és teljes szövegeinket ez oldalról nem kaphattuk.

Más eredményre vezetnek az északkeleti szomszédság meseanyagával való összevetéseink. A lengyel, rutén és kis-orosz példányok, majd tovább észak-keletre a nagy-orosz föld idevágó meseszerkezetei oly közel állnak a mieinkhez, hogy a tőlük való átvétel első pillanatra valószínűnek tetszik. Egyetlen vonás szól csak a kölesönvétel ellen: — az észak-szláv szövegekben a táltost a hősnek előbb meg kell szereznie. A csodalóvat az orosz mesék általában így tüntetik fel, hogy az el van zárva, hét lakat alatt tartják, rejtekhelyén erősen meg van láncolva, de amint messziről megérzi jövendő gazdája közeledtét, láncait tépi, tombol, nyerit, stb. Ennek a vonásnak nálunk nyoma sincs. A mi táltosunk szabad, pusztai ló. A tejfürdős szerkezetben nincs ugyan szó róla, de egyéb típusokban rozoga, csontig sovány gebének van festve, amely mindaddig beteg, alig áll a lábán, míg a hős kezére nem kerül, csak ekkor gömbölyödik ki, nőnek szárnyai és kezd beszélni. Ha e lényeges eltéréshez hozzávesszük azt a másik tapasztalatot, hogy részletes összevetés után az orosz változatok közül *nem* a hozzánk földrajzilag közel esők bizonyulnak közelebbi rokonoknak, hanem a távol feljegyzett jekaterinoszlavi, permi, volgamenti szövegek s velük együtt az ugyanottani csuvas, baskir, kirgiz és kaukázusi avar mesék, úgy joggal kételkedhetünk az orosz föld felől történt átvételben.¹

¹ Ennek részletes tárgyalása túlnőne feladatunk keretein, de már a futó összevetés is Bolte-Polivka III. 27–29. ll. adott kivonatokból, állításunk mellett tanuskodik.

Ilykép sorra vizsgálva szomszédainknak ugyanazon típusú mesepéldányait, végeredményben odajutunk, hogy kölcsönvétel sehonnan sem valószínű. Fel kell tehát tennünk eredeti, ősi voltát; vagyis azon meséink közé kell a típust sorolnunk, melyeket honfoglaláskor magunkkal hoztunk, vagy legfeljebb a korai turk betelepülések: kúnok, besenyők honosítottak meg nálunk. Réginék mutatja hazai földön a mesét még annak egyenletes elterjedtsége is.

Biztosabb talajra lépünk, amint a páros motívumnak: a mének párbajának és a tejfürdőnek *keletkezéshelyét* keressük. Első pillanatra a kettős epizód különös fantasztikumnak tetszik, de nyomban elveszti légből kapott jellegét, amint megtaláljuk a helyet, a föld azon foltját, ahonnan vándorútnak indult. Az egyes emlékek u. i., melyek alapján valamely elbeszélés elemei összetevődnek, a keletkezés helyén mindenkor reális megfigyelésen alapszanak. A kancatej-fürdő gondolati képe ujmutatásul szolgál, hol keressük e kép első megfogalmazásának helyét. Lótejjel nagyobb mennyiségben a földkerekségnek csupán egy területarabján foglalatoskodnak az emberek: azon a terjedelmes füves gyeptérségen, amely a Fekete-tenger fölötti szármát síkságtól Nyugat- és Kelet-Turkesztánon át benyúlik Ázsia szívébe a Nagy Altaj hegláncig. Ez a terület volt mindenkor a tömeges lótenyésztés klasszikus házája. Már Herodotosz azt mondja a Maeotis környéki szkithákról: miután a lovak megfajése módját részletesen leírta: „Az itálra alkalmas lótejet vak szolgálkkal készítették el . . . mikor a tejet kifejték, mély fakádakba öntik, a vak szolgálkat köréje állítják és ezek kavarják a tejet; ami felülmarad, az a java, alul a selejtje ülepedik le“. (IV. 2.) majd: „üstjeik hasonlósak a lesbiaiakéhoz, de sokkal nagyobbak“. (IV. 61.) Nagy tartályokra mindig is szükség volt a tenyészménések nagy száma miatt. A kínai évkönyvek szerint Kr. e. II. században az Usszún nép, amely különvált a Hiung-nu (vagy: hunn) törzsektől s ezekkel örökös harcban élt: „nem foglalkozik földmiveléssel és kertgazdasággal (t. i. mint a kínaiak), hanem földjük sík és füben dús lévén, állataikkal helyről helyre vándorolnak. Életmódjuk igen hasonló a Hiung-nukéhoz. Sok lovat tartanak, gazdag családjaiknak van belőlök 4—5000 drb“. 107-ben Kr. e. egyik kagánjuk: Kuen-mo 1000 lovat küld a kínai udvarba ajándékol és feleségül egy fejedelmi vérből való leányt kér. Ez az a *Szi-gim* herceglány, kinek későbbi szerencsétlen sorsáról a kínai költők sokat énekeltek. (Radloff Aus Sibirien I. 124.) A XIII. századi nagy kánok idején a lóanyag száma még nagyobb arányokat ölt. Rubruquis belga szerzetes 1254-ben a nálunk is megfordult tatárok visszaözlése után járja végig a vezérek hordáit, akiknél magyar foglyokkal találkozik. Ő mondja Batu kánról, hogy: „a maga városában (Karakorumban) 30 majorja van, melyek egynapi járőföldet fognak be; mindegyik majorban 100 kancát, így naponkint összesen 3000 kancát fejnek; nem számítom azon állatokat, melyek tejét mások hozzák neki, mert a tatárok (a hadsereg számára) kötelesek minden harmadnap fejt tejuket uruknak beszolgáltatni“. (Brózik, 19.) A belga szerzetestől függetlenül alig néhány évvel később a velencei Marco Polo kerül Kublai kán udvarába, ahol majd két évtizeden át tartózkodik s mindent apróra megfigyelhetett; ő is fantasztikus tömegekről ad hirt; pl. Kublai áldozati célokra tartott külön 10,000 hófehér lovat, melyek tejét sem szabad volt profán célokra felhasználni“ (I. k. cap. 56. Bűreck kiad. 247—8.). Ezek után nem tűnhetik fel

túlzottnak, ha Strabo arról értesít (XI. 13. 7.), hogy az ő idejében a perzsa királyok hadicélokra szolgáló lóállományukat, 50,000 darabot, a határuktól északra elterülő turáni síkon legeltették. Az összegek lehetnek epikusán kikerekítve, a valóság azért nem sokkal maradhatott el e számadatok megett. Az orosz Prseválszkij 40 évvel ezelőtt keresztül-kasul járta a tatár és mongol síkságokat s ő is úgy találja, hogy a gazdagok ménesei 500-as dargu-ka vannak osztva, melyeket külön-külön őriznek s ezeken belül 1—1 apamén családja: átlag 25—30 állat, mindig külön csoportosul; az öröködést megkönnyíti az, hogy csak a családok vezéreire, az öreg ménekre kell voltaképp ügyelni, a többi ezek után indul. (Reisen in Tibet 100—131. l.) Herm. Consten pedig 1919-ben megjelent beszámoló művében, mely a háború előtt megtett közép-ázsiai útvjáról szól, megjegyzi, hogy a szegényesebb jurta-telepek mellett is „nehány száz lovat” mindig látott (Wandervölker in der Mongolei. I. 242. l.)

Már Rubruquis szerint férfiszolgák gondozzák a lovakat. „A férfiak megfejik a kancákat, azután kumisszá köpülik a tejet; ez úgy történik, hogy nagy edényekben rázogatják és keverik, mikor egy ideig így rázták, a tej elkezd forni, mint az új bor és savanyodik, mintha kovászt tettek volna bele”. (Brózik, 18.) A felgyülemlett nagymennyiségű lótejet majdnem teljesen kumiszkészítésére használják; ez a sztyepp nomádnak a nyári időszakban egyedüli tápláléka és itala, miért is rengeteg mennyiség fogy belőle. A fennmaradó részt felforraltják és télire való sajtot, túrót stb. készítenek belőle.

E mellett, különösen régebben: a nagy kánok idején, rendes szokásban volt az áldozatra kiszemelt állatoknak friss, meleg tejben való megmosása, esetleg fürdetése, hogy minden salaktól, tisztátalanságtól mentek legyenek. Ezt az eljárás-módot a délszibériai *kacsincz* népnél ma is életben találjuk; náluk a kiszemelt fehér paripát feláldozás előtt meleg lótejjel végigmossák (Andree: Ethnogr. Parall, I. 29.). Ha minde vonásokat tekintetbe vesszük, előttünk áll a lovas-nomád pásztornépek napi foglalkozása: a nagy kádak lótejjel teli, a kumiszkészítés közben forrásba jövő tej, a ceremóniás tisztálkodásnál használt mosdatás; — mindennek a mesebeli kancatejfürdő gondolatára önkéntelen rá kellett a szemlélőt vinnie. Egy ideig bizonyára reális történetekbe volt a motívum iktatva s mint ilyen került át később a mesébe.

Döntő bizonyíték e feltevés helyes volta mellett a mese másik epizódja: a tejfürdővel együttjáró *táltos párbaj*. Ezt sem találhatta ki más ember, mint a sztyepp puszták nomád fia. Amint Prseválszkijból idéztük s ezt megerősíti Radloff tanulmánya az Altaj lófajtáiról, a szabadon legelő nagyobb lócsapatok kis családokra különülnek. Ezekben rendszerint a legerősebb apamén ragadja magához a vezérséget, aki a fiatalabb méneket elmarja onnan. A csapatban rajta kívül csak az anyalovak és az első-, második-, harmadfűcsikók maradhatnak meg. A fiatal ménnek, a heréltek és a kalandozó kancák közözsorsú társaikkal állnak össze egy-egy csoportba. A mén gondoskodik családja biztonságáról. Mint Wrangel, Radloff és Landsdell állítják, kitűnően öröködik övéi felett. Amint valami nem tetsző felkelti figyelmét, fölhorokan, a veszedelemre nyeríteni kezd s a merre vágatva elindul, a hozzátartozók vakon rohannak utána. A bátor, harcias méneknek gyakran meggyülik a bajuk egy-egy jelentkező versenytárrsal; a küzdelem közöttük

ilyenkor a végsőig elkeseredett, az őrzők alig képesek az egymást rugó, harapó bős állatokat szétválasztani. A csel, melyet mesénkben a kis táltos használ, midőn nyerítéssel átcsalja az aranyment, a síkságokon megszokott tolvajfogás. A lóköők megjelennek a legelőterület szélein s az ott legelő apamént harcba kergetik a sajátjukkal. Nyilván arról is gondoskodnak, bár adatom nincs reá, hogy az övéket bivalybőrökkel védjék, aminthogy maguk is harcban bivalybőr mellpáncéllal és lábszárkötőkkel szoktak védekezni. Mikor a másik mén le van győzve, csapatja szélvészékként rohan a harc színhelyére s az ő paripájukhoz, mint új győzteshez csatlakozik, azt követi. Vele együtt azután könnyű elhajtani az egész csapatot. Mesénk a jeleneteket részletesen ismeri, kifesti még az aranyesődör gondoskodását is, mikor vissza-visszatér a ménéséhez, azt körüljárja s újra átjön a vizen vetélytársát keresni, — a leírás hű, friss és életteljes, amely e szerint sem itthon nem keletkezhetett, sem más életberendezésű vidékről nem juthatott hozzánk.

Kettős példánk tehát egyrészt igazolja a motívumoknak közvetlen tapasztalati megfigyelésből eredő voltát, másfelől minden jel arra mutat, hogy mint ily életből merített emléket iktatta népünk hagyományaink közé még amaz időkben, mikor népünk maga is a szármát síkon tanyázott.

II. AZ ÉGBENYÚLÓ FA.

Magyar népmeséink tanulmányozása közben már régebben felkeltette figyelmemet egy sajátzerű bekezdő epizód, amely nálunk sűrűn előfordul s megfelelő rokonságát a világ meseirodalmában hasztalan kerestem. Feltűnő volt az eset, mert egyébként népmeséink szinte teljesen belekapcsolódnak az európai nemzetközi mesekincs állományába, legfeljebb a beöltöztetés mikéntje változik nemzetenkint. A szóban forgó meseelemhez a külföldi anyagban csak *egy* helyen találtam megfelelőt: *Ulr. Jahn* észak-német gyűjtésében (Volksmärch. aus Pommern u. Rügen, Leipz. 1891. I. 3. sz. a. „Die Prinzessin auf dem Baume“ címmel 19—29. ll.) Az ilyen egymagán álló és távoli helyen felbukkanó egyezés önmagában is ritkaságszámba megy.

Nyitjára akarván a különös jelenségnek jönni, kérdést intéztem a folklornak ma elismert tekintélyeihez. Walter Anderson, dorpati professzor, válaszában az „égbenyúló fa“ motívumát előtte teljesen ismeretlennek nevezte, Johannes Bolte Berlinben csak a Jahn-féléről tud, A. Löwis of Menar, az orosz népmesék legalaposabb ismerője sehol sem találkozott vele, Antti Aarne, helsingforsi egyetemi tanár, nem tudva róla, típusrendszerébe fel sem vehette. Mindezek szerint a motívum a legnagyobb ritkaságok közé tartozik s ha a Jahn-féle szöveg nem volna, eredeti magyar jelenségnek kellene tartanunk. A pomerániai német közlés, mint egyedülálló kivétel, lehet messze elverődött esetlegesség, amely a mi magyar alakulatunkra bizonyosan nem volt befolyással. Ettől tehát függetlenül, a magyar előfordulásokat úgy tárgyalhatjuk, mint önálló mesesajátosságot.

A mi fölötté szegényes felgyűjtésű folkloureunkban az „égbenyúló fa“ epizódja 11 szövegváltozatban van közölve: három a palócságból, egy Heves megye szomszédos területéről, három Szeged vidékéről, egy Biharból és három az erdélyi

csángó telepekről, ami közismert, népszerű voltára vall.¹ El kell azonban terjedve lennie más egyéb magyar vidékeken is, legalább ezt gyaníttatja az a körülmény, hogy nemzetiségeink a haza területén másfelé is ismerik s a mesét csak tőlünk vehették, mert határainkon túl az ugyanily nyelvűek már nem tudnak róla. Közzé van tévé belőlük: egy erdélyi szász, két erdélyi oláh, egy bácskai szerb, egy szávamelléki horvát és két erdélyi cigányszöveg.²

Mindahány azzal kezdődik, hogy van a király udvarában egy éjigérő óriási fa, melynek nem ismerik gyümölcsét; vagy (más verzió szerint) ifjító erejű almát terem, vagy: annak lombkoronájába ragadta fel magával a sárkány a király leányát. A változatok abban megegyeznek, hogy valakinek fel kell a fára menni; aki a feladatot teljesíti, királylányt kap feleségül. A fa törzse beláthatatlan magasságú; némelyek szerint csak fenn az égben ágazik széjjel s onnan terjed tovább el a koronája. A jelentkezők: királyfiak, hercegek kénytelenek vállalkozásukat sorra abbahagyni. Végsőnek jelentkezik a király kis kondása, aki baltájával neki akar indulni a nagy útnak. Előbb több rend ruhát kér, mert útközben leszakadnak róla, vagy vasbocskorokat, szíverősítőt stb. Másnap reggel megkezdí a mászást. Baltájával rovátkokat vág a törzsbe lépcsők gyanánt s úgy kúszik egyre magasabba. Estig elfárad s a fába mélyesztett baltája nyelén akar pihenni. Kopácsolása zajára a törzsön megnyílik egy ajtó. Anyóka dugja ki rajta fejét és beszólítja a legényt. Kitudván, mi járatban van, tovább küldi nénjéhez, aki egy-napi járőfölddel magasabban lakik; majd ez is tovább a harmadikhoz. Egyik sem tud a fa tetejéről semmit. A szakaszonként megtett út a variánsokban mesei nagytávakkal van kiszínezve. Majd egy-egy hét telik el a viskók közti úttal,

¹ 1. *Berze Nagy János*: Palóc népmesék (Kisfaludy-Társ. Magy. Népkölt. Gyűjt. IX. k.) 4. sz. „A tetejetlen fa“ 29–45. ll. — 2. Ugyanott 5. sz. „A Hollóferjős király“ 45–54. ll. — 3. Ugyanott 35. sz. „Tündérszép Ilona“ 269. l. — 4. *Magyar Nyelvőr* XLI. köt. 339. l. „A királyleány és a kis kondás“ Gyöngyöshalászláról (Heves m.) — 5. *Kálmány Lajos*: Szeged Népe I. 131. l. „A beteg király“. Szeged Felső-város. — 6. *Ipolyi Arnold* Népmese-gyűjt. (Kisf. Társ. M. N. Gyűjt. XIII. köt.) 134. l. „János“, Szegedről. — 7. *M. Nyelvőr*. VI. 370. „A nagy fa meg a kanászgyerek“ Orosházáról. — 8. *Horger Antal* Csángó Népm. Gyűjt. (Kisf. Társ. M. N. Gyűjt. X.) 42. sz. „A magas fa gyümölcse“ 373. l. — 9. Ugyanott 51. sz. „A cseresznyefáról“ 422. l. — 10. Ugyanott 52. sz. „A királykisasszony megszabadítása“ 425. l. — 11. *A Kisf. Társ. M. Népkölt. Gyűjt.* I. köt. 3. sz. „A cigány az égben és a pokolban“ 383. l. Biharból.

² 12. *Jos. Haltrich*: Deut. Volksmärchen aus Siebenbürgen. Hermannstadt 1885. 16. sz. „Der Wunderbaum“ 56–61. ll. — 13. *Fr. Obert*: Rumän. Märchen u. Sagen aus Siebenbürgen. (Ausland folyóirat 1857. évf. 1028. l.) „Júan kú Toxor“ (= A fejszés János) 25. sz. — 14. *Ispirescú* Basmele I. 127–144. ll. után idézi *Lazár Şainénú*: Basmele române. Búc. 1895. 454–5. ll. „Picicülü ciobánulú“. — 15. *G. K. Stefanović*: Srpske narodne pripovedke. Ujvidék, 1871. 10. sz. a. (v. ö. Archiv für slav. Philologie V. évf. 33–4. ll. és R. Köhler: Klein. Schriften I. 437–8. ll.) — 16. *Fr. S. Krausz*: Sagen u. Märchen der Südslaven. Leipz. 1883. I. köt. 87. sz. a. „Die Warte in den Lüften u. auf der Erde“. 393–96. ll. = *Vuk Karadžić*: Srpske narodne pripovijetke. (Wien, 1870.) 7. sz. a. = itt nem fa, hanem: őrtorony (= téardak!) Vuknak ezt Obrenović Mihály szerb fejedelem mesélte 1844-ben, ki a dajkájától hallotta.) — 17. *Wislocki*: Märchen u. Sagen der Transsilyanischen Zigeuner. Berl. 1886. 8. sz. a. „Der Sonnenbaum“ 11–13. ll. — 18. *H. Wislocki*: Volksdichtungen der Siebenbürgen u. südungenischen Zigeuner. Wien 1890. 219–23. ll. „Ein Maschurdalo dient einem Zigeuner“.

majd egy-egy év! Öt (1., 4., 5., 9., 10.) szövegpéldányban ezután felér a legény a fa első elágazásához s innen már könnyen eljut a csúcsáig; négy változatban (2., 3., 6., 8.) még egy pihenőt kell közben tartania: a lombok szétválnak, tágas mezőség nyílik meg előtte: egy más rétegű világ. Itt kastélyra talál, ahol három lovat pillant meg; ezek szárnyas táltosok; próbál velük felrepülni tovább a csúcsig, de csak a harmadikkal sikerül a fa tetejére jutnia. Itt újabb sík mező nyílik meg előtte, ismét más rétegű világba jut. Fényes várkastélyhoz ér, ott meglesi az elrabolt kiráyleányt vagy: az eléje topanó ismeretlen leánytól kérdi, hogyan szerezhetne a fa gyümölcséből? A történet folytatása ettől fogva nem egységes típusú, hanem szétágazó, ami a folkloristát szintén gondolkodóba ejtheti.

A folytatás t. i. mindenütt más-más *közismert* meséből van véve. Öt példányban, a „férfi Hamupipőke“ meséjére tér át, amelyet később kontaminál a „felszabadított és a hős kedvesét elrabló szörnyeteg“ típusával (ilyen három palóc: 1., 2. és 3. sz., egy szegedi: 5. sz. és egy zajzoni: 9. sz. mese.); máshol átesap a „halhatatlanságot kereső királyfi“ történetébe (az egyik szegediben: 6. sz.), majd az „Ördög lánya“ típus kerekedik ki belőle (az a mese, amelyet Arany a „Rózsa és Ibolya“ költeményében dolgozott fel: 7. sz.); akad olyan is, hol a további történet keverec zagyvaság mindenholnan előkapott motivumtöredékekkel (kitudakolt talizmánnal: 10. sz., az égben és pokolban járó cigány mókáival: 11. sz.) stb.³

Mindez arra vall, hogy az égigérő fának *külön* saját mesetipusa sosem lehetett. Egy ideig mint önálló mondai kép élhetett a nép emlékezetében, amelyet később mondai hitele elvesztése után kénytelen volt mese-anyagába olvasztani. Kérdés már most, honnan eredt, miből keletkezhetett ez a különös elgondolású epikus elem? Ismert folkloretapasztalat ugyanis, hogy a mesei fantasztikumoknak is megvan a maguk logikája. Zagyva képzeletjáték az igazi népmesékben nem fordul elő, azt csak egyes műírók lopták bele az 1001 éj szerzőitől az édeskés francia d'Aulnoy grófnéig, majd a zagyva képzelgésű romantikusoktól a modern okkultista meseírókig. A *népmeséknek* vannak hétköznapi realitásaik, miktől csak a mulattatásra szánt tréfás mókákban térnek el. A nép el tudja az óriási sudarú fát képzelni, elfogadja, hogy az az égig ér s amint egyik verzió említi: az égbolt kék gömbje miatt lombjai kénytelenek visszahajlani. De — hogy ott, ahol ágai szétválnak, paripáknak legelőül szolgáló sík mező terüljön el kastéllyal, faluval, templomokkal, majd följebb ismét egy másik ily réteg, azt a maga elgondolása szerint képtelennek tartja és mesében sem akceptálja. Reális szeme ismeri a falombok szövedékét, tudja, hogy ott nincs, nem is lehet egymás fölé rakódott földréteg. Itt valami adott hagyományhoz kellett tehát népünknek ragaszkodnia, amely e fantasztikus természeti képet a maga tekintélye súlyával hitette el vele. Šainénu, az oláh mesék monografusa, terjedelmes munkájában (Basmale romane. 1895. 449.) a két erdélyi oláh változattal kapcsolatban megemlíti e vonást —

³ Ugyane jelenséget mutatják a nemzetiségi változatok: **12.** erdélyi szász átmege az aranyhajú fiú, majd a férifhamupipőke típusába; **13.** bánáti oláh: 3 táltosért szolgálni; **14.** erdélyi oláh: Ördög lánya típus; **15.** szerb: királylányszabadítás; **16.** horvát: megfordított „Föld alá szálló hős“ (= Fehérlófia); a **17.** és **18.** két cigányváltozat tipustalan zagyvalék.

természetesen nem mint magyar eredetűt — és összeveti a germán mythikus *Yggdrasil*-fával, sőt elkalandozik a bibliai tudás fájáig. A skandináv mythos eddai ősfája: az *Yggdrasil* valóban az égig ér, gyökerei lenyúlnak a pokolba, törzse aljából csörgedez az *Urð* patak: az élet és megifjulás vize, de a fa megmászásáról, a lombok közt rétegeződő, egymás fölötti világokról a germán hitrege mit sem tud. Különben sem szüremlett alá e mythikus kép a nép tudomásáig s így át sem adhatta nekünk. Sophus Bugge fejtegetései szerint a képhez történet sosem fűződött; tudákos könyvmondai elemnek tekintendő, melyben az egyház összeegyeztetni törekedett egy mythikus pogány hagyományt keresztény hitelemekkel. A germán nép maga nem tudva róla, át sem adhatta nekünk. A biblia tudás fája pedig annyira nem ide való, hogy szót sem érdemes reá vesztegetni. — Pontos körülhatárolás kedvéért meg kell még említenünk, hogy a mi „*égbenyúló fa*“ motivumunk nem tévesztendő össze egy több helytt felbukkanó és látszólag rokon meseelemmel, amely *levegőben lógó* (az égből láncan tartott) *várkastélyról* szól, hova a hős nyíllal fellőtt kötél segítségével tud feljutni (v. vasmacskát dob fel s annak láncán kúszik a magasba!).¹

Ebben fatörzsről nincs szó, még kevésbbé rétegesen egymás fölé helyezkedett tájakról, hanem amint a változatok összevetéséből nyilvánvalóan kiderül, semmi egyéb, mint a közismert „föld alá szálló mesehős“ (Fehérlő fia = Beowulf) típusának játékos megfordítása ugyanazon motivumok megtartásával.

Az európai *mondató* megekben sem található analóg példa a mi égbenyúló fánkhoz. Magam csupán az ugor török ősvallási szokások közt találtam egyet, ez azonban motivumunkra annál erősebben emlékeztet.

J. S. Poljakov (Zapiski Academ. XXX. N. 2. 1877. 21.) az északi osztjakkoknál hallotta, hogy egyik megszállt lelkű samánjuk nagy tán fel tudott jutni az égbe. *Castrén* (Nordiska Resor och Forskningar I. 272.) útleírásában idéz egy szamojéd hősénekből, ahol a samán hasonlókép felkúszik az égig érő nyírfa törzsén az ötödik égbe, ahol a nap és hold tanyáznak. K. F. Karjalainen (FF. Communications VIII. No. 41. 190.) egy irtiői osztják énekből közöl egy idevágó részt olyan hősről, aki fejsebébe belehalt, lelke elhagyta porhüveljét és feljutott az égbe, de ismét életre kelve visszatért onnan. „A keskeny fűbefedte, levelborította ösvényen vándoroltam; a háromszáz lépéses, rovátkolt bevágású fokokon egyre följebb jutottam. Mikor már csak három rovátkom volt hátra az égig, három veres mokus szaladt elém: „Hová mégy, testvér?“ — Hozzátok megyek. — „Mi vért iszunk, fordulj vissza: tebenned még vér van, fordulj vissza!“ — Visszaindultam, leereszkedtem és a földre jutva a keskeny ösvényen elértem szánkómat, eszméletem visszatért.“

A samánok ünnepi szertartásai az Ural két oldalán már kihalóban vannak, érthetetlen synbolumok, melyek a megszállt lelkű samán örvényeiben (ma azt mondanók: tranceban) pusztá jelekké, beszédtermelékké zsugorodtak. Ázsia kele-

¹ Nálunk: Nyelvőr XIII. 52. „Hajnalka“; Vuk Karadzicsnál 2. sz. szerb; Munkácsi: Vogul Népkölt. Gyűjt. II. 0294. és Pápay: Osztják hősénekek 153. l.; Campbell skót gyűjt. 58. sz. és Afanaszjeff orosz meséi nyomán Dietrichnél: Russ. Märchen. 5. sz. — V. ö. Bolte-Polivka Grimm jegyz. II. 316. l.

tén pedig a terjedő lamaizmus kezdte ki a samán hagyományokat; már abban a mandzsunyelvű részletes rituáléban, ahol a félig még samánkodó lámák teendői vannak összeállítva, az általunk keresett mythikus ceremónia hiányzik. (Kiadta a belga Akadémia Memoirejai XLI. kötetében 1887-ben *Charles de Harlez* fordításával.) Épp így nincsen meg már a cseremiszeknél. (L. M. Rudenko: *Recherches sur la religion païenne des Tchérémisses. Rev. d'Ethnogr. et des Tradit. pop. I. 1920. 32—51.*) De virágjában volt még néhány évtized előtt az Altaj környékén: Egy ilyen égbeszálló samán ritus részletes leírása a közbe iktatott énekek tatár szövegével megjelent Tomszkban 1870-ben. Az anyagot behatóan ismerteti *Radloff* a samánizmusról írt tanulmányában. (Aus Sibirien. 1893. II. 1—67.) A samánság hételemes mennyországáról megemlékezik végül Herm. Consten is: *Weideplätze der Mongolen. Berl. 1919. II. 152. 1.*

Samán kosmogonia szerint: a föld éppúgy, mint az ég, rétegekre van osztva. Aszerint, amint a földöntúli szellemek hatalma kisebb vagy nagyobb jogkörű, alsóbb vagy felsőbb égi rétegben foglalnak helyet. Mindenik rétegnek megvannak a maguk füves síkságai, tavai, hegyei; a szellemek, istenségek teljesen emberi életet élnek: jurtákban trónolnak és intézik a rájuk bízott égi és földi ügyeket. Az örök világosság birodalmában 17 égi réteg van. A legfelsőben tartózkodik Kaira kán, a világteremtő és fenntartó, hozzá halandó nem tud férközni. A közvetítő, aki parancsait továbbítja: *Bai Ülgön*, az előbbinek aranyhegyen ülő emanációja, a 16. réteg lakója, akihez az emberek kérelmeikkel samánjuk útján fordulhatnak. A mind alantabb következő rétegek közül a 7-ben a „Nap anya“ él, aki az eget, földet világossággal árasztja el; a 6-ban „Holdapa“ az 5-ben a „Jajuesikudai“, az apróbb dolgok teremtője és intézője ül, a 3-ban az élet tejfehér tóvize található, mely körül az emberek nemtői, védőszellemei tartózkodnak; ide az ő paradicsomjukba kerül minden derék, vitéz jó lélek testi halála után.

A tatárok évi ünnepei közül *Bai Ülgöné* (16. réteg) a legnagyobb. Hosszadalmas szertartásai, áldozatbemutatói három estét vesznek igénybe. Első este az előkészületekkel telik el. A samán kijelöli valamelyik nyírfaligetben az ünnepek helyét. A telep lakóinak segítségével új jurtát épít, ezt legjobb nemeztakaróikkal vonják be. Kikeresnek egy fiatal, de erőstörzsű nyírfát, tőből kivágják, alul meghegyezik s a jurta közepén felállítják, úgy hogy koronája fent a kunyhó füst kibocsátó nyílása fölött messze kinyúlik. A fa törzsébe alulról egymás fölé kilenc mély rovátkát, fokot vágunk baltákkal, ezekre fel lehet hágni, *taptynak* = lépcsőfoknak hívják. Második estén feláldozzák a kiszemelt világosszörű, lehetőleg fehér lovat. A samán azután betér a jurtába, az oldalvást égő tűz mellé letelepszik teljes szertartásos öltözékében, csörgőivel, dobjával és megkezdi az igézést. Éneken szólítja a túlvilág szellemhatalmait és bejelenti, hogy fel fog hozzájuk menni az emberek ügyes-bajos kérelmeivel.

Nem részletezem a hosszadalmas, sok helyt zavaros szertartást, amely *Radloff*nál olvasható, csak a ránk vonatkozó helyeket emelem ki belőle. Mikor a samán az égiekkel tárgyalva lassanként extázisba jön, körülfutkos, a maga hangját egyre váltja és tolmácsolja vele a szellemek válaszait, dobját veri; végre elszánja magát a nagy útra, a nyírfához lép s lábát ráteszi az első fokra. Hanggal jelzi, hogy egyre feljebb jut, már fent van magasan: „Fent vagyok a tapy fején (= az

első égi rétegben) felemelkedtem a teli holdig“ — utána visszalép a földre, újra körülfut, azután a második fokig húzza fel magát. Énekében jelzi: hol van, mit lát, kit kérdez meg. Jelekkel mutatja, mily nehéz az útja felfelé, mennyire fáradt, liheg. A harmadik rétegbe jutva, elújságolja, mit hall a jövődőről: időjárásról, betegségek és járványokról, szomszédság bajairól s mily áldozatokkal lehet elejüket venni. Mindig újabb fokra lépve, a negyediken körülnéz, elmondja ének-szóban, mit lát: (t. i. a jók túlvilági országát, a paradicsomot.)

„Mily szép napsütötte ország! Gyönyörű táj pompás vidék!
Hogy szeretnék itten lakni. Sűrű erdő hegyoldalon
Tele vaddal egész erdő, Sose mennék haza többé . . . stb.

Ötödik rétegben Jajucsi elé lép és előadja a telep kéréseit. . . Így folytatódik képzelt nehéz útja a legfelső égi rétegig, ahol Bai Ülön a legfőbb Isten színe elé járul és megkérdi tőle, kegyesen fogadta-e áldozatukat, stb. stb.

Íme az égbenyúló fa, a felkészés nebezégei, a baltával vágott lépcsőfokok, fent a rétegeződő más-más világ, — sorrendben is egyező, elvitathatatlan egyezések. Az egész képzeleti kép, mely a samán szertartások nyomán megragadt a profánok emlékezetében, később, mikor az ősi vallásos ritusok jelentősége más viszonyok, más vallási képzetek felülkerekedésével elmosódott, mint emlékezetben maradt benyomás, természetes folyamatkép bekapcsolódott a mesék motívumanyagába. Valóban, ami eltérés a samán ceremónia és a meseepizód között mutatkozik, az a jelzett átalakulással szükségkép együttjárt. Eltűnt királyleány visszahozása, ifjító gyümölcs megszerzése, majd a nép egyszerű fia, mint mesehős, akit jelentkezésekor lenéznek, stb. közismert kellékei a meséknek; ezekhez a gyakori elmondás folyamán a samán motívum alkalmazkodni kényszerült, apróbb módosulásai innen erednek.

Példánk ilyenképen újabb bizonyító adat arra, hogy a népmesék lenézett fantasztikumai alapjukban nem zagyva képtelenségek, hanem legtöbbször töredékes ősvallási hagyományok. Másfelől vizsgálódásunkból kiderült, hogy az égbenyúló fa motívuma azon ősi emlékeink közé sorozandó, melyeket még a honfoglalás előtt keletről kellett magunkkal hoznunk. Ezt világosan igazolja elszigetelt, csupán magyar területre (és innen átharapódzott szomszédos adatokra) szorító volt.

III. KIUGRÓ VÁNKOSOK.

Idézhetek még egy magyar meseelemet, jelentéktelen kis vonást, amely egyebütt elő nem fordul. Az előbb említett szaktekintélyek nem tudnak róla, magam sem találtam rá máshol sehol. (Mite Kremnitz egy Slávici-féle átdolgozást ad oláh meséi 3. számában; ebben előfordul, de az egész a magyar „Gonosz mostoha“ meséjének egyszerű visszhangja. Slávici állandóan Erdélyben élt.) Az egész oly gyermekes képtelenségnek tetszik, hogy nemzetiségeink sem vették át s csak a hagyományok csodálatos szívósságának tulajdoníthatjuk, hogy nálunk fennmaradt.

Amint a nép meséit szövi, az érdekkeltés legkedvesebb fogásai közé tartozik a hőst elismerés nélkül végig megszenvedtetni. Tetteit, érdemeit kisajátítja más szemfüles valaki s a közbetolakodó csalása csak legvégén derül ki, mire

megegyezik a derék elveszi jutalmát. Ugyanígy a gonosztettek leleplezése is a mese legvégére szokott maradni és felsülésszerűen megoldódni.

E leleplezés jelenetébe fűzi bele a magyar mese azt, hogy a diadalmaskodni látszó gonosz, midőn a királylánnyal eljegyzési lakomáját tartja, vagy egyéb ünnepségen vesz részt, diszhelyen ül magas párnákon (3, 9, 12 vánkös) s amint a leleplezés éri, amint kezdi érezni, hogy sorsa rosszra fordul, a *vánkösök sorra kicsúsznak alóla* (más verziókban: kiugranak, kifordulnak alóla). A különös megjegyzést nem lehet olyan ügyetlen képnek tekinteni, amit valaki izléstelenül belekomponált; összesen 13 magyar mesében fordul elő, melyek az ország különböző tájairól valók: három belőle dunántúli, öt erdélyi székely, kettő temesmegyei, három a palócságból való; a kis meseelem tehát stereotíp járuléka magyar meséinknek.¹

Nem tudom, hogyan képzei el ezt népünk; itt a hazai területen bizonyára nem látott senkit 9 vagy 12 párna tetején üldögelni.

Viszont az is bizonyos, hogy keleten e szokás ma is divik. Az 1001 éj meséiben szinte közhely az, hogy a nő szerelmesét vánkösökre ülteti, hogy magasabban üljön mint ő; tiszteletét akarja vele jelezni. Egyáltalán a magas helyre ültetés kitüntetés jele. Lidzbarski új aramaeus meséi között is megtaláljuk e vonást (II. 13. sz. 119. l.): „Mahmud Kolát, a sah fiát, mint gyermeket, atyja halála után a trónbitorló vezír elűzi hazájából s ő mint rabszolga Stambulba kerül. A szultánleány a gyönyörű ifjúba szeret s maga fölé ülteti vánkösaira“. Marco Polo is azt írja (II. cap. 10. Búreck. kiad. 301.) Kublai kán udvari lakomáiról, hogy a nagy sátorban lépcsőzetes emelvények voltak felállítva, amelyen születés és rang szerint az előkelőbbek magasabb ülőhelyeken foglaltak helyet. Maga a nagy kán mindenki fölött három lépcsőfokkal kiemelkedve ült ágykerekében. Hasonlót említ Rubruquis Baturól (Brózik 42.), aki Karakorumban fogadván őket, mint a francia király követeit, háromlépcsős magaslaton, ágszerű trónkereketen ült.

Bármiként legyen is, párnákat ülőhelyül valóban csak keleten használnak s a magyar mesének, úgy látszik, arról is van tudomása, hogy az ily magasra ültetés kitüntetés jelent, mert amint az ármányos család, vagy a gonosz bűnös ügye rosszra fordul, épp e sorsfordulat jelzésül említi, hogy a párnák kiesnek alóla, mintegy jelezve vele, hogy vége a dicsőségnek!

Solymossy Sándor.

¹ 1. Magyar Nyelvőr IV. 233. l. „A 2 testvér“ Újkigyósról. — 2. Ugyanott VIII. köt. 466. l. „Fordítottfejű János“ Küküllő m. — 3. Erdélyi J. Népdalok és mondák I. 1. sz. „A 3 királyfi“ 459. l. — 4. Gaal Gy. Népmesegyűjt. II. köt. 100. l. 16. sz. „A buzogányos gyermek“. — 5. Kriza: Vadrózsák 3. sz. „A vadászkirályfiak“. — 6. Merényi L. Eredeti népmesék, I. köt. 3. sz. 79. l. „Vizi Péter és Vizi Pál“. — 7. Kálmány L. Hagyományok II. köt. 2. sz. „Miklós és Örzse“. — 8. Magy. Népköltési Gyűjtemény (Kisf.-Társ. kiad.) IX. köt. 13. sz. „A vörös vitéz“. — 9. Ugyanott 14. sz. cím u. az. — 10. Ugyanott. 64. sz. „Igazság és Hamisság“. — 11. Ugyanazon gyűjtemény X. köt. 5. sz. „A hercegfiú“. — 12. Ugyanott. 14. sz. „A két aranyhajú gyermek“. — 13. U. a. gyűjt. VII. köt. 2. sz. „Nád Péter“. — és 14. Kremnitz Mite: Walach. Märchen. 3. sz. Joan Slavici erdélyi oláh meséje.

MAGYAR NÉPMONDA-TÍPUSOK ÉS TIPIKUS MOTIVUMOK.

[*Tájékoztató*: A viszonyok kényszerűsége helykímélésre szorítván, a forrás-utalásoknál tömör jelzéseket vagyok kénytelen használni.

A mondatartalmak után adom zárójelben a forrásokat; az ily forrást jelző *három szám* közül az *első* a művet jelöli ama könyvjegyzék nyomán, melyet összeállításom végén sorszámokkal ellátva talál meg az olvasó. A *második* szám a kötetet, a *harmadik* a lapszámot jelenti. Ha a forrásra csak két szám mutat: a kötetjelzés maradt el. A könyvszámjelzés után pont, a kötetszámjelzés után kettőspont áll; a római szám mindig a kötetet jelzi (néha u. i.: a kötet két-három külön darabból áll).

A műveket a megjelenési év, a községeket lehetőleg a földrajzi sorrend szerint igyekszem felsorolni. Az oly adatokat, melyeket az író hivatkozottan máshonnan ír ki: vessző nélkül id. (idézve) jellel veszem fel; de felveszem azért, mert talán inkább az idézett adat a hozzáférhetőbb, mint az eredeti.

Először a tipikus motívumokat s a csak egymotívumos mondatípusokat sorolom fel, azután szólok a mondatkompozitumokról

Ebben az e téren *első magyar kísérletben* természetesen sem a motívumok, sem a típusok, sem az idézetek számát nem tartom lezártak; minden megállapításom csak az eddig kicédulázott műveken alapul; a folytatólagos munka újabb motívumokat, típusokat és különösen újabb hivatkozásokat fog eredményezni.]

A) MONDA-TÍPUSOK ÉS TIPIKUS MOTIVUMOK.

I. Helységalapítási mondák.

1. A község a székelyek erdélyi vagy a magyarok honfoglalásakor egy vár körül vagy a csapatvezérnek osztott területen, ennek hozzátartozóiból és hadinépéből alakult. (Gyergyó 10. 12., 83. 2:104., 145. 1914 máj. 10. id. 150. 31:285.; Csethfalva 91. 9:42.; Lemhény, Marthonos, Nyujtód 91. 18:141.; Bogárfalva 91. 57:83.; Hubó 26:55.; Hadad, Tasnád 144. 31:47.; Almás 83. 1:85. stb.)

2. A község területét a későbbi időkben nyeri valaki valamelyik királytól ajándékol s hozzátartozóival és a hozzájuk csatlakozókkal építi fel. (Mesteri 74. 2:340.; Deresika 156. II. 1:769. id. 144. 30:103., 153. 1884 ápr. 9. id. 100. 4., 98. 51.; Béltek 144. 31:49.; Szólát 91. 19:269. stb.)

3. A község helye a jobbágylakosokkal együtt az atyai örökség megosztásakor jut a felépítő birtokába. (Fülöpszállás, Kiskunszentmiklós, Lacháza, Szabadszállás 91. 22:11.; Béta, Vágás, Dombó 91. 57:77., 83. 1:35., Atyha, Enlaka, Etéd, Küsmöd, Szolokma 59. 120., 157. 1856:8. id. 100. 29., 91. 57:45. és 227., 83. 1:123. és 141., 79. 3:404. id. 18. 1921:84. stb.)

4. Az első megtelepülőt a hely szépsége bírja rá a házépítésre. (Eperjes 133. 3:1., 97. 44.; Gyergyó 10. 13., 150. 34:327., 81. 20:60.; Matisfalva 83. 1:36.; Telekfalva 83. 1:176.; Sepsiszentkirály 91. 18:31. stb.)

5. Az első megtelepülőt az ellenségtől való félelem viszi rejtettebbre helyre. (Dévaványa 31. 309., Csikszentgyörgy 91. 13:288.; Siklód 100. 2., 83. 1:143.; Kercsed 83. 5:119. stb.)

6. Az ellenség öldökléséből csak egy házaspár maradt meg s rejtettebb helyre húzódva, ez lesz az új község megalapítója. (Boconád 91. 19:33.; Nagycsoltó 91. 17:342.; Ócfalva 83. 1:39.; Kénos 83. 1:161.; Remete 83. 1:164.; Baróth 83. 1:213.; Mészkö 83. 5:159. stb.)

7. Csak egy (két, három) leány maradt meg a községből s ez férjhez menve népesíti be az új községet. (Felsőfüged 91. 1:208.; Klárafalva 91. 51:394.; Árvátfalva 91. 57:41., 83. 1:159.; Boldogfalva, Keresztúr 83. 1:120.; Patakfalva, Kénos 83. 1:161. stb.)

8. Folyók mentén gyakori a halásztelep. (Kiskunlacháza 91. 22:78. Tiszapalkonya 91. 12:501.; Tiszababolna 100. 130.: Jászmihálytelek 88. 3:183. stb.)

[Nb. *Szerb* forma: az elszaporodott faluból telepések indulnak ki s a fáradtság vagy valami jó előjelnek vett természeti jelenség bírja rá őket az éppen ott letelepedésre. (Tovarisoa 91. 7:446; Kanak 91. 51:309.; Sztanisics 91. 7:418.; Rigica 101. 50. stb.) — *Tót* forma: a falu német és tót lakosai összevesznek s a németek győzelme miatt a tótok elvándorolni kényszerülnek. (Szebelléb. 91. 20:248. és 296., 88. 4:650., 39. 136.; Badin 100. 135. stb.) — *Közös szerb és tót* forma: a község helye eredetileg tolvajok búvóhelye volt, akik később asszonyokat is lopnak maguknak s majd, mikor elszaporodtak, papot is rabolnak s ezzel községgé alakulnak. (Szkéus 91. 25:240.; Tordomesztic 91. 32:315. stb.) — *Oláh* forma: az oláhok községalapítási mondái egyszerű pásztormondák. (Fehérnyikó 91. 57:128.; Oláhfalu 83. 1:74. stb.) — *Német* forma: a németek hívásra, kész telephelyekre jönnek. (Németkeér 91. 48:216.; Vállaj 91. 40:420.; Rakamaz 91. 38:282. stb.)]

II. Községnevmagyarázó mondák.

9. A község az elfoglaló vezérnek vagy vitéznek, a megajándékozott birtokosnak vagy az első megtelepülőnek nevéből veszi elnevezését. (Ad, Balla, Mocsolya 144. 31:47.; Tasnád uo.; Tamásfalva 144. 12:125.; Lacháza 88. 3:296., 91. 22:11.; Csethfalva 91. 9:42.; Hubó 26. 55.; Valtasúr 123. 124.; Matisfalva 83. 1:36.; Oláhfalu 83. 1:74.; Almás 83. 1:85.; Gergely- és Bodólaka 135. 3:324., 41. 2:249., 74. 2:305., 97. 61., 129. 1:279.; Kelelmentelke 11. 226. stb.)

10. A falu lakosaival vagy határában valami szokatlanul érdekes vagy fontos esemény történik s a község neve erre az eseményre vonatkozik. (Munkács 111. 210., 121. 6., 41. 2:279., 64. 1:128.; Békés 88. 4:195., 31. 49.; Csittfalva 100. 7.; Boldogfa 91. 61:31.; Pácafalu 91. 39:11., 144. 31:57. stb.)

11. A község határában vagy helyén valamelyik honfoglaló vezérrel, vitézzel, — utazás, vadászat, menekülés közben valamelyik királyunkkal, vagy a község lakosaival valami szokatlanul érdekes, komikus vagy jelentős esemény történik s a község a királynak, honfoglalónak vagy valamelyik lakosnak erre az eseményre vonatkozó szavaitól veszi nevét. (Várkony 91. 5:238. és 19:361.; Fajkürth 91.

6:49.; Doroszló 91. 7:157.; Esztelnek 91. 18:64; Csehi 91. 4:111. és 113., Megyaszó 91. 63:24.; Pápa 91. 60:366., 144. 32:130.; Belényes 150. 27:381.; Cseklész 150. 34:384.; Veszprém 41. 2:335., 100. 25., 79. 8:483., 81. 22:22.; Szolnok 49. 134.; Solymár 129. 1:159., 125. 98.; Eresztevény 60. 270., 91. 9:26. és 18:57., 79. 3:403. id. 18. 1921:84. stb.)

[Szerb etimológiák: Baracska 91. 7:46.; Kolluth 91. 7:210.; Tovarisoa 91. 7:446.; Kanak 91. 51:309.; Sztanisics 91. 7:418., 101. 50.; Bodmér 100. 237. stb. — Tót etimológiák: Noszvaj 91. 12:331.; Domanyik 91. 20:78.; Szebelléb 91. 20:248. és 296., 88. 4:650., 39. 136.; Várgede 151. 1921 okt. 23. stb. — Oláh etimológiák: Csebinye 91. 62:158.; Kapnikbánya 91. 23:85. és 39:13., 87. 277.; Drágséke 91. 10:214., 144. 31:48. stb. — Német etimológiák: Rööd 91. 22:479.; Iszkáz 91. 60:258.; Ugod 91. 60:477.; Tátrafüred 93. 106.; Dobsina 100. 9., 150. 6:417., 26. 133.; Abos 128. 1:103. és 2:363. stb.]

III. Családnévmagyarázó mondák.

12. Egy vitéz valamelyik királyunkat harc, utazás vagy vadászat közben valami veszedelemből megmenti; a király nemessé teszi s nevét a királynak vagy a vitéznek az esetre vonatkozó valamely szavától nyeri. (Elek-család 91. 38:254.; Fáy-cs. 91. 12:235., 144. 31:50., v. ö. Fejér Cod. dipl. IV. 1:286.; Máriássy-cs. 128. 2:363.; Méray-cs. 91. 1:227.; Ország-cs. 15. 3:19.; Bálint-cs. 62. 18.; Uram-cs. 151. 1921 okt. 23.)

IV. Címermondák.

13. *Törökfejés címer.* A királyt vagy vezért egy török már-már levágja, de egy magyar vitéz odaugrik s a török fejét egy csapással leszeli; ezért nemességet és hegyén török fejét tartó kardos címert kap. (Cserei-cs. 15. 1:509., 62. 61.; Csáki-cs. 62. 58.)

14. *Lövészcímer.* Vadászat alkalmával a király egyik szolgája vagy kísérője oly csodás lövést tesz, hogy a király elragadtatásában nemessé teszi s a szép lövésre emlékeztető címerrel ajándékozza meg. (Bethlen-cs. 15. 1:395., 62. 75.; Ebesfalva 60. 152.)

V. Birtokszerző mondák.

15. *Karthago-féle birtokszerzés.* Egy király vagy birtokos valakinek annyi földet ajándékozik, amennyit ez bizonyos idő alatt gyalog, szekeren, ekével vagy lóháton körül tud kerülni. A deresikai, röödi, cséfi és keresztési változatokban e két elemhez még egy harmadik is járul: útját szétszaggatott vörös köpenyege darabjainak elszórásával jelzi. (Deáki 96. 1:47., 116. 322. mindkettő id. 144. 15:47. és 233., 100. 3., 27. 5., 129. 1:32.; Deresika 156. II. 1:769. id. 144. 30:103., 153. 1884 ápr. 9. id. 100. 4., 98. 51.; Tét 91. 18:409.; Mesteri 74. 2:340.; Nagyszombat 122. 214.; Radvány 15. 3:143.; Nagykálló 129. 1:18.; Szalonta 144. 31:58.; Csokaj uo.; Cséffa 1651-ből, I. Tagányi

Magyar erdészeti oklevéltára 1:489.; Felpestes 144. 15:47. és 233.; Lozsád 144. 5:244., 144. 15:47. és 233.; Rőd 91. 22:479.; Túr 91. 49:337.; Göcs 83. 1:37.; Ramócsa 83. 1:181.; Karácsonfalva 83. 1:184.; Keresztes 83. 5:153.) A mondatípus valószínű eredetére érdekes följegyzés olvasható Palugyainál: „Szarvason a jelen évszázad elején még kerékszámra mérték a földeket; mi ekként történt, hogy a földet kiosztó esküdt kocsióra ülven, amennyi-szer ennek gúzzsal megkötött kereke fordult, annyi kerék föld számláltatott“ (4:255.)

16. *Szent László kerékszöge.* A meredeken lefelé haladó király kocsiójának kerékszöge kiesik, egyik hű embere hirtelen ujját dugja helyébe s ezzel megmenti a király szekerét a felfordulástól, miért birtokot, nemességet, címert kap. (Deák-es. 96. 1:47., 116. 322. mindkettő id. 144. 15:233., 100. 3., 27. 5., 129. 1:32; Amade-es. 156. II. 1:769. id. 144. 30:107.; Méray-es. 91. 1:227.; Toldallaghy-es. 150. 12:472.; Vragovits-es. 15. 3:763.)

17. *Eccc-típus.* Utazás közben a király megpillant egy várat s ezzel a kíváncsi kérdéssel fordul kísérőjéhez: „ecce, Kinizsi (Harruckern, Bánffi), Vásonkő (Gyula, Hunyad)?“ A ravasz főúr a kérdést adományozásnak érti s az ajándékot térdre borulva megköszöni. A király jót nevet a furfangon s az adományozást elismeri. (Vásonkő 135. 3:606.; Gyula (saját gyűjt.); Bánffihunyad 59. 140., 91. 22:141., 100. 168.)

18. *Vérdíjban nyert föld.* A régi hódoltsági területeken fekvő s minden bizonnyal élő török jogszokáson alapuló abai, csépai, tizsakürti és karcagi változatok szerint egy dülön török holttestet találnak, s miután a gyilkost hiába keresik, a dülöt bíró községre nagy sarcot vetnek: a község azonban nem tud vagy nem akar fizetni s ezért inkább eltagadja birtokjogát; a szomszéd község kifizeti a vérdíjat s így a dülő az övé lesz. E változatesoportban csak a palásti és zsámboki adatok mutatnak annyi eltérést, hogy bennük pénzbüntetés helyett a dülőt elismerő község bíráját karóba húzzák és pedig a palásti bírót meghallgatás nélkül, miután az előbb érkezett földemesi bíró már letette a tagadó esküt, a kókai öreg bíró pedig önként szánja magát halálra, csakhogy a zsámbokiak dülőjét falujának megszerezhesse. A hódoltság után keletkezett madai, halábori s almási változatokban a dülő nem török holttestnek, hanem a birtokos vagy birtokos község által megölt embernek vérdíja fejében lesz a szomszédos községé. A még fiatalabb vazsolei, örvéndi, bálványosváraljai, karádi és kigalambfalvi változatokban a vérdíj egyszerű kártérítési díjjá válik, még pedig vagy egy ellopott és leölt, vagy a gondatlanul tartott hídon eltört lábú jószágért; készakarva ölik meg bikájukat a szomszéd község erdejében a bikafalviak, csakhogy a dülő az övék lehessen. (Almás 91. 7:12.; Bálványosváralja 91 8:46.; Halábor 91. 9:68.; Örvénd 91. 11:126.; Aba 91. 16:1:3.; Gyalakuta 91. 28:67.; Vazsole 91. 30:122.; Zsámbok 91. 33:580.; Mada 91. 38:186.; Bikafalva 91. 57:81.; Kigalambfalva 91. 57:207.; Karád 91. 62:297.; Csépa 91. 19:48., 144. 32:133.; Tizsakürt 91. 19:324., 144. 32:133.; Palást 39. 61.; Karcag 30. 48.)

13. *Bírközással szerzett föld.* Valamely dülő vitás birtokjoga fölött kölesönös megegyezéssel évről évre úgy döntenek, hogy amelyik község megbízottja (bírája) a másikat bírokban legyőzi, egy évig az a község használja a dülőt.

Ugyanígy döntenek a barátok s az unitárius prédikátor a dobói templom birtokjoga felett. (Doboz 144. 31:54.; Becske 91. 30:23.; Dobó 83. 1:86.)

20. *Csókon szerzett föld.* Valamely király, birtokos vagy birtokosnő egy csókon egy pusztát cserél s a puszta e csókról veszi nevét. (Csókfalva: Szent-istván 100. 32.; Csókakátó: Lacháza 91. 22:78. és 79., 100. 10.; Bankháza: Lacháza 100. 169.; Csókháza: Kozma 138. 71.; Csóktábla: Olaszi 142. 1846. 1:335. id. 100. 10., 138. 159.; Csókfölde: Olaszi 138. 29.; Csóklapos: Szalonta 144. 31:58.; Csokaj 91. 11:157., 144. 31:58.; Keresztes 83. 5:153.)

21. *Hamis tanu.* A taápi, türkevei, Erdélyi-féle szabolcsmegyei, sepsiszentkirályi, hétfalvi, keresztényfalvi, újvárosi és mezőlivádiai változatok szerint: két szomszéd község között egy dűlő miatt per támad; a jogtalanul követelő fél megbizottja, hazai földet helyezvén sarujába, leteszi a felajánlott esküt s a vitás dűlő a hamis tanu községéjé lesz. — A nagysinki, balmazújvárosi és kisújszállási, kézdipolyáni, köröstarcsai, fülelki változatokban e három elemhez még egy negyedik is járul: a bűnhödés, azaz a letett esküben magára mondott átok szerint a hamis tanu: szörnyet hal, megvakul, testét a föld kétszer kiveti gyomrából, teste mint 'víziember' örökre az örvényben hánykódik, halála után az ördög ekébe fogja. A kéthelyi és selpőci változatok nem birtokszerzők: a két első elemet nyomban követi a bűnhödés, mert a csalást észreveszik s a hamis tanut deresre búzzák. (Kethely 91. 58:184.; Taáp 91. 18:406.; Selpőc 98. 248.; Kisújszállás 144. 27:211.; Türkeve 34. 24.; Balmazújváros 156. 1858. 1:439., 91. 38:53. valószínűleg erre vonatkozik az Erdélyi szabolcsmegyei adata is 17. 1592. id. 144. 27:213.; Körösladány 50. 2:210., 156. 1850. 1:376. id. 88. 3:214., 42:211., 51. 160., 144. 27:212.; Szalonta (saját gyűjt.); Nagysink 73. 270. id. 144. 27:213.; Sepsiszentkirály 150. 2:333.; Kézdipolyán 91. 18:111.; Keresztényfalva 34. 24., 16. 189. id. 144. 27:211., 9. 72.; Újváros 73. 270. és 271. id. 144. 27:213.; Hétfalu 91. 13:8.; Fülelke 73. 65. id. 144. 27:213.; Mezőlivádia 91. 21:378. id. 144. 27:211.)

VI. Kincsmondák.

22. *Szellemőrizte kincs.* A község határában valahol rejtett kincs van, de reáakadni vagy elvinni nem lehet, mert szellemek őrzik. (Szitnya 88. 4:781.; Németlipcse 144. 16:312.; Óhegy 144. 6:130.; Vágvecse 144. 6:416.; Szalonta 144. 25:167.; Békástó 133. 1:10., 42:110., 85. 1893:472., 37. 58.; Bálványosvár 34:237.; Topla 91. 25:581.; Torda 60. 110.; Galath vára 83. 1:30.; Zsuzsa vára 83. 1:168.; Ders 83. 1:181.; Pogányvár 83. 2:72.; Ebrézs 83. 5:170.; Szentábrahám 83. 1:220.)

23. *Hét évenként megnyíló kincsespince.* A pogányvári, kiscgalambfalvi, kovásznai és kadácsvári változatok szerint: a vár rejtett pincéi tele vannak kincsel; a pincék ajtai minden hetedik (9., 100.) év bizonyos napjának éjjelén megnyílnak; egy óra hosszaiig bárki bemehet, de kihoznia semmit sem lehet, mert a kincs bűvölet alatt van. — Az ortaházi, németprónai és mézskői adatok szerint azonban annyi kincset vihet ki magával, amennyit elbír. De aki a kapzsiságtól elkapatva időn túl is bennmarad, annak sarkát a mezőbándi, zetelaki,

szentábrahádi, udvarhelymegyei s Rapsonné-féle változatok szerint a bezáródó ajtó odacsapja, megsántul és kincse szénné változik, vagy a deési, disznajói, kaáli és kés Márki változatok szerint hét (9., 100.) évig bennmarad s ekkor is csak egy másik kapzsi ember válthatja meg fogságából, vagy végül a nyeregközi, mezőbándi, harasztosi, kolozsi s várhelyi változatok szerint éhen pusztul. (Ortaháza 27. 249.; Késmárk 42. 109.; Németpróna 144. 9:81.; Kolozs 91. 41; 522., 93. 42.; Deés 150. 12:472.; Várhely 91. 49:348.; Disznajó 91. 49:65.; Kaál 91. 28:106.; Mészkö 46. 32.; Harasztos 46. 35.; Mezőbánd 60. 175. id. 42. 65., 42:493., 79. 3:402. id. 18. 1921:84.; Kiskalambfalva 83. 1:28.; Zetelaka 83. 1:67., 33. 124., 69. 78.; Kadácsvára 83. 1:114.; Szentábrahám 83. 1:121.; Rapsonné vára 83. 1:138.; Nyeregkö 9. 24.; Homoródmás 61. 118., 133. 2:73.; Kovászna 144. 8:296.; Udvarhely m. 144. 6:298.)

24. *Eltűnt kincs.* A község határában valahol rejtett kincs van; egyszer a kincésők ráakadtak s az egyik örömeiben elkáromkodta magát, mire a kincs eltűnt. (Babosdöbréte 27. 57.; Ózd 91. 30:327.; Felsőboldogfalva 91. 8:296.; Harasztos 83. 3:18., 46. 35.)

25. *A nap első sugarával jelölt kincs.* Az ellenség elől menekülő lakosok kincseiket a várhegy oldalába ássák és pedig oda, hova reggel a nap első sugara esik. (Moson 91. 28:193.; Dobra 144. 31:47.; Szalonta 144. 25:167.; Magyargyerővásárhely 45. 37.; Siklód 83. 1:143.; Karácsonyfalva 83. 1:185.)

26. *Kincsrajtás szemkiszúrással.* Az alpári és magyargyerővásárhelyi változatok szerint az ellenség elől menekülő király, vezér vagy főúr kincseit elássa s hogy el ne árulhassa: segítőtársának szeméit kiszúrja. — Csak színezetbeli eltérés, hogy a szemkiszúrással helyett a lelei változatban nyelvkivágással, a kápolnásiiban legyilkolással, a bujánháziban öngyilkossággal találkozunk, vagy hogy kincs helyett a vágbesztercei változatban a vár titkos vízvezetékéről van szó. A két főelemhez a szűhogyi és demecseri változatokban még egy harmadik, hitelesítő elem is járul: az elbeszélő nagyapja még ismerte a vak koldust vagy *hegedőst*. (Vágbeszterce 107. 2:10., 108. 3:26.; Szűhogy 91. 12:475.; Alpár 91. 1:6.; Kápolnás 144. 14:58.; Bujánháza 144. 31:50.; Demecser 112. 396.; Lele 91. 24:196., 144. 32:131.; Magyargyerővásárhely 45. 37., v. ö. még a fiúmei mondát Attilának egy karsztvidéki kútba rejtett kincséről, 34. 232.)

27. *A törökök kincse.* Mikor a törököknek a községből menekülniök kellett, kincseiket elásták, hogy visszajövetelükkor ismét megkaphassák. (Kislengyel 27. 64.; Szalonta 144. 25:168.; 101. 53.; Berve 63. 593.; Nagysolymos 83. 1:152.; Szentgyörgy 83. 2:39.)

28. *Kincseskecske.* A menekülő törökök egy belől üres állatszoborba (kecske, szamár, kutya; eserepésikó) rejtik kincseiket; idők múlva megjelenik egy török s megveszi, ellopja vagy ellopítja a szobrot, aztán titkos zárát felnyitván, vagy nyakát levervén, kiszedi belőle a kincset. A későbbi fejlődésre mutató kiskalambfalvi változatban a szobrot magyar ember találja meg. — Legkidolgozottabb a lacházi változat, mely szerint egy vályútámasztó kövön valami ismeretlen írás volt, melyet egyszer egy arra utazó alföldi szerb nagyon szemügyre vett; aztán éjjel visszatérvén, ellopta a követ s belőle sok pénzt szedett ki. (Tarany 110. 175.; Esztergom 34. 42., 55. 192., 126. 243.; Kapronca 144. 6:130.; Kiskunlac-

háza 91. 22:79.; Szalonta 144. 25:168. és 31:55.; Kisszedres 144. 27:89.; Marosvásárhely 91. 41:529.; Kisgalambfalva 83. 1:28.)

29. *Idegen kincskeresők.* A kátori, szentesi, tordai, krizbai és bögyői változatok szerint a község határában valahol aranyfolyás vagy rejtett kincs van, melynek titkát csak bizonyos emberek vagy törökök ismerik, kik évente ugyanazon napon megjelennek s a kincsből egy-egy lóterüt magukkal visznek. A már fejlettebb adonyi változat szerint egy török, a szászesórai szerint pedig három svájci jelent meg valamikor a községben s egy papirra vetett rajz alapján kutattak a kincs után. (Kátori vára 71. 3:19., 42. 109.; Adony 100. 245.; Szentes 91. 14:67.; Torda 84. 116.; Krizba 91. 13:52.; Szászesóra 60. 180.; Bögyöz 144. 8:296.)

30. *Magyarhoni kincskeresők.* Tisztán erdélyi alakulás, mely az előbbi típustól csak annyiban különbözik, hogy a kincskeresők mindig magyarországi emberek. E típusra érdekes feljegyzés olvasható Pestynél: „Én, ez írás viveje (a medeséri ref. lelkész t. i.), ki alól nevemet felírom, éppen szemeimmel láttam, mikor ezelőtt mintegy 26 évvel éppen ezen erdő melletti földemben arattam, hogy álló délkor, két magyarországi ruhájú ember egy lovat szakkal megrakva jó készüllettel bementek ezen erdőbe; mint fiatal, után akartam menni, hogy megnézzem, hová lesznek, de az atyámék nem engedték, hogy utánok menjek“. (57:260. — Kézdivásárhely 91. 41:415., 93:172.; Kerúj 83. 1:88.; Etéd 83. 1:145.; Patakfalva 83. 1:160.; Magyarhermány 83. 1:217.; Krizba 91. 13:52.; Atyha 91. 57:61.; Medesér 91. 57:260.; Homorodalmás 61. 118., 134. 2:73.)

31. *Kincsre vezető állatok.* Az ortaházi, bori, debreceni, békési, kolozsvári és tarkői változatok szerint: egy pásztor eltévedt állatját keresvén, búvóhelyén kincsre talál. — A már fejlettebb alakú soproni, füleki, beregszászi, berekeresztúri változatok szerint pedig: egy pásztor valamilyen állata (bikája, kecskéje, kutyája) földet túr, a túrás helyén a pásztor kincsre talál, melyből templomot vagy várat épít. — Az abrudbányai és csókakői változatok nem pásztor-, hanem vadászmondák: egy vadász a lelőtt állat hullóhelyén aranyérre vagy kincsre talál s bányát nyit vagy várat épít. — A selmecbányai, körmöcbányai és krasznahorkai változatok első tagjukban a pásztor- és vadászmondák továbbfejlődései: egy pásztor az elebe tűnt mezei állatka (gyík, kígyó, egér) hátán vagy nyomában aranyport pillant meg, vagy: egy vadász a lelőtt állat begyében aranyport talál, fészke után kutatva csakugyan aranyérre vagy kincsre akad, bányát nyit vagy várat épít. (Ortaháza 27. 49.; Csókakő 100. 10.; Sopron 103. 1:516., 127. 6.; Ócsad 144. 26:329.; Füleki 71. 3:21.; Selmecbánya 88. 4:787., 150. 11:380., 108. 2:28., 39. 86.; Körmöcbánya 108. 2:17., 137. 29.; Krasznahorka 15. 1:315., 74. 2:86., 41. 2:209., 109. 3:112.; Beregszász 91. 9:146., 74. 2:331., 64. 3:90. és 118., v. ö. Tompa feldolgozását; Bori 91. 31:58.; Debrecen 111. 22.; Békés 42. 575.; Kolozsvár 60. 72.; Berekeresztúr 83. 3:65.; Tarkó 83. 2:97.; Ócsad 58. 30.; Abrudbánya 74. 2:10.)

VII. Történelmi mondák.

32. *Isten kardja.* Attilának, Mátyásnak az Isten kardot küld, jelétül annak, hogy akaratóból meg fogja hódítani a világot. Az Attila-mondákban egy állat vérnyomai, a Mátyás-mondában pedig az állat hangja után akadnak rá a földből kinövő kardra. (Priscos rhetor, Jordanes, Lambert id. 144. 23 : 323. ; Oláh Miklós Attila I. II. c. 3. ; 15. 1 : 23. ; 23. 302. ; 42. 82. és 508. ; 79. 13 : 171. : 48. 3 : 303. ; 144. 23 : 342., 144. 26 : 285. ; 144. 27 : 244. ; 144. 32 : 130.)

33. *Fehér ló.* A magyarok fehér lovon eserélik el a tótok királyától az országot s gróf Zichy György is egy fehér lovon vette meg az iváncsaiaktól a kiszigeti pusztát. (V. ö. 144. 27 : 236. ; 120. 30. ; 49. 2 : 172. ; 91. 16 : 1 : 117.)

34. *Kaszás sziget.* A tatárok, törökök elől a község lakossága egy szigetre menekül, melyet a víz alatt hegyes karókkal, kaszákkal rak körül, úgyhogy a szigetre törő ellenség lovai halálra vagdalják magukat s a támadó ellenség is odapusztul. (Karcag 144. 14 : 58. ; Szerep 86. 584. ; Nagyrozvágy 91. 63 : 212. ; Paptamási 91. 11 : 140. ; Vésztő 91. 9 : 313., 31. 319.)

35. *A harctéren elszórt csupor.* A mezőn, mellyel szemben a magyarok állanak s a csatát elfogadni akarják, jóelőre eserépesuprokat rejtenek a fű közé ; a véresre vágott lovak megvadulnak s a magyarság könnyű szerrel győzedelmeskedik. (Szalonta, saját gyűjt. ; Ditró 83. 2 : 116 ; 75. 123.)

36. *Várkerülés.* Az ostromlott vagy ostromló magyarok saját erejükben nem bizván, a katonaságot az ellenség felől, a nőket, öregeket és gyermekeket pedig középtűt és túlról állítva, éjjel, több csapatban, külön zászlók alatt s éktelen dobolás és trombitálás között a várat körüljárják ; az ellenség becsapódik s elvonul vagy magát megadja. (Zalaegerszeg 27. 245. ; Buják 71. 3 : 245.)

37. *Tatárkalács.* Hogy a végszükségbe jutott ostromlottak a szintén megszorult ostromlóktól mielőbb megszabaduljanak, ügyes fortélyal annyi ennyivalót mutatnak az ellenségnek, hogy ez reménytelennek látván az ostromot, eltávozik. (15. 2 : 523. ; Znióvárálja 144. 6 : 126., 144. 32 : 131. ; Márafalva 91. 57 : 254., 83. 1 : 69. ; Homorodalmás 25. 1. id. 61. 118., 134. 2 : 74., 83. 1 : 91. ; Szeged 49. 2 : 218.)

38. *Fordított patkó.* Az üldözött hős vagy a menekülő sereg visszafelé vereti a lovak patkóit, hogy az ellenséget útjának iránya felől tévedésbe ejtse. (Csobánc 3. 26. id. 42. 238. ; Szeged 42. 238., 49. 2 : 159. ; Szokolár 91. 25 : 545. ; Berkenye 91. 30 : 26. ; Bodola 91. 15 : 77., 83. 6 : 60. ; Etéd 83. 1 : 145.)

39. *A huszti beteglátogatók.* A várat az ellenség úgy foglalja el, hogy mint a várkapitány valamelyik ismerősének emberei, kik ennek kincseit hozzák biztonságba helyezés végett, vagy mint építőmunkások, élelmiszerárusok, beteglátogatók a várba tömegesen bebocsátást nyernek s a mit sem sejtő őrséget leölik. (Várgede 74. 2 : 150. ; 15. 2 : 371. ; Huszt 69. 25. ; Szinyérvárálja, Bethlen Farkas id. 119. 2 : 339. ; Győr 115. 277.)

40. *A felmentő méhraj.* Az ostromlottak végső kétségbeesésükben méhkasokat dobálnak az ellenségre s az össze-vissza csipett támadók fejvesztve menekülnek. (Holcmány 106. 1848 : 47. id. 60. 220. ; Bágyon 83. 5 : 163. ; Kövend 83. 5 : 168. ; Macsova 92. II. 2 : 14.)

41. *Csodás lövés.* Az ostromlott magyarok ügyes lövésze szíven találja a pöffeszkedő basát, mire a vezére vesztett ellenség megfutamodik. (Kismarton 72. 15.; Krasznabéltelek 144. 31:52.; Székelyudvarhely 83. 1:45.)

42. *Sári, Mária-típus.* A tatárok, törökök elől hozzáférhetetlen szigetekre húzódo lakosságot magyar ruhába öltözött tatárok, törökök vagy áruló magyarok azzal csalogatják elő, hogy elment már az ellenség; hívogató szavaikat, mintha falubeliek lennének és ismerőseiknek kiabálnának, a község megszokottabb férfi és női keresztnéveivel kezdik. (Göcsej 27. 95.; Csóth 91. 60:116., 144. 32:131.; Tapolesány Brown Eduard 1669. id. 113. 304.; Ordas 91. 33:293.; Dobsina 26. 113.; Vencsellő 91. 38:367., 144. 31:51.; Szalonta 144. 31:51.; Dévaványa 91. 19:59., 144. 31:51.; Szabadka 44. 94.)

43. *A mankós hajdú.* A sánta koldusnak öltözött magyar hajdú, mintha idegenek gonoszságból dobták volna fel: mankóit egy útszéli fára hajítja; az arra lovagló török basának megesik a szive rajta s felmászik értök a fára; azalatt a hajdú lóra kap, elvágat s a lovat még aznap este jó áron el is adja. (Vacs 150. 2:141.; Szalonta 1. 12:470., 67. 53., 77. 51., 144. 31:55.)

44. *Dobozi Mihály.* Egy magyar vitéz (Dobozi, Szerem) maga mellé kapja feleségét s menekülni próbál a török elől; midőn az üldözők bekerítik őket, felesége arra kéri, hogy szúrja le őt, nehogy török kézre kerüljön; a vitéz egy utolsó csók közben szíven szúrja hitvesét s a törökökre támadva, ő is elesik. (15. 3:2., 88. 4:386., 41. 2:5., 91. 14. III. 7. és 91., 74. 1:150., 122. 31., 138. 369., 126. 239.)

45. *A nagyidai cigányok.* Az ellenség a sikertelennek látszó ostromba vagy üldözésbe beleúlván, visszavonulni készül; a várvédők vagy menekülők egyike meggondolatlan fenyegetőzéseiben elárulja, hogy ők is a vég előtt állanak; erre az ellenség visszatér s könnyen győz. (Nagyida 120. 168., 135. 2:11., 91. 1:462., 56. 1:18.; Szentlélek 91. 57:322.)

46. *Csáki szalmája.* Csáki (László lévai vagy István szatmári) várkapitány annyira nem törődött vagyonával, hogy szénájából-szalmájából ki-ki annyit vihetett, amennyit akart; innen eredt az ismeretes közmondás. (Léva 15. 1:493.; Aranyosmedgyes 119. 2:314.)

47. *A felakasztott gyermek.* Az alsóboldogasszonyfalvi és poklisai változatok szerint: a mezőn játszadozó pásztorgyerekek maguk közül egyet felakasztanak, vagy a többi változat szerint egy lehajtott fiatal fához kötnek; de mert levágni nem tudják, vagy mert a fa a magasba kapja, vagy végül a bethlenfalvi és magyarhémányi változatok szerint: mert a mezőn éppen egy nyúl futott keresztül s a gyerekek a fát eleresztve ezután szaladtak, a felkötött gyermek megfulladt. (Bánffihunyad 91. 22:144.; Alsóboldogasszonyfalva 91. 57:8.; Bethlenfalva 91. 57:74., 100. 8., 150. 2:381.; Magyarhémány 91. 57:239.; Krizba 91. 13:52.; Poklisa 91. 21:461.)

VIII. Mátyás-mondák

48. *Királyi pihenő.* Egy király vagy vezér (Attila, Árpád, Szent István, Szent László, IV. Béla, Nagy Lajos, Hunyadi, Mátyás, Dobó, I. Rákóczi György, II. Rákóczi Ferenc) utazás vagy vadászat alkalmával elfáradva, megszomjazva

vagy megéhezve, valahol megpihen, iszik vagy megebédel s a helyet, fát vagy forrást az ő nevéről vagy erről az eseményről nevezik el. (Pördefölde 27. 39.; Szentkirályszabadja 91. 60:433.; Tényő 91. 18:407.; Pilismarót 91. 14:III. 90.; Szenográd 91. 20:299.; Szentbenedek 91. 6:308.; Borzova 91. 48:357.; Szederkény 91. 12:435.; Magyarvalkó 91. 22:333.; Nyárászentlászló 91. 28:208.; Helemba 91. 20:127., 150. 45:190.; Abroszka 91. 17:45., 140. 1854:V. 114. id. 100. 13.; Dobódél 91. 48:358., 100. 7.; Ravazd 21. 551.; Csanak 74. 1:89.; Tata 102. 82.; Dömös 78. 112.; Érd 52. 30.; Sashegy 126. 35.; Disznófő 126. 53.; Királyhegy 135. 3:397.; Gyalú 60. 208.; Komjátság 60. 97.; Isten széke 61. 79.; Marosszentgyörgy 11. 63.; Bodzaforduló 83. 6:84.; Szilon havas 83. 6:80.; Vajasd 63. 592.)

49. *Királyi ebéd.* Az utazás vagy vadászat közben megéhezett vagy megsomjazott királynak (Szent László, IV. Béla, Mátyás) az adott tál étel vagy pohár viz annyira jól esik, hogy a falut vagy a szegény embert gazdagon megajándékozza s a községet ez eseményről nevezeti el. (Hrachovistye 91. 31:224.; Garbócbogdány 91. 1:124.; Aszaló 91. 1:65.; Kissebes 91. 22:119.; Béltek 119. 2:156., 100. 205., 144. 31:49.)

50. *Mátyás inkognitó lakomája.* Az országot járó király betér egy szegény emberhez, aki az ismeretlen vándort erején felül megvendégeli; majd házigazdáját Budára hívja s itt gazdagon megajándékozta. Valamennyi változat Mátyásmonda, csak a törökkoppányi vonatkozik Szent Istvánra. (36., 149. 1792., 53., 35. valamennyi id. 146. 1921:130—131.; 129. 1:91.; Öcsöd 49. 2:141.; Benetúrné vára 83. 3:36., 34. 181., 99. 391., 69:75.; Törökkoppány 91. 36:345.)

51. *A szegény ember ajándéka.* Egy szegény ember kincset vagy valami neki nagyon tetsző dolgot talál, ezt a királynak viszi ajándékba, aki gazdagon megjutalmazza. (Bori 91. 31:58.; Rákóc 91. 20:274.; Znióváralja 144. 6:126. és 32:131.; Krasznahorka 41. 2:209., 74. 2:86., 109. 112.; Szentgerlice 91. 28:246.)

52. *A pórul járt gazdag.* Értelmileg az előbbi folytatása: a szegény ember szerencséjét hallván, a gazdag is ajándékot visz a királynak; de ez észreveszi a célt s a szegény ember értéktelen ajándékával vagy más csúfos módon fizeti ki. (Az irodalomban is ösmert változatokon kívül ide tartozik a 49. 2:146. közölte szegedi adat is.)

53. *Mátyás és a vámos.* Mátyás hírét veszi, hogy egy révbérlő vagy vám-sorompós igen zsarolja az ügyesbajos embereket; álruhában útnak indul tehát s a bérlő őt is megdolgoztatja; így megszerezvén a követelt díjat, megszabadul, azután visszatér s a bérlőt, elijesztő példaként, a rév vagy a vám mellett felakasztatja. (Kiskőszeg 91. 4:32., 41. 2:405., 32. 330. id. 103. 1:397., 137. 168.; Csúza 150. 16:471.; Neszmély 100. 32.; Dunaalmás 126. 313.)

54. *Bikagát.* A szerelmes király vagy török basa, hogy gyorsan és kényelmesen mehessen kedvese látogatására: a két község közt a lakosokkal utat csináltat s az út innen vette ma is használatos nevét. (Öcsény 91. 48:226.; Aba 91. 16:I. 4.; Gyírmóth 91. 18:301.; Tét 91. 18:409.; Jobbágyfalva 91. 28:94.)

55. *Mátyás, a szántó.* Mátyás a kíséretében levő főurakat verseny-kapálásra vagy szántásra kényszeríti, hogy őket jobbágyaikkal emberségesebb bánásmódra bírja. (Göcsej 27. 532.; Ráhó 74. 2:152.; Várgede u. o.; Ajnácskő u. o.; Sajógömör 26. 91.)

IX. Halom-mondák.

56. *Az óriáslány kötény-hegye.* A közeli vár óriásának leánya kötényében homokot visz fel játszani, de elejti vagy az apja lerúgja s belőle hegy támad. (Újváros 41. 3:95.; Bükkös 63. 592.)

57. *Az óriások bocskor-hegye.* Az óriás (Toldi) vagy az ördög a bocskorában levő homokot, vagy a csizmáján levő sarat lerúgja s abból hegy támad. (Beremend 42. 53. és 119., 41. 2:396., 85. 1893:475., 34. 77., 150. 1884:88., 79. 8:487., 136. 167., v. ö. 144. 32:82.; Petőhenye 79. 8:487.; Esztergom 144. 28:23.; Eresztevény 91. 18:60.)

58. *Az ördögök emelte sziklahegy.* Az ördögök vagy gonosz tündérek el akarták rekeszteni az embereket egymástól s azért hatalmas és járhatatlan sziklahegyet emeltek, de az Isten megjavította gonosz munkájukat. (Mármarosi határhegyek 109. 35., 34. 65.; Szentmihálykö 74. 2:3.; Zalatna 60. 49.)

59. *Az ördögejtette hegy.* Az ördögök össze akarták zúzni a tündérek vagy valamely istenes ember várát, a barátok kolostorát, de útjukban megkéstek: a kakas megszólalt s a sziklát leejtették. (Meszes 91. 12:278.; Lubló 85. 1893:474., 34. 59.; Gyöngyös 34. 62.; Borsod m. 144. 7:176.; Firtos 60. 185., 42. 66. és 119., 83. 1:127., 85. 1893:474., 34. 67., 148. 1886:26. id. 33. 107.; Korond 85. 1893:474., 34. 67.)

60. *Törvénydomb.* E dombokat a törvénytlátó királyok, főispánok és földesurak számára, vagy az ítélet végrehajtó helyül hordatja össze a népmonda. (42. 490. id. 144. 29:132.; Csongrád m. 88. 4:412.; Szentkirályszabadja 6. 1:88.; Repejő 144. 31:58.; Doboz 144. 31:54.)

61. *Emlékhalom.* Valamely országra szóló történelmi esemény emlékére a vezér dombot hordat össze katonáival, mint a pusztaszeri hét halmot a szeri gyűlés (103. 1:728.), a gici hat halmot az ország teljes elfoglalásának s felosztásának (91. 60:170., 144. 32:130.), a barkaszói dombot Rákóczi bukásának (91. 9:28.), a Sándordombot egy székely ispán-választásnak (83. 2:59.) emlékére. Az emlékhalmok egy másik fajtája a testhalom, azaz csatában elesett vezérek, hősök és vitézek, vagy rendkívüli körülmények közt elhalt emberek sírjai; példák úgyszólván községenként volnának idézhetők.

62. *Sátor- és vezérhalom.* Az országos népi emlékezet szerint az utazó, vadászó, hadat figyelő és ütközetet vezető királyok s vezérek rendszeren dombon üttetik fel sátrukat, s ezért ha a határban nincs domb, katonáikkal hordatnak össze egyet, mint Attila a szijártóházi (27. 83.), Árpád a mágócsi (91. 14:36, 45, 51, 55.), s egy-egy török vezér a kővágóórsi (6. 1:19.) és pocsaji (144. 31:54.) dombokat.

63. *Süveghalom.* Süvegekben hordott földből emelt *sáncok*: a Szent István törökkoppányi (91. 36:345.) s a törökök rétei (123. 106.) és alsógyékényesi (91. 35:12.) hányása. Süvegekben hordott földből emelt *vezérhalmok*: a Mátyás

dercsikai vezérhalma, melyen ebédelve Erős György lovaglását nézte (156. II. 1:148. id. 144. 29:133., 153. 1884. ápr. 9. id. 100. 4., 98. 5. id. 144. 31:56.), a nagyberki Sapkatöltés (144. 31:57.), a rétei Zöldhalom (123. 106.), az almási domb (130. III. 119. id. 144. 31:57.), melyeket a török katonák raktak vezéreik sátrai alá, a gencsi halom, melyről Rákóczi a táborába vonuló kuruc újoncokat szemlélte (114. 75., 144. 31:56.); csizmában (ocrea) hordták össze a krakkói halmot (7. id. 144. 31:56.) és iszákban a kaposvári Iszákdombot. (144. 31:57.) Hogy egy nem idézett külföldi példára is rámutassak: az alsóausztriai Pollichsdorf mellett levő Calvarienburgról a néphagyomány azt tartja, hogy 1809-ben a katonák sipkáikkal hordták össze a császár számára, aki innen nézte a wagrami ütközetet. 152. IX. 1880:232.) Süvegekben hordott földből emelt *sírhalmok* végül az árpádi Hármashalom: Árpádnak s vezértársainak sírja (144. 31:48.), a borsovai Szépasszonydombja, melyet III. Endre hordatott össze katonáival a leányrablótól megölt Dobos Ilka koporsója fölé (Polchy István verses elb. 1839. id. 144. 26:136. és 29:132., 91. 9:142., 64. 1:101., 100. 84.), s végül a nyergesújfalvi Kádárdombja: Kádár István vezér sírja, ki aranynyergű lovával inkább a Dunába ugrott, semhogy a Dózsa György kezébe kerüljön. (91. 14:III. 87. V. ö. még: Udine, Oláh Miklós Attila c. 15., 155. 1851:4. sz., 124. 29., 141. 1913:410. és 1914:661., 144. 29:131.)

64. *Tordai hasadék.* Az ördög, a keresztényekké lett magyarokat üldöző pogányok, a Szent Lászlót üldöző kúnok előtt a hegy kettéhasad s így az üldözött ártatlan vagy keresztény vitéz megmenekül. (Gyulafehérvár 60. 100.; Szászka-bánya 34. 74.; Torda 70. 205. id. 84. 416., 61. 108., 41. 3:27., 19. 9., 85. 1893:475., 34. 70.)

X. Kővéválás.

65. *Kővé vált bűnös.* Az istentelen gonosz embert, az istenkáromlót, káromkodót, az ünnepnap dolgozót, a parázna papot és szeretőjét, a leányrablót, a hűséges kedvesét eltaszító férfit, a gyermekeit kínzó mostohát, az ártatlan menyét gyötrő anyóst, a könyörtelen gazdagot, a kenyeret meg nem becsülőt Isten elrettentő példakép kővé változtatta. (Balaton, Csaplovics Gem. v. Ung. 1:66. id. 42. 118., 54. 15. id. 144. 27:286., 6. 4:194., 85. 1893:477., 4. 222., 65. 174.; Csurgó 91. 16:I. 54.; Rohonc 91. 59:208.; Sirok 91. 19:244.; Zayugróc 68. 175. id. 100. 9., 144. 6:124.; Turapatak 8. 5:579. id. 42. 117. és 344.; Szinnyelipóc 34. 59.; Osztróluka 8. 2:502. id. 42. 117., 85. 1893:473., 34. 62.; Margitai sziklák 68. 88., 34. 61., 28. 66.; Aggtelek 85. 1893:475., 34. 62.; Eperjes 34. 59.; Szerencs 138. 150.; Szántó 42. 118., 85. 1893:474., 34. 63., Regéc 85. 1893:473., 34. 64.; Belényesújlak 91. 10:88.; Buceses 83. 6:388., 34. 69.; Firtos 83. 1:127.; Venetúrné vára 60. 140. id. 134. 4:112., 79. 3:404. id. 18. 1921:84.; Katus tava 144. 6:239.; Nagysomlyó 83. 2:22.; Grumas 99. 287.; Predeál havas 83. 6:202.; Resica 34. 74.; Bánáti határsziklák 104. 113. id. 42. 117., 85. 1893:474., 34. 73.)

66. *Kővé vált ördög.* A tótokkal és oláhokkal vegyes vidékeken kővé vált óriásokat és ördögöket is ösmer a népmonda, még pedig emberpusztító óriások

és az Isten hatalmának ellenszegülő ördögök kőszobrai. (Margitai sziklák 42. 117., 85. 1893:473., 34. 61.; Oncsásza 85. 1893:474., 34. 71., 76. 2:223.)

67. *Szerelmi bánatában kövé vált.* Akit férje eltaszít, kedvese elhagy, akit máshoz erőltetnek, akinek kedvese elhal: Isten könyörületből kövé változtatja. (Babakáj 104. 283. id. 42. 117.; Detunata 34. 71.; Regéc 85. 1893:473., 34. 64.; Lipóc 34. 63.; Lipnik 85. 1893:474.; Belsővath 91. 59:35.; Márta könnye 85. 1893:477., 34. 179.; Ünökő 34. 66.)

68. *Kővé változtató ördög.* Az oláhokkal vegyes vidékeken az ördögnek is megvan kövé változtató hatalma: szerelmi bosszúból, vagy olyanon, aki rajta kifog. (Gyalú 61. 96., 34. 50.; Bánáti határsziklák 85. 1893:474., 34. 74.; Vajdaréce 61. 43., 43, 1852:22., 100. 131., 85. 1893:474., 34. 69.; Oncsásza 85. 1893:473., 34. 72., 76. 2:217.)

69. *Ünneprontók.* Aki vásár- vagy ünnepnap dolgozik (sző, mos, kenyeret süt, szánt, kapál, fát hord, stb.), azt Isten büntetésből kövé változtatja. A munkásait dolgozni kényszerítő lazsnaki uraságot hangyák támadják meg s marják halálra és a vasárnapi mise alatt vadászó Gyerőffi pedig a mélységbe bukva zúzza össze magát. (Nagysomlyó 83. 2:22.; Zayugróe 144. 6:124.; Magyarad 91. 20:230. és 293., 42. 118., 85. 1893:474., 34. 63.; Vác 85. 1893:479., 34. 63.; Szögliget 91. 48:417.; Regéc 85. 1893:473., 34. 64.; Rohonc 91. 59:208.; Lazsnak 151. 1921 aug. 5.; Dióshalom 114. 59., 87. 275.; Torda 46. 190.; Gyerővásárhely 61. 79., 91. 22:234. és 268., 45. 37.; Katus tava 144. 6:239.)

70. *Kőpénz.* A keményszívű gazdag bűnösen összeharácsolt pénzét Isten büntetésből kövé változtatja. (Bajmóc 135. 1:93., 42. 333., 85. 1893:479.; Turik 85. 1893:478.; Turapatak, Bél után 42. id. 85. 1893:478.)

71. *Szent László kőpénze.* Az ÉrdyC.-beli, aradi, gyerővásárhelyi és oroszhegyi formák szerint: a Szent László üldözte kúnok pénzt szórnak maguk után, hogy a magyarokat az összeszedéssel visszatartsák, de a szent király imádságára Isten a pénzdarabokat kövekké változtatta. A szentlászlói változat szerint nem a tatárok szórták el a pénzt, hanem a kúnoktól üzött Szent László. (20. id. 85. 1893:479.; Arad 12. 50. id. 85. 1893:479.; Szentlászló 84:417.; Magyar-gyerővásárhely 70. 205. és 14. 7. id. 61. 131.; Oroszhegy 91. 57:282. Dubrav után említi Budai 1:173., hogy 1509. Báthori Gábor összes aranyát szétszórja, csak így tud egéretat nyerni az őt üldöző csehek elől.)

72. *Kőasztag.* A szegényen segíteni nem akaró gazdag szemestermését, búzaasztagait, az ünnepnap dolgozó kenyerét és szénakazlait, a rablógyilkos összegyűjtött kincsét az Isten büntetésből kövé változtatja. (Turik 22. 2:225.; Turapatak 8. 2:579. id. 42. 117. és 344.; Kenyérkö 85. 1893: 481., 34. 76.; Tordátfalva 83. 1:118.; Homorodszentpál 91. 57:181.; Vác 85. 1893:479., 34. 63.; Dióshalom 114. 59., 87. 275.; Buces 83. 6:388.; Asztag 100. 87., 34. 67.)

73. *Patkónyom.* Valami veszély vagy az üldözö elől menekülő magyar király vagy vitéz (Irnák, Dengezics, Szent István, Salamon, Szent László, Mátyás, Kinizsi, Toldi, Frádi) a hegyhasadék egyik oldaláról a másikra ugrat s lova patkójának nyoma ott marad a sziklában. (20. id. 85. 1893:476.; Baranyaszentlászló 34.

76.; Csákvár 85. 1893:476., 34. 77., 91. 16:I. 46., 93. 14.; Palota 41. 2:332., 6. 4:329. és 5:76., 91. 60:358., 150. 3:566., 144. 32:132.; Vácszentlászló 93. 13., 85. 1893:476., 34:230.; Karancs 139. 1887:122. id. 93. 13., 85. 1893:476., 34. 68., 89. 8.; Szádellő 157. 1864:13. és 31. sz. id. 93. 12., 74. 1:363. és 365., 85. 1893:475., 34. 64.; Parasznya 34. 43.; Torda 70. 205. id. 61. 108., 91. 41:586., 93. 13., 84. 416. és 417., 34. 51. és 70., 46. 32.; Szépvíz, Losteiner XVII. századi kézirata 36. id. 83. 2:75., 24. 12., 34. 51.; Udvarhelyszentlászló 34. 66.; Zetelaka 83. 1:67.; Alsórákos 83. 1:203.)

XI. Forrásmondák.

74. *Mária-forrás.* Egy sziklára csodás körülmények között talált vagy készített Mária-képet vagy szobrot helyeznek el s a sziklából azonnal gyógyerejű forrás fakad. (Máriavölgy 98. 543., Jánoshegy 144. 6:127.; Krasznahorka 91. 48:329.; Rigósfürdő 123. 93.)

75. *Mária lányoma.* Mária, karján a kis Jézussal, megjelenik valaki előtt s eltűnté után lábnyomából gyógyerejű forrás fakad (mint II. Rákóczi Ferenc lábnyomából a majdankai-forrás 34. 65. — Tata 102. 83; Csobánka 126. 173.)

76. *Megálmodott forrás.* Valamely beteg azt álmódja, hogyha az álmában látott forrásban megfürdik, akkor meggyógyul; a forrást hosszas utazás, keresés után megtalálja, benne megfürdik s bajából kigyógyul; a forrás mellé hálából kápolnát épít. (Szentkút 91. 18:395.; Máriavölgy 98. 543.; Sárpatok 91. 49:345.)

77. *Király-forrás.* A határbeli forrás azóta gyógyítóerejű, hogy valamelyik szent királyunk arra jártakor benne megfürdött. (Gáboltó 34. 244.; Oroszhegy 83. 1:104.)

78. *Erejét vesztett gyógyforrás.* A forrás gyógyítóerejét vesztette, sőt el is tűnt, mert vizét megfertőzték, vagy mert mellette nagy bünt követtek el. (Kuzma 34. 174.; Gajár 34. 233.; Kőrmöcbánya 150. 11:475.; Jánoshegy 144. 6:127.; Hosszúfalu 83. 6:162.)

79. *Szent László-féle vízfakasztás.* A sereg már-már elalél a szomjúságtól, a király vagy vezér (Attila, Szent István, Szent László, Savoyai Eugen, Barasó vitéz, Sió tündére) félrevonulva Istenhez fohászkodik, azután kardjával a sziklára esap (lándzsájával vagy botjával maga elé a földbe szúr) s a vágás (szúrás) helyén vastag vizsugár tör elő. (Tihany, 118:10. Fáy András után; Bény 91. 14:III. 29.; Nyitra 85. 1893:477., 34. 230.; Somosújfalú 89. 8.; Mátraverebély 144. 32:130.; Jászdebrőd 29. 2:184., 144. 12:240., 34. 230.; Gyöngyös 91. 19:114., 154. 1874:98. id. 105. 35., 108. 53., 85. 1893:477., 34. 231., 144. 31:49.; Temesgyarmat 123. 104.; Torda 83. 417., 34. 230.; Bodzaforduló 83. 1:80.; Oroszhegy 83. 1:104.; Ugra 83. 5:37.)

80. *Könnyforrás.* A hűtlen vagy meghalt kedves után búsuló leány könnyeiből patak s ebből tó támad. (Balatonfüred, Jalsovics 28. id. 65. 173., 144. 1895:241. id. 144. 27:289., 4:222., 85. 1893:477., 34. 184. I. a Garay feldolgozását; Márta könnye 85. 1893:477., 34. 179.; Dezmér 91. 22:190.; Szászkabánya 34. 177.; Ardzses 34. 245.; Ráktava 37. 72. id. 144. 27:289., 113. 1895:29. id. 33:75., 34. 176.)

81. *Kő alatti forrás.* A balatoni (118. 10., 6. 2:370., 6. 4:124.) és mélykúti változatok szerint a helyéből elmozdított, a többi szerint pedig a gonosz szándékból eldobott kő helyén tó fakad. (Balaton vid. 144. 27:282., 65. 173., 4. 220.; Velencei tó 144. 27:283.; Mélykút 144. 27:283.)

82. *Lórugta forrás.* A Szent László lovától felrugott kő helyén forrás fakad. (Vácszentlászló 93. 13., 85. 1893:476., 34. 230.; Püspökfürdő 76. 1:141., 85. 1893: 476., 34. 230.)

83. *Vérnyom.* Az ellenségtől, tolvajoktól leölt ártatlanok (különösen papok) vére ma is piroslik a gyilkosság helyén. (Léka 68. 448. id. 42. 363.; Tátrafüred 93. 107., 34. 58.; Budetin 66. 93.; Jolsva 91. 63:338.; Szlatina 42. 364.; Csíkszentgyörgy 83. 2:39.; Szépvíz 83. 2:74.; Szentdomokos 83. 2:92.)

84. *Sülyedés.* Az attalai, szögligeti, szilicei, deákfalvi, tordátfalvi, firtosi, nagysomlyói, Venetúrné-féle, zetelaki és aranyi változatok szerint az istentelen, hamisan esküvő, ünneprontó, erkölcstelen és keményszívű házával, várával együtt elsülyed és a sülyedés helyén a nagylángi, tatai, bajmóci, szántói, magyaradi, körmöcbányai, décsfalvi, szenttamási, Szent Anna és Ráktavi változatok szerint feneketlen tó támad. (Attala 22. 1:57., 91. 35:36., 100. 89., 93. 447.; Nagyláng 93. 16., 91. 1:163.; Tata 102. 99.; Szögliget 91. 48:417.; Szilice 91. 48:409.; Bajmóc 135. 1:93., 42. 333., 85. 1893:479.; Szántó 91. 20:293., 85. 1893: 474., 34. 63.; Magyarad 91. 20:230.; Körmöcbánya 150. 11:380.; Deákfalu 100. 2.; Décsfalva 83. 1:35.; Molnár: A székelyekről 25. id. 34. 77.; Tordátfalva 83. 1:118.; Firtos 83. 1:125.; Nagysomlyó 83. 2:22.; Szenttamás 83. 2:89.; Venetúrné vára 60. 140. id. 134. 4:112., 79. 3:404. id. 18. 1921:84.; Zetelaka 83. 1:167., 33:124., 69:120.; Szent Anna tava 34. 175.; Ráktava 37. 72. id. 144. 27:289.; Arany 60. 139. id. 42. 65. és 66., 74. 1:290., 19. 10.)

XII. Vegyes típusok.

85. *A vándorló Mária-kép.* Valahol egy elrejtett Mária-képre találnak s a képet egy kis kápolnában helyezik el; a kép azonban csodálatos módon előbbi helyére tér vissza, jeléül annak, hogy ott kell a kápolnát megépíteni. (Máriaremete 91. 33:162.; Makkosmária 126. 83.)

86. *Visszapattant golyó.* Valaki (török, istentelen katona) rálő egy Mária-szoborra, szentképre vagy egy magyar hős sírjára, de a golyó visszapattan és megöli a szentségtörőt. (Szigetvár 144. 20:160.; Radna 93. 13.; Szeged 57. 485., 144. 20:160.; Csiksomlyó 83. 2:15.; Fitod 83. 2:31.)

87. *Kyffhäuser-típus.* Kedves királyairól (Árpád, Szent István, IV. Béla, Mátyás, József császár) és vezéreiről (Borc, Rákóczi), némely község határán lefolyt harcokban eltűnt vitézekekről a nép azt tartja, hogy nem haltak meg, csak *elrejtöztek* és eltemetkeztek, vagy egy hegy mélyébe vonulva alusznak addig, míg az ország végső veszélybe jut, vagy mikor az ok, amely miatt korukkal elégedetlenek, megszűnik. Az eltemetkezés valamennyi változatban önkénytes, csak a József császárról szólóban erőszakolt s a zetelakiban büntetés. (42. 556., kétes adat, v. ö. 144. 19:20.; Pernek 130. 1895:2:84. id. 144. 31:52.; Ócsad 144. 26:329.; Szitnyahegy 130. 1891:1:143., 151. 1921. aug. 5. id. 144. 31:52.; Olesva-

apáti 144. 31:46.; Parasznya 144. 31:49.; Kőszegremete 144. 31:52.; Szalonta 144. 25:168.; Csongrád 144. 14:307.; Zetelaka 83. 1:167., 33. 124., 69. 150.; idetartozik még Jánoshegy 144. 6:132. — V. ö. 144. 19:12. és 22. 144. 22:251., 144. 27:2.)

88. *Fekete asszony.* Mikor a családot közeli haláleset vagy valami veszély fenyegeti, valamelyik ősanya éjfélkor fekete ruhában végigsuhan a folyosón. (Borostyánkő 42. 363.; Zayugróc 42. 363.; Nagykemence 138. 167.)

89. *Rapsonné alkuja.* Valaki (Rapsonné, Zetevár ura, Prissik Máté) valami munkára megalkuszik az ördöggel: egy hegy aranyért s egy völgy ezüstért; mikor ez a munkát elvégezvén, bérét kéri, ujjá hegyére tett arannyal s tenyerébe helyezett ezüsttel fizeti ki, mire a becsapott ördög dühösen elrohan. (Parád 60. 178. id. 42. 53., 93. 277., 83. 1:137. és 138. id. 33. 118., 79. 3:405. id. 18. 1921:85., 34. 67.; Zetelaka 144. 16:38.; Szentlélek 91. 57:320. — V. ö. 144. 9:72.)

90. *Kakasszó.* Az ördög vagy a tündérek valami gonosz munkára vállalkoznak, de mielőtt befejezhetnék, a kakas megszólal s a munka örökre abbamarad. (Endrefalva 49. 127.; Vargyas 91. 57:361.; Olasztelek 83. 1:209.; Tortoma 83. 1:223.; Korond 60. 185. id. 42. 66., 42:119., 83. 1:127.; Firtos 83. 1. 129., 34. 66.; Szentlélek 91. 57:320., 144. 9:72.; Oláhfalva 91. 2:10.) Ez a motívum a *nagyharsányi hegy* mondájában is előfordal (40. 106., 42. 53. és 119., 41. 2:396., 150. 12:88., 79. 8:487., 136. 167., 85. 1893:475., 34. 77., v. ö. 144. 32:82.), csakhogy ebben a bajtól felő maga kukorékol, hogy az ördögöt becsapja.

91. *Az óriások köténye.* Az óriásleány kötényébe szedi a völgyben szántogató embereket ekéjükkel s Iovaikkal együtt és a várba viszi játékszerűl, de apja visszaviteti őket. (Monostorapáti 6. 2:370.; Görgény 33. 343., 13. 24.; Dezmér 91. 22:190.; Bethlen 91. 8:53.; Torockó 99. 409.; Ujváros 41. 3:95.; Tusnád 99. 409.; Bükkös 63:592.; Kustály vára 81. 1:234., 33. 127.; Bálványosvár 60. 189., 42. 121. és 127., 134. 4:111., 94. 108.; 104. 283. id. 42. 121.)

92. *Mésszel elpusztított sárkány.* Az emberevő sárkányt úgy pusztítják el, hogy egy borjú belsejét mésszel megtömik; a sárkány befalja a kitett borjút, s mikor vizet iszik rá, a megoltódott mész megöli. (Szilágysomlyó 95. 2:233.; Brassó 60. 146., 93. 15.)

93. *Ami nappal építenek, éjjel lerontják.* Ha valamely felsőbb hatalom (Isten, ördög) nem akarja, hogy valami (vár, templom) felépüljön, akkor amit nappal építenek, az éjjel titkos módon összeomlik. (Kányavár 27. 39.; Divény 80. 3.; Hricsó 100. 181., 42. 118., 41. 2:114., 85. 1893:473., 34. 61., 66. 99., 90. 68., 108. 2:11. és 3:30.; Rimóc 91. 30:372.; Kiscell 41. 351.; Szilágysomlyó 60. 184. id. 42. 493., 150. 2:49.; Déva 100. 5.)

94. *Ami nappal építenek, éjjel áthordják.* Ha valamely felsőbb hatalom nem akarja, hogy valami ott álljon, ahol az építkezést kezdték, a nappal épített rész éjjel titkos módon a kívánt helyre hordódik át. (Vasper 144. 3:66.; Lándzsér 91. 37:184.; Tepla 66. 124.; Somosújfalva 89. 5.; Krasznahorka 41. 2:209., 109. 3:112.; Mihályfalva 91. 15:337.; Lemhény 91. 18:143.)

95. *Kőműves Kelemenné.* A vár építése sehogy sem sikerül, mert amit felépítenek, mindig összeomlik; az építőmester tehát az elsőnek odaérkezőt, az

ardzsesi változat szerint saját feleségét, befalazza s ettől kezdve a falak megállanak. (Divény 80. 3.; Déva 100. 5.; Ardzsés 34. 245.)

96. *Tojással kevert vakolat.* Az épület falai elpusztíthatatlanok, mert a vakolatot homok helyett tojásfehérjével s víz helyett borral készítették. (Kányavár 27. 39.; Likava 74. 2:243., 2. 233.; Karcag 30:75.)

97. *Varázslat alá került harang.* A törökök elől menekülő lakosok harangjukat kútba rejtik; midőn visszatérnek, felhozni nem tudják, mert varázslat alá került: mikor elérik, mélyebbre süllyed. (Csömödér 27. 36.; Salomvár 27. 75.; Pethlend 84. 117.; Keresed 83. 5:120.)

98. *Földalatti harangszó.* A község lakói igen erkölestelen életet éltek, ezért egyszer az egész község elsüllyedt; templomának harangja azonban az elsüllyedés napjának éjfelén ma is mindig felhallatszik a föld alól. (Badacsonyvid. 6. 2:370.; Ózd 91. 30:327.; Gesztely 138. 47.; Peleszarvad 95. 2:9.; Décsfalva 83. 1:35., 33. 77.)

B) MOTÍVUM-KAPCSOLATOK.

1. *Karthagó-féle birtokszerzés* 15. + Csókon szerzett föld 20. (Szalonta, Csokaj.) — 2. *Karthagó-féle birtokszerzés* 15. + Szent László kerékszőge 16. (Deáki.) — 3. *Karthagó-féle birtokszerzés* 15. + Süveghalom 63. (Deresika.) — 4. *Szent László kerékszőge* 16. + *Karthagó-féle birtokszerzés* 15. (Deáki.) — 5. *Birkózással szerzett föld* 19. + Törvénydomb 60. (Doboz.) — 6. *Csókon szerzett föld* 20. + *Karthagó-féle birtokszerzés* 15. (Szalonta, Csokaj.) — 7. *Hétévenkint megnyíló kincses pince* 23. + Kyffhäuser 87. (Zetelaka.) — 8. *A nap első sugarával jelölt kincs* 25. + Kincsrejtés szemkiszúrással 26. (Magyargyőr-vásárhely.) — 9. *Kincsre vezető állatok* 31. + Kyffhäuser 87. (Ócsad.) — 10. *Kincsre vezető állatok* 31. + Szegény ember ajándéka 51. (Krasznahorka.) — 11. *Kincsre vezető állatok* 31. + Isten kardja 32. — 12. *Tatárkalács* 37. + Süveghalom 63. (Krakkó.) — 13. *Tatárkalács* 37. + A szegény ember ajándéka 51. (Znióváralja.) — 14. *Mátyás inkognitó lakomája* 50. + Süveghalom 63. (Törökkoppány.) — 15. *A szegény ember ajándéka* 51. + Kincsre vezető állatok 31. (Krasznahorka.) — 16. *A szegény ember ajándéka* 51. + *Tatárkalács* 37. (Znióváralja.) — 17. *Az óriások bockorhegye* 57. + Kakasszó 90. (Berevend.) — 18. *Törvénydomb* 60. + *Birkózással szerzett föld* 19. (Doboz.) — 19. *Süveghalom* 63. + *Karthagó-féle birtokszerzés* 15. (Deresika.) — 20. *Süveghalom* 63. + *Tatárkalács* 37. (Krakkó.) — 21. *Süveghalom* 63. + *Mátyás inkognitó lakomája* 50. (Törökkoppány.) — 22. *Süveghalom* 63. + *Kyffhäuser* 87. (Árpád.) — 23. *Könnnyforrás* 80. + *Az óriások köténye* 91. (Dezmér.) — 24. *Kyffhäuser* 87. + *Kétévenkint megnyíló kincses pince* 23. (Zetelaka.) — 25. *Kyffhäuser* 87. + *Kincsre vezető állatok* 31. (Ócsad.) — 26. *Kyffhäuser* 87. + *Süveghalom* 63. (Árpád.) — 27. *Rapsonné alkujja* 89. + *Kakasszó* 90. (Szentlélek.) — 28. *Kakasszó* 90. + *Az óriások bockorhegye* 57. (Berevend.) — 29. *Az óriások köténye* 91. + *Könnnyforrás* 80. (Dezmér.) — 30. *Amit nappal építenek* 93. + *Körmives Kelemenné* 95. (Divény.)

C) IDÉZETT MŰVEK.

- I. Egyes művek, gyűjteményes munkák: 1. *Arany* János Összes művei, 1—12. — 2. *Balajthy* József: Munkács, 1836. — 3. *Balaton Album*, 1842. — 4. *Balaton Emlékkönyv*, 1921. — 5. *Bartal* György: Csallóköz történeti vázlata, 1860. — 6. *Bátorfi* Lajos: Adatok Zalamegye történetéhez, 1876—8. — 7. *Bécsi Képes Krónika*. — 8. *Bél* Mátyás: Notitia Hungariae, 1735—42. — 9. *Bell* F. A.: Erdély, 1889. — 10. *Benkő* Károly: Csik, Gyergyó és Kászon multja és jelene, 1853. — 11. *Benkő* Károly: Marosszék ismertetése, 1868—9. 12. *Beythe*: Clusius stirpium nomenclator Pannonicus. — 13. *Borostyáni* Nándor: Utazók kézi könyvtára, 1889. — 14. *Bruchmann*: Specimen physie. sistens historiam naturalem lapidis nummalis Transilvaniae, 1727. — 15. *Budai* Ferenc: Magyarország polgári históriájára való lexicon, 1804—5. — 16. Enesei *Dorner* Béla: Az erdélyi századok mezőgazdasága, 1910. — 17. *Erdélyi* János: Közmondások. — 18. *Az Erdélyi Kalendárium* évfolyamai. — 19. *Erdély* képekben és írásban. *Az Erdélyi Napló* karácsonyi melléklete, 1896. — 20. *Érdy-codex*. — 21. *Fehér* Ipoly: Győr leírása, 1874. — 22. *Fényes* Elek: Magyarország geographiai szótára, 1851. — 23. *Gaál* György Magyar Népmese gyűjteménye, 1857—60. — 24. *Gegő* Elek: A moldvai magyar telepekről, 1838. — 25. *Gerando*: La Transilvaniae et ses habitans, 1845. — 26. *Gömörvármegye* monographiája. (Borovszky: Magyarország vármegyéi és városai), 1896. — 27. *Gönczi* Ferenc: Göcsej, 1914. — 28. *Griesbach* Ágost: A budetini monda, 1891. — 29. *Gyárfás* István: A jászkúnok története, 1870. — 30. *Győrffy* István: Nagykúnsági krónika, 1922. — 31. *Haas* Lajos: Békésvármegye hajdana, 1870. — 32. *Haas*: Baranya földirata, 1843. — 33. *Hankó* Vilmos: Székelyföld, 1896. — 34. *Hanusz* István: A magyar haza föld- és néprajzi jellemképekben, 1900. — 35. *Hatvany* Pál: Némely feljegyzésre méltó történetek, 1826. — 36. *Heltai* Chronikája. — 37. *Henne am Rhyn*: Die deutsche Volkssage im Verhältniss zu den Mythen aller Zeiten und aller Völker. — 38. *Hermann* Antal: A hegyek kultusza Erdély népeinél, 1893. — 39. *Hontvármegye* (Borovszky), 1896. — 40. *Höbbling* Miksa: Baranya vármegyének orvosi helyirata, 1845. — 41. *Hunfalvy* János: Magyarország és Erdély képekben, 1856—64. — 42. *Ipolyi* Arnold: Magyar mythologia, 1854. — 43. *István bácsi* naptárainak évfolyamai. — 44. *Iványi* István: Szabadka története, 1886. — 45. *Jankó* János: Kalotaszeg magyar népe, 1892. — 46. *Jankó* János: Torda, Aranyosszék, Torockó magyar népe, 1893. — 47. *Jankó* János: A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei, 1902. — 48. *Kálmány* Lajos: Szeged népe, 1892. — 49. *Kálmány* Lajos: Hagyományok, 1914. — 50. *Karácsonyi* János: Békésvármegye története, 1896. — 51. *Kármán-Emlékkönyv*, 1897. — 52. *Kereskényi* Gyula: Érd és Batta történeti vázlata, 1874. — 53. *Kiss* János: Kellemetes időtöltésre való nyájasságok, 1830. — 54. *Klein*: Sammlungen merkwürdigen Naturseltenheiten des Königreich Ungarns. — 55. *Komáromvármegye* (Borovszky), 1896. — 56. *Korponay* János: Abaujvármegye monographiája, 1866—70. — 57. *Kovács* János: Szeged és népe, 1901. — 58. *Kovács* Mihály: A harang, 1919. — 59. *Kövári* László: Száz történelmi rege, 1852. — 60. *Kövári* László: Erdély régiségei, 1852. — 61. *Kövári* László: Erdély földje ritkaságai, 1853.

- **62.** *Kövári* László: Erdély nevezetesebb családai, 1854. — **63.** *Lázár* István: Alsófehérvármegye magyar népe, 1899. — **64.** *Lehóczky* Tivadar: Beregvármegye monographiája, 1882. — **65.** *Lóczy* Lajos: A Balaton földrajzi és társadalmi állapotának leírása, 1921. — **66.** *Lovcsányi* Gyula: A Vág és vidéke, 1881. — **67.** *Márki* Sándor: Sarkad története, 1877. — **68.** *Mednyánszky* népmeséi, 1832. — **69.** *Mikszáth* Kálmán: Magyarország lovagvárai. — **70.** *Miles*: Siebenbürg. Würgengel. — **71.** *Mocsáry* Antal: Ns. Nógrádvármegyének ismeretése, 1826. — **72.** *Mohl* Adolf: Törökvilág Kismarton vidékén, 1909. — **73.** *Müller*: Siebenbürgische Sagen, 1885. — **74.** *Nagy* Miklós: Magyarország képekben, 1870. — **75.** *Nagy* Sándor: A Székelyföldön és az Aldunán, 1883. — **76.** *Nagy* Sándor: Biharország, 1884—5. — **77.** *Nagyszalonta* monographiája (*Móczár* József), 1896. — **78.** *Nedeczky* László: Dömös története, 1880. — **79.** *Magyar Népköltési Gyűjtemény*. — **80.** *Novák* Lajos: Divény vára, 1917. — **81.** *Nyelvészeti Füzetek*. — **82.** *Odobernyák* János: Gödöllő hajdan és most, 1875. — **83.** *Orbán* Balázs: Székelyföld leírása, 1868—73. — **84.** *Orbán* Balázs: Torda város és környéke, 1889. — **85.** *Magyar orvosok és természetvizsgálók* munkálatainak évfolyamai. — **86.** *Osváth* Pál: Biharvármegye sárréti járása leírása, 1875. — **87.** *Palmer* Kálmán: Nagybánya és környéke, 1894. — **88.** *Palugyay* Imre: Magyarország legújabb leírása, 1852—5. — **89.** *Pápai* Károly: A Karancs és a karancsalji palócok. — **90.** *Pechány* Adolf: Kalauz a Vág völgyében, 1888. — **91.** *Pesty* Frigyes: Helységnévtára 1864-ből, kézirat a Magyar Nemzeti Múzeumban. — **92.** *Pesty* Frigyes: Krassóvármegye története, 1884—5. — **93.** *Pesty* Frigyes: Magyarország helynevei, 1888. — **94.** *Péter*: A székelyekről. — **95.** *Petri* Mór: Szilágyvármegye monographiája, 1901. — **96.** *Podhraczký* József: Szent László királynak és viselt dolgainak leírása. — **97.** *Potemkin* Ödön: Sárosvármegye leírása, 1863. — **98.** Pozsonyvármegye (*Borovszky*), 1896. — **99.** *Radnóti* Dezső: Erdélyi útikalauz, 1901. — **100.** *Réső Ensel* Sándor: A helynevek magyarázója, 1861—2—90—93. — **101.** *Rigica* és környéke, 1862. — **102.** *Rohrbacher* Miklós: Tata története, 1888. — **103.** *Rupp* Jakab: Magyarország helyrajzi története, 1870—2—6. — **104.** *Schott*: Walach. Märchen, 1845. — **105.** *Sebők* László: Gyöngyös és vidéke története, 1880. — **106.** *Siebenbürgische Volkskalender* évfolyamai. — **107.** *Siegmeth* Károly: Budapesttől Oderbergig, 1889. — **108.** *Siegmeth* Károly: A Magas-Tátra, 1889. — **109.** *Siegmeth* Károly: Magyar Keleti Kárpátok, 1889. — **110.** *Somogyvármegye* (*Borovszky*), 1896. — **111.** *Balkányi Szabó* Lajos: Debrecen helynevei, 1865. — **112.** *Szabolcsvármegye* (*Borovszky*), 1896. — **113.** *Szamota*: Régi utazások Magyarországon, 1891. — **114.** *Szatmárvármegye* (*Borovszky*), 1896. — **115.** *Szávai* Gyula: Győr, 1896. — **116.** *Szegedi* Joannes: Tripartitum juris ungarici tyrocinium, 1751. — **117.** *Szevelemhegyi* Tivadar: Kiskúnfélegyháza monographiája, 1882. — **118.** *Sziklay*: Nyugoti Magyarország, 1889. — **119.** *Szirmay* Antal: Szatmár vármegye fekvése, történetei és polgári esméretei, 1809—10. — **120.** *Szirmay* Antal: Hungaria in parabolis, 1807. — **121.** *Tabódy* József: Munkács multja és jelene, 1860. — **122.** *Takács*: Magyarország, 1886. — **123.** *Temesvármegye* (*Borovszky*), 1896. — **124.** *Thierry*: Attila-mondák. — **125.** *Thüring* Gusztáv: A Fertő és vidéke, 1886. — **126.** *Thüring*

Gusztáv: Budapest környéke, 1900. — **127.** *Thirring* Gusztáv: Sopron és környékének kis kalauza, 1913. — **128.** *Tóth* Sándor: Sárosvármegye monographiája, 1909. — **129.** *Tóth* Béla: Magyar Anekdótakincs. — **130.** *Tovaryštvo*, Rózsahegy. — **131.** *Tróch* Pál: Adatok Taksony történetéhez, 1908. — **132.** *Tutkó*: Kassa történeti évkönyve, 1861. — **133.** *Vahot* Imre; Magyarföld és népei, 1846. — **134.** *Vahot* Imre: Magyarország és Erdély képekben, 1853—4. — **135.** *Vályi* András: Magyarországnak leírása, 1796—9. — **136.** *Várad* Ferenc: Baranya multja és jelene, 1896. — **137.** *Wagner* Ede: Körmöcbánya képes kalauza, 1913. — **138.** *Zemplénavarmegye* (Borovszky), 1896.

II. Folyóiratok, újságok. **139.** Budapesti Szemle. — **140.** Divatesarnok. — **141.** Egyetemes Philologiai Közöny. — **142.** Életképek. — **143.** Erdély. — **144.** Ethnographia. — **145.** Gyergyó. — **146.** Irodalomtörténet. — **147.** Katholikus Néplap. — **148.** Kolozsvári Közöny. — **149.** Magyar Hirmondó. — **150.** Magyar Nyelvőr. — **151.** Magyarság. — **152.** Mittheilungen der anthropol. Gesellschaft in Wien. — **153.** Nemet. — **154.** Népújság. — **155.** Remény. — **156.** Új Magyar Múzeum. — **157.** Vasárnapi Újság.

Szendrey Zsigmond.

A NÉPNYELV ÜGYE A MAGYAR NÉPRAJZ KÖRÉBEN.

I.

A XVIII. századvégi felvilágosodottság korszaka a „minden jog forrása a nép” jelmondatával a „felséges nép” gondolatát dobta bele a világba és ezzel az élet egész vonalán felhívta a figyelmet az emberiség alsóbb rétegére: a népre.

Érdekes, hogy az Angolországból Franciaországba átvitt felvilágosodott gondolkodás jelszavait Németországban tették először higgadt megfontolás és a tudományos elmélkedés tárgyává és hogy ugyancsak itt indult meg az első behatóbb és minden szempontból való érdeklődés is a nép iránt. A németeket ugyanis nemcsak a politika, a jog és a gazdaság, hanem a szép és a műveltség szempontja is a nép felé terelte, amiért hamarosan megindult náluk a kutatás arra vonatkozólag, hogy milyen is a nép, mit tud, mit ismer, mivel foglalkozik a nép, hogyan beszél stb. Így történt meg, hogy Grimm Jakab 1815-ben oly társaságot alapított, mely azt tűzte ki feladatául, hogy összegyűjti mindazt, amit a népnél csak talál, de főleg dalait és mondáit. E pillanattól kezdve aztán maguk a Grimm testvérek is megkezdik nagyobb arányú bűvárkodásukat a népies hagyományok terén. Mikor ennek eredményeként Grimm Jakabtól megjelenik a *Deutsche Mythologie* (1835.), mindenfelé feltűnést kelt vele s sok elismerésben részesül. Főleg a londoni *The Atheneum*¹ folyóirat ismerteti Ambrose Melton tollából *Folklore* cím alatt, erős hangsúlyozással, felhíva az angol érdekeltek körök figyelmét arra, hogy indítsák meg az angol népies hagyományok összegyűjtésére vonatkozó munkálatot, mert csak így lehet majd a letűnt világ korszakait és ennek kultúráját megfelelő megvilágításba helyezni.

¹ *The Atheneum*, 10. (1846.) évf. 862 l. (L. erről: Solymossy S. Mi a folklore? A Népr. Társ. propag. füzetek 2. sz. 1920.)

Erre aztán nagy lendületet vesz a nép iránti érdeklődés és a hatvanas és hetvenes években már mindenfelé, nálunk is egy új tudomány bontja szárnyait, amelyet az angolok folklorenak, a németek Volskundenak és a mieink néprajznak mondanak. De érdekes, hogy nálunk a magyar szakkifejezés mellett jobban és szívesebben használjuk az ethnographia és ethnologia szavakat. Tudományosan először nálunk Hunfalvy Pál ír ethnographiát és az itt említett kifejezéseknek értelmét is adja, mikor azt írja: „Az ethnos nép, graphein írni, leírni, logos ész, ok stb. Ethnographia tehát szó szerint népleírás, ethnologia pedig a nép okának való előadása. Ha szorosán ragaszkodnánk a szók értelméhez, az ethnographia az a tudomány volna, mely a népeket leírja, úgy amint vannak; az ethnologia pedig az, amely kutatja hogyan lett a nép. De közönségesen egynek veszik a két szó értelmét s a tudomány mind azt kutatja, hogyan lettek a népek, mind le is írja azokat. Ilyen értelmű a német Völkerkunde szó is“. (47. l.) Ezután azt fejtegeti, hogy nép annyit jelent, mint az ország lakossága, s hogy ez a nép annyi nemzetre oszlik, abány nyelv uralkodik az országban. Minthogy a nép és nemzet között ily összefüggés van, azért azt kellene mondani, hogy ethnographia annyi, mint nemzetek leírása, ethnologia pedig nemzetek tudománya. S e magyarázathoz szó szerint ezt teszi hozzá: „de nálunk . . . néprajz vagy népirat ethnographiát teszen“. (48. l.)

Hunfalvy definíciója nagyon tág, nem szabatos. Maga az a kijelentés, hogy ethnographia és ethnologia tulajdonképpen egy és ugyanaz és hogy „ilyen értelmű a német Völkerkunde szó“, azt mutatja, hogy még maga sincs egészen tisztában az új terminusokkal. Amit a népre vonatkozólag mond, az meg teljesen téves, mert az ő „nép“-e tulajdonképpen a „nemzet“, mely fogalomba az egy állameszmét valló emberek tartoznak, az ő „nemzet“-e pedig a „nemzetiség“, melyet tényleg a nyelve tesz nemzetiséggé.

Mindezen tévedések mellett Hunfalvy nyilatkozata döntő jelentőséget nyert, amennyiben nálunk a néprajzon — jöllehet csak az ethnographiát, tehát a népleírást adták vele vissza — ethnographiát és ethnológiát kezdtek érteni. A Magyar Néprajzi Társaság és folyóirata az Ethnographia is oly céllal jött létre, hogy nemcsak a nép leírására, tehát a tulajdonképeni ethnographiára, hanem arra is lesz gondja, hogy a népről szerzett ismereteket összehasonlító és oknyomozó módszerrel feldolgozza. Így történt, hogy a Társaság megfigyelése tárgyává tette az ethnographia érzékelhető, azaz tárgyi világát, vagyis: az életmegélés külső tüneményeit, az élet alapjának, az élelemnek és védelemnek kérdéseit, azaz a hajlékot, ruházatot, táplálkozást; aztán az ezek előteremtéséhez és biztosításához szükséges foglalkozásokat: a halászatot, vadászatot, állattartást, földművelést, ipart, kereskedelmet, rablást, hadakozást stb., aztán az ethnographia lelki világát, mely a tárgyival állandó kölcsönhatásban van s ennek vagy oka vagy okozata, és megfigyelte a nyelvet és a benne élő és a csak általa kifejezhető hagyományt, a mythost, a vallást, a művészeteket, az erkölcsöt, a szokásokat, a társadalmi berendezéseket stb. (Viski.) Mindezekben az egyező tényeket egymással összehasonlította, illetőleg az egyes jelenségek okait kutatta és ezáltal a néprajzot igazi tudományos színvonalra emelte. A sok évi tapasztalat azonban azt mutatta, hogy a néprajz anyaga tulságosan nagy és hogy csak megfelelő munkafelosztással lehet azt rész-

ben összegyűjteni, részben tudományosan feldolgozni. Ennek a belátásnak eredménye a Magyar Néprajzi Társaságnak az a legutóbbi határozata, melynek értelmében emberföldrajzi, embertani, társadalomtudományi, demografiai és folklorszakosztályra oszlott, hogy kisebb és egységesebb csoportokban minél jobban tanulmányozhassa hatalmas anyagát és minél inkább szolgálhassa a közös nagy célt: az emberiségnek mint szerves egészenek fejlődéstörténeti megállapítását.

Ez osztályokra szakadás által a Magyar Néprajzi Társaságban lényegileg semmi változás nem történt, megőrizte régi jellegét: ethnographiai és ethnologiai célját, és megadta egyszersmind implicite a magyar néprajz definícióját, melyet Katona Lajos már így fejezett ki: „A néprajz az a tudomány, mely felöleli az ethnographia és ethnologia kiterjedtebb körébe foglalható összes ismerettárgyakat és szemléleti módokat: a szorosán vett népleírást meg a népet jellemző testi-lelki tulajdonságok, népeleti jelenségek okainak kutatását is; a pusztán leíró mellett az összehasonlító és oknyomozó módszerrel dolgozó disciplinát is.”¹ Egyszerűbben ezt így foglalhatnók össze: a néprajz az a tudomány, mely az embercsoportokat (nemzetségek, törzsek, népek, népcsaládok) minden tekintetben leírja, az így nyert ismeretanyagot pedig összehasonlító és oknyomozó módszerrel feldolgozza s a feldolgozott anyagot tudományos rendszerbe hozza.

II.

Ha ezek után a népies nyelv helyét keressük a néprajz körében, azt kell mondanunk, hogy bár a néprajz fogalmába ez mindenképen beletartozik, mert ha valami, akkor elsősorban ez népeleti jelenség, mégis a Magyar Néprajzi Társaságtól megállapított szakosztályok egyikébe sem sorolható. Nem sorolhatjuk az emberföldrajzi osztályba, mert ez az embernek és fizikai környezetének kölcsönhatását kutatja, nem helyezhetjük el az embertan körében, mert az a népek faji és testi jellegével foglalkozik, nem tehetjük a társadalomtudomány keretébe sem, mert ennek az a feladata, hogy a társadalom életében megnyilatkozó törvényszerűséget állapítsa meg, a demographiában sincs helye, mert az a népesedési viszonyokat, mozgalmak, vándorlások okait és történetét figyeli meg, de még a folklorba sem tartozik, mert ez a disciplina nálunk tisztára — mint később látni fogjuk — a szóbeli költői néphagyományokat kutatja és tanulmányozza.

Amikor tehát a német népies nyelvnek a Magyar Néprajzi Társaság szakosztályaiban helyet keresünk, nem találunk számára ilyet. Épp ezért vagy új szakosztályt kell felállítanunk, vagy egyik meglévő szakosztálynak fogalmi körét tágítanunk kell, hogy a néprajz fogalmával ellentétbe ne jussunk. Én ezt az új szakosztályt népismerettannak szeretném nevezni, amely szóval a német Volkskundet fordítom, mely kifejezéssel Wilh. Riehl 1858-ban a William John Thomstól (Ambrose Merton) alkotott angol folklóret adta vissza. Az angoloknál e szó csak a néphagyományt jelentette s a németek sem akartak eleinte többet vele kifejezni. De az izgalom, melyet a Grimm-féle Deutsche Mythologie okozott, felújította a német nép hagyományai iránt érdeklődők szemét és azt látták, hogy a szóbeli költői hagyományon kívül sok más érdekes is található még a népnél: így maga

¹ Katona Lajos, Irodalomtörténeti tanulmányok. Budapest, 1912. I. 115. l.

a német népies nyelv (dialektusok), a nép széperzékének megnyilatkozása stb. Ennek következménye aztán az lett, hogy a Volkskunde és a folklore viszonyát és értelmét meg kellett állapítani. Sok bajt okozott az a körülmény, hogy még az angolok maguk sem definiálták igazán a folklorejukat és még növelte a bajt az, hogy ép ezt az angol kifejezést internacionális terminusként majd az egész tudományos világ átvette. Mi is elfogadtuk ezt a szót s fordítani is próbáltuk, de a sok fordítási kísérlet közül egy sem sikerült. Egymásután tűnnek fel az új szavak: néprajz, néptan, népisme és népismeret.

Rubinyi Mózes Krauss Frigyes¹ könyvének birálatában megint új ajánlattal áll elő, s azt mondja: „A folklore és Volkskunde nem azonos fogalmakat jelölnek, Krauss mégis a kettő közt válogatva, az előbbi helyesli, de az utóbbit használja. Helyénvaló lett volna itt éles különbséget tenni a tárgyi néprajz és a néprajznak elméleti része között, melyet talán nem helytelenül nevezek összefoglaló néprajznak“.² Rubinyi nagyon téved új szakkifejezésében. Elsősorban nem tartotta szem előtt, hogy mit is jelent nálunk néprajz, másodsorban meg nem hatolt sem a folklore, sem a Volkskunde szó mélyére, mert különben észrevette volna, hogy a néprajz oly fogalom, melynek alája van rendelve a Volkskunde és ennek meg subordináltja a folklore. Épp azért Rubinyi ajánlata csak ajánlat maradt és soha testet nem öltött. Ott voltunk, ahol voltunk. Beszéltünk tovább is válogatás nélkül néprajzról, meg folklóréről s a hallgató intelligenciájától függött mindig, hogy megérti-e azt, amit az előadó mondani akar, vagy nem. E sok zürzavar idején a kérdést Katona Lajos tette alapos vizsgálódás tárgyává és az új tudomány nevének értelmezésénél onnan indult ki, ahonnan kiindulni kellett: az idegen szó értelméből. Az angol összetételt elemeire bontja és a „folk“-ot úgy értelmezte, hogy az azt a népréteget jelenti, „amely alacsonyabb és elmaradottabb műveltségénél fogva szorosabban ragaszkodik az ősi hagyományokhoz, az ilyenekben gyökeredző vagy ilyeneket tápláló világnézethez és erkölcsökhöz“, a „lore“-ról pedig az a véleménye, „hogy inkább csak azt a tudást és irodalomnak csupán fenntartással nevezhető költészetet jelzi, melyet a szó valódi értelemben vett tudománytól és a műköltéstől éppen az különböztet meg, hogy évszázadokon át a szájról szájra s nemzedékről nemzedékre szálló hagyományokban él, fejlődik és tenyészik és csak aránylag későn foglalják írásba“.³ Helytelennek tartja, ha nálunk valaki a folklóret összetéveszti az ethnographia fogalmával, mert ennek a szónak nálunk sokkal tágabb értelme van. Az új tudományág elnevezésére oly szót szeretne találni, melyben a tárgy mellett meg volna jelölve „a szempont is, amelyből e tárgyat tekintik, vagy legalább a mód, ahogyan e tárggyal foglalkoznak“.⁴ A néprajz, néptan, népisme nem fejezik ki azt, amit a folklore szó. Megközelítő jó fordításnak a „népköltést“ tartja s ezt így körvonalazza: „Szorosabban véve csak a néplelek összes költői, tehát a nyelvben nyilvánuló művészi alkotásait kellene rajta értenünk. De mikor a folklore szóval egynek vesszük, akkor ezeken kívül az egész szóbeli hagyományt alája

¹ V. ö. Krauss, Fr., Die Volkskunde in den Jahren 1897—1902. Erlangen, Junge, 1903.

² Rubinyi Mózes, Öt év a néprajz történetéből. Ethnographia, 15, 218 l. (1904.)

³ Katona Lajos irodalmi tanulmányai. Budapest, 1912. I. 110. l.

⁴ U. i. 114. l.

foglaljuk, nem pusztán a költői alakba öntöttet, hanem a néphit és népszokás minden olyan elemét, amelynek a nép nyelvében valamelyes nyoma lelhető, vagy amely a nép lelkének művészi alkotó képességével valaminő viszonyban van; ami a szűkebb értelemben vett népköltést bárminő irányban commentálja, magyarázza és a benne nyilvánuló néplelki működések megértéséhez, törvényszerűségük felismeréséhez hozzájárul.¹ Kár, hogy Katona itt meg nem állt és határozottan nem követelte, hogy ez legyen ezentúl a folklorenak megfelelő magyar szó! Ha megtette volna, tekintélyével föltétlenül meghonosította volna a folklorral egyformán magyarázott népköltést. Tudásánál, képzettségénél fogva joga is lett volna ehhez és eljárása nem viselte volna magán a saját túlértékelésének bélyegét, mert a mesterségesen alkotott szavaknak az alkotó maga adhatja és adja meg az értelmezést.

Mint hogy K. L. nem parancsolta rá a tudományra az általa alkotott szót, teret hagyott az újabb fordítási kísérleteknek. Magam is próbálkoztam a folklor fordításával arra az elvre támaszkodva, hogy minden alkotó saját maga értelmezi a tőle származó vagy az általa fordított szakkifejezést. Elöttem kettős cél lebegett: a folklort is, a Volkskundet is visszaadni és az új szónak aztán a kettőnek megfelelő magyarázatot adni. Így „folk“-ot néppel, a „lore“-t tannal fordítottam és ugyanígy adtam vissza a Volkskundet is, mert Volk népet, Kunde meg tant is jelenthet és aztán magát a fogalmat így határoztam meg: „A néptan azt a tudományt jelenti, amely a nép tudásának, ismeretvilágának a megfigyelését és a megismert adatoknak összehasonlító és oknyomozó módszerrel való feldolgozását tűzi ki céljául.“² Igen jól éreztem, hogy én kissé túllöttem a célon, de az volt a szándékom, hogy vita induljon meg, induljon meg a harc innen és túlról és hadd kerüljön ki ebből egy a folklorenak vagy Volkskundenak megfelelő magyar szó, melyet aztán végérvényesnek és a tudományos világtól elfogadottnak jelenthessünk ki. Az Ethnographia szerkesztője is késznek nyilatkozott arra, hogy ő a téma fontossága miatt szívesen teret nyit a hozzászólásoknak, de senki sem exponálta magát e kérdésben. Csak legújabbban szólt hozzá Solymossy Sándor a Néptanítók Lapjában,³ de végleges eredményre ő sem jut. Ő ott az ethnológiát nevezi néptannak, a folklorera pedig nem találja alkalmasnak a népköltés szót, mert ez szűkebb tartalmat fog körül, mint aminőre szükségünk van, de a népismeretet sem használhatja, mert ez meg többet mond a kelleténél és épp azért azt mondja, hogy a nemzetközi folklor szót kell továbbra is alkalmaznunk, mert ez az a szó, „mely ma pontosan körülhatárolt szakfogalmi kifejezése a nép lelki tartalmának és az ezzel foglalkozó tudománynak“.

Megint nem jutottunk tovább. Pedig ha szemügyre vesszük a Solymossytól pontosan felsorolt folklor tárgykörét, amelynek anyagát 1. apró mondókák, tréfás vagy jellemző elnevezések, évelődő párbeszéd, képes kifejezések, virágos szólások, közmondások, szólásformák és példabeszédek; 2. mesék, mondák és epikus énekek; 3. népdalok, gyermekversikék és dajkarimek; 4. gúnyversek, csúfolódó

¹ U. o. 115. l.

² Schwartz Elemér, Folklore-néptan. Ethnographia 29., 291. l.

³ Solymossy Sándor, Mi a folklor? Néptanítók Lapja 53., 44–46. sz. (1920.)

és bosszantó rímek, köszöntők és ünnepi szokásokhoz fűződő költemények, emlékvorsikók, játékmondókák, kiolvasó versek, találós kérdések (szatirikus és oktató néphagy.); 5. miszteriumok, világi népdramák, alakos, mimelő előadással kapcsolatos népmulatságok és játékok (dráma) teszik, és ha mellette újra emlékezetünkbe hozzuk Katona Lajos fenti definícióját a népköltésről, akkor egészen tisztán látjuk, hogy ebben megvan minden, ami a mi tárgyunk meghatározásához szükséges, vagyis a fogalom jegyeinek és ezek összefüggésének előadása, azaz K. L. az új fogalom tartalmát teljesen kifejtette. Ezek után leghelyesebben úgy járunk el, ha most, miután ismerjük a folklóre eredeti értelmét és miután pontosan tudjuk, hogy nálunk mi alkotja a folklóre tartalmát, kategorikusan kijelentjük, hogy a folklórenak magyar megfelelése: népköltés és hogy ez azt a tudományt jelzi, „mely a néplélek egész szóbeli hagyományát, nem pusztán a költői alakba öntötte, hanem a néphit és népszokás minden olyan elemét foglalja magában, amelynek a nép nyelvében valamelyes nyoma lelhető, vagy amely a nép lelkének művészi alkotó képességével valaminő viszonyban van; ami a szűkebb értelemben vett népköltést bárminő irányban commentálja, magyarázza és a benne nyilvánuló néplelki működések megértéséhez, törvényszerűségük felismeréséhez hozzájárul“.

Ebből a meghatározásból nyilvánvaló, hogy a nyelv, mint ilyen, a népköltés, tehát a folklóre körébe nem tartozik. De beletartozik a német Volkskundeba,¹ amely terjedelmesebb fogalmat takart, mint angol eredetije, hisz azt a tudományt jelenti, „deren Aufgabe es ist, die physische Erscheinung, die Lebensweise, Sitte und Recht, Sprache, Poesie, Glauben eines Volkes zu erforschen und zu schildern, und alle diese Erscheinungen in ihrer geschichtlichen Entwicklung, sowie in ihren Beziehungen zu verwandten und fremden Völkern zu verfolgen. Alles, was den unteren, vorzugsweise den ländlichen (von den internationalen Bildungs- und Kulturelementen möglichst unberührten) Schichten der Bevölkerung eigenartig zukommt, gehört in das Bereich der Volkskunde: der besondere Typus der Schädel- und Körperbildung, die Mundart, Wortschatz und Namen, Haus und Hof mit allem Hausrat, die Tracht, Erwerbsverhältnisse und Nahrungsmittel, die primitiven Erzeugnisse volkstümlicher Kunst und Industrie, die Sitten und Bräuche, die sich an Familien- und Jahresfeste, an das tägliche Leben des Landmannes, wie des Hirten anknüpfen, die Volksmeinungen, Aberglauben, Zauberei und Heilkunst, die Lieder mit ihren Weisen, die Spiele und dramatischen Aufführungen, Sprüche und Redensarten, Rätsel und Scherze“. Hauffen² e meghatározásának figyelembevételével Hoffmann-Krayer,³ E. H. Meyer,⁴ Kaindl⁵ s még mások tanulmányai alapján Karl Reuschel rövidebben és modernebben így definiálta meg tudományunkat: „Die Volkskunde beschäftigt sich mit seelischen Äusserungen des Volkes, soweit sie entweder durch associative Denkform entstanden oder ver-

¹ V. ö. Krauss fentebb idézett műve és Kaindl, R. F., Die Volkskunde. Leipzig u. Wien, 1903.

² Hauffen Adolf, Einführung in die deutschböhmisches Volkskunde. Prag, 1896.

³ Hoffmann-Krayer, Ed., Wege und Ziel schweizerischer Volkskunde. Schweizer Archiv, 128., 241. ll. (1908.)

⁴ Meyer, E. H., Deutsche Volkskunde. Strassburg, 1898.

⁵ Kaindl, R. F., Die Volkskunde. Leipzig u. Wien, 1903.

ändert, dem Volksempfinden angepasst worden sind. Körperliche Erscheinung und alles ins Gebiet der Realien gehörige kommen als Stoff der Volkskunde nur in Betracht, soweit sie ein nicht individuelles Seelenleben widerspiegeln“.¹ Ezzel a definícióval sokat változott a Hauffen-féle meghatározás, vagy jobban, ezzel precízebb értelmezést kaptunk a Volkskunderól. Kifejezésre jut benne, ami magában a terminusban benne van, t. i. „was dem Volke kundig ist“, tehát a Volkskunde tárgya, csak a Volkskunde tárgyalásának módszere nincs jelezve a meghatározásban. Pedig a német szó, mely az Erdkunde, Sternkunde, Pflanzenkunde stb. mintájára van alakítva, jelzi egyszersmind „die Kunde vom Volke“ is, tehát a tant is, amely a nép ismeretanyagával tudományosan foglalkozik. Ha tehát helyesen akarunk fordítani és a szó e kettős jelentését akarjuk visszaadni a magyarban, akkor oly szót kell találnunk, mely tudományunk tárgyát is és tudományos jellegét is elárulja. S erre a célra egy kevésbé megszokott, de magyar nyelvi szempontból talán mégsem hibás kifejezést kíséreltem alkotni, egy hármas összetételt: a népismerettant, mely egyrészt jelenti, hogy tudományunk tárgya a nép ismerete, amit a nép tud, ismer, másrészt azt mondja, hogy az a tan, mely a nép ismeretanyagával foglalkozik, annak okát kutatja és azt más népek ismeretanyagával összehasonlítja. S hogy teljesen hűen meghatározhassuk új fogalmunkat, elemeire akarom bontani és az elemeket egyenként megmagyarázni: Népen a szervezetlen föld népét, az iparost és a polgárt értjük, kik internacionális tudományos kiképzésben nem részesültek. Tehát nem a „vulgus in populo“, hanem az emberiség, helyesebben a nemzet az a rétege értendő rajta, mely alacsonyabb műveltségénél fogva még mindig szorosan ragaszkodik az ősi hagyományokhoz és az ebben gyökerező világnézetéhez és erkölcsökhöz. Az ismereten a nép tudását értem. Ez a tudás pedig három téren nyilatkozik meg: a népnyelvben, néphitben és népművészetben. Így tehát a nép ismeretén e három fogalom alá tartozó tárgyak összességét értem, vagyis: 1. a népies nyelvet hang-, alak-, mondat- és szóképzéstanával és a többi megnyilatkozásaival; 2. a nép mythológikus emlékeit, babonáit, népies szokásait, viszonyát egyházához stb.; 3. a nép költői és zenei tehetségének megnyilatkozásait és művészi érzékét, amennyiben az a falu berendezésében, házépítésében, földművelésében, népviseletében, rajzoló és festői tehetségében megnyilatkozik. Idetartozik még a nép anthropológiai tudása is, annyiban, amennyiben ennek tárgyát: a testet a „szép“, szempontjából nézi. A szakkifejezésünk harmadik eleme, a „tan“ disciplinánk tudományos jellegét akarja jelezni, tehát azt, hogy módszere az, ami minden más igazi tudományé: az oknyomozás és összehasonlítás. Ily alapon konkluzióképen így határozhatjuk meg új disciplinánkat: a népismerettan az a tudomány, melynek tárgya a nép ismeretvilága és amelynek célja, a nép ismeretvilágának anyagát oknyomozó és összehasonlító módszerrel feldolgozni.

Ha végül ezt a kifejtett új fogalmat a folklorhoz viszonyítjuk, azt mondhatjuk, hogy a folklor és népismerettan keresztező fogalmak, amennyiben fogalmi terjedelmüknek egy része (a népművészet költői része) közös, és hogy a folklor a népismerettannal alárendelt viszonyban van. Így a folklor anyaga beletartozik

¹ Reuschel, K., Deutsche Volkskunde, Leipzig u. Berlin, 1920. 14 1.

a népismerettanba s épp azért a Magyar Néprajzi Társaságnak folklore-szakosztályát népismerettanivá kellene átalakítania, különben sok néprajzi anyag parlagon és feldolgozás nélkül marad.

III.

A népismerettan definíciójából világosan kitűnik, hogy a nyelv kétségtelenül körébe tartozik; mert ez a nép tudásának főeleme és enélkül ismeretvilága teljesen üres volna. Csak az a kérdés, hogy milyen német nyelv tartozik a nép ismeretvilágába és hogy mennyiben tárgya ez a népismerettannak?

Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy a német nyelv részint irodalmi, részint népnyelv. Az irodalmi német nyelv műnyelv, melyet az egységes megértés miatt mesterségesen alkottak meg és amelyet épp ezen élettelenisége miatt „papiernes Deutsch“ vagy „Tintendeutsch“-nak is szoktak mondani. Ez a német nyelv nem tárgya a népismerettannak, hanem a népies nyelv, az, amelyet nyelvjárásnak (dialektusnak) szoktunk nevezni. S a nyelvjárás különböző szempontból érdeklí a népismerettant, 1. hangtanilag, mikor az egyes nyelvjárás hangtanát állapítja meg s annak történeti fejlődését mutatja be, 2. alaktanilag, azaz a nyelvjárás név- és igeragozása, és a többi beszédrész alaktani kifejezése, 3. mondattana és végül 4. szókinése.

Ez a szókinés több alkotóból áll: Elsősorban idetartozik a rendes érintkezési nyelv, a Verkehrssprache vagy a Hausdeutsch szókézlete, aztán az egyes iparágak szóanyaga: a Handworkersprache, die Druckersprache, die Journalistensprache stb., az egyes foglalkozások nyelvében élő szavak összessége: a Bergmannssprache, Seemannssprache, Jäger- oder Weidmannssprache, ide sorolhatjuk még a Soldatensprache, Gaunersprache (Rotwelsch), Kundensprache (Sprache der Handwerksburschen), Studentensprache és a Schüler- vagy Pennälersprache, a Bahnpostbeamtendeutsch és a Dienstbotensprache stb.-nek szóbőségét.

A nyelvjárásokkal párhuzamosan szalad és így a népismerettan körébe tartozik a gyermeknyelv (Kindersprache), a cigánynémet (Zigeunerdeutsch) és a zsidónémet (Jiddisch, Judendeutsch) minden tekintetben való megfigyelése.

Még a nyelvi megfigyelés körébe tartoznak a népies fordulatok, megszólítások, köszöntések, káromkodások és csúfolások. Nem kevésbbé a népetimológiai jelenségek, melyek mindig akkor lépnek fel, amikor szokatlan irodalmi és idegen szavak kerülnek a nép szájába.

A legszebb és legérdekesebb nyelvi tanulmány a tulajdonnevek kutatása. Itt elsősorban a családnevek (kereszt- és vezetéknevek) érdemelnek említést, amelyek a XII–XIII. században keletkeztek és a néplélek fantáziájának köszönik eredetüket. Nagyon érdekes másodsorban a helységnevek megvizsgálása, melyek csodálatos módon megvilágítják a telepedési viszonyokat és a letűnt századok kultúrtörténetéhez is sok adatot nyújtanak.

Azonkívül népnyelvi jelenségek: az utcanevek, háznevek (Hausnamen), országnevek, folyó-, hegy- és dűlőnevek; azonkívül az állatok és növények népies elnevezései.

Mint láthatjuk, óriási nagy a terület, amelyen a nyelvész a népismerettan szempontjából a német nép nyelvét illetőleg tallózhat. Nálunk úgy az igazi és történeti, mint a csonka hazában is minde témák kutatásra várnak. Bizonyos irány-

ban elmulaszthatatlan kötelességeink vannak, mert sok oly nyelvi kérdéstről (nyelvkeveredés, nyelvvegyülés, nyelvfejlődés, etimológia) nyújthatunk felvilágosítást a nagy német népnyelvi kutatóknak a magyar kapcsolatnál és a német nyelvszigeteink különös és izolált helyzeténél fogva, hogy kívülről igen szívesen figyelik és nagyra becsülik kutatásainkat. De benn az országban is szükséges és hasznos a hazai német nép nyelvének kutatása, mert ezáltal egyrészt megőrökítjük német telepeink nyelvét, másrészt magyarnyelvi problémák megoldásához (pl. a kölesönszavak kérdésénél) pontos és hiteles adatokat szolgáltatunk. De a művelődés- meg a telepítéstörténetnek is oly adalékokat nyújtunk ezirányú kutatásunkkal, melyek nélkül a hazai történelem híú képét megrajzolni semmiképen sem lehet.

Igy tehát a Magyar Néprajzi Társaságnak eddigi folklore-szakosztályát feltétlenül a népismerettanival kellene felváltania és ott a magyar nyelvjárások mellett a hazánk területén élő nem magyar nyelvjárásokat is tanulmányoznia, mert csak így fog hozzájárulni legmagyarabb kötelességének megoldásához: a haza népeinek minden tekintetben való megismertetéséhez.

Schwartz Elemér dr.

NÉPHAGYOMÁNY.

NÉPDALOK.

Népdalok a bícharmegyei Tárkányból.

(Lejegyezte: *Kovács János* nagyszalontai áll. főgimn. tanuló.)

<p>1.
Árú se tehetek,
hagy szerelmes vagyok;
az anyám is a vót,
én a jánya vagyok.</p>	<p>Kibikült a nap a hódá,
a hód meg a csillagakká,
csillagak de a felhökké,
én a rigi szeretőmmé.</p>
<p>2.
Idesanyám, ha megúnt ken tartanni,
hajtsan bé kend a vásárra eladni;
att is att lessz az én rózsám megvenni,
ezius pinzé ki fag ingem vátanni.</p>	<p>5.
Annyi nékem az irigyem,
mind a zód fú a mezőben;
hun letesznek, hun fêvisznek,
az irigyek maj megesznek.
Még az is baj, ha rád nizek,
bánják, ha vélléd beszilek,
barátsággá melléd ülek,
rasszra vilik az irigyek.</p>
<p>3.
Lemegy a nap a hegy mellé,
más ül a szeretőm mellé;
éléleti szíp csendesesen,
ém meg nézem keservesen.</p>	<p>6.
Jaj, be beteg vagyok,
talám meg is halak,
talám bizany a szeretőm idesanyja
ingem megátkazatt.</p>
<p>4.
Haragszik a nap a hódra,
a hód meg a csillagakra,
csillagak de a felhőkre,
én a rigi szeretőmre.</p>	<p>Ne átkazzan ingem
senki idesanyja,
mê én az ú kékinszemű barna fíjât
nem szerettem suha.</p>

Ha szerettem vóna,
hazzá mentem vóna,
a tárkányi refarmátus nagytemplamba
megeskiüdtem vóna.

7.

Ifé után egyet ütett az óra,
csak ém magam danalak a faluba ;
beteg vagyok, nem tudak éalunni,
fáj a szivem a babámat itt hagyni.

8.

(Képmutogató-töredék.)¹

A tárkányi sugár tarany,
halva fekszik a galambam ;

jaj Istenem, be sajnálam,
hagy hőttestit nem láthatam !

Nem, mē halá fija vagyok,
az ilettí mas búcsuzak,
mē szerelmünk gátalója
vót Komlódi Júcsa anyja.

Én is kivígzem magamat,
azzá leteszem gandamat.
és számaljan, aki aká,
van az égnek jó birája.

Tehát tanulja meg minden,
hagy mindenütt lát az Isten ;
és hagyha bűneket teszünk,
azé még meg is szenvedünk !

Vándor mesterlegények éneke.

(Varga Géza irányzó főtüzértől. Azt állítja, hogy inaskodása idején a legényektől tanulta Győrött.)

Hétfőn reggel virradóra
Jön a mester az ajtóra ;
Kelj fel legény hat az óra
Hatot ütött a toronyba.

Én mester úr nem dolgozom,
Inkább felejszint hordozom.
Felejzni szij a kezembe,
Úgy sétálok a helbergbe.

Helberg-fater gyujts világot
Ha nincs kökényszemű lányod,
Ha van kökényszemű lányod,
Elolthatod a világot.

Nincs szebb élet a mienknél
Szegény vándorlegényeknél,
Mert mi adót nem fizetünk,
Mikor tetszik elmehetünk.

Minden falu édes hazám,
Minden asszony édesanyám,
Minden kislány feleségem
Kivel a világom élelem.

Mikor mentem Várad felé
Az ég hasadt három felé
Ragyogtak rám a csillagok,
Megtudták, hogy vándor vagyok.

Lefeküdném, nincs vánkossom,
Aludhatnám, nincs pajtásom,
A kufferom a vánkossom,
A botom meg a pajtásom.

Én Istenem adj már munkát.
Meguntam már a vándorlást,
A vándorlást, az utazást,
A rózsámtól az elválást.

NÉPBALLADA.

Matyi Zsuzsi.

Séra Dánielné (25 éves) énekelte, Paszab, Szabolcs m. Gyűjtő : Horváth Lajos,
VIII. o. t. Sárospatak, 1913.

Kenderyárba lefújták a hat órát,
Minden anya várja haza a lányát,
Matyi Zsuzsit nem várja mán az anyja,
Kenderyárba történt zászos halála.

Gyertek lányok, öltözzünk fel fejérbe,
Mennyünk el a nagy kenderyár elébe,
Nyissuk ki a nagy kenderyár ajtaját,
Nézzük meg a Mátyás Zsuzsi két karját.

De mikor a késtörő is megállott
Mátyás Zsuzsi piros vére kiomlott.
Gyertek lányok, tegyük fel a szekérre
Vigyük el az édesanyja elébe.

¹ Erre a népi műfajra l. Ethn. 1921. évf. 109. l. Tolnai V. cikkét.

NÉPI SZÍNJÁTÉKOK

Jászkarajenő és Jászsószentgyörgy községekben,

I.

Jász földön kétféle karácsonyi szokás van divatban: egyik a *köszöntő-mondás*, a másik a tulajdonképeni *misztérium*-dráma, a betlehemezés. A köszöntő mondása így történik: A karácsonyi ünnepeket megelőző napokon hat-hét gyermek bejárja a házakat és beocsátást kér. A pásztorokat utánozván, nagy sűbában, szeges bottal járnak. Ha beengedik, a betlehemes szekrényt leteszik az asztalra és énekelnek:

E csekély kis ajándékkal léptünk e házba,
Melyet régi ős elejünk vettek szokásba.
Tegyünk emlékezetet arról, aki született,
Betlehemi istállóban barmok között.
Akiknek is a pásztorok ajándékukat
Leborulván vévén őket, áldják urukat.
Mi is adományunkat, csekély ajándékunkat,
Fogadjátok el szívesen fáradságunkat.

Ezek után így folytatják:

Hej vig juhászok!
Csergedeznek a források,
Jaj be gyönyörű az éjjel,
Bár tekintsünk itten széjjel.
Lássátok Betlehem felett
Az éjjel nagy fényesség lett.
A csillag is, amint szállott,
A pajta felett megállott.
Régen fujdogál a szele,
Bizony ez annak a jele,
Hogy született a Messiás,
Kit jövendőt Izaiás.
Hallgass, bátya, reá jól,
Az angyal is eképen szól.
Isten fiával dicsekszik,

És hogy a jászolban fekszik.
Botra juhász és batura,
Eljött az Izrael ura.
És vigyünk ajándékokat,
Nem veti meg fohászinkat.
Hoztunk sajtot, mézet, tejet,
Ezzel hajtunk térdet, fejet.
Ne menjen senki előre,
Rakjuk le batunkat a kőre.
Szólítsd Lőrinc sípodat,
Jóska furulyádat,
Verjed Lajos lantodat,
Te Pista dorombodat,
Fújd a kürtöt Miska,
Te rejtőzz, Andriská.

E köszöntő több hasonlóságot mutat a betlehemi játékokkal. A betlehemi szekrény és eredetileg a bábtáncoltatás, mely táncot utóbb élő alakok vettek át,¹ maradványában itt is megvan. A köszöntő utolsó hat sora éppúgy, mint egy 1815. évből való dunántúli kántorkönyvben közölt karácsonyi köszöntőben a pásztorokat zenélésre szólítja fel. Kiegészítésül még e sorok is hozzájárulnak:

Addig itt táncoljunk,
Jézus, Mária, Józsefnek
Énekeket mondjunk.²

A bindt-márkusfalvi betlehemes játékban hangszerrel járnak a pásztorok.³ A fent közölt köszöntővel több hasonlóságot mutat egy csanádmegyei köszöntő,

¹ Sebestyén Gyula: Dunántúli népszokások VIII. 494—511., 519. l. *Ethnographia* X. 45. l., XVII. 104. l. és Solymossy S. Egy. Philol. Közl.

² Sebestyén i. m. 78. l. v. ö. *Ethnographia* VIII. 381. l.

³ *Ethnographia* XV. 26. l.

továbbá egy betlehemi játékszöveg Törökbecséről, melynek végén angyalok szólítják fel a pásztorokat a zenélésre, ezek pedig táncolnak. Hasonlóságot és több azonos sort mutat egy másik alföldi köszöntő meg egy pásztói karácsonyi misztérium.¹

A szokások egybeolvadását az a körülmény is mutatja, hogy az egyik alföldi vizkeresztjátékban szintén vannak azonos sorok az említett köszöntővel.²

Egy másik karácsonyi köszöntő töredéke ez:

Sör, bor mint a tenger,	Piros palackba
Ihatik az ember.	Neked adja.
Mikor reggel ásitoz,	Sétál, bitál, furulyáz,
Az angyal pálinkát hoz.	Billeg-ballag meg-megáll.

Utóbbi sorok a betlehemi játékban is előfordulnak. A bor, sör, az angyal és furulya megemlítése gyakori az említettekben. A pásztorok éneklnek, mikor a bekövetkezendő jómódot kilátásba helyezik.³ A kethelyi karácsonyi köszöntőben szintén megvan.⁴

A *betlehemi játék maga így folyik le*: Négy fiú közül egy viszi a jászolt, melyben a gyermek Jézus porcellán- vagy fából készült alakja fekszik. Mielőtt a szobába lépnek, csengetnek. Egyik fiú öreg pászornak öltözködve, a másik kettő támogatásával közeledik. Botjuk felső végén csörgő van. Mibelyt a szobába lépnek, az öreg földre veti magát. Erre az egyik fiú — Gloriány angyal — megszólal:

Gl.: Mit hoztál az Istenségednek?

Öreg: Istenségednek hoztam vajacskát.

Egyik pásztor: Kelj fel öreg Karydon,

Nagyot ütök farodon.

Gl.: Gyertünk Betlehembe a kis Jézuskához.

Öreg: Töhömbe?

E jelenet háromszoros megismétlése után felkel az öreg és valamennyien énekelnek:

Pásztorok, pásztorok serkenjetek fel!
Hadjátok nyájakat, juhakat el!
Betlehem városába,
Rongyos istállócskába
Siessünk, ne késsünk,
Hogy az éjjel ott legyünk.
Pásztorok keljünk fel,
Hamar induljunk el,
Betlehem városába, stb.

A háziasszonyhoz fordulva:

Hát a házi gazdasszony,
Aki talpig jó asszony,
Van kenyere, szalonnája,
Van jó bora, pálinkája,
Van neki egy kislánykája,
A bojtár mosolyog rája.

Erre a háziasszony megajándékozta őket. Valamennyien énekelnek:

Isten áldja meg hát e ház gazdáját,
Töltse be az Isten a csűrét, kamráját.

A csűrét búzával, a kamráját tökkel,
A kuckót gyerökkel.

¹ Kálmány Lajos: Szeged és népe. II. 98. l., U. attól Koszorúk II. 43. l., M. Nyelvőr V. 234. l., VIII. 283. l.

² Koszorúk 51. l., Kovács János: Szeged népe 307. l.

³ Sebestyén i. m. VIII. 67. l., Koszorúk II. 303. l., Kálmány i. m. III. 129. l.

⁴ Békefi Remig: Kethely és környékének néprajza. 49. l.

E rövid játék megőrizte a karácsonyi misztériumok jellemző vonásait. Az ajándék vitele, Korydon pásztor megfenyítése, háromszoros megkérdése kedvelt tréfák a nép ajkán. Az utána következő ének gyakran fordul elő a misztériumokban.¹ A játék végi ajándékkérés és áldás általános szokás. Gondolati azonosság található a szegediben, amennyiben a pásztorok ott is gyermekáldást kívánnak.²

II.

A gyűjteményekben közölt *vízkeresztjárosoktól* az alábbi köszöntő teljesen elütő. Három fiú a betlehemi csillagot jelképező rostát viszi, melyet aranyos papirrossal vontak be. Ezt éneklük:

A három szent király hosszú útra indul,	Betlehemben immár egyszerű jászolban
Fölöttük az égen lobogó csillag gyúl.	Született a világ dicső Megváltója.
Mennek, mendegélnek, míg végre	Leborul előtte a három szent király
Szent földre, Betlehembe érnek.	És a tömjén füstje egek felé száll.

A szereplők csak szavalnak és nem játszanak. A három király személye csak a gyermekek számában nyer kifejezést.

III.

*Husvét*i locsoláskor a fiúk ezt mondják:

Husvét ünnep boldog ünnep éneke,
Úgy megárad benne minden érzelem,
Eszembe jut édes óra mind a hány,
Szőke angyal, büszke nőcske, barna lány.

A *püünkösölés* rendes szokás szerint történik. A leányok világos ruhába öltözve, püünkösdi királynőt választanak és házról házra járva ajándékot kérnek. Mondókájuk két változata járja. Az egyik ez:

Mi mi van ma,
Mi mi van ma,
Piros püünkösdi napja,
Holnap lesz, holnap lesz
A második napja.
Hája bőr, lapu bőr,
Káta, licska, lenese,
Jó legény, jó legény
Jó megfogd a lovad száját,
Ne tipogasd, ne tapogasd
A püünkösdi rózsát.
Én kicsinyke vagyok,
Alig tudok szólni
Hebegős nyelvemmel.
Királynő pálcája
Szálljon erre a házra
Az Isten áldása.

A másik változata:

Mi mi van ma,
Mi mi van ma,
Piros püünkösdi napja,
Holnap lesz, holnap lesz
A második napja.
Ide jöjjön a kisasszony
Gombos szoknyájába,
Nála látok piros almát,
Gyugja kebelébe.
Vigye haza kis fiának,
Fehér Andornásnak.
Andornás, Magdolnás
Jól megtartsd lovadnak kantárját,
Ne tipisse, ne tapossa
A püünkösdi rózsát.

¹ M. Népkölt. Gyűjt. I. 37., 71., 99. l., M. Nyelvőr VI. 93., 280, 379. l., VII. 135. l., Sebestyén i. m. VIII. 9., 17., 26., 38. l. stb. Kálmány i. m. I. 101. l., III. 125., 129., 132–133. l., Koszorúk II. 1., 4., 5. l., Népr. múz. ért. 1906. évf. 50. l.

² Sebestyén i. m. VIII. 71. l., Kálmány i. m. III. 127. l., M. Nyelvőr VI. 381. l. stb

Lányok vagytok, szépek vagytok
 Szivem szakadvátok.
 Fürdik már, fürdik már
 A fekete csóka.
 Nincsen már, nincsen már

Fehér galambocska.
 A királyné pálcája
 Szálljon erre a házra.
 Ha nem száll, ha nem száll,
 Szálljon a gazdájára.

Mindkettőben megvannak a pünkösdlés jellegzetes kitételei.¹ A jó legény jó megfogd a lovad száját a hajdan lóháton járó pünkösdi király emlékét őrzi;² az Andornás név pedig II. Endre király személyétől ered, mint Szent Erzsébetnek, a hajdani pünkösdi királynő atyjától.³ Legnagyobb hasonlóságot a szegedi, pécskai és apácai pünkösdlésekkel mutatják.⁴

Relković Néda dr.

NÉPMESÉK.

Léán, aki sē anyátú, sē apátú nem született . . .

(Mesélte: Kanizsai János 48 éves napszámos Potyondon, Rábaköz.
 Lejegyezte: Sutter Béla.)

Éccēr vót, hol nem vót, vót éccēr ē-kkiráfi. Ezt a kiráfit jéátkoszták a szüleji, hogy mind addig bologgyon, ameddig ollan léánt nem talá, aki „sē anyátú, sē apátú nem született való . . .“

Hát mēnt-mēndégét, hēgyēn-vōgyōn keresztű, még a hármás üveg-hēgyekēn is túl, ahol a kurtafarkú kan túr, osztán tudakolódzik, hogy hol tunnának nekijje ollan szeretőt, aki sē anyátú, sē apátú nem született való . . . Mikor osztán má annyit járt-kēt, hogy a lábo má a térgyiig kopott, végtire talá az erdőbe ēgy őrdōngős boszorkánt, aki utba tutta igazittanyi. Aszongya neki: „há idēs fijam, ebbe a zerdőbe innejd, ahunn most ász, a hetvenhetedik fánn van 999 ág. A 999-ik ágonn van ē-ffiszék, abba van három tojás, a fa alatt van ē-kkut, akibe csuda fōrás-viz esōrgedēzik. A három tojásbú ēggyet lēhozó, lēviszēd a kutba, abba van ē-kkis léán alak, osztán a szájábo vizet esōppentessz, osztán a' jē kezd nyōni, mire kiviszēd a kutbú, na llēssz, u-hhogy alig birod ē. Ha az ēggyik jētōrik, menn vissza a másiké, ha kō, a harmadiké, a hárombú maj mēgmarad ēgy ippen . . . Csak a fán jē nē tōrd ám, mer ott nem tucc neki vizet anyyi, osztán mēgfullad; hanēm ha má a kut kávájáná tōrd ē, ott má tucc belējje esōppentenyi a csuda vizbú, osztán mēgnyōl“.

Há jóvan! Jēmēgy a kiráfi, keresi is, óvassa a fákot, vígre rátalá. Hanem a-vvót ám ē-mmagas jegēnyefa! De azēr a kiráfi lēvetētte a esizmáját, lēdobta ja mándlóját, osztán fōmászott a 999-ik ágro, ottannék mēg is taláto ja fiszket, benne ja három tojást. Kivēszi ja zēsőt belülle, hozza lēfelé, de mikor lē akart ugranyi ja fárú, há a kezibe összeszakút. Há ē-sszíp léán-alak vót ám benne csakugyan,

¹ V. ö. Ethnographia V. 125. l., VI. 407. l. stb., M. Népkölt. Gyűjt. II. 315. l., M. Nyelvőr IV. 333. l., V. 279. l., VI. 385. l., XII. 285. l., XX. 285. l. stb.

² Sebestyén i. m. VIII. 138., 539., 540. l. V. ö. Ethnogr. VI. 226. l., Takáts Sándor: A régi Magyarország jókedve. 94. l.

³ Ethnographia XVII. 41—42. l., Kálmány i. m. I. 54. l.

⁴ Kovács i. m. 299. l., Kálmány i. m. I. 106. l., Koszorúk I. 224—225. l., II. 201. l., Kiss Áron: Magy. gyermekjáték-gyűjt. 455. l.

osztán tátogatta a picin száját, de há a kiráfi nem tudott nekijjé vizet annyi, osztán nem is nyót még . . .

A kiráfi igen sajnáto, majnem mégsiratta, dehá eszibe gyutott a vin asszon mondáso, osztán csak vissza mászott a másikér is. Má igen lehüt szégin. Há ezt lë is hoszta szërëncésessen . . . De mikor a kutba bele akart ereszkënyi, ez is összeszakút a markábo. — Víge má két tojásnok . . . Milëssz, ha ja harmadik is jëtörök? . . .

Fómëgy szégin a harmadikér is. Má a kezei virëssek vótak. Hanem má erre igen vigyázott. A szájábo vette osztán u-hozta lë.

Lë is vitte szërëncésessen a kutba, osztán ottan törte még.

Há még szébb léán-alak tátogatta ja száját, mind elősszó. A csuda kutbú osztán csöppentëtt a zujjávó, osztán ëccërre jëkezdëtt nyöni. Osztán kivitte ja kiráfi ja nyaka körött, de má alig birta, u-mmeg nyött. Dehá nem vót rajta ruha, há isszó a kiráfi a szipsígës léánho: „Szivem szíp szerelme, én most tíged itt hallak, mer bemënök a vározsba, osztán ruhát hozok nekëd, mer há i-nnem vihetlek a vározsba ja zapámhó, aki ott kirá.

Há juó van! . . . Be is mëgy a kiráfi a vározsba, de amig ü ottan járt, oda mënt ë-vvin cigányasszon, akinek vót ë-rronda fekete léánnyo. Gondujja magábo ja cigányasszon, ho lhát jëemishti eszt a szíp léánt és az üvét állittyja ja helibe. Megfogyák léányostú¹ eszt a zártatlan teremtist, osztán belëdobták a csuda-kutba . . .

A cigányasszony osztán ott hatta a léánnyát ëgyedü a kiráfi kedvesse gyanánt, hommajd asz hiszi, hogy ü esztet hoszta lë ja fárú vires verejtikëk árán. Há oda is írt a kiráfi a ruhákkó, de há a fekete léánt talájja ott. Nem sejtëtt sëmmi rosszat a kiráfi; ostán még nem is tutta, ho-ccsalódik, há i-sszót hozzá: „Kedvesëm de mëgfeketëtté, fáj érted a szüvem. — Në csudákozz azonn të kiráfi, a naphó nem vótam ién szokva ja tojásbo, jësütött a nap, de ha bemëheték a finom palotábo, a hüssön mëgin mëgfehérëdek . . .“ Fölötöztette hát a kiráfi, jëkisirte a szüleihó, osztán mëgesküdött vele.

De nemsokára nagy szomorúságbo kerüt az ördögös cigányléán, akit a kiráfi jëvëtt. Kërdi a kiráfi, hogy mi ja zoka ja szomorúsággyánok? A szongya ëre a cigálëán, hogy abba ja kutba, akibe ütet mëgitatta, van ë-hhal. Asz' vëgyik ki ja kutbú, vakarják lë ja pillangójit, de úgy, hogy lë në essën belüllö ë-ssë, osztán ássák ë, a halat még emisszik ë, osztán ássák is ë.

Há juó van! . . . A halat kivészik a csuda kutbú, a pillangójit lëvakargyák, mëgölik a halat, hanem hogyan, hogyan nem, ë-sszëm pillangó jëugrott . . . Ebbü lëtt ë-sszíp kis gerlice madár, amëllik mindig a kiráfi ablaktya alá járt turbikúnyi . . . Aszongya ëccër a kiráfnak a ronda felesiggye: „Idës uram, ha szerecc engëm, aszt a gerle madarat, amëllik mindig háborgattya ja zën ávásomat, lüdd le“.

Jë szomorodott erre ja kiráfi, ho-hhát ü lelüje eszt a szíp kis madarat, amëllik ollan szipën szokott szönyi a zü ablaktya alatt . . . Hátro mënt a kerbe, osztán ottan lëüt, osztán igen nagyon szomorkodott bánottyábo . . . Èccëre csak a feje fölött hallotta turbikúnyi a kis gerle madarat. Fölugrott a kiráfi, hogy

¹ Èrtsd: ő, meg a saját leánya.

jékaptya . . . A gerlice szeretett vóna jéröbbennyi, de má nem tudott, mer a kiráfi megkapta nekijje a szárnyát. De hajjatok csudát! abba a szémpillantásbo é-sssipsigés kirákiasszonnyá változott, osztán a keze egisszen a kiráfi kezibe vót, amint a gerlice madárnok a szárnyát jékapta. Éccerre csak megszöllät a szip léán: „Jó kiráfi, nem lütté agyon, amind aszt a të felesigöd monta, ezér jén ë-mmesét mondok téneköd . . .“

„Vót valamikor ë-kkiráfi, akit jeátkosztak a szüleji, ho-mmindaddég bolongyon, amig ollan léánt nem talá, aki së apátú, së anyátú nem született való . . . Bolgott is a szegin kiráfi árkon-bokron túl, mig osztán e-vvin asszony szerzett is nekijje egy ollan léánt, aki së apátú, së anyátú nem született való. — Amind monta, të még is talátod a 999 ágú jegénye-fa tetejibe a fízket, abba a három tojást. Kettöt jétörté belüllük, de a harmadikat szipen lëhosztad, megtörted a csuda kutba, vizet csöppentétté a tátogató léán szájábo, osztán az ékezdött nyöni, osztán mikorra kihosztad, há má na'llett . . . De mivé mesztelen vót, hát të a-szontad nekijje, ho-mmaraggyon ott, të maj hozó nekijje ruhákat . . . De ë-vvin cigányasszony kihátogott tigédet, osztán mikor të jéménté, há előgyütt ë-ffekete léányávó, osztán megfogták aszt a szégin teremtist, osztán belejje dobták a kutba, osztán a fekete cigánléán lëvetközött mesztelenre, osztán ott marait a másik kipibe . . .

A léánbú még ott a kutba hal lett. A kiráfi még évette a cigánléánt felesigü, mer nem tutta, ho-hhát ütet becsaptyák . . . A cigánléán éccer megparancsúta, ho-vvégyik ki a kutbú ja halat, a pillangóját vakargyák lë, osztán ássák jë . . . Még is tettik, de ë-ppillangó jéugrott, abbú ë-ggerlicemadár lett, az a madár még ién vagyok . . .“

Akkor a kiráfi kirántotta ja kargyát, osztán a zelöbbenyi felesigit nígy darabra vágto, a kutyák lakmároztoztak a husábú; aszt a szípsigés szip kiraléánt pedig ë-vette felesigü. Hét-álló hét hétig tartott a lakodalom; összehíttak urakat, grófokat, nagy kalapú tótokat, még most is inek, ha még nem hótak.¹

Bátori Zsófi.

(Mesélte Szabó Sándor 21 éves esizmadiainas Fenyőfalu, Győr m. — Feljegyző: Dobay Sándor.)

Egyszer egy faluban összegyültek kukoricafosztáshoz a legények és a leányok. Egyszer csak az egyik legény azt mondja, hogy az erdő szélén van egy akasztott

¹ Mesénk a *Becsempészett álmenyasszony* típuscsaládjába tartozik (Aarne-rendszer: 403. A. sz.) s annak Európa déli országaiban honos változata (Itália, Balkán és hazai szláv területeken l. Bolte-Polivka II. 125. 2. jegyz.); hazai közzétett példányait felsorolja Kálmány L. Ipolyi mesegyűjteményének jegyzetei közt (MNGy. XIII. 521.), ezekhez csatlalódó még: M. Nyelvőr I. 374., IV. 473., VII. 182., XIV. 519. — Mig mindezekben a három tündérleány rendszeren három narancsból kel ki, vagy három nád vesszőből, példányunkban három tojásból (u. így Ipolyinál 59. sz. a. és egy hazai rutén mesében: Etnograf. Zbirnyk VII. 132. l. 64. sz. a.). Továbbiakban az igazi ara oly átváltozásokon megy keresztül, mint a „Gonosz mostoha“-típus árva gyermekei. L. bővebb tárgyalását tölem: Ethnogr. 1917. 228. s. k. II.

ember a fán, ki merne oda kimenni éjjelkor? Vállalkozott kettő, hogy ők majd kimennek, de mikor odaértek volna, igen megijedtek és nem mertek kimenni. Volt a leányok között egy igen bátor leány, Zsófi. Ez azt mondta, hogy ő ki mer menni. Hát másnap éjjelkor csakugyan ki is ment egymaga. Hát amikor odaér, hát látja, hogy emberek jönnek egy számmal oda, éppen ahol ő áll. Félrebujt egy fa mellé és hallgatta, hogy mit beszélnek. Azok meg zsványok voltak. És egy zsák aranyat hoztak a számár hátán. Az egyik zsvány azt mondja, hogy gyertek be a faluba, a kocsmába és mulassunk, a szamarat hagyjuk itt, úgyse mer senki ide jönni, mert itt ez a halott ember. Be is mentek a faluba, ekkor a leány előjött és a halott ruhája sarkából levágott egy darabot, hogy megmutassa, hogy itt volt. Az pénzt is elvitte magával haza. A zsványok, mikor visszajöttek, látták, hogy nincs itt a pénz, megint bement a zsvány vezér vadászruhába a falu kocsmájába. Itt megkérdezte a kocsmárost, hogy mi ujság a faluba?

A kocsmáros elmondta, hogy az éjjel Zsófi kiment az akasztott emberhez és hozott a ruhájából egy darabot. Erre a zsvány vezér megint visszament és elmondta a többinek, hogy mit hallott. A pénzt most már tudták, hogy hol van és ezért a következő éjjel meg akarták ölni Zsófit, hogy a pénzt visszakapják. Az egyik zsvány elbujt a Zsófi ágya alá, a többi meg kint várta, hogy majd hármat füttyent és akkor ők is bemennek. Zsófi este észrevette, hogy valaki van az ágy alatt, ezért, mikor kiment, behozta a nagykest. Megismerte, hogy az egyik zsvány, ezért, mikor le akart feküdni, addig húzta-vonta az ágyat, míg a zsvány feje ki nem látszott és ekkor levágta a fejét. Kint a zsványok megunták a várást, ezért befelé indultak. Az első, mikor bedugta a fejét, Zsófi levágta mindjárt és így tett mind a tizeneggyel, de a tizenkettedik, a vezér, nem ment be, hanem visszament az erdőbe, a tanyájára, ahol volt még tizenkét társa. Zsófi ki szokott menni az erdőbe eprészni, ezért a zsványok itt akarták megfogni. Zsófi, mikor meglátta a zsványokat, futott befelé az erdőbe és bemenekült a zsványok házába és bebujt a kemencébe. A zsványok keresték mindenhol, de nem találták. Mikor hazaértek, hoztak magukkal egy királykisasszonyt, kit úgy raboltak el. A királykisasszonyt a zsványok halálra ítélték és meg is ölték, a gyűrűs ujjá, amint szétvagdalták, éppen a Zsófi ölébe esett, aki eltette azt. Ezután a zsványok lefeküdtek. Zsófi, mikor látta, hogy alusznak, szépen kibujt és átlépdelte őket, de az utolsóra, ki az ajtóba feküdt, rálépett. „Ne húzd a hajamat“, kiáltott a zsvány a másokra. Erre aztán felébredtek és látták, hogy valaki volt itt. A kutyákat eleresztették a leány után és már el is érték, de a leány a batyujából, dobott le nekik egy birkát, míg ezt ették ő jól elfutott. De megint elérték, ekkor egy nagy combot dobott nekik, ezt is megették és mikor megint elérték, mindent nekik adott és futott, ahogy tudott. A zsványok is jöttek már, nem messze. A kutyák már úgy jól voltak lakva, hogy nem birtak menni. Mikor a leány kiért az erdőből, nem mert tovább menni, mert ott sikság volt és ott könnyen észreveszik, ezért egy lombos fára felmászott. A zsványok épp a fa alatt álltak meg és keresték igen. A fát is nézegették igen, minden fellőttek, az egyik eltalálta a Zsófi ujját, de a többi nem. Egy csepp vér le is cseppent, de épp akkor esett le egy veréb is, azt hitték, hogy annak a vére. Zsófi, mikor a zsványok elmentek, lejött és bement a faluba. Majd elment a királyhoz, ki igen kereste a leányát, mikor elmondta, hogy mit látott,

megmutatta a királynak a gyűrűt. A király Zsófit, mivel olyan bátor volt, megszerette, elvette és elnevezte Bátori Zsófinak. A zsványokat meg mind megölette.¹

A fekete bárányak.

(Lejegyezte a biharmegyei Tárkányban Kovács János nagyszalontai főgimn. tanuló.)

Eccé vót, hún nem vót, ha vót, vót, ha nem vót, nem vót, de inkább vót, mind nem vót, mē ha nem lett vóna, hannen tunnám én, hagy vót, miká én is csak hallattam valahunnen, hagy vót, hát vót eccé egy szeginy ember. De mē sose vót ajan szeginy ember, hagy fija ne lett vóna, bát ennek a szeginy embernek is vót háram fija. Ajan szeginyek vótak szeginyek, hagy mán nem is vót mit egyenek, mint a templam egerejinek. Aszundja eccé a nagyobbik gyermek az ídesanyjának, hagy: „Ídesanyám, süssik ken nekem e kis hamupagácsát, hagy menjek é, hagy keressek valamit kenteknek is. Az anyja se sakat akaskadatt, mē érült az apadásnak; azt akkara tepsivé süttet, hagy a gyermek elig gyözte ézsákalni.

Na hát szó ide, szó ada, ahagy épakala, a gyermek is tavébb indútt. Mengyen, mendegéle, eccé csak egy kutha ír. Kút, kút; hát mi van e itt, ha nem ippeg azi, hagy egyenek a tévibe, meg igyanak a kiristájvizibű. Na, leüle ű is, azt evék e kis pagácsát, mē nagyam megéhezett vót. Ahagy edegéle, hát eccé csak att terme egy macska. Seggre ül, níz, níz, eccé csak aszundja a leginnek, hagy adjik neki is e kis pagácsát, mē má háram nap úta nem ett. De a gyermek sercinte egyget, azt aszunta, hagy mit bánja ű, ha egy hét úta se ett; nyaljik tejet, nem macskának való az ídesanya-pagácsa. A macska minden szó nékü adébb mene. Na, aztán azután ahagy bepakalt, a gyermek is tavébb lódútt.

Eccé csak egy várha irt. Bémengyen, jár ide, jár ada, még a kiminjukba is bekukkint, vigre azt egy öreg úrra taná. E meg, amin meglátja, aszundja neki, hagy áljk bé hazzá szógának; hat napbú lessz egy esztendő, aztán nem is lessz egyéb dóga, mind ippen háram báránt őrizni. A gyermek nem sakat gandalkadatt: „Na, e ippen nekem való!“ azt mingyá beállatt. Ett, ivutt, azt lefeküdt alunni. Reggē jóká, még elig virradatt, a háram fekete bárán, — mē

¹ Mesélgetésen kívül kedvelt szórakozása a népnek rémes rablótörténetek elmondása. Nehányuk való eseten alapszik, legtöbbje azonban nemzetközi zsványhistoria s gyökerük visszanyúlik a középkorig. Ide tartozik fenti közleményünk is. Alapja a „Kék szakáll“ monda, amely Perrault feldolgozásából vált közismertté (1697.); e monda viszont a középkor ama hiedelmének epikus kisarjadása, hogy a bélpoklos emberek egyetlen orvoszere az ártatlan leányvér (l. a Szegény Henrik mondájában). A rablótörténet alkalmasint nyugati népkönyv nyomán, vagy ú. n. „képmutogató“-ének formájában származott el hozzánk. Bö irodalmát adja Bolte-Polivka a Grimm-jegyzetek 40. sz. alatt. Ehez veendők pótlásul a magyar adatok. Nálunk eddig öt magyar és három nemzetiségi változatban jegyezték fel: Nyelvőr III. 425. „A 12 zsvány“; Erdélyi J. II. 2. sz. „A grófkisasszony“; MNGy X. 23. sz. „Az ágy alá esett gyűrűs ujj; u. o. XIII. 96. sz. „A koresmáros leány“; u. o. 97. sz. „Bojnyikok“; Schullerus Rumán. Märeh. 23. és Bunker hiene meséi közül a 112. és 113. sz. Történetünkhöz ez utóbbi kettő áll legközelebb. A népi etymologizálás, hogy a bátor leány innen kapta a Bátori Zsófi nevet, csak a mi példánkban fordul elő.

Szerk.

hisz a vót, ha nem mundtam vóna is, — megdöfötte a gyermeket, azt avá utnak eredtek. Mennek, mennek; a gyermek is mindenütt utánnak, hátán egy tarisnyává, ódalám meg egy kulaccsá, hagy legyik huvá tenni a bárányak ítelikbü meg italikbü, ahogy az öreg ember mundta, miká a szerződíst megkötöttik. Mennek, mendegélnek, eccé éirének egy nagy tóha, amejik ajan nagy vót, hagy a másik partját nem lehetett meglátni. Ahagy ada írének, a bárányak beleugrának a tóba, a gyermeket meg att hagyák. Aztán ahogy a bárányak átúsztak a tón, menének tuvább, nem állanak meg. A gyermek meg nem vót, mi csináljik, hát lefeküve a tó partjára, aztán éaluva. Csak ésté ibredt fê. Akkâ mán láttá, hogy jünnek a fekete bárányak is vissza. A gyermek megmeríté a kulacsat a tóbú, ótám meg megtóté a katujját fűvé és haza vitte. Atthan aszundta, hagy hazatt a háram fekete bárány ítelibü meg italábú. Az ember meg adatt a gyermeknek egy kalap ezüs pinzt, aztán éküde haza; aszundta neki, hagy ü se vátatta meg a családját.

Ahagy a gyermek hazáirt, a közbülső tesvire megirigyelte a pinzit, aztán aszunta az anyjának, hagy süssik neki is hamuba sült pagácsát, mé ü is émenygen szerencsét próbálni. Az anyja sütetett neki. Éindútt a gyermek, mengyemendegél, eccé éir egy kutha, att leül, hagy falatazzik valamit. Eccé csak ada mene egy macska, aztán kír tülle e kis hamuba sült pagácsát, mé mán háram nap úta nem ett. De a gyermek nem adatt neki. A macska meg ément annén. A gyermek is éindula, s nemsakára éirt ü is a várha. Ü is beállatt szógának, de ü se tudatt hazni az embernek a háram fekete bárány ítelibü meg italábú. Az ember éküde ezt is, adatt neki egy kalap aranpinzt. Miká a gyermek haza irt, megmutatá a sak arant.

Akkâ éhatározá a legkissebbik is, hagy ü is émenygen. Neki is sütetett az anyja hamuba sült pagácsát. Éindútt a gyermek, aztán ü is éirt egy kutha. Itt leüle a gyermek, hagy egyik e kicsint. Ahagy leüle, ada mene a macska, aztán kire tülle e kis pagácsát, mé mán háram nap úta nem ett. A gyermek ada neki egy egisz pagácsát, neki meg marada egy fél. Miká megevék, akkâ csak megszólal a macska s aszundá: „Na, te szegin legin, jó tett hejjibe jót várj. A két bátyád is itt ment é; de úket nem seggitette meg az Isten, mé nem adtak nekem, hagy egyek. De te ne fi semmit, mé megseggit az Isten. Nemsakára éirsz egy várha, abba lakik egy öreg ember; az a vár é van átkazva a gazdájává egygyütt. Tiged maj megfagad a szógának; te állj bé hazzá; aztán éküd háram fekete báránnyá, hagy őrizd. Azak az ü éátkazatt fíjaji. Miká a bárányak egy tóha írnek, akkâ megáll az eggyik a tó partján, aztán te ugragy fê rá. Kísírd é úket, ahuvá mennek, az ítelikbü meg az italikbü vigyé haza. Miká meg étellik az idő, aztán kí aká fizetni az ember tígéd, te ne kirjé mást, csak egy rassz szürt“. Megkészené a gyermek a tanácsat, aztán éindula. Nemsakára éirt a várha. Bément ada, meg is tanáta az öreg embert, aki megfagadta útet szógának. Reggê, mikâ éindútt a bárányakha, vitt magává a gyermek egy katujját, meg egy kulacsat. Mikâ a tóha írtek, megállá az eggyik bárány, a gyermek hirtelen ráugra, aztán átúszának a tón. Mikâ a partra írtek, leszállva a gyermek a bárán hátárú, aztám ment a bárányak után. Sakára éírtek egy kis templamha, ada bémentek a bárányak, a gyermek meg utánnik. Att vót egygy öreg pap, aki úrvacsarát asztatt a bárányaknak, meg a gyermeknek is adatt. A gyérnek étette az ü riszit a tarisnyába, a

bart meg a kulacsba, aztán hazavitte. Mikâ estê hazairtek, mán meg vót fejedre a bárányak lábik meg a hasik. Nagyam megërüle az èrèg ember. Másnap megint èment a gyermek a juhakkâ, megin hazatt haza estê a bárányak ítelikbû meg italikbû. Mán akkâ tiszta fejirek vótak a bárányak. Harmannap aztán estê, mikâ haza jütt véllik, èbögék magikat a juhak, megrázkódának, aztán háram gyönyèrû gyermekké vátazának át. Hagy megërüt az ember nekik! Règtèn kérdé a gyermektü, hagy mit kíván. A gyermek megmondta, hogy egy rassz szürt; igirt neki az ember mindent, de a gyermeknek csak e kellett. Nagysakára aztán ad' atta neki az ember, amit kirt. Mikâ a gyermek hazairt, kinevették a bátyái a rangyas szürré. De ü nem bánta.

Lakatt abba a várasba egy kiráj, akinek vót egy gyönyèrû jánya, aztán e minden éfélkâ étünt a palatábú. A kirá nagyon búsútt ezen, aztán kihirdette, hagy aki megtudja, hagy huvá jár az ü jánya, neki adja a jánt. Meghallja ezt a gyermek; magára vivé a szürt, aztán èment a kirájha. Att bément a kirákisasszan szabájába, aztán leütt ada, de nem látta senki, mē ajan vót az a szür, hagy aki azt magára vitte, nem látszatt. Vár att a gyermek éfélig. Eccè csak megnyilnak az ablakak, aztán bérepüle háram rassz tündér. Ezek évivék a kirákisasszant. A gyermek meg utánnik mene. Eccè írnek egy szikláha. Az egyik tündér megírinti a sziklát; akkâ csak kettényilla a szikla, aztán béménének rajta. Átmentek a rézkapún, ótán az ezüskapun, ótán meg az arankapun, aztán beirtek egy szíp, de szíp terembe. De a gyermek is att vót. Aztám mindenik kapubú kihúzott egy szeget. A házba aztán ráhúzák a cigányak, aztán ékezdének táncalni a tündérek a kirákisasszanyá. Táncaltak reggelig. Akkâ memmeg visszavittik a jánt a tündérek a palatába. A gyermek meg megmutatta a szegeket a kirának. A kiráj megmondta a gyermeknek, hagy üzze é üket a palatábú. A gyermek fèfagatt egy buzigánt, aztám mikâ jüttek a tündérek, kezükbe hajtatta. Azak észaladtak, aztán suhase jüttek tébbet vissza. A kiráj meg neki adta a jányát. Nagy lakadalmat csaptak; a gyermek èhazta az apját meg az anyját, aztám máig is ílnek, bóldagan, ha meg nem hóttak.¹

¹ A mese elmondója két egymástól független típust kapcsolt össze. Egyik: *Az angyalbárányok* néven ismert legendás történet, másik: *A széltáncolt cipòkròl* szòló nemzetközi mese. A kettò kontaminációja eddig ismeretlen a folklóre-anyagban. Az *első* rész középkori egyházi példatörténet s a mi példányunkban ki van forgatva eredetiségébòl. Teljes alakja megvan magyarul Krizánál (Vadròzsák, 14. sz. mese „Möndölöcskék”) és Horger csángó gyűjteményében (M. Népkölt. Gyűjt. X. 9. és 10. sz.). Gyarlóbb változatok: Ipolyiè (u. o. XIII. köt. 25. sz.) és Márki Sándoré Sarkadròl (u. o. I. k. 2. sz.). Nemzetközi előfordulásait I. Köhlernél Gonzenbach 88. sz. szicíliai meséjéhez és Kl. Schriften I. 52., melyhez azóta számos újabb közlés járul Euròpa minden részébòl. — Mesénk *második* része rövid kivonata az „Èjjel táncra járó királylányok” történetének (típusszáma Antti Aarnenél 306.), amely érdekes ösvallási elemeket rejt magában: tündérek, túlvilági szellemek éjjeli mulatozásaihoz, táncaihoz emberi lényeket csalnak el s a típus teljesebb alakjaiban megleljük a túlvilág részletes leírását ezüst és arany erdeivel stb. A motívum később a középkorban átalakult Boszorkányszombattá, ahol földi nõket az ördög csábít el éji orgiákra. Teljesebb magyar változatai felsorolva Berze Nagynál (M. Népkölt. Gyűjt. IX. köt. 573. l. az 53. meséhez); további megfelelések: Ipolyi 31. és Kálmány: Hagyományok I. 6. és 108. meséje. Világirodalmi anyaga Bolte-Polivka Grimm-jegyzetei közt III. köt. 78—84. ll.

Szerk.

A három tolvaj meg az ásitozó asszony.

(Lepsény, lejegyezte: *Relković Davorka.*)

Lepsényben a falu végén egy gazdag asszony lakott. Esténként csak azután tudott elaludni, ha már hármat ásitott. Azért megvárta minden estén, mikor jön rá az ásitozás, csak azután feküdt le.

Egyszer három tolvaj összebeszélt, hogy ellopják a legszebbik hizóját. Este leleselkedtek a háza körül, de az asszony csak nem feküdt le, nem oltotta el a világot. Az egyik tolvaj erre benézett az ablakon s épp akkor jött az asszonyra az első ásitás, mire hangosan megjegyezte: No itt van már az egyik! A tolvaj megijedt: az asszony bizonyára meglátta vagy megtudta, hogy meg akarják lopni; fogta magát, elfutott, nem is mert társaihoz visszamenni.

Ezek csak várták, várták, végre a második is elment az ablak alá, benézett: akkor ásitott az asszony másodikat és mondta is hangosan: No itt van a második! Ez a tolvaj is megijedt: tyhűj, úgy látszik, tud az asszony róla. Vajjon elárulták volna társai? Csendesesen eltávozott.

A harmadik csak várta egy darabig őket, végre beleunt a várakozásba; rászánta magát, hogy megnézi, lefeküdt-e már az asszony? Amikor bepillantott, épp akkor ásitott harmadikat az asszony s ismét megjegyezte: No hálá Istennek, itt van a harmadik is! Erre a harmadik rabló is megijedt. Honnan tudhatja az asszony szándékukat? Nem lehet az más, mint boszorkány. Fogta magát s elfutott, hazáig meg sem állott.¹

NÉPMONDÁK.

Nyítráról.

Vízi ember. Nagy-Czétény mellett folyik egy széles patak, Czétényke a neve. E patakban van egy hely, ahol már nagyon sok ember megfulladt. Itt az emberek egy gyermeknagyságú torz emberke, hordónyi nagy fejjel, fojtogatja a vízbe. Ezt a torz vízi embert már sokan látták.

A mérnök lelke. Nagy-Czétényben a szőlőhegyen egy mérnök lelke bolyong egy hosszú „slofrokba“ (hálóköntös). Ez a földosztáskor megcsalta a szegény

¹ Nálunk eddig ismeretlen változata a *Mindentudó doktor* mesetípusnak (Antti Aarne rendszerében 1641. sz., világirodalmi előfordulásai Bolte-Polivka Grimm-jegyzetei közt, II. 401—13. ll.), ahol *eredetileg* egy titkot szerencsésen megsejtő parasztról van szó, aki ezzel jósló hírbe keveredik s az udvarhoz idézik, hogy ott az elloptott kincsnek jöjjön nyomára. Három napot kap a kikutatásra, különben halál fia. Első este a vacsorát hozó inas előtt felsóhajt: Ez az első! Érti az első nap elmúltát; az inas azonban a tolvajok egyike s azt hiszi, a paraszt már tud róluk. Következő este a második tolvaj inas előtt hangoztatja: Ez a második! Harmadszor szintúgy. A tolvajok erre bevallják neki tettüket s ő diadalmaskodik. — Nálunk is ez alaptípus van széltében elterjedve (l. Berze Nagy jegyz. a M. Népkölt. Gyűjt. IX. k. 72. sz.-hoz 580. l.). Fenti „ásitozó asszony“ változat eddig csak német (Pröhle 138. Müllenhoff 25.), skandináv (Kristensen 23.), francia (Arnaudín 33. l.) és olasz (Ulrich: Volkst. Dicht. Italiens 55. l.) előfordulásban ismeretes. Kelet-Európában egyébként nincs nyoma. Hozzánk vagy vándorló mesterlegény hozhatta, vagy lefordított anekdotás könyvből ragadt meg a néptudatban. Szerk.

népet. Az uraknak mérte oda a föld javát és egyszerannyit, mint amennyi „dukát vóna“. Ezért megátkozták és nincs nyugodalma.

Mély utkai ördög. Nemes-Pann és Nagy-Czétény között van egy út „Mély út“ a neve. Ezen az úton már sokan találkoztak az ördöggel. Viselete: vörös nadrág, kék kabát, nagy vörös kalap. Lábai lólábak. Nyelve egy rőf hosszúságú.

A vízivó kísértet. Élt Nemes-Pannon egy birtokos, akinek a birtokán egy patak folyt keresztül. Birtoka alsó felén egy szegény molnár malma állott, akinek a malmát a patak vize hajtotta. Ezt a malmot rossz szemmel nézte a birtokos és elhatározta, hogy tönkreteszi. Birtokán áttöltette a patakot, úgyhogy annak vize nem folyhatott a malom felé. A szegény molnár kérte a birtokost, de ez hajthatatlan maradt. Elkeseredésében elátkozta, hogy ne legyen neki nyugta addig a másvilágon, míg az elfogott vizet mind meg nem issza. Most minden éjjel éjfélkor megjelen és szűrscsöli a vizet. Télen pedig, midőn a patak be van fagyva, a jeget rágja.

A kétszarvú disznó. Nemes-Pannon élt egy gazdag birtokos. Ennek volt egy unokája s erre hagyta összes vagyonát azzal a kikötéssel, hogy „nagyiskolákat“ is kell végeznie. Az unoka a nagyapa halála után hallani sem akart a tanulásról. Ekkor megjelent a nagyapja egy fekete disznó képében, homlokán két hatalmas szarvval és figyelmeztette, hogy tanuljon, különben elviszi. A fiú ezután sem tanult. Egy éjjel újra eljött a szarvas disznó: hátára vette és elvitte. Sokan látták, midőn végigszaladt vele az utcán. Most is látni lehet holdtöltek a szarvas disznót hátán a fiatalemberrel.

Kuglizó kísértet. Vág-Vecsén lakott egykor egy gazdag földesúr. Nyáron naponkint egyebet sem tett, mint egymaga kuglizott. Ilyenkor aztán jaj volt annak a halandónak, aki őt szenvedélyében háborgatni mérte. Egyszer egy vándorló legény oda merészelt hozzá menni alamizsnát kérni. A földesúr reáuzítá kutyáit s ezek letépték „plundráját“. Ez megátkozta a földesurat. Most azon nap évfordulóján éjfélkor a földesúr kilép a sirboltból és két ördög által vont tüzes kocsin megy a régi kuglizóhelyére és — kuglizik, sőt többen hallották ugatni is őt közbe-közbe.

Mi az a mennydörgés. Nemes-Pannon és környékén a mennydörgésről a következőt hiszi a nép. Midőn Isten Ádámot agyagból megalkotta, az ördögök fejedelme is próbát tett, valjon sikerül-e neki is agyagból embert készíteni. A sárminta kész volt, csak a lélek hiányzott belőle. Az ördög lehajolt hozzá, hogy éppúgy miként az Istentől látta, lelket leheljen bele; de az agyag hirtelen összegördült és nagy robajjal ment neki az ördögnek. Az ördög ijedtében tüzet kezdett okádni és úgy szaladt az agyag elől. Azóta folyton szalad és tüzet okádik s ez a villámlás. Az agyaggömb pedig utána gördül s ennek zörgése a mennydörgés. Ez addig lesz így, míg az „anci krisztus“ meg nem jelenik a földön. Azután nem lesz sem villámlás, sem mennydörgés.

Szórád lyuka. Van a Zobor hegyében egy mély barlang, amelyet a nép „Szórád lyuka“ néven ismer. A tormosiak szerint élt a Zoborhegyen egy remete, Szórád volt a neve. Egyszer, éppen midőn aranyát tisztogatta, rablók támadták meg. Szórád meg akart szökni, de egy szikla előtt volt, ahonnan csak a rablók felé volt szabad az út. Ekkor megnyílt a szikla előtte és ő keresztülszaladt a

hegyen. Ez a lyuk az, amely Szórád előtt megnyílt s azért nevezik Szórád lyukának.

A garabonciás diák. Egyszer Nemes-Pannon megjelent egy feketeruhás fiatal-ember és fekete tyúkoktól tojást és fekete tehéntől tejet kért. Az egész faluban nem volt sem tiszta fekete tyúk, sem tiszta fekete tehén. Emiatt a „garabonciás diák“ úgy megharagudott, hogy megmondta a bírónak, hogy holnap minden ház tetejét megbontatja a sárkánnyal. Másnap csakugyan megjelent a sárkány egy kis felhőn és felszállott reá a falu mellett a „garabonciás diák“ is és oly nagy szelet csináltak, hogy minden háztetőt lebontottak, fákat tövestül csavartak ki. A sárkánynak két feje és hosszú kígyóalakú teste volt.

Békésből.

Nagypénteki áldás. Békés-Csaba App. Gerendás nevű pusztáján van egy homokhalom, amelyet a nép „Alberthegynek“ nevez. E helyen egy templom maradványai láthatók s körülötte temérdek embercsont hever. A monda szerint e templomot a törökök éppen nagypénteken Úrfelmutatáskor lötték össze. A pap és ministránsai ott maradtak a romok alatt. Most minden nagypénteken Úrfelmutatáskor megjelenik a pap ornátusban és ministránsai és áldást adnak a csontokra. Ez addig lesz így, míg a törökök újra fel nem építik a templomot.

Újfalusi Szentkeresztly Tivadar.

Körmendről.

Miért piros a husvéti tojás? Eléáll egy öreg néni s mondja a következőket: Jaj úgy van az lelkem; tudja, mikor a mi Urunkat Jézust keresztire feszítették és ott vergődött az ártatlan, odament egy asszony, épp kosár tojást vitt és megszánta a szegény Üdvözítőt, letette a kosarat s elkezdett imádkozni. Abban a percben egy csepp vér hullt le a keresztről és rácseppent az egyik tojásra, hogy az piros lett tőle. A szegény asszony oda se ügyelt, csak akkor csodálkozott el, mikor imádságát elvégezve, kezébe vette a kosarat és abban — uramfia! minden tojás piros volt. Úgy ám, lelkem, annak az emlékére festik pirosra a tojást husvétkor!

Feljegyző: Bartunek János.

BABONÁK.

A kenyérsütés babonái.

A Néprajzi Értesítő 1908. évfolyamának 3—4. számában közöltem, hogy a hódmezővásárhelyi asszony miként készíti el a kenyeret a szérűről bekerült búza karélásától, illetőleg a megmosásától kezdve egész a kenyér megszegéséig. Most, néhány fontosabb készítési, megmunkálási módok megemlítése után, azokat a babonákat, babonás szokásokat, hiedelmeket sorolom fel, melyek a kenyértészta, kenyér, korpaelesztő és a sütőkemence megmontására és helyrehozására vonatkoznak.

A kovászolásnál az első közleményben elmondottakhoz még az is megemlítendő, hogy nagy kovászt és pedig rendes keménységűt azért jobb tenni, mert akkor a kenyér béle puhább és szívósabb lesz. A kovászolóvízbe timsót is szok-

tak áztatni, különösen a kenyérkofák, hogy a kenyér magas, felfúvott és könnyű legyen. Az ilyen timsóval készült kenyér szaporátlan, csak egy napig lágy, a timsó kiszáritja, olyan lesz, mint a ráspoly.

Dagasztáskor a gondos asszony, miután a megkelt és megesett kovászra rászűrte a sósvizet, a kovászt a szitán áttöri, hogy csomós ne legyen. Sok só nem jó beletenni, mert kiszáritja a kenyér belét. Ha a tésztát keményre hagyják, nemcsak a dagasztása lesz nehéz, hanem kiszűlve sűrű bélű is, míg a lágy tésztából, mely egy kicsit ragad, úgyhogy dagasztás közben lisztezni kell, festső-bélű kenyér sül. Egy órahosszáig kell dagasztani. A jól megmunkált tészta kemény és felülete szép sima, a kemencében felhasad; a meg nem munkált tészta puha, felülete töredezett, süléskor szakadozott és nem hasad fel, hanem elterül.

Szakajtani addig kell, míg a tészta felületéről a cserepek elmúlnak, elsimulnak. Szakajtásnál a tészta újra megmunkálódik.

A jó kenyérnek a kosárban is meg kell kelni, igaz, hogy akkor nem lesz olyan magas, mint amikor nem hagyják megkelni, de jobbízű és nem lesz morzsás, töredezett.

A keletlen kenyérnek a teteje felhólyagzik és kihaladozik sülés után, az ilyen kenyér nehéz.

A tészta megmunkálásán kívül a fűtéshez is érteni kell a jó gazdasszonynak. Vigyázni kell, hogy ne legyen nagyon heves a kemence, mert akkor nem szabad mindjárt bevetni a kenyeret, hogy le ne fogja, hanem várni kell 5—6 percre, hogy müljön a heve.

Mikor beveti az asszony a kenyeret, azt mondja: „csúcs kerekedj, lapos domborodj!”

A jó kenyér megszegve a hajánál is lyukacsos és *fényes*: fénylik.

A tökéletes kenyér két hétig is jó puha, szívós; a nem sikerült csak egy napig lágy.

A korpaelesztőt friss örlésű korpából kell csinálni és a leforrázott korpába kenyértésztán kívül még a kovászból is tesznek, mert a *szűz korpá* nem kelne meg.

A vásárhelyi nép, valamint a szomszéd városok és falvak népe azt tartja, hogy az alföldön Hódmezővásárhelyen sülnek legjobb, legízletesebb kenyeret.

*

A hódmezővásárhelyi asszonyokra nem lehet rámondani, se ráfogni, hogy könnyen hisznek bűbajos asszonyok titokzatos mondásaiban,¹ vagy hogy éppen babonások, mindazáltal a kenyér megrontására vonatkozó babonás szokások és hiedelmek erősen élnek bennök. E rontásokat számon tartják s nagyon vigyáznak azok megtörténhetésére irányuló minden cselfogásra, úgyszintén a készítési mód, idő és különböző tilalmak pontos megtartására. Mindezekre nagy oka van a vásárhelyi asszonynak, mert a becsülete attól függ ura és más ember előtt is, hogy milyen szép és jó kenyeret tud sütni, amihez aztán még hozzátartozik az is, hogy milyen tiszta ruhát tud mosni. A vásárhelyi asszonynak legnagyobb büszke-

¹ Szathmáry Károly is azt írja 1844-ben a Regélő Pesti Divatlapban: „babonáságnak nem sok nyoma köztük“.

sége a fölhasadt kenyér, amelyik éppen hogy csak el nem röpül a polcra. Azzal tartják, hogy *lapos asszony, domború kenyér* legyen. Nem is állja meg szó nélkül egy asszony sem, ha szép, felhasadt kenyeret lát; ha többet nem, annyit bizonyosan mond: „ugyancsak hasadt környezetök van ám, de fölhányta a farát, aki dagasztotta!“ Ha megtörténik egyszer vagy másszor, hogy nem hasad fel a kenyér: egész nap siratja az asszony és még a szegényebb háznál is ritkán fogyasztják el az ilyen lapos kenyeret, amelyik olyan, mint a *talyicskakerék*, hanem vagy a jószágnak adják oda, vagy eladják olyannak, aki megveszi.

I. Kenyérrontás.

1. A kenyeret úgy lehet megrontani, ha annak, akinek a kenyerét meg akarják rontani, a korpaélesztőjéből lopnak és kötöbe téve, leülnek vele vizelni. Úgy szokták mondani: „ellopta az élesztőmet, megrontotta vele a kenyeremet“.

2. A sütőteknőt, sütőabroszt csak többszöri sütés után szabad kimosni, különben nem lesz jó a kenyér.

3. Ha a kenyér beléből lopnak és rávizelnek: elfolyik a tészta a következő sütéseknél. Elég annyi is, ha a púpjából törnek és elviszik.

4. Megrontják a kenyeret, ha a mosogatórongyot, amivel a keresztfát, szilkét stb. elmosás — ellopják.

5. Nem süt jó kenyeret az az asszony se, akinek a kenyereből ellopnak egy kis darabot azzal a szándékkal, hogy megrontsák és beledagasztják a kenyértészta.

6. Ha a keresztfából szilánkot hasítanak, vesznek el: megrontják a kenyeret.

7. Nem jó a sütőteknőt kölesön adni, mert aki odaadja, nem süt tökéletes kenyeret.

8. Ha a korpaélesztőt naplemente kint éri száradáskor: hibás lesz a kenyér.

9. Dagasztás előtt és közben se inni, se vizelni nem jó, mert folyós lesz a kenyér.

10. Ülve dagasztani és dagasztás után ülve megmosni a kezét nem tanácsos, mert nem hasad fel a kenyér.

11. A kenyérvizet a sütőteknőből nem szabad olyan helyre kiönteni, ahova vizelni járnak, mert a kenyér nem sikerül jövő sütéskor.

II. Kenyérrontás ellen.

1. Az elrontott kenyér helyreállítása úgy történik, hogy száraztészta kell főzni, annak a levét sütőteknőbe szűrni, abban azonnal megmosni a fakanalat, keresztfát, szitát. Majd a pitarban parázsra tömjént tesznek és megfüstölik az említett tárgyakat, azután pedig a kemence szájához állítgatják.

2. A rontás ereje elmúlik, ha az asszony szakajtás után a teknőt megvakarja vakarókéssel, a lejött tészta és lisztet összesöpri, ruhába köti és fölakasztja a kéménybe, hol kilenc napig áll, azután az ajtóküszöbre teszi és veri kegyetlenül baltával. Az tartják, hogy azt veri, aki megrontotta a kenyeret.

3. Nem rontják meg a kenyeret akkor sem, ha a korpaélesztőt kevés sóval csinálják.

4. Ördögganajjal (*asa foetida*) is szokták füstölni a teknőt, keresztfát.

5. Sokan úgy védekeznek a rontás ellen, hogy három hajnalban a pitarban a kémény alatt meleg vízzel megmossák a teknőt, keresztfát, fakanalat, szitát, szilkét, aztán disznótrágyával megfűstölik.

6. Szokás az is, hogy az asszony az ura alsóját a sütőteknőben kigyúrja a kémény alatt, aztán lábát, kezét, karját belemossa keresztben.

III. Korpaélesztő rontása ellen.

1. Hogy meg ne ronthassák a korpaélesztőt, megmagnagságú disznótrágyát kell beletenni.

2. Korpaélesztővel nem szabad vizelni leülni, se kötőben nem szabad vinni, mert megrontják annak az élesztőjét, akitől kérték.

3. A korpaélesztőbe egy fej fokhagymát vagy vöröshagymát ha széjjeldörzsölnek, vagy ha darabos sótt tesznek bele, akkor nem viszik el a hasznát.

4. Szent Györgynap (ápr. 24.) előtt nem adnak élesztőt egymásnak az asszonyok, azután ha adnak is, egy pár darabot vissza kell adni, hogy a hasznát el ne vigyék.

5. Kötőbe, keszkenőbe nem adnak, csak szakajtókosárba.

6. Élesztőáztatáskor annyi félmarékkal tesznek a szilkébe, ahány kenyeret akarnak sütni, az utolsó marékkal azonban mindig többet igyekeznek venni, hogy egy pár darabot, rendesen hármat, visszavethessenek a tarisznyába, hogy így a hasznát el ne vigyék a többinek.

IV. Tiltalmas sütési napok.

1. Havi tisztuláskor nem jó sütni, mert nyúló bélű lesz a kenyér.

2. Aki Úrnapján süt, annak kövé válik a kenyere.

3. Nem szabad sütni Áldozócsütörtökön, Nagy Boldogasszony (aug. 15.) és Kisasszony (szept. 8.) napján, mert nem lesz tökéletes a kenyér.

4. Kedden és pénteken azért nem sütnek, mert tűz által pusztul el, aki e napokon süt.

5. Két karácsony közt (dec. 25—jan. 1.) se jó sütni, mert az aprójószág-hoz nem lesz szerencse.

V. Kemencerontás.

1. A sütökemencét úgy rontják meg, hogy az ellopott korpaélesztőre rávizelnek, azután széjjelmorzsolva, a kemencébe behányják, elszórják.

2. Megrontják a kemencét akkor is, ha a szájából vagy az előrészt két sarkából és a tetejéből törnek és a letörött darabokat ellopják.

VI. Egyéb hiedelmek.

1. A pitart föl kell söpreni mentül többször, hogy fölhasadjon a kenyér.

2. Ha az asszony baja idején megfürdik a sütőteknőben: jobban felhasad és szebb a kenyér.

3. Nem tud kenyeret sütni az a lány, aki megfogja az olyan kis macskát, amelyiknek még nem nyílt ki a szeme.

4. Lekucorodva nem jó a sütéskor használt edényt elmosogatni.

5. A pénteken, különösen nagypénteken sült cipóval úgy tartják, ki lehet venni a Tiszából a holt embert. Úszás közben ott áll meg a cipó, ahol a halott van.

6. Mikor kovászt tesznek, nem jó másnak nézni, mert elviszi a hasznát.
7. Aki álmában kenyérnek való tésztát dagaszt: halottja lesz.
8. Aki kenyeret süt álmában, annak rokona hal meg.
9. Kenyeret enni álmodva, bánatot jelent.
10. A kemence szájára felekezetre való tekintet nélkül keresztet vet minden asszony a sütőlapáttal, mikor beveti és amikor kiszedi a kenyeret.
11. Repedt kenyér halált jelent.
12. A kenyérmosdatáskor megmaradt víz gyerekeknek igen jó köhögésszól.
13. Kenyérvizet itatnak azzal is, aki nem tud beszélni.
14. A kenyérmosóvízzel a bölcsőgombját meglocsolják, vagy megitatják a kis gyerekekkel, hogy ijedős ne legyen.
15. A kenyérmosdatáskor megmaradt vizet napkeletnek kell önteni.
16. A kenyeret azért teszik a földre, hogy a halottak jól pihenjenek.
17. Fiatal asszonynak, ha kenyeret adnak valahol, azt mondják: „farából adok, hogy gyerek legyen, meg is hámozom, hogy piros legyen, meg is vagdalom, hogy bodor legyen“.
18. Új búzából sült kenyér első falatját jobb kézbe véve, hátul a nyakon keresztül balfelől kell a szájba tenni.
19. Leves alá elszelt száraz kenyérből leányoknak nem szabad enni, mert gondatlan lesz.
20. Fekve nem szabad kenyeret enni, mert alszik a kenyér.
21. A karácsony estéjén megmaradt kenyérdarabokat veszett kutyának adni jó, mert attól meggyógyul.
22. Új lakásba kenyeret és sót visznek be legelőször, csak azután költöznek bele.
23. Aki kenyérral utazik, meg sóval, paprikával, annak mindig ád az Isten.

Kiss Lajos.

Babona-adalékok.

Kelés ellen. A beteg kezét olyan zsebkendővel kell jól megnyomni, melyben páratlanszámú fillérek vannak, azután bekötni. Péntek éjjel pedig a zsebkendőt a pénzzel együtt 12 órakor egy keresztútra vinni és eldobni. Aki felveszi, megkapja a kelést s az előző beteg pedig elveszíti. (Lepsény.)

Féltékenység ellen. Aki féltékeny, újhold péntekjén, éjfélkor menjen a temetőbe, tépje le a füvet a legszélső sírról, fűrössze meg a holdvilágban. Vigye haza, főzze meg s keverjen annak — kire féltékeny — néhány kanalat vagy cseppet az ételébe, ha az illető ártatlan (pl. a felesége), elmúlik a férj féltékenysége. (Lepsény.)

Ha tehén más határba téved, a pásztorok gémes kútra akasztják subájukat s bottal verik, miközben igéket mondanak (ezeket sajnos nem sikerült megtudnom), erre visszajön a tehén, ha csak nincsen túl a hetedik határon. (Lepsény.)¹

¹ A lepsényi néphit Sobri Jóska egyik rokona közölte velem, aki büszkén említette, hogy családjában kegyelettel őrzik Sobri ama nadrágját, melyben elfogták. Manap is megvan az a lyuk rajta, melyet kerítésátugrás közben szakított, mikor a csendőr elfogta.

*A boszorkányság átadása.*¹ A gyöngyösi kórházban feküdt egy öregasszony, aki nem birt meghalni, mert boszorkány volt s még nem adta át másnak a boszorkányságot. Pedig pap is volt már nála s a vánkosa alá szentelt tárgyat is fektettek. A kórházban feküdt Berkó Anna nővére s midőn Anna meglátogatta, nagyon megsajnálta a meghalni nem tudó öregasszonyt, azért feléje tartotta a söprű nyelét, amely után az mohón kapkodott. De Anna nővére még jókor rákiáltott hugára, hogy eressze el. Ha t. i. a beteg boszorkány elkapja a seprőt s annak másik végét fogja valaki, ezzel ráruhazza a boszorkányságot, csak akkor tud meghalni s a másik lesz boszorkánnyá.

Burokban született gyermek vagy nagyon boldog lesz, vagy golyó és kötél nem árt neki. Berkó Annára 13 éves korában lőtt egy szerelmes ifjú, de a golyó elment mellette, mert ő is burokban született gyermek volt. (Gyöngyös.)

A táltos vagy váltott gyermek. Ha az újszülött gyermeket nem keresztelik meg nyolc napon belül, kicseréli a sárkány vagy más, tudja fene kicsoda. A kicserélt vagy táltos vagy váltott gyermek nagyon csúnya, mindig sír, hamar megtanul beszélni s a foga olyan mint a garabonciásé. (Gyöngyös.)

Kinél négylevelű lóhere van, titkos dolgokat lát. Gyöngyösön egy kötél-táncos produkálta magát, a kötél két ház közt volt kifeszítve. Egy leány épp arra felé jött a mezőről, puttonyában négylevelű lóhere volt s látta, hogy nem kötélén táncol, hanem egy széles deszkán.

A lidérc alatt kincs van elásva, felette fekete kakasok keringenek. (Gyöngyös.)

A mit-mit? Kis ördög, melyet ember költ ki (hónalja alatt hordozva), olyan tojásból, melyet tiszta fekete tyúk rakott elsőizben. Ez mindég kérdi az embert, mit adjak?, mit?, innen a neve. Ha az illető meghal, a lelke az ördögé.

Relković Davorka.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

TUSKÓHÚZÁS A HIENCEKNÉL.

A Magyarország nyugati szélén lakó németnyelvű „hiencek“-ről sok érdekes ethnografiai tudósítás olvasható. E nép a maga eredetiségében csakugyan méltó a figyelemre. Jellegzetes szokásai közé tartozik s ki tudja mily ősrégi eredetű farsangi mulatsága az ú. n. „blockziehn“ (tuskóhúzás). „Az Osztr.-Magy. Monarchia irásban és képekben“ c. mű IV. kötetében a Herrmann Antaltól olvasható ismertetés: „A hiencek“, mindössze egy mondatban utal e szokásra: „Amely faluban farsang alatt nem történt házasság, ott fatuskót húznak végig“. A lényeg csakugyan ez. De a kivitel! A múlt év farsangjának hétfőjén alkalmam volt Vas megye Jakabháza (Jakobshof) nevű községében egy ilyen mulatságot végigszemlélni. Minthogy e farsangban a falu nem adott új asszonyt, ennek természetes

¹ 1584-ből egy kolozsvári boszorkánypörben említi az egyik tanu, hogy a vádlott Salgó Katára az anyjától maradt, annak halála után, a boszorkányság, aki rá megtanította (Komáromy András: A magyarországi boszorkányperék oklevéltára.), de az említett boszorkányságátadásra másutt nem akadtam.

következménye lett a februárius 17-i tréfaesküvő, vagyis „blockziehn“. Nem egyéb ez, mint nagy céccóval, muzsikaszóval megünnepelt tréfája az ifjúságnak.

Az ünnepség lefolyása a következő: Kiszemelnek az ifjak közül egyet vőlegénynek, egyet papnak, egyet vőfélynek. Egy lányt menyasszonynak, egyet nyoszolyólánynak. Ezek szerepükhöz méltó maszkba öltöznek a lehetőség szerint komikus alakokká. Farsang hétfőjén kora délután a bíró vagy más jeles gazda udvaráról zeneszó s a falu aprajának-nagyjának kísérete mellett a falu végére kísérik a párt. Itt négy kerékre téve egy nyolc-tíz méter hosszú hatalmas farönk áll. Ez valamelyik tehetős gazdának ajándéka az ifjúság számára: a Block. Fenyőgalyakból a két végétől számított $1\frac{1}{2}$ —2 m. távolságban két-két ember számára ülőhely van készítve. Itt foglalnak helyet egymással szemben a jegyespár és vőfély a nyoszolyólánnyal. A szekerrudat erős kötél hosszának kétszeresére nyújtja. A kötél a rúdra merőlegesen állított vékonyabb, egymástól oly távolságra eső hasogatatlan farönkökre van hurkolva, hogy két ily rönk közé egy ember kényelmesen beléphet. A falu ifjai nem is teketóriáznak sokat, négyesével állnak be a rúd mellé 16—20-an. Most felszáll az álpap a rönkre s felolvass egy beszédet, melyet németből hű fordításban itt adok az eredeti rimes formájának elhagyásával:

„Tisztelt gyülekezet! — Örvendek, hogy ily szép számmal megjelentetek e tisztos lakodalomra. Minthogy mi az idén elég szerencsétlenek voltunk a farsangban és menyasszony a falunkban nem akadt, büntetésül tuskót kell húznunk, hogy jövődre e nehéz munkától törekedjünk megszabadulni. Hiszen nagy számmal van nálunk legény is, leány is, nemcsak itt a völgyben, hanem hegyeink közt is, de hiába, hallani sem akarnak házasodásról. Mit szólnak majd a gyerekek hozzá? Csak anyjuk után fognak kiabálni, apjuk meg nem lesz. Azért lelketekre kötöm, szeressétek egymást és legyetek nemsokára férj és feleség“.

Mire a beszéd utolsó szava is elhangzik, egy legény a tuskó elején terem s jókora ostorát megcsördintve, jelt ad az indulásra. A fatörzs lassan megmozdul s halad a falu felé. Ám nemsokára meg kell állnia, mert a menyasszony megszökik s valamely udvarra beszalad. Nem is jön semmi kérésekre vissza, míg a muzsikások utána nem mennek és vissza nem muzsikálják. Ekkor történik az első kihirdetés:

„A házasság tisztos kötelékébe lépnek ezennel: Léhütő szalmajancsi (Stroh-hias Liadalich) 7-szer 19 éves zribstril-i születésű vőlegény, aki nőül veszi Kemen-cehamu Évácskát (Eval Heuzaschen) 9-szer 19 éves Limelsdorf-i születésű hajadont. Hirdettetnek 1., 2. és 3-szor!“

A menyasszony háromszor szökik meg, de mind a háromszor visszamuzsikálják és a fent adott forma szerint háromszor hirdetik ki a jegyespárt.

Végre a menet a koresma udvarára ér. Itt az összeadandó pár fehér terítővel letakart asztal elé térdel. Az asztalon virágcsokor, bor, poharak állanak. Most az álpap elvégzi a szertartást: Az összeadó beszéd szokásos formákat tart meg, tartalma azonban pajkos fordulatai miatt itt közölhetetlen. Utána felolvassa a hasonló stílusban szerkesztett házassági szerződést a hallgatók nagy gaudiumára.

A banda legott rázendít a menyasszonytáncra. A pár, a tréfás maszkok s a vidám nép fiatalja a koresmába vonul s folytatja a táncot. A tuskó díszletét a közönség meglopodosta. Tarka papírvirágai itt-ott a lányok, gyerekek kezében

virítnak. A tuskó szerepe azonban még nem ért véget. Tetején jótorkú legény, körötte élemedett gazdák árvereznek a fatörzsre. „Hatszáz korona, először!” — Most már nem a díszét, hanem a hosszát, a dereka vastagságát méregetik. Így azután elárverezik s árán csillogó szemekkel vigadnak kivilágos kivirradtig.¹

Csávásy Alice.

ŐSRÉGI MAGYAR LAKODALMI SZOKÁS.

A legrégebb lakodalom, melyről részletesebb tudósítások maradtak fenn, IV. Béla király hasonlónévű, ifjabb fiának lakodalma Kunigundával, Ottó brandenburgi örgróf leányával, amely 1264 október 25-én Bécs közelében, a Fischá torkolata mellett elterülő mezőn,² nagy pompával történt. A lakodalmat az 1261-ben kötött bécsi béke értelmében Otakár cseh király, a menyasszony nagybátyja tartotta ki. A Dunán át széles hidat vertek, amelyen egymás mellett tíz ember lovagolhatott. Tömérdek takarmányt és élelmiszert hordtak össze. A mező és a ligetek tele voltak kövér marhákkal, disznókkal és apró jószággal. Rengeteg vadat hoztak és oly sok csirke gyűlt össze, „mintha Ausztriában és Morvaországban valamennyi veréb és cinege azzá vált volna”. Négy száz mázsa („Muth”) lisztből kenyeret sütöttek és bor is volt bőven. A vendégek számára ezüsttel, arannyal hímzett sátrakat állítottak föl, amelyek piros bársonnyal, fehér és kék posztóval („paltikein“-nal és „bliat“-tal) voltak borítva. Különösen kitűnt a kápolna- vagy templomformára készült sátor, amelyben az egyházi szertartás lefolyt.

A kitűzött napon elsőnek megérkezett Otakár király a szőkefürtű, bájos menyasszonnyal és annak szüleivel, sok úr kíséretében. Mindannyian lóháton voltak. A kíváncsiak óriási tömege szorongott-nyüzsgött az út mentén s a sátrak körül. Legnagyobb volt a tolongás ott, ahol a menyasszony és kísérete megszállott. Mérföldnyi szélességben az út mellett összetaposták az emberek a füvet, a lóherét s a mezei virágokat.

A menyasszony ruhája drága tyrant-ból készült, amelyen arábiai arannyal mindenféle apró állatalak volt himezve. Szőke göndör fürteit virágkoszorú fődte, keblén nagyértékű, gyönyörű csatt ragyogott. Köpenye hermelinnel volt bélelve és csak úgy fénylett a beleszótt, szinte élő figuráktól, a sok gyöngytől és drágakőtől, amelyekkel be volt szegve. Nyakának hófehérségét a sötétbarna cobolyprém még jobban kiemelte. Derekat aranyesattos öv szorította össze.³

Csakhamar megérkezett az örömapa: IV. Béla király is, feleségével és két fiával: Istvánnal és Bélával, a vőlegénnyel, aki valamennyi ifjú közül kivált szépségével.⁴ A király halántékáról arany láncocskák fityegtek.⁵ Kíséretében volt

¹ V. ö. *Francisci Culturstudien über Volksleben in Kärnten*. Wien, 1879. 75. l. Im Gaital werden die Mädchen, die das Jahr über nicht unter die Haube gekommen sind, zum „Blockziehen“ verurteilt.

² „Nuptiae celebratae sunt in campis, quae dicuntur Vizza (Wiese?), ubi Fischá in Danubium exundat, haud procul a Vindobona“. (*Cosm. Prag. Cont. MG. SS. IX. 18?*)

³ A „*Stájer rimes krónika*“ szerint, melyet közönségesen *Horneck Ottakár krónikájának* neveznek.

⁴ „speciosus forma prae filiis plurium“ (*Cosm. Prag. Cont. i. h.*)

⁵ „portans aureas mureunculas iuxta tempora dependentes“ (*Cosm. Prag. Cont. i. h.*) Ilyen láncocskák függenek a koronáról is; kétoldalt és hátul.

unokája: Béla, a mácsói herceg, azonkívül Uros szerb fejedelem fiaival: Dragutinnal és Milutinnal, Dániel halácsi fejedelem, a horvát bán, az erdélyi vajda, a boszniai fejedelem és számosan a magyar főurak közül, mindannyian lóháton, szürke hermelinprémes, biborszínű bársonyruhában. Hosszú szakálukba és hajukba drágakövek és gyöngyök voltak fonva, kalpagjaikon pávatollak lengtek és aranyrojtok lógtak.¹

Kölesönös üdvözlés után Béla király Otakár királlyal ennek sátrába ment, hogy köszöntse a menyasszonyt. Majd elrendezték a hitbért,² minek megtörténte után misére mentek, ahol az ifju párt ünnepélyesen összeadták. A vőlegény: Béla herceg, menyasszonya fejére arany koszorút vagy koronát tett, amelyet „magyar szokás szerint“ egy főúr kivont karddal nyomban levett.³

Esküvő után Béla király a menyasszonyt kezénél fogva kivezette a sátor elé, ahol lóra ültek s a vőlegénnyel meg kíséretökkel a király sátrához lovagoltak. A nászlakomán marhapecsenyét és mindenféle vadat meg halat szolgáltattak fel, dob- és trombitaszó között. A lakomát lovagi torna követte, melyben azonban a magyarok nem vettek részt.⁴ A torna után a menyasszony sok sírás-rívás között elbúcsúzott övéitől, majd hajóra szállva vőlegényével és ennek szüleivel Magyarországra, Esztergomba ment, ahonnan az ifjú pár utóbb az anyakirályné kíséretében Dalmáciába költözött, amely tartománynak Béla herceg kormányzója volt.

A lakodalmi jelenetek között különösen érdekes a koszorúnak vagy koronának a menyasszony fejéről karddal való levétele. Majláth János erre nézve azt írja,⁵ hogy „hiába nyomozta: vajjon a korona föltevése és karddal való levétele ifjabb királyfik esküvője alkalmával máskor is megtörtént-e?“ És hozzáfűzi, hogy „nem tudja: mi volt ennek az aktusnak a jelentősége?“

Miután Prágai Cosmas folytatója határozottan azt mondja, hogy az „iuxta ritum suae gentis“ történt, vagyis, hogy nemzeti szokás volt, tévedés volna, ha közjogi jelentőséget látnánk benne.

Hogy csakugyan régi magyar lakodalmi szokásról van itten szó, bizonyítja a magyar *Simplicissimus*,⁶ aki egy kassai lakodalomról mint szemtanu írva, a többi közt megemlíti, hogy „mikor a menyasszonyt hálásra viszik, különös táncot kezdenek, a vőfély fogja a menyasszonyt, kardot köt fel, két legény hasonlóképen kardosan, kezökben fáklyát tartva a menyasszony előtt táncol; a menyasszony után táncolnak a nyoszolyólányok és más rokonok, kik a menyasszonyt kíséreni akarják. A menyasszony szüleitől és legközelebbi atyafiaitól többnyire sírva elbúcsúzik. Mikor javában táncolnak, hirtelen kiszaladnak a szobából és a menyasz-

¹ „*Stájer rimes krónika*.“

² „Venit rex Ung. paucis comitantibus videre sponsam filii sui ad tentoria regis Bohemiae et ordinat dotem propter nuptias.“ (*Cosm. Prag. Cont. i. h.*)

³ „auditis missarum solemnibus, capiti puellae matrimonialiter sibi traditae coronam auream superponit, quam quidam suorum nobilium, evaginato gladio et vibrato de capite sponsae abstrahit iuxta ritum suae gentis.“ (*Cosm. Prag. Cont. i. h.*) Hogy a „corona“ alatt a szó eredeti jelentése szerint „koszorú“ értendő, kiténik Apor Péter alább közlött leírásából is.

⁴ *Stájer rimes krónika*.

⁵ *Geschichte der Magyaren*, I. 204. l. (2-ik kiadás.)

⁶ „*Der ungarische oder dazianische Simplicissimus*“ (1683.), XX. fej.

szonyt lefektetik. Közben egyre szól a zene és folyik a tánc, míg a menyasszony kísérete vissza nem jön. A vőfély kardjára tűzve hozza a menyasszony pártáját és koszorúját, kézen fogja az egyik nyoszolyót, a fáklyások előttük, a többiek utánuk táncolva visszajönnek a szobába, egyet-kettőt fordulnak, azután ez a tánc véget ér és más táncot kezdenek“.

Még világosabban írja le és magyarázza ezt az ősrégi magyar lakodalmi szokást Apor Péter „Metamorphosis Transsilvaniae“ című művének¹ kilencedik cikkelyében, ahol „a régi erdélyiek lakodalmiról és házasságiról“ szól. A nászlakoma és tánc végeztével — úgymond — „az menyasszonyt egy külön házban bevitték, ott újonnan tiszta fejér köntösben felöltöztették, az haját az fonadékból kifonták, azt szélyesen az hátán leeresztették, fényes keskeny pántlikával közben felcifrázván, de azt is hosszasan lebecsátván. Azelőtt jóféle gyöngyös, köves korona-koszorú (így!) volt az fejében, de most virágból kötött koszorút tettek az fejiben és úgy felöltöztetvén, újólag az palotára (ebédlő terembe) vagy színben kihozták. Kihozván, az hegedűsök csakhamar vonni kezdték az menyasszony táncát. Mikor azt elkezdették vonni, az menyasszonyt osztották az násznagynak, ki is kettőt-hármat kerülvén véle, kezét fogva odavitte, az hol az menyasszony apja, anyja, atyafiai állottanak, azoktól elbúcsúztatta. Azután az násznagy az menyasszonyt az vőfély kezire adta, az vőfély egyet került véle, azonban eleiben állottanak rendszerént hat forgós ifjú legények, kinek-kinek egy nagy égő szövétnek az keziben, azok az vőfély előtt, de az vőfély után is egynehány pár táncolt, az vőfély után pedig mindjárt volt az nyoszolyóasszony, az kis nyoszolyókisasszony kezit fogván, még három pár táncot jártak. Mikor az harmadik táncot (notabene: „Három a tánc!“) járták volna, jel adatván, az szövétnekes ifjak az ajtó felé kezdettenek nagy hamarsággal, csaknem futva menni, az vőfély az menyasszonyt utánok vezette, az vőfély s menyasszony után kísérve mentenek az nyoszolyóasszony kezit fogván az nyoszolyókisasszonynak, az menyasszonyt az vőlegény lakóházába bevitték s az vőlegénynek az vőfély praesentálta, feláldván őket szép áldásokkal. *Azután az vőfély az kardját kivonta és karddal az menyasszony fejről az koszorút lemetszette és az kardja markolatjáig lebecsátotta, mezitelen lévén az kard. Az azért volt, hogy emlékezzék meg az menyasszony, hogy mivel szüzességinek jegyét, az koszorút karddal veszik le, úgy viselje magát az szent házasságban, hogy ha azt megmocsolja, kard léssen az fején. Azután az vőfély jó éjszakát vett az új házasoktól és az nyoszolyókisasszonynak kezit fogván, mezitelen karddal, az koszorú az kardban lévén és az szövétnekhordozók előtte menvén, az lakodalmas helyre visszament. A nyoszolyóasszony a menyasszonyt levetkeztette, az vőfély pedig az nyoszolyó kisasszonynyal hármat-négyet fordult, azután *az kardból az koszorút az földre vetette és azt négygyé vágta*, jelentvén, hogy már vége vagyon az menyasszony leányságának; azután egymástól jó éjszakát vettek“.*

Dr. Baróti Lejos.

¹ Magyar Könyvtár: *Mindszenti Gábor Naplója. Szemelvények Altörjai báró Apor Péter „Metamorphosis Transsilvaniae“ című művéből.* Kiadta és bevezetéssel ellátta Dr. Balló István; 61—64. ll.

A SZIBINYÁNI JANK-MONDÁHOZ.

A középkor alkonyának utolsó nagy magyar hőse, a törökverő Hunyadi János, mint hajdan Attila, nemcsak saját nemzetének, hanem az idegen népek képzeletét is foglalkoztatta s alakját, mint egykor a hún királyét, a mondák színes számai fonták körül. Hunyadi már életében nemcsak saját nemzetéé volt, hanem hőse lett mindazon népeknek, kik a XV. században az oszmanli-török áradattal élet-halál harcot vívtak s alakja halála után ezek mondáiban tovább élt. Ismeretes, hogy a szerbek népköltészetében, akiket Murad szultán a kosovói csatában (1389) leverte, a Hunyadi-mondák egész románc-körre alakultak s mint Arany János mondja „most is vallják, egyre dallják Szerbhon ifjai, leányi guzlicájuk hangja mellett: ki volt Janko Szibinyáni“. E szerb költészeti emlékek alapján, melyekkel újabban nálunk *Románecz Mihály*¹ és *Szegedy Rezső*² foglalkoztak, a Szibinyáni Jank származására és ifjúságára vonatkozó mondákat a következőkben foglalhatjuk össze: A hős nevét Seben (lat. Cibinium = szerb. Sibiny) városától nyerte s az összes szerb változatok mind egybehangzóan a kosovói (rigómezei) csatában elesett Lázár szerb fejedelem fiától, Istvántól származtatják, kinek neje a Palaiologos családból való bizánci hercegnő volt. A szerb énekek szerint István fejedelem, aki 1389—1427-ig uralkodott, Moszkvából hazatérve, megpihent Budán s egy budai magyar leánnyal való szerelmének gyümölcse lett Szibinyáni Jank. Egy másik szerb vitézi ének szerint, melyet fordításban Szegedy Rezső tett újabban közzé, hősünk: „Magyar János, Szebenvári vajda“ Lazarevics István és egy szebeni leány gyermeke, ami tekintettel a „Szibinyáni“ névre valószínűleg eredetibb változat s István fejedelem szerelmi történetének Budára való lokalizálása a későbbi; hiszen Hunyadi János a magyar történeti források (Thuróczi és Bonfinius) és a bizánci Chalkondyles szerint is erdélyi származású. Van végül egy harmadik változat is, mely szerint Szibinyáni Jank István fejedelem és egy görög leány frigyéből származott. István fejedelem a leánytól való búcsúzásakor emléket (gyűrűt, handzsárt, buzogányt) ad neki, hogy ennek segítségével a születendő gyermek egykor apját feltalálhassa. Hogy e monda egy iráni-kaukázusi eredetű, elterjedt monda-típusnak csak egyik vándor-változata, azt már Szegedy Rezső kimutatta. Ő legközelebbi rokonául Firduszi Sahname-jának Sohrab-mondáját jelölte meg, melyet utóbb *Lajti István*³ egy régebbi eredetű változattal egészített ki, amikor rámutatott a három skytha-testvérnek: Agathyrsos, Gelonos és Skythesnek Heraklestől és egy ismeretlen csodás nőtől való származásának Herodotos feljegyezte mondájára. Mindezekből világos, hogy a Szibinyáni Jank eredetére vonatkozó szerb mondákban a néphagyomány a történeti vázat idegen eredetű mondai motívumokkal olvasztotta össze s ennek megállapítása fontos a következő fejtegetések szempontjából is.

Hunyadi Jánosról az egykorú bizánci források is írnak s ami itt legelőször szemünkbe tűnik, az a körülmény, hogy a három görög írónál a hős neve Chal-

¹ A Szibinyáni-románckör a szerb népköltészetben (Pancsovai magy. kir. áll. főgimn. ért. 1889/90. 3—24. lk.)

² Ki volt Jankó Szibinyáni? (Ethnographia. XXVIII. [1917.] 35—42. lk.)

³ Ki volt Janko Szibinyáni? (EPhK. XLIII. [1919.] 181—182. lk.)

kondylesnél, Dukasnél és Phrantzes-nél egyaránt Jankó alakban (Ἰάγγος, illetve Ἰάγχος) fordul elő, ami a név hagyományozásának nem magyar, hanem idegen közvetítésére vall.¹ Hogy a hős alakja mennyire foglalkoztatta a bizánciakat, annak legfőbb bizonyága az, hogy Phrantzes történetíró szerint a görögök még közvetlenül a város eleste előtt is várták felmentő hadait. Hunyadi János származásával és ifjúságával a bizánciak közül csak Laonikos Chalkondyles foglalkozik.² Szerinte „Jankó” Erdélynek Hunyad városából a szerb fejedelemhez jutott s annak szolgálatában hosszabb időt töltött. Itt a fejedelem udvarában merészségével és buzgalomával kitűnt. Ennek példájul a történetíró szájhagyományra hivatkozva elmeséli az ismert farkas-kalandot. Amikor egy vadászat alkalmával egy farkas tűnik elő, a fejedelem parancsára Jankó addig üzi, míg el nem fogja s meg nem öli. Amikor az elejtett farkas bőrét visszaviszi a fejedelemhez, az elámulva mondja, hogy ez az ifjú egykor még nagy hatalomra fog jutni. Később aztán a magyarokhoz megy. Ezenkívül még azt is megjegyzi Chalkondyles, hogy mielőtt a szerb fejedelemhez jutott, állítólag Evrenoszfi Ali-nál szolgált, mint lovász.

E szép monda, melynek a Hunyadi János ifjúságával foglalkozó szerb énekekben sehol nyoma nincs, egyedül Laonikos Chalkondyles művében található meg. A bizánci historikus e színes, eleven előadása szolgált Teleki József „A Hunyadiak kora” c. műve közvetítésével forrásul Arany János balladájának is, aki más olvasmányok útján a Szibinyáni Jankra vonatkozó szerb dalokat is ismerte, amint ezt *Zlinszky Aladár*³ és *Tolnai Vilmos*⁴ kimutatták. Hogy a farkas-kaland mondáját Laonikos Chalkondyles honnan merítette, azzal eddig tudtommal csak *Miskolczy Gyula*⁵ foglalkozott. Ő valószínűnek tartja, hogy Chalkondyles, bár a Hunyadi János származására vonatkozó értesüléseit részben magyar foglyoktól nyerte, a farkas-kalandot, amely szerinte szerb eredetű, török közvetítéssel ismerte meg. Sejtji ugyan Miskolczy is, hogy lehetne ez görög eredetű is, de nem meri feltételezni, mert „minden görög elemet nélkülöz Chalkondyles előadása”. Hogy a farkas-kaland mondája szerb eredetű lenne, azt már csak azért sem tartom valószínűnek, mert éppen a szerb énekekben, melyek annyit foglalkoznak hősünkkel, sehol nemesak említése sincs ennek az epizódnak, de még csak célzás sem történik rá. Pedig a szerb néphagyomány tud arról, hogy Szibinyáni Jankó Szerbiában járt s ott a török ellen harcolt. Az az alap, hogy a farkas-kaland a szerb fejedelem udvarában játszódik le és hogy a szerb népképzlet foglalkozott a hős alakjával, kevés ahhoz, hogy e monda szerb eredetét feltételezzük. Hogy pedig Chalkondyles ezt a történetet török forrás után adná elő, amint Miskolczy véli, szintén nem látszik valószínűnek, ha meggondoljuk, hogy a bizánci író Hunyadi János halála után írta művét és hogy az oszmanli történetírókat aligha foglalkoztatta a nagy törökverő hős ifjúsága. Egy meglepő párhuzam azonban Bizánc felé fordítja figyelmünket.

¹ Ugyanebben az alakban találjuk nevét más egykorú görög forrásokban, sőt a török történetíróknál is. — ² Ed. Bonn. p. 256, 3—257, 5.

³ Arany János balladaforrásai (Irod. Közl. X. [1900.] 129.).

⁴ Arany „Szibinyáni Jankó”-jának forrásaihoz (Irodalomtörténet. V. [1916.] 288—291. lk.).

⁵ Hunyadi János török hadjáratai (Hadtört. Közl. XIV. [1913.] 550—552. lk.)

Századokkal Hunyadi kora előtt, 867-ben Bizánc történetében nagy fordulat történt. A másfél századon át uralkodó szír (isauri) dinasztia utolsó tagját, III. Michael császárt egyik nagy hatalomra jutott kegyeltje megölette s az uralmat kezébe ragadta. Az új császár, I. Basileios, aki egy új, ú. n. makedon dinasztia uralmát alapította meg s akinek fia volt Bölcs Leó és unokája Konstantinos Porphyrogennetos, nemcsak a történetírókat, hanem amint ezek műveiből megállapítható, a bizánci népképzeletet is élénken foglalkoztatta. Az összes források megegyeznek abban, hogy Basileios idegen, valószínűleg örmény eredetű családból származott, de van olyan hagyomány is, mely szláv, sőt perzsa és asszír eredetűnek tünteti fel. Amikor 813-ban Krum bolgár fejedelem elpusztította Adrianopolist és vidékét, a gyermek Basileios és szülei is azok közé a bizánci foglyok közé tartoztak, akiket a bolgárok elburcoltak magukkal. Csak huszonöt éves korában tért vissza innen Makedoniába a műveletlen, de nagyerejű és energikus férfi. Mint ilyen 856-ban a császári udvarba került s III. Michael kedves embere lett, aki, miután egy ízben lovát megfékezte, főlovászi (protostrator) rangra emelte őt. Ekkor történt — meséli az ú. n. vita Basili ¹ —, hogy egy alkalommal a császár a Philopation környékén nagy vadászatot tartott. Szokás szerint a főlovász haladt elől, magával vive övében jelvényét, a császári botot, amikor hirtelen nagy lárma támadt és egy hatalmas farkas tört elő a sűrüből, mire a jelenlevők mind megrémültek. Basileios azonban nem hozta zavarba az eset, a vadra rohant és a császári bottal kettéhasította a fejét. E jelenet láttára a császár mögött haladó Bardas caesar felkiáltott: „Azt hiszem, hogy ez az ember egész nemzetségünkre romlást fog hozni!”

Ez a monda, amely csak egy a sok közül, melyeket Basileios ifjúságáról unokája, Konstantinos Porphyrogennetos császár, a vita Basili szerzője megörzött, sok tekintetben rokon a Chalkondylesnél fennmaradt, Szibinyáni Jank ifjúságára vonatkozó történettel. Basileios is, mint amaz, ismeretlen és idegen családból származott; mint Hunyadi János Evrenoszfi Alinak, úgy volt Basileios is, még mielőtt a császári udvarba került volna, Theophylitzes lovásza. Mindkettő egy nagy úr környezetében él, ahol testi erejével kitűnik. A farkas-kaland mindkettőnek alkalmat nyújt arra, hogy pártfogója figyelmét magára vonja. Amint a szerb fejedelem e hőstett után nagy jövőt jósol Szibinyáni Janknak, úgy Basileios nagyra hivatottsága is e tett után jut először kifejezésre Bardas szavaiban. És végül, ha meggondoljuk, hogy III. Michael császár főlovásza néhány évvel később elfoglalta ura trónját és egy hatalmas bizánci uralkodó családnak lett a megalapítója, Szibinyáni Jank pedig a kereszténység hőse és a török rettegett ellenfele, annyit legalább is el kell ismernünk, hogy az egyező vonások e találkozása nem pusztán véletlen, hanem bizonyára két rokon-mondával van dolgunk. Hogy a Chalkondyles-feljegyezte monda milyen viszonyban áll a Basileios császárra vonatkozó rokon mondával, arra vonatkozólag csak feltevéseket kockáztathatunk meg. Az ötszáz év, mely a vita Basili szerzőjének korát Chalkondylesétől elváltatja, sokkal nagyobb idő, semmint hogy a kettő között egyenes, közvetlen kapcsolatot keres-

¹ Theoph. cont. c. 14. ed. Bonn. p. 231—232. V. ö. Basileios ifjúságáról A. Vogt, Basile Ier empereur de Byzance, Paris, 1908. p. 21—46.

hetnénk. De ennek ellenére sem tartjuk lehetetlennek, hogy a makedon dinasztia alapítójára vonatkozó e népies monda Bizáncban a köztudatban élt, hogy azután — mint az iráni-kaukázusi származású eredet-monda a szerb néphagyományban — új alakhoz újra hozzákapcsolódjék. Bebizonyítottak csak akkor tekinthetnénk, ha több változattal ki tudnánk mutatni, hogy e monda Bizáncban valóban el volt terjedve. De addig is, azt hiszem, közelebb jutottunk az igazsághoz, ha a Szibinyáni Jank-monda farkas-kaland epizódja szerb eredetének és török közvetítésének pusztá hipotézise helyett rámutattunk e rokon bizánci változatra.

Moravcsik Gyula.

NÉHÁNY SZÓ A HEANCOK EREDETÉRŐL.

Schwartz Elemér az *Ethnographia* XXXII. évfolyamának 1—6. füzetében a heancok eredetéről cikkézve, hivatkozik egy régebben kiadott munkámra, valamint *Dachler* több cikkére. E cikkek szerint a mi nyugatmagyarországi telepünket *Dachler* teljesen franknak, *Schwartz Elemér* teljesen bajornak, míg én frank-bajor eredetűnek valljuk.

Azt hiszem, egy népfaj eredetének kutatását több szempontból kell megindítani; a történelmi adatokat kiegészítik az archeológiai adatok, a nép nyelvnek tanulmányozásához szükségképp hozzájárul a szokások, építkezési mód, vallási, irodalmi tanulmányok, helységnevek tanulmányozása és még sok egyéb.

A történelmi és archeológiai adatokat, amelyeket én e nép eredetére nézve összegyűjtöttem, a következőkben foglalóm össze:

*Hampel József*¹ a VI. század első felében látja feltűnni a frankokat Dél-Pannóniában alemannokkal együtt; lehetséges, hogy az akkor megindult frank telepek tömörültek később a Dráva és a Száva közt a görögöktől elnevezett *Francochoriummá*.²

Pannónia északi része csak az avarok legyőzése után kerül frank kézre. Számos lelet a nyugati határszáron a frank korra emlékeztet, amelyről *Hampel* kiemeli, hogy a pannon-frank aranyművesmunkák, valamint a Pannóniából származó fegyverek ismertek voltak messzeföldön, sőt egyes mintákat pannón mintáknak neveztek el az archeológusok, amelyek talán úgy alakultak ki, hogy avar népek és más népek ízlése is belefolyt a merovingi név alatt ismert iparművészeti irányba.

Ilyen intenzív ipari munka csak ott tétélezhető fel, ahol állandó kultúra van, tehát ahol telepek, falvak, városok vannak, különösen a fejlett aranymunka tétélez fel állandóbb kultúrát.

A leletek közül a legismertebb a *Cundpold-kehely*, melyet Petőházán (Sopron vármegyében) találtak, 788-iki évszámjelzéssel; találtak azonkívül sok frank baltát, mely építő és harcászati eszköz volt egyaránt, végül báró *Miske* figyelmét a frank, úgynevezett szárnyas lándzsahegyek kötötték le, amelyeket Szerdahelyen,

¹ Hampel József: A régibb középkor emlékei Magyarországon.

² Nagy Géza: A magyar nemzet története; Hunfalvy Pál: Magyarország Ethnographiája.

valamint Szombathelyen találtak, később Kecöbben is, Győr megyében. E különös lándzsahegyek analógiái a Rajna melletti frank telepeken találtattak.

Teljesen igaza van *Schwartznak*, hogy bajor telepeselek korán bevonattak Pannónia telepítésébe, azonban az irányadó elem Pannóniában a frank volt.

Pannónia akkori képe úgy alakult, hogy északi részében frank-bajor-avar telepek voltak, míg déli részében frank-bajor-szláv telepek tömörültek mocsárvárak körül. A térítő, a hitoktató bajor volt, a katona, a rendfenntartó ellenben frank. Nagy Károly államalkotása erős és a szélekre is kiható erős szervezet volt. A bajor iránt még soká bizalmatlan volt a frank; hiszen a nagy avar hadjáratokat, amelyek egyébként annyi kincset hoztak a frankoknak, hogy az arany értéke hirtelen alászállt,¹ a bajorok rosszindulatú összeköttetései az avarokkal okozták.

Amikor 827-ben a bolgárok törtek be Pannóniába, *frank* tiszteteket üznek el onnan.²

Dachler kissé naívu ír ezen időbeli telepekről, mintha félvad lények telepei lettek volna csak. Annyi ipartelep, keresztény temetkezési hely elég fejlett kultúrára utal a VIII., IX. és X. századokban. A frank oklevelek³ 800-ból, 823-ból, 826-ból, 850-ből, a két frank Lajos, végül Arnulf oklevele 888-ban ezeket a városokat említik: Mysenburch, Odinburch, Sabaria, Gensi, Mosaburch, Quinque Ecclesiae, és sok helységet, szántóföldet, rétet és erdőt, de azonkívül szőlőket is, ami különösen kiemelendő, mert a szőlőtermelés is csak állandó és magasabb kultúra jele.

Igen gazdag tartomány lehetett ez a Pannónia (a frankok Hunnia-Avariának is nevezték), mert a frank uralkodók igen szívesen tartózkodtak Pannóniában. 890-ben Arnulf még intézkedik pannón birtokainak kivédése ügyében, de 900-ban már a magyarok otthon vannak Pannóniában.

Bizonyára sok pusztult el a frank-bajor kultúrából a magyarok bejöveteleivel; a salzburgi érsek jogosan panaszkodik a nagy pusztulásról; de ilyen panaszok rendszerint túlzottak.

Az erdők és a hegységek menedéket nyújtottak a lakosoknak a magyarok beözönlésekor, akiket azután lassanként a magyarok mint iparosokat, földműveseket, szőlőműveseket, igen jól kihasználtak. A magyarokkal bejött kísérvények közt sok keresztény volt, sőt a magyarok közt is már többen a kereszténység hívei voltak 950 körül, úgyhogy az idegen leigázottaknál megtúrták a keresztény hitoktatót, térítőt.

Pilgrim,⁴ passai püspök 971 táján külön kiemeli Pannónia hű keresztény lakosságát, a mely kijelentése alatt a régi lakosságot érti.

Hampel utal már arra, hogy a Szent István idejében használható bányák valószínűleg összefüggésben álltak a régi bányák termelésével; ő is azt mondja, hogy teljes kipusztulás nem állt be a magyarok bejöveteleivel. A magyarok szentgalleni kalandja sok jóindulatú emléket örökít meg a portyázó magyarokról, akik okos államalkotók voltak határaikon belül és nemcsak pusztítók és rombolók.

¹ Hunfalvy Pál: Magyarország Ethnographiája.

² Hunfalvy Pál: Magyarország Ethnographiája.

³ Hunfalvy Pál: Magyarország Ethnographiája; Fehér: Codex Dipl.

⁴ Nadl und Zeidler: Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte.

Volkslieder der Heanzen című munkámban csak annyit mondtam a frankbajor lakosság visszavonulásáról, hogy bizonyára az erdők s hegyek menedékeit keresték fel a magyarok térfoglalásakor, amivel nem azt mondtam, hogy távolabbi osztrák, azaz akkor német vidékekre menekültek, hanem saját hegyeink sűrűségébe vonultak valószínűleg vissza telepeseink, kik egyébként előszeretettel éltek hegyek és erdők közt.

Azt hiszem, az új uralommal, miután a magyaroknak is szükségük volt az ügyes német mesterekre, hamar megbékültek; a nyugatmagyarországi hegyvidék a birtokukban maradt, míg a síkokon az új örök, székelyek, és később (a határok pontosabb megállapodásánál) határőrök (lövők, kiknek emléke a soproni Lőverek nevében maradt fenn) telepedtek meg, kiknek utódai ma is (sajnos, már most megszállás alatt) magyarnyelvűek és magyar községek lakói.

Ha *Pauler*¹ Pannóniát Géza idejében is a birtokba vett Magyarország gyönygének nevezi, ahol Géza is már legszivesebben tartózkodott és ahol Szent István fejlesztette ki elsöben királyságának hatalmát, virágzását: akkor fel kell tennünk, hogy ott oly kultúremlékek, maradványok voltak, amelyek segítségével az akkor még építeni nem tudó magyarok városokban, falvakban tömörültek, lassanként a röghözkötöttséget megszokva.

Ha *Pauler* szerint Sopron, Vasvár és Moson Szent István idejében a nyugati határ megerendszeréből már kiemelkednek, úgy ezek oly megerősített helyek, váracskák, városok, amelyek nem épültek a kalandhadjáratok alatt, hanem feltétlenül régebbi időkből fönmaradt helységek voltak.

Ha tehát 880 körül e helyek nevei régi frank diplomákban előfordulnak s Szent István alatt újból mint nevesebb megyeközpontok felemlítetnek, úgy nincs okunk a kultúra bizonyos folytonosságában kételkedni, amely a viharosabb évtizedekben fönnakadást szenvedett ugyan, azonban teljesen nem pusztult ki soha.

Dachler a Névtelen jegyző által felemlített várnevekkel is foglalkozik; ezeket mint későbbi századoknak visszafelé vetített emlékeit oly komolyan venni nem lehet. Várakat a magyar, ha nem talált előbbi időkből, nem épített, csak a mongolok betörése után.

Még a beözönlő német lovagok is rendszerint először csak favárakat emeltek, amelyek csak lassan pótoltattak kő és téglapítményekkel.

A nyugati határszél, mely korán volt villongások színtere, mindenesetre legkorábban birt megerősített helyekkel, várakkal, amelyeknek egy jó része bizonyára régi idők maradványa volt.

*Csánki*² igen sok régi helységnévről számol be határszéleinken, amelyek közül sok régi név évszázadokra nyúlik vissza.

Ha *Marczali*³ 1118 körül osztrák-magyar összetűzést említ egy nyugatmagyarországi várnál, úgy ez az akkori határerősítésnek egy kiemelkedő tagja volt, amely határt éppen mert már ilyen erőddökkel birt, a tatárjárás kevésé érintette.

¹ Pauler: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt.

² Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.

³ Szilágyi: A magyar nemzet története.

Így pl. Sopronról *Nagy Imre* említi fel (Sopron multjáról írt cikkében), hogy Sopron a tatárdúlás alatt épen maradt; ugyancsak *Nagy Imre* a tatár előtti és tatár utáni időkből adott oklevelekben e határszél helyégeit oly kultúrával, szőlőkkel, malmokkal, vásárokkal említi, hogy lényegesebb rombolást és pusztítást ezen időkben sem tételezhetünk fel.¹

Dachler igen nagy jelentőséget tulajdonít a Henrikek hadjáratainak a telepítésre nézve.

III. és IV. Henrik hadjáratai a határszélünket északon csak Sopron felett érintették, mert ők rendszeren az ország kapujánál és a Duna mellett törtek be.

III. Henrik csak egy ízben vonult fel délen a Zala mentén Székesfehérvárra, de akkor is kikerülte a hegyes és erdős vidéket.²

A folytonos küzdelmekkel telt időszak nagyobb telepítésekre alkalmas nem volt. Bizonyos azonban, hogy ezen idők alatt is új német elemekkel erősödhetett a határszél; azonban már alig lesz kikutatható, hogy ezek az elemek inkább frankok vagy inkább bajorok voltak.

A települések történetét *Schwartz Elemér* egyébként igen pontosan megadja. Meg kell még jegyezni, hogy a mai Bajorország egy jó részében most is frankok laknak.

A heanc névre vonatkozólag *Schröer* (Über die Heanzen-Mundart) körülbelül ezt írja: Der Name Heanzen ist der Name der Bewohner der fränkischen Thäler und auch der Bewohner des Thüringer-Waldes.

E nevet tehát Németországban frank eredetű népcsoportra alkalmazzák.

A mi heancaink nyelvjarását *Schröer* is inkább bajornak véli; én is azt hiszem, hogy csak igen pontos tanulmányok mutathatják ki benne a fennmaradt frank elemeket.³

Ezekben foglaltam össze a történelmi adataimat, amelyekkel népünk frank-bajor eredetét bizonyítani óhajtottam. A nyelvjarás lehet főleg bajor nyelvjarás jellegű, de a településnek vegyes frank-bajor eredetét elvitatni alig lehet.

Thüring Gusztávné Waisbecker Irén.

A D A T T Á R.

Adalékok a népmondák irodalmi feldolgozásához.

1. Vagy húsz év előtt egyszer Mármaros vm. valamely félreeső völgyében egy asszonyt temettek szakadó esőben; a pap egy nagy kék esernyő alatt végezte a szertartást, ami a halottas gyülekezetnek nagyon megtetszett. Pár hét múlva egy parasztnak a gyermeke halt el ugyanabban a faluban s az apa azt kívánta, hogy azt is esernyő alatt temesse a pap. Ez azt kérdezte a paraszttól, hogy kék vagy piros legyen-e az esernyő? A paraszt a pirosat választotta, jóllehet az ez alatt való temetést tíz forinttal drágábbnak mondotta a pópá, aki aztán a leg-

¹ Nagy Imre: Sopron vármegye története az Árpádházi királyok alatt.

² Pauler: Magyar nemzet története.

³ Dr. G. Froman: Die deutschen Mundarten.

szébb időben, kifestett piros esernyő alatt végezte a temetést nem kis büszkeségére a gyászba borult családnak. Ruthén adoma. (Siegmetth Károly: Kirándulás a Polonina-Runára. Igló, 1888: 14.)

2. Az Apor-nemzetsegből három testvér gerjedt szerelemre a szép Mike Ilona iránt. Egyikök, t. i. Apor István, megkéré, de elutasították. E meggyaláztatáson felindulván, mindhárom testvér bosszút forralt s elhatározzák, hogy a szüzet erővel elragadják. Elvárták az időt, mikor a hegység tövében fekvő Torja helységben vásár lesz. Midőn Ilona a nagy piacon megjelené, a három Apor rögtön megrohaná s míg István ölébe vevé s vele a várba sieté, addig két testvérje Ilona testvérjeivel, kik az elragadott lányt megszabadítani akarták, harcola s a harcban a felsőtörjai templom mellett elesék. István menyegzőjét Ilonával s testvérjei temetését egyszerre ülte meg Bálványos várában. (Hunfalvy János: Magyarország és Erdély képekben. Budapest, 1864. III. 109.)

3. Várfalva későbbi korából a rege azt beszéli, hogy a vár egykor két leány birtokába került, kiknek egyike a gazdaságot vezette, a más pedig csatákra járt. (Kövári László: Erdély régiségei. Pest, 1852: 54.)

4. Csik terén tatár dült, midőn Lakatos János Csiktoplócára betérvén, egy házba nyitott, hol hét tatár nyilat kovácsolt. Hét nyíl repült a belépő hősre, de ő lebukván, egy sem találta; ekkor félelmes szablyáját előrántva, csakhamar to-kánnyá faragta a hét tatárt. E hős csin után lovára pattanva tova száguldott, a nyergére fűzött tatárfülek- és zsákmányul nyert fegyverekkel, de más hét tatár nyomában volt s nyilzáport szórt a repülő hős után. Ő hirtelen az Oltba mártá lombos szűrét s roppant hideg lévén, csakhamar oly jégpáncél fagyott rá, hogy a tatárok nyilai visszapattantak arról; s midőn a kifáradt tatárok beérnék, négyet közülök levágott, a többi elmenekült; de Lakatos vezetőjüknek szép aranyszörűi paripáját magával hazahozta. (Orbán Balázs: Székelyföld leírása. Budapest, 1868. I. 165.)

5. Dézna várának bégje száz magyar leányt akart adó fejében a szultán háremébe szállítani. Épp a századik hiányzott még. Míg a szomszédban ezt felhajtani készült, addig a fogoly magyar lányok amazon hada a várat hatalmába ejtette s kiverték belőle a visszatérő béget. Más variációval: felrobbantották a várat s elpusztultak. (Jancsó-Somogyi: Arad vm. monographiája. Arad, 1912. III. k. I. fele I. r. 357.)

6. Lőcsén a Probstner-kert falában van egy női arekép, amely azt ábrázolja, mikor egy fehér ruhába öltözött és piros sállal övezett nőalak a kulcslyukra teszi kezét a vár titkos bejáratú ajtaján, a másik kezével mintha a sáncba intene, hogy onnan jöjjenek fel a támadók. Az a rege róla, hogy ez az asszony a törököket valaha ezen az úton bocsátotta be Lőcse városába, úgy hogy a törökök Lőcsét el is foglalták. (Századok 43: 451.)

7. A néphagyomány szerint labancok törtek Enyed városára. A nép s harminc deák bottal nyomult ellenök s oly véres kézharc támadott közöttök, hogy a harminc tanulóból csupán kettő maradt az elvonuló ellenség nyomában. A bátor két fiú, végső fegyverét, a két fűzfapot, honnan győzelmesen megtért, felüté az országút szélére. Mindkettő megfogant s Enyedről Tövis felé menőleg a belőle lett két terebély fűzfát maig is mutatja a nép, beszélvén róla e regét. (Kövári László: Erdély régiségei. Pest, 1852: 231.)

8. A kunfalvi öreg Csáki beszélé: miképen esett török rabságba két kenye-respajtás, nagy Szilágyi Miklós és nagy Hagymási László, két gerezd szőlőért; mint szabadította ki a császár leánya, aranyokkal, költő pénzzel és zabos lovakkal ellátván, velek szépen Magyarországra szökendő. Folytatta, hogyan küldött vitézeket utánok a császár, s mint védték a szökevények azok ellen magokat, főleg nagy Szilágyi Mihály úgy vagdalkozván, hogy egy elmenésében gyalogösvényt, visszajövetében szekérutat vága. Elvégre, midőn a határhoz értek, mint akart a két magyar úrfi karddal osztozkodni a császár leányán: kinek esengésére Szilágyi nem markola kardot, megvallván, hogy neki is van otthon gyűrűse-jegyese. (Gegő Elek: A moldvai magyar telepekről. Buda, 1838: 31.)

9. Mikor Mátyás király Tiszakürtön járt, kért inni vizet; bögréből adott neki Pósta Sándor; az a bögre ma is megvan Pósta Sándor utódjainál; Pósta Sándort megjutalmazta Mátyás király, amért inni adott neki. (Kálmány Lajos: Hagyományok. Vác, 1914: 144.)

10. Haláboron a tatárjárás idejében szó van valami lóra kapott s elragadott menyecskéről. (Pesty Frigyes kéziratos helységnévtára 1864., 9: 68.)

Szendrey Zsigmond.

Párhuzamok egy népdálhoz.

Dobóczy Pál e címen az Ethnogr. 31: 115. lapján az Arany—Gyulay-féle magyar népköltési gyűjtemény 132. számú esztergomi szerelmi dalának változatairól ír. Ide vonatkozólag közlöm, hogy e dalt gyermekkoromban Hajdusoboszlón sokszor hallottam és pedig párbeszédes formában. A vers első részében az anya beszél leányához, a másodikban a leány felel rá; egyébként tartalmilag a vers megegyezik. Kifejezéseiben és alakjában is van azonban eltérés. Az első versszakot ezek megvilágítására a következőkben közlöm:

Hej! gyön-gyön-gyön-gyöngyömnek	Édes anyám a kovács
Gyönyörű virága!	Szurtos, mocskos kalapács,
Kéret téged egy kovács	Nem megyek hozzája!
Hogy menjél hozzája!	

H. Fekete Péter.

Zugattyú-bugattyú.

Tolnai Vilmos az Ethnogr. 31: 113. lapján nagyon helyesen magyarázza Aranynek a Buda Halálában használt hasonlatában említett *zugattyút*. Gyermekkorunkban mi is hasonló zugattyúval játszadoztunk. Hajdusoboszlón a zugattyúnak a következő fajtáit ismertük és használtuk akkor:

1. *Zugattyú*, a Tolnai Vilmos által leírt deszkalemezből, legtöbbször zsin-delyből söt vonalzóból is készítve.

2. *A korongos zugattyú*, amelyet azonban mi gombból csináltunk, melynek szemben levő lyukain cérnát fűztünk át, s ennek segítségével hoztuk forgásba. Jó erős cérna kellett hozzá, mert különben hamar elrágta.

3. *Bugattyú*. Ez ujjnyi vastagságú hengeres vesszőből, pálcikából, sőt a legtöbbször — mert legjobban búgott — nádpálcából készült a következőképen: Levágtunk a pálcából 6 - 8 cm. hosszú darabot s ennek a közepén két átellenes

oldalán lefaragtuk a gömbölyűségét, úgy, hogy azon az 1—2 cm-nyi középső részen lapos lett. E lapos részen a középponttól jobbra-balra fűrtünk rajta két átellenes lyukat. E lyukakba húztuk bele a zsineget, melynek segítségével a bugattyút előbb megforgatva teljesen hasonló módon hoztuk azt működésbe, mint azt Tolnai Vilmos írja a korongos zugattyúról.

H. Fekete léter.

NÉPRAJZI IRODALOM.

A) Hazaiak:

Bruckner Győző dr. *A Szepesség népe.* Néprajzi és művelődéstörténeti tanulmány. Budapest. 1922. ifj. Kellner Ernő kiad. 84 l.

Szerző főtörekvése a szepesmegyei három népfajnak: a német-szász, a tót és lengyel lakosságnak fajképeit megrajzolni. Adja településtörténetüket, életmódjukat, babonás hagyományaikát, szokásaikat legjellemzőbb vonásaik kiemelésével. Az igénytelen külső és a rövidre fogott tárgyalás alig sejteti, mily nagy irodalomnak ismerője és mennyi személyes tapasztalat birtokosa a szerző. Műve áttekintő összetoglalásnak készült s e nemből legjelesebb újabb termékeink egyike.

Horváth Sándor. *A középkori magyar címertan jelképezése.* Bpest, 1922. 23 l. — U. ö. *Címeres ökök.* Művelődéstörténeti és címertani tanulmány. 1923. 7 l. — U. ö. *Címer-sisak.* 1923. 7 l.

Tárgykörünket e három címertani munkát annyiban érinti, hogy a régi címerek rajzainak jelképes jelentését a középkori „Physiologus“ nyomán fejtegeti. (l. u. ötöle utóbbinak fordítását és magyarázatát Ethnogr. 1922. évf. 1—22. ll.)

Grexa Gyula. *A Csaba-monda és a székely húnahagyomány.* Bp. 1922. 61 l.

Szerinte a magyar húnmonda nem a magyar őshazából származik, csak a honfoglalás utáni századokban alakult ki. Itt vette át a magyar a már előbb e helyt talált népektől. Eddig a kutatás főképp a húnmondák germán elemeire volt figyelemmel (Petz G., Bleyer J.) a Nibelung-kapcsolat révén; ő viszont a székely földön élt hagyományokra vet súlyt (Csaba íre, Hadak útja, stb.). Bizonyítani törekszik, hogy a magyar-székely beköltözés előtt Erdélyben hún-török fajtájú bolgárság lakott s ezektől nyert értesülések módján kerültek a Csaba-epizódok mondakincsünkbe. A kérdés felderítése körül ma sürgő munkásság tapasztalható (Gombocz Z., Hóman B., gr. Zichy István) a hazai tudományosságban; eredményeiről legközelebb önálló összefoglalásban emlékezünk meg. Akkor Grexa szakszerű fejtegetései és folklóre-érzéke is érdeme szerint lesz méltányolható.

Kovács Alajos: *A zsidóság térfoglalása Magyarországon.* Budapest, 1922. A szerző kiadása.

A feldarabolt, ezer sebből vérző Magyarország igen súlyos problémája a zsidókérdés. A haza sorsát igazán szívén viselő egyén alig írhat erről a témáról elfogulatlanul. Mert — mint szerző mondja előszavában — ha csak arról volna szó, hogy a zsidóság, mint felekezet hogy növekedett a többi rovására számbelileg s a kulturális és gazdasági versenyben, előttük vagy mögöttük járt-e? legfeljebb csak egy kis felekezeti érzékenykedésre adna alkalmat De a baj éppen abban rejlik, hogy a zsidóság a közös származás tudatát, ősi hagyományait nemzeti vallásában őrzi és istápolja már évezredek óta, s ha meg is tanulja környezete nyelvét — tisztelet a kevés kivételnek — fajiságát fel nem adja s mindig többre tartja, mint annak a nemzetnek hagyományait, szokásait, erkölcsét, törvényét, mely őt nemzeti kötelékébe felvette. Minden nemzet védekezik tehát a zsidóság ellen s Kovács Alajos is azért vetette föl e kérdést, hogy a zsidóság óriási gazdasági, kulturális és számbeli előretörésére a keresztény magyarság figyelmét felhívja, politikusok és államférfiak bölcességére bízva a gyógyszer megválasztását és helyes, célszerű alkalmazását.

Kovács könyve hét fejezetben tárgyalja a zsidókérdést s számbeli megnövekedésüket, földrajzi elhelyezkedésüket, gazdasági és kulturális térfoglalásukat alaposan le tárgyalva, rövid bepillantást nyújt a bűnöző zsidóság életébe is. Sajnos, nincs rá módunk, hogy ezt a minden sorában végtelen tanulságos és egész kulturális és gazdasági életünket mélyen érintő tanulmányt részletesen ismertethessük, csupán egyes fontosabb mozzanatokot emelünk ki abból.

1720—1910 ig a 12,000 főnyi zsidóság 909,500-ra s az összes lakossághoz viszonyított arányszáma 0.5%-ról 5%-ra emelkedett. Növekedésüket a természetes szapor-

dás és bevándorlás egyformán előmozdította. A mai zsidóság $\frac{2}{3}$ -ad része bevándorló s a mai zsidóságból legfeljebb 100,000 dicsekedhetik azzal, hogy őseik már 200 évvel ezelőtt is Magyarországon laktak. Az asszimiláció szempontjából szerző éles határt von keleti és nyugati zsidóság között s mint cáfolhatatlan valóságot állapítja meg, hogy az asszimilációra már eléggé megérett nyugati zsidóság teljes beolvadását a keleti zsidóságból való folytonos felfrissülés akadályozza meg. Nemzetünkre és fajunkra végzetes — és a kommuin által igazoltnak tekinthető — jelenség, hogy ez az újabb és újabb, a keleti zsidóságból táplálkozó sejt-növesztő tömeg éppen a városokat és a városias jellegű községeket lepte el s lett melegágya minden destruktív és nemzetellenes törekvésnek.

1910 óta a zsidóság szaporodása nem oly rohamos. Bár gyakorlati voltak az át-térések, zsidó-keresztény házasságok, a magyarságra kedvező hatással nem voltak. Az ily házasságok kevésbé termékenyek voltak s számbelileg sem növelték a magyarság életerejét. Sőt a világháború a zsidóságnak újabb propagatív erő kifejtésére adott tápot.

A számbeli növekedésnél sokkal jelentősebb és ránk nézve végzetesebb a zsidóságnak kulturális és gazdasági téren való előnyomulása. Az adatok sokkal közismertebbek, hogyszem azokat ismételni kellene. Az iskolák évtizedeken át ottották — a szent liberalizmus nevében — a közélet minden terére az intelligensőbb zsidóságot s velük született faji sajátosságuk éppen azokra a foglalkozásokra ösztönözte őket, hol az élel-messég, a konjunkturák ügyes felhasználása nagy gazdasági előnyökhöz juttatta őket. A kereskedelem és nagyipar így került céltudatos munkával kezükbe s újabban óriási erőfeszítést fejtettek ki a földbirtok megszerzésére is. 1916-ig a szabadforgalom alá eső 100 holdon felül 10 8 millió hold földből 1 6 millió hold, 14 6% volt zsidó kézen s az utolsó 60 év alatt a nemesi birtokok $\frac{1}{2}$ -ét szerezték meg. 1913—1918-ig, tehát a világháború alatt is 210 ezer holdat vásároltak meg zsidók.

Még nagyobb a zsidóság ereje a földbérletben. Pontos adatok ugyan erre vonatkozólág nincsenek, de Kovács szerint kb. 5 $\frac{1}{2}$ millió hold bérlet fölött rendelkezik zsidó.

Kovács könyve a bűnöző zsidóságról is megemlékezik. Itt, ebben a részben is van a zsidóságnak vezető szerepe. A magasabb kultúra a komplikáltabb, ügyességet, számítást, leleményességet feltételező bűncselekmények elkövetésére ösztönzi őket (csalárd és vétkes bukás, uzsora, csalás, sikkasztás, zsarolás, okirathamisítás). Az 1909—13-as évek átlagában 69 ezer elítélt közül 2681 volt zsidó. A háború tipikus bűnözőinek ádrágitók, láncereskedők, valutaüzérek nagy része zsidó. A hadiszállítások körül elkövetett vétsegek miatt 1018 közül 741 volt zsidó. S míg a frontokon csak 2 5% erejéig vészett, az utóbbi bűncselekményekből 73% erejéig vette ki részét a zsidóság.

A statisztikus szerepét Kovács igen alaposan elvégezte művében s csak sajnálhatjuk, hogy az orvosszereket nem jelölte meg. Pedig aki ily mélyen el tud merülni egy kérdés kutatásába, arról joggal feltételezhetjük, hogy az eszközöket is meg tudná jelölni a védekezésre! Most már tehát a politikusok és államférfiak feladata, hogy a kérdést — a hazafias zsidóság érdekében is — napirendre tűzzék.

Aki csak egy kissé is szívón viseli — szerző szavaival élve — nemzete sorsát, azt nem hagyhatják közömbösen a zsidóságra vonatkozó beszédes számok. A nemzet beteg, a szervezetébe ékelődött idegen sejt, napról napra jobban szívja életerejét. Itt gyors segítségre van szükség. Aki szerencsés kézzel elvégzi az operációt s eltalálja a szükséges orvosszert, a magyarság halálját örökre kiérdemelte. . . . y . . . y.

Próhla Vilmos: *Napkeletről*. II. bőv. kiadás, Bpest, 1922. 356 l.

A kötet 40 drb kisebb terjedelmű cikke közül 18 itt jelenik meg először. Szerzője mint a keleti, elsősorban turk nyelvek egyetemi professzora egyszersmind a japán nyelvnek és kultúrának legalaposabb ismerője hazánkban. Ily felkészültség mellett számos nagy keleti útjának benyomásait kapjuk e kötetben. A könnyed előadómódoz mögött ott lappang nagy tudása, a lényegeset felismerő éles szeme s így e látszólag népszerűen papírra vetett tárcák, tanulmányok, hangulatképek a szakképzett ethnologusnak és folkloristának is rendkívül sok értékes adatokat tartalmaznak. Bennünket legközelebb-ről érdeklő tanulmányai: Az utolsó samurai. — Ufa. — Baskiriából. — A karacsájföld népe. — A kabardok alkonya. — A csodaszarvas nyomában. — Turán, stb.

Pezzenhoffer Antal: *A demográfiai viszonyok befolyása a nép szaporodására*. Bpest, 1922. Szerző kiadása.

Az emberiség szaporodásának, vagy kihalásának kérdése a tudósokat és államférfiakat sokszor foglalkoztatta, de sohasem volt a kérdés oly égetően fontos, mint éppen napjainkban, egy borzalmas világháború s a nyomában járó rettenetes gazdasági válság pusztításai után. Pezenhoffer könyve a magyar nép szaporodásával s a szaporodást gátló okokkal foglalkozik igen részletesen s a különben mindvégig érdekes és tanulságos — bár következtetéseiben sokszor egyoldalú — fejtegetéseinek csupán az a nagy hátránya, hogy adatai 13—23 év előttiék s a világháborúra s következményeire — adatok hiánya miatt — nem lehetett tekintettel. Szerző rövid előszó s feldolgozása tudományos módszerének megismertetése után sorra veszi az összes nemzetpusztító betegségeket, a gyermekhalandóságot, alkoholizmust, kivándorlást, egykét, s összevetve mindezeket a különböző demográfiai viszonyokkal, megállapítja, hogy a nemzet számbeli és erkölcsi meg-

fogyatkozását semmi sem mozdítja elő annyira, mint az egyke. Könyvének jó részét éppen ez foglalja le s kötelességünknek tartjuk, hogy szerzőnek e nemzetpusztító betegségre vonatkozó megállapításait kissé részletesebben ismertessük.

Szerző szerint az egyke főfészke Baranya vármegye Ormánságnak nevezett területe, vagyis a siklósi, szentőririnci és pécsi járásnak az a része, mely a Dráván át Horvátországgal, nyugaton Somogy vármegyével határos. A lakosság magyar, török s kis részben szláv keverék; református s „ő-ző” nyelvjárást beszél. Baranya 357 községének több mint fele (181) egykés s 65 községben 20-nál kevesebb volt az 1000 lélekre eső születési arányszám. Somogy 311 községéből 94 (30,2%) volt egykés. Tolnában csak két község születési arányszáma kisebb 20-nál, de a betegség a vármegye egész területére kiterjedt s a kifejlődés csak idők kérdése. Fejér és Veszprém vármegyében 20-on aluli születési arányszám egyetlen községben sincs. Vasnak 14 protestáns magyar és evangélikus vend lakos egykés. A tisztán katolikus Zala 557 községéből 53 községben 25—30 a születési arányszám s csak 11-ben 20-on aluli. Az összes lakosság 4,3% át kitevő protestánsok hódolnak itt is leginkább az egykének. A Dunántúl többi részén az egyke csak szórványos.

A Duna által megszakított egyketerület folytatása Bars, Hont és Nógrád vármegyékben van. A fertőző központok itt is a protestáns falvak s szerző szerint az egyke Barsban magyar, Hont és Nógrádban tót baj, de mindhárom helyen a protestantizmushoz van növe.

Gömör vármegye 275 községéből 112-ben 30-nál, 14-ben 20-nál kevesebb a születési arányszám s a protestáns magyarság és tótság itt is felesen hódol e bajnak. Gömörből, mint központból az egyke a protestáns járásokon át Heves, Pest, a Jászság, Békés és Csongrád megyékbe is elhatott s fertőző útjában — sajnos — csaknem tiszta magyar községeket érintett.

A Békésen át megszakadt magyar egyke két egymástól független német és oláh területen fakad fel újra és terjed nyugat és kelet felé. A német egyke központja Torontál s erejében folyton gyengülvén Temes és Krassó, illetve Bács-Bodrog és Tolnáig is eljutott. Itt az egyke kath. talajból fakadt ugyan, de tisztán csak a németek között hódított, míg a kath. magyar-ág teljesen immunis maradt. Szerző meg is állapítja, hogy ez azért történt, mert a torontáli sváb gazdagabb, kultúraltabb, fajilag önzőbb és anyagiásabb, mint a magyar s a kath. vallás korlátozó befolyása alól éppen ez oknál fogva jobban tudta magát mentesíteni, mint a többiek.

Az oláh egyke középpontja Hunyad vármegye. 424 községéből 188 nem éri el a 30-as születési arányszámot s leginkább a görögkeleti oláhság körében dühöng. A terjedés iránya nyugat felé Krassó, Temes és Torontál, kelet felé Szeben, Nagyiküllő és Fogaras megyék.

Az oláhon kívül az evangélikus szászok körében pusztító egyke a legrégebb és legnagyobb mérvű egész Erdélyben. A központ Beszterce-Naszód s a baj innen terjedt el a többi szász területre. A székelységnek főleg protestáns része egykés s 22 székely községben volt 30-on aluli a születési arányszám az 1900—1910-es években.

Foglalkozási és kulturális viszonyokkal az egykét megmagyarázni nem lehet. Szegény és gazdag, művelt és műveletlen egyformán részese lehet e bajnak s szerző inkább a vallásos és erkölcsös élet ellanyhulásában látja az egyke igazi okát.

Bár szerző könyvének ismertetett fejezetében az egykét, mint protestáns bajt tüntette fel, a katolikus egykéről sem feledkezik meg. Majd a korai házasságoknak, elválásoknak és öngyilkosságoknak nemzetsorvasztó hatására mutat rá. Végül arról az óriási hatágról számol be, melyet a kath. vallás a család, társadalom és nemzet fejlődésére gyakorolt. A kath. vallás mentette meg szerinte az országot a pusztulástól, s ha az összes felekezetek ugyanolyan arányban szaporodtak volna, mint a katolikusok, e többletből 40 év alatt egy Görögország, Szerbia, vagy Bulgáriának megfelelő népesség állhatott volna elő. A kath. vallás szerinte a nemzet és erkölcs igazi fenntartója s az összes nemzetsorvasztó bajok egyetlen megszüntetője.

Pezenhoffer — katolikus, egyoldalúságtól nem teljesen ment — könyvével alapos munkát végzett s azok, kik országunk sorsát, megsemmisítésre ítélt fajunk jövőjét szívkön viselik, többszörös haszonnal forgathatják művét.

A *Sárospataki Hírlap füzetes kiadványait* közül a 2. sz. (*Gulyás József*: A sárospataki kéziratos népmese-gyűjtemény), a 8. sz. (*Harsányi István*: Adalékok Sárospatak multjához) és a 10. sz. (*Harsányi I.*: Csokonai Sárospatakon) a néprajzzal foglalkozók érdeklődésére számot tarthatnak. Figyelemreméltó forrástanulmányok.

Tanácskozás a Házitparról. A vall. és közokt. minisztériumban tartott szakértekezlet jegyzőkönyve. Bp. 1922. 79 l. Felvette: Fekete József jegyző.

A népi iparművészet aktuális kérdéseiről elhangzott hozzászólások sorozata. Csakó Elemér, Dulovits Árpád, Gróh István, Sebestyenné Stetina Ilona és Tormay Cecile beható fejtegetései a magyar nép művészeti hivatásáról, annak istápolásáról és rontó külső befolyások kiküszöböléséről, valamint e hanyatlóban levő művészség intézményes megmentéséről.

Tonelli Sándor. *A turánizmus*. Szeged, 1922. 12 l (különnyom. a Magyar Jövő-ből.)

Ezzel a mondattal kezdődik: Eme tanulmánynak az a bevallott célja, hogy kiváltsa az ellentmondást! Szerzője t. i. a *turánizmus* jogosultságát mai kultúr-letünkben tagadásba veszi. Cáfolásmódja nem szerencsés. Sorra veszi u. i. a magyarságot honfoglalása óta ért szervezeti hatásokat, fajkeveredést, azután valószínűségi számítással iparkodik igazolni, hogy a magyarságban mily elenyésző csekély lehet a turáni vér, melyet benne minden más európai faji (vérségi) befolyás mennyiségben túlszárnyal. Feleli, hogy a fajtság bonyolult problémájában eddig *egy* alaptörvény legalább meg volt állapítható. Amit a Mendel-féle öröklődési törvényszerűség a növényekre bebizonyított, az, ha nem oly szigorú következetességgel is, de szintén áll az állati és emberi fajokra. E szerint vérkeveredés felmerültekor a második vagy harmadik ivadékretnben a faj ismét tisztán *visszaül*. A fajnak e folytonos megújódása eredményezi állandóságát s teszi lehetővé a keveredésnek olyfajta progresszivitását, aminőt szerző zavartalanul haladó számtani haladványokkal igyekszik kimutatni. Annyi kétségtelen, hogy a magyarság hányattatása folyamán átment egy nomád-legeltető lovas-harcos kultúrfokon, miután békés halász-vadász életét az Uralban a népvándorlás sodra megbolygatta. Az a turk elem, melynek tömegáramlatába belekerült, mint régebbi lovas-nomád, feltétlenül az ebben még járatlan magyarság fölé kerekedett, szolgájává tette, ha nem hajtotta elszigetelten maga előtt. Ilykép valami erős faji keveredés a két nép között alig tehető fel, még az esetben sem, ha a turk elem a magyarságot be is kapcsolta magába. Szolgáorban levő idegen tömeg nem szokott beleolvadni a magasabb győztes rendbe s viszont. — Ha most már az ethnikus hatásokat egymással kontaktusba került népek között kétféle kategóriába sorozzuk, ahogyan kell is, t. i. vagy csupán *lelki*, intellektuális, vagy teljes: *szervezeti* (faji) áthatásba (ezek lényegesen eltérő természetű befolyások!), úgy az első eset: az intellektuális hatás nálunk feltétlenül bekövetkezett s a huzamos turk szomszédság vagy együttélés nyomai népünk szellemi hagyományaiban világosan kimutathatók. Nagy kérdés azonban, hogy a másikkal, a vérkeveredés ügyével hányadán vagyunk; erre beható anthropologiai felvételek nélkül nem vagyunk még képesek felelni. A Tisza-Duna-közi lakosság törökös jellege ebben ne vezessen félre; azok későbbi kún-besenyő (turk) eredetű betelepülése kétségen felül áll, de anthropologiai típusuk különbözik is a dunántúli és erdélyrészi magyarságtól. A vérbeli rokonság ténye ilykép, ha még most nyílt kérdésnek tekintjük is, inkább azt mutatja valószínűbbnek, hogy a két (turk és magyar) fajtság között vérségi kapcsolat nem állott fenn.

Zolnai Béla. *Mátyás-mondánk eredete és fejlődése* (kül. nyom. az „Irodalomtörténet” 1921. évf. 126—137. l.-ról.) — Beható forrástanulmány alapján arra az eredményre jut, hogy Mátyás-mondánk túlnyomó része jelen formájában nem régebbi a XVIII. század végénél. Tartalmuk eredetileg ugyan visszanyúlik a mesék és mondák középkori, sőt ókori keletkezés-idejére, de Mátyás személyéhez csak újabban lokalizálódtak.

— 88.

B) Külföldiek:

Walter Anderson. *Der Schwank vom Kaiser und Abt bei den Minsker Juden*. Dorpat, 1921. 39 l.

A Cinkotai kántor mókás történetének egy kisebb körben történt kimerítő felgyűjtése; eredménykép kiderül belőle, hogy ama területen nem az irodalmi forma (Percy-Bürger ballada szerkezete) terjedt el, hanem egy szájhagyományban kialakult keresztény változata, melyhez bekezdő motívumul a bibliai Eszter-monda szolgált.

W. Anderson. *Volkskundliche Bibliographie* (az Észttudom. Társaság philologiai évbeszámolójának III. része) Dorpat, 1922. 64 l.

Az észtek folklóre-irodalmának rendszeres egybeállítására tartalomkivonatokkal az 1918. év termeléséből.

Folklore-Fellows Communications. Edited for the F. F. Vol. VI—VIII.

34. sz. Václav Tille: *Verzeichnis der böhmischen Märchen*. I. Helsinki, 1921. 371 l. A mű cseh eredetije még nem jelenhetett meg, de német fordításának I. kötete az F. F.-szövetség jóvoltából napvilágot láthatott. Ebben nyolc csoportba foglalva mintegy 300 meseváltozatot kivonatol a közétevé valami furcsa csoportosító eljárással. Majd a bekezdő motívum az irányadó, majd a mese magva, majd a kontaminált példákban kedve szerint kiemelt rész. Következik belőle, hogy jelszavai alapján egy-egy kialakult típust megtalálni nem lehet. Jellemző egyébként, hogy *cséh* meséket hirdető cím alatt felerészben *magyar felvidéki* meséket közöl, tehát *től* gyűjtésekből valókat; a fennmaradó rész fele ismét nem *cséh*, hanem *morva* mese, ezek is más jellegűek, mint a szigorúan vett *cséh* területről valók, mely utóbbiak különben is nagyrészt népkönyvek és ponyvafüzetek elrontott visszhangjai. Úgy látszik, sajátos *cséh* vidékeken a népmese kihalóban van, míg a morváknál még él, a tótok közt pedig dúsz virágzaskorát éli.

35. sz. Kaarle Krohn. *Aspettn Elltel-ről*, a finn folklóre-gyűjtés legkiválóbb vezető szelleméről ír beható emlékeztést.

36. sz. Johannes Bolte a mese elnevezései és jellemző vonásairól állít össze világ-irodalmi adatokat. (42 l.)

37. sz. Maurits de Meyer. *Les contes populaires de la Flandre* 100 l. — Általános áttekintés és irodalmi méltatás után adja a flandriai népmese-állománynak rendszeres összeállítását Antti Aarne típusai szerint.

38. sz. Adolf Graf. *Die Grundlagen des Reineke Fuchs*. 1920. 135 l. — A róka-csínyek középkori irodalmi emlékeit (Roman de Renard, Reineke de Vos, etc.) véve alapul, ezek népi forrásait kutatja. A francia verses „roman” 12 *branche*-éből (= énekek) megállapítja, hogy az I. és VII. ókori aesopusi eredetű; a II. és X. hindu mesetárakból való, részben ide megy vissza a XII. is; a fennmaradók fele francia (gall-kelta), fele germán népi eredetre utal.

39. sz. Joh. Bolte 71 lapon közli a világirodalom azon helyeit, melyek népmesékről emlékeznek. 171 adat Aristophanestól Reinhold Köhlerig gondos idézetekkel tanulságosan szemlélteti, mint vélekedtek különféle korok folyamán e műfajról.

40. sz. Kaarle Krohn megemlékezése *K. F. Karjalainen*-ről, az osztják ethnos legalaposabb bűváráról.

41. sz. K. F. Karjalainen nagy művének I. részét adja német fordításban: *Die Religion der Jugra-Völker*. Helsinki, 1921. 204 l.

Frobenius Leo. *Atlantis*. *Volksmärchen und Volksdichtungen Afrikas*. Band VI. „Spielmanns-Ge-nichten der Sahel” (Diederichs, Jena, 1921. 351 l.)

Szerzőjét nem ok nélkül az ethnologia „enfant terrible” jének tartják. Rakoncátlan, fegyelmezetlen elme, amely rengeteg tudás és tapasztalat felett rendelkezik. Geniális meglátásai vannak, melyek közül a *kultúrkörök* elmélete ma szinte általánosan elfogadottnak tekintendő. Évekig tartó barangolásai Afrika észak-nyugati területein jelentős új anyaghoz juttatták, melyet most feldolgozva, *Atlantis* közös cím alatt sorrend nélküli kötetekben tesz közzé. Frobeniusnak írótalentuma és képzeletcsapongása tudós munkásságának határozott ártalmára van; kombinációiban mindig túlszáguld a tudományos határon. Így *Atlantis*-nak meri nevezni azokat az adalékokat, melyek fölötté értékesek ugyan, de semmi közük ahhoz a mesebeli Atlantishoz, melyről egyetlen írásos nyomunk Platon Theiatetosában maradt fenn s amelyet már az ókori írók fantasztikumnak, dajka-mesének minősítettek. Lehet hogy Platon nagy utazásai alatt hallott valamit egy valamikor létezett földterületről túl az Atlasz-hegységen nyugat felé s amely már az ő idejében tenger alá süllyedt. De epp ez adhatott alkalmat az ideális bölcseknek, hogy ide helyezze és kiszíneze egy képzelt, elméleti állam szervezetét, amely szerinte egyedül alkalmas arra, hogy benne minden polgár boldognak érezze magát. Az Atlantis, mint egy vágybeli utópia azóta kísért a töprengő elmékben. — Frobenius leletei és feltárásai tagadhatatlanul egykori magasabb s a maitól idegen kultúra létezésére vallanak a Szahara nyugati szélén, de gyökerüket visszavonatkoztatni az ókort megelőző Atlantis államra kissé reklámszerű vállalkozás. Jelen kötete adalékokkal szolgál egy belőlök rekonstruálható kultúrához, amely azonban se nem Atlantikus, sem indogermán kapcsolatra nem emlékeztet, hanem egyszerűen *letűnt arab kultúra*, melynek minden vonását meg lehetjük az egykori bagdad-damaszkuszi, vagy kordovai kalifák udvari életében. A prózában visszaadott epikus énekek vándordalnokok ajkáról vannak feljegyezve s amit ezek életéről, emlékező tehetségükről, szokásformáiról mond, fölötté becses adalékok.

Hambruch Paul. *Malaische Märchen aus Madagascar und Insulinde* (Diederichs, Jena, 1922. 331 l.)

A Fr. von der Leyen és P. Zaunert szerkesztésében megindított nagy népmese-sorozatnak (*Die Märchen der Weltliteratur*) 14. kötete. Az első 10 drb epikus csodatörténet Madagaszkár szigetéről való állatmese, köztük az 5. az állatok versenyfutásáról szóló nemzetközi típus, a két utolsó (Bohó Misi-kalandok) arab hatást mutatnak. A többi 51 drb Délkelet-Ázsia szigetvilágából valók. Európai hatást árulnak el a 41–49. számok, míg a többi azonos tartalmú a hindu mesékkal. Érdekesek: a 30. sz. = özönvíz-monda; a 32. sz. = Amor és Psyche-típus; 34. = nagyravágyó asszony bűnhődése (*Der Vischer u. sine Fru*); 55. = Dzsoha 21 csinyje, többnyire ismert Nazr-Eddin-tréfák. Elmondásuk síma, folyamatos; valami keleti töprengő légység ömlik el rajtuk, amely csak a sikerült tréfák közlésében elevenül fel álmodásából. Igen érdekes, szép illusztrációk emelik a kötet becsét.

Löwis of Menar Aug. *Finnische u. estnische Volksmärchen*. (Diederichs, Jena 1922. 301 l.)

A von der Leyen-Zaunert sorozat 15. kötete. Közrebocsátója neves kutató, aki az eddig fordításban gyéren közölt finn és észti gyűjtések anyagából kiválasztott 90 jellegzetes darabot. Tartalma szerint új, amint várható is volt, nem akad köztük. Kétféle irányú hatás eredményeinek mutatkoznak: a nyugati mesék svéd-skandináv csatornán, a keletiek orosz szűrőn keresztül jutottak el hozzájuk, de ástilizálásukban van eredetiség. Elmondva szófukaran vannak, mintha vázlatát akarnák csak a történetnek adni;

rövid, apró, töredékes dolgok, csak a Kreutzwald nyomán közzétett észt darabok részletei, ám ezek műirodalmi átdolgozások. *Magyar meséink jellemző vonásaiból mitsem találunk meg köztük*, ami megerősít abban, hogy a mi meséink javarészt türk eredetűeknek tekintendők. — A kötet érdekesebb adalékai: a 24. sz. = Évekig alvó típus önállósult változata; 42. sz. = az „élő hangszer” típusa; 62. = kérék próbái; 72. = versenyfutás királylánnyal (Brunhilda-motivum); 84. = szakállas farkas (Werwolf) monda; 86. = Ruodlieb három tanácsa; 90. = a kis kakas gyémánt félkrajcárja. A 84–90. sz. alatt először kerülnek közlésre *liv* mesék; e néhány ezer lélekszámú kis nép is rokon nyelvet beszél s mint régóta elszigetelten élő csoport, becses régiségeket őrzött meg mesehagyományaiiban.

Lönborg Sven. *Der Klan.* (Diederichs, Jena 1921. 40 l.)

E svéd disszertáció komoly hozzászólás a primitív törzsrendszernek nagyrészt még ma is vitatott problémájához. Kétkelkedik amaz elfogadott nézet helyességében, hogy a mai házassági ceremóniák lármája, lövöldözése, színleges harci viaskodása egykori nőrablásnak lenne csökevényes emléke. Hivatkozik számos primitív adalékra, ahol ugyanez megvan, de célja nem a rablás elleni védekezés, hanem a daemoni rontó befolyások elhárítása: ellenszer a mágia ellen nőrablás nélkül. Szerinte az ősi társas sejt nem a horda (Mac Lennan, Morgan és társai teoriája), sem a hetaerizmussal együttjáró nyájösszeverődés (Bachofen és követői), sem végül a legszűkebb kis család (Westermarck), hanem a *klan*: a vérségi összetartozás nagyobb egysége, a nemzetség! Az egész berendezkedésben ennek érdeke a *suprema lex*. Belőle fejthető meg a patriarcha leszármazási forma (vadász-halász fokon), valamint a patriarcha rendszer (nomád legeltető életmód mellett), míg a későbbi földmivelő fok a kettőt összeolvastja s esetenként a maga klímája és megélhetése szerint majd emezt, majd amazt sarjasztja ki.

Naumann, Hans. *Grundzüge der deutschen Volkskunde.* Leipz. Quelle u. Meyer, 1922. 158 l. (Wissenschaft u. Bildung sorozat 181. kötete.)

A vezérfonal szerzője ma a német néptudományi irodalom legügyesebb összefoglaló elméje. Ismeri a legújabb eredményeket s egyes fejezetei ezek nézőpontjából vannak összeállítva. Tájékoztatóul ime a fejezetek címei: 1. Viselet és házi szerszámok. 2. Parasztház és falusi templom. 3. Település és földmivelés. 4. Kezdetleges társas szellem. 5. Magán- és társas ünnepek. 6. Népi színjáték és csoportjátékok. 7. Népkönyv és bábszínház. 8. Népdal és kardal. 9. Találós kérdések és közmondások. 10. Monda és mese. Végén adja a fejezetekhez való legfontosabb irodalom könyvészetét.

Tagányi, Karl. *Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in Ungarn.* Berlin-Leipzig 1922. 128 l. (Ungarische Bibliothek, herausgeg. v. Rob. Gragger. Nr. 3.)

Tagányi Károlynak folyóiratunkban és külön füzetben napvilágot látott nagyrésztükü tanulmányából megjelent a német kiadás teljes tudományos apparátussal. Tagányi korszakalkotó művét nem szükség az olvasó előtt külön méltatnunk. Német kiadása most a külföld érdeklődését is ráirányítja hazai jogszokásaink régi formáira és mai csökevényeire, melyek magyarázata nem egy külföldi jogszokás eredetére is új fényt vet. Várakozással nézünk Tagányi művének II. része elé, mely teljessé tenné a magyar szokásjog rendszerének feldolgozását.

Thurnwald, Richard. *Die Gemeinde der Bánaro.* Ehe, Verwandtschaft u. Gesellschaftsbau eines Stammes im Innern von Neu-Guinea. Stuttg. 1921. 274 l.

Thurnwald az ethnologia egyik modern tekintélye. Könyvében a pápuák egy szigetbelsei falujának társas szervezetét mutatja be részletező alapossgal. Anyagát a helyszínén három éven át gyűjtötte és elsőnek mondható, aki tiszta képet nyújt egy ős primitív együttélő társas csoport berendezkedéséről. Az eset komplikáltabb, mint eddigi ismereteink alapján várnók. A falu két, úgy látszik, vérségi egységű törzs vagy nemzetiség egymás mellé településéből állt elő, amelyek a kölcsönös egymásra utaltság folytán barátságos viszonyt tartanak fenn. Mindazáltal összeházasodás közöttük ritka kivétel. A törzsek csak maguk körén belül házasodnak (endogamia), ámde szigorú kikötésekkel. A törzs két félre van osztva (clan), e fél egységek keretén belül az egybekelés tilos (exogam clan). Mindenik féltörzsnek külön tanácsháza (palaver) van, hol összejövetelekkor a családfelek vagy a jobbik oldal sorába tartoznak, vagy a bal soron ülnek állandóan. Már most az egyik clan ifja csak olyan lányt vehet el a másik féltörzsből, melynek családja vele a palaver oldalsorában *nem* egyezik (az incestus elkerülése?). Tehát az A. clan jobb sorába való legény csak a B. clan bal sorában ülő család leányával léphet házasságra és viszont; a megkötöttség e szerint kettős. De ebből ismét az következzenék, hogy az a clan-féltörzs, amely a kötelekébe tartozó serdült lányt a másik clannak átengedi, munkakerőben veszteséget szenved, elveszti egy leánymunkását, ezért viszont ez az érdekében így megrövidült clan egyik legényifja számára ugyanakkor egy lányt kíván a völegény clanjából; vesztesége ezzel megtérül. Rendszerint csakugyan nécsere történik a féltörzsek közt, egyszerre kettős házasság, ami csak akkor módosul, ha a másik félnek nincs megfelelő leánya. Ilyenkor megváltja, megvásárolja a völegény clanja a menyasszonyt; utóbbi eset későbbi kényszerű fejlemény. A nővásárlást tehát itt nem nőrablás

előzi meg, mint az ethnologusok általán vallották, hanem *nőcsere!* — A rokonság megállapításának és nyilvántartásának további komplikációjába itt nem bocsátkozhatunk. Thurnwald könyve ebben érdekes példáját adja annak a szövevényes megköötöttségnek, melyet a törzsek vénei bámulatot tisztán fenntartanak s amely ezek nem csekély szellemi fejlettségéről tanuskodik. A szerző új és fontos eredményeit egy ethnologus sem nélkülözheti, még kevésbé az, aki a társas sejtek kialakulásának rendszereivel foglalkozik.

— 88.

Néprajzi (Folklore) könyvészet 1921-ből.

- Atlantis. Kiadja Leo Frobenius. Jena. — Ism. Világ 188. sz.
 Bálványosvár és egyéb mondák. (Erdélyi magyarok könyvesháza. 3. sz.) Budapest, 1921. Boeckai-szövetség. (8-r. 16 l.) 5 kor.
 Bátky Zsigmond. Magyar és francia folklore s egyezések. A „vótér”. Ethnogr. 32. évf. 123—125. l.
 Benkóczy Emil. Eger város multjából. Régi napszámok. Egri Népujság 145. sz.
 Berze Nagy János. Hóvető Gergely és mesés rokonai. Ethnogr. 31. évf. 36—40. l.
 Bonkáló, Alexander. Die ungarländischen Ruthenen. Ungar. Jahrbücher 215—232., 313—341. l.
 Boross Mihály. A magyar nóta. Dunántúli Kultúra 31. l.
 Brockelmann, C. Mahmud Al-Kasghar über die Sprachen und die Stämme im 11. Jahrhundert. Körösi Csoma-Archivum. 26—40. l.
 Csaba királyfi. (Erdélyi magyarok könyvtára. 1. sz.) Budapest, 1920. Erdélyi liga. (8-r. 16 l.) 10 kor.
 Cserép József. Atlantis a magyarok őshazája. Nyírvidék 246. sz. (Lásd fönt Atlantis alatt is.)
 Cserép József. A turáni nép vándorlása az ó-korban. Nyírvidék 248., 250. sz.
 Czako Elemér. Magyar népművészet. Néptan. Lapja 13—17. sz.
 Dieffenbacher, J. Deutsches Leben im 12. u. 13. Jahrhundert. 3. Aufl. 1918/19. — Ism. o—ó. Századok 273. l.
 Erdélyi László. A székelyek eredete. Erdélyi Naptár 1921.
 Erdélyi Magyarság. Népművészet. Kiadja a Népies Irodalmi Társaság. Budapest, 1921. Franklin-ny. (4-r. 16, 2 l. 121 képpel. (Szerzője: Viski Károly.)
 Erdélyi Magyarság. Transylvanian Hungarian. Népművészet. Peasant Art. Published by the Popular Literary Society in Budapest. Budapest, 1921. Franklin-ny. (4-r. 35 l. 121 képpel.)
 Ernyey József. Mátyás király a cseh néphagyományban. Ethnogr. 32. évf. 92—100. l.
 Fabinyi Lili. A zsidó népdalok. Egyenlőség képes folyóirata 1. sz.
 Fazekas István. Néphagyomány. (Fabián Pista nótája.) Ethnogr. 32. évf. 100—102. l.
 Fehér Géza. A bolgár nép őstörténete. Turán 19—36. l.
 — — Die Petschenegen und die ungarischen Hunnensagen. Körösi Csoma-Archivum 123—140. l.
 Föld és Ember. Szerk. Kogutowicz Károly. 1. sz. — Ism. Sz. Zs. Ethnographia 32. évf. 137. l.
 Gáspár Jenő. Régi székely táncok. Új Nemzedék 26. sz. Gemütliches aus dem alten Pest. (Nach einem Fremdenführer vom Jahre 1833.) N. Pest. Journ. 231. sz.
 Gombocz Zoltán. A bolgár-kérdés és a magyar húnmonda. M. Nyelv 15—21. l. — Ism. Sz. Zs. Ethnogr. 32. évf. 138. l.
 Gombocz, Zoltán. Die bulgarische Frage und die ungarische Hunnensage. Ung. Jahrb. 194—203. l.
 Gombocz Zoltán. Húnok és magyarok. Új Nemzedék 146. sz.
 Gragger, Robert. Alte ungarische Legenden, Sagen, Schwänke und Fabeln. Ung. Jahrbücher 359—362. l.
 Györfly István. 1. A „palócz” név első említése 1787-ből. 2. A lélek hazajárásának megakadályozása. 3. A fejben lévő tücsök kikurálása. 4. Csuba Ferenc táltos körözése. 5. Egy régi jogszokás a Nagykunszágon. Ethnogr. 32. évf. 134—136. l.
 Györfly István. A régi világból. (A kacagány. A csákó. A bakonyi szűr.) A Falu 2. sz.
 Györfly István. A cigányok viseletének rendszabályozása Bihar vármegyében 1784-ben. A Falu 2. sz.
 Györfly István. Husvét népszokások. A Falu 3. sz.
 — — A cigányok. A Falu 3. sz.
 — — A kalotaszegi magyarok. A Falu 9. sz.
 Harsányi István. Népi receptek a XVI. századból. Ethnogr. 32. évf. 134. l.
 Heinrich Gusztáv. Az Argirus mese. (Olcsó könyvtár.) Budapest 1921. Franklin T. (16-r.) — Ism. n. a. M. Helikon 1211. l.

- Heinrich Gusztáv.* A Don Juan-monda. 2. kiad. Budapest, 1917. — Ism. G. R. Irod.-Tört. Közlem. 29—31. köt. 271. l.
- Hillebrand Jenő és Bella Lajos.* Az őskor embere és kultúrája, különös tekintettel hazánkra. Lenhossék Mihály előszavával. Budapest, 1921. Pantheon. (8-r. 312 l.) 120 kor. — Ism. Lenhossék Mihály. Új Nemzedék 154. sz. és Pester Lloyd 136. esti sz. — Lambrecht Kálmán. Új M. Szemle II. 381—383. l. — Marosi Arnold. M. Kultúra 184—186. l. — Trikál József. Religió 264—266. l. — Hudyma Emil. Kath. Szemle 441—448. l. — Győry. Népegészségügy. 547—552. l.
- Hóman Bálint.* A hún-probléma megoldása. M. Nyelv 195—198. l. — Király György. Még egyszer a hún-monda. Nyugat 1852—55. l.
- Hóman Bálint.* A székelyek eredete. M. Nyelv 90—107. l. — Király György. Hyperkritika. Nyugat 1440—1442. l. — Sz. Zs. Ethnogr. 32. évf. 139. l.
- Hóman Bálint.* A magyarság megletelepülése. (Szabad Lyceum kiadványai.) Budapest, 1921. (8-r. 24 l.)
- Les Hongrois de Transylvanie. L'Art Populaire.* Publié par la Société de la Littérature Populaire. Budapest, 1921. Impr. Franklin. (4-r. 19, 1 l. 121 képpel.)
- Horváth Sándor.* A physiologus. (A természetismerő, a természetbúvár.) Kútfő-tanulmány. Ethnogr. 32. évf. 1—41. l.
- Jancsó Benedek.* A székelyek. Történeti és néprajzi tanulmány. Budapest, 1921. Hornyánszky-ny. (8-r. 46 l.)
- Jancsó Benoit.* Les Sicules. Étude historique et ethnographique. Budapest, 1921. Impr. Hornyánszky. (8-r. 48, 1 l.)
- Jancsó, Benoit.* The Székelys. A historical and ethnographical essay. Budapest, 1921. Printed by v. Hornyánszky. (8 r. 46, 1 l.)
- Jósa János.* A cserkesz-székely rokonságról. Mezőtúr, 1921. Török-ny. (8-r. 16 l.) 10 korona.
- Kerpely Béla.* A magyar juhászoktól. Vasárn. Ujs. 20. sz.
- Király György.* A magyar hún-monda. Nyugat 645—658. l.
- — A magyar ősköltészet. (Ethika-könyvtár 7.) Budapest, 1921. Lantos. (8-r. 137 l. — Ism. Trostler József. Nyelvőr 144—147. l. — Sz. L. P. Napló 261. sz. — SS. Ethnogr. 32. évf. 145. l.)
- Király, Georg.* Deutsche Sagen und Schwänke in einem ungarischen Teufelsbuche. Ungar. Jahrbücher 242—245. l.
- A kolozsvári bíró és egyéb mondák. (Erdélyi magyarok könyvesháza 12. sz. Budapest, 1921. Boesky-Szövecs. (8-r. 16 l.) 5 kor.
- Krecsmárk Endre.* A magyarság eredetéről. Uránia 33—37. l.
- L. A.* Régi temetkezési szokások. Miskolci Napló 277., 281. sz.
- Lambrecht Kálmán.* A karácsonyfa története. Magyarság 290. sz.
- Leszli Andor.* Régi miskolci kocsmák. Miskolci Napló 70. sz.
- Leyen, Von der.* — *Fr. u. Zaunert, P.* Die Märchen der Weltliteratur. 1921. — Ism. S. S. Ethnogr. 32. évf. 146. l.
- Madarassy László.* Titkári Jelentés. (Népr. Társ. 1921. közgyűlésen.) Ethnogr. 32. évf. 147—154. l.
- A Magyar Nemz. Múzeum néprajzi gyűjteménye. IV. Osztják himzések. (Német czim is.) Budapest, 1921. (12 l. és 31 tábla.) — Ism. R. Ethnogr. 136. l.
- Makoldy Sándor.* A nőrablás és a rablóbázis szimbolikus maradványai hazánkban. Ethnogr. 32. évf. 40—60. l.
- Munkácsi Bernát.* Vogul népköltési gyűjtemény. II. kötet 1. rész. Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi. Bevezetés. A vogul nép ősi hitvilága. Bálvány-istenségek. A természeti jelenségek mythikai alakjai. Regebeli állatok és növények. A samán isten-idézés és búhajosság. Áldozat és imádság. Vogul-osztják hősköltészet és hőselet. II. köt. 2. rész. Vogul szövegek és fordításaik. Targyi és nyelvi magyarázatok. Szómutató. Sajat gyűjtése és Reguly Antal hagyományai alapján. Budapest, 1892—1921. Akademia. (8-r. 0497—0756. l. és VI. 433—772. l.)
- Munkácsi, Bernhard.* Die Bedeutung des Namens der Türken. Körösi Csoma-Archivum 59—63. l.
- Oehl, Wilh.* Die moderne Völkerkunde und die Urreligion der Menschheit. Freiburg, 1920. — Ism. Szendrey Zsigmond. Ethnogr. 32. évf. 140—142. l.
- Pünkösdi szokások. A Falu. 5. sz.
- r. a. Néprajzi múzeum és megalománia. M. Helikon 723. l.
- Radermacher, Ludw.* Beiträge zur Volkskunde aus dem Gebiet der Antike. 1918. — Ism. Lajti István. EPhK. 52. l.
- Relković Davorka.* Népmondák a Balaton eredetéről. Balatoni Évkönyv 219—223. l.
- Relković Neda.* Tanulóink a néprajzi tudomány szolgálatában. Kath. Tanítónők Lapja 19. 21. l.
- S. S. A német néptani irodalma az utóbbi években. Ethnogr. 32. évf. 142—145. lapok.

- Schmidt József.* Az indiai özvegyelégetés. Függelk. Szemle 436—441. l.
 — — Az ó-ind. epika. 1920. — Ism. S. S. Ethnogr. 32. évf. 145. l.
Schwartz Elemér. A nyugatmagyarországi németek eredete. Ethnogr. 32. évf. 113—119. l.
Sebestyén Gyula. Gyűjtési pályadíjak néptanítók számára Néptanítók Lapja. 1—3. sz.
Sebestyén Gyula. A háborús dalok gyűjtése. Néptan. Lapja 8—12. sz.
Solymossy Sándor. A magyar népköltés értékei. Néptan. Lapja 18—23. sz. és Szabad Lyc. kiadványai.
Solymossy Sándor. A magyar nép lelkéről. Néptan. Lapja 15—17. sz. és Szabad Lyc. kiadványai 21. sz. Budapest, 1921. (8-r. 20 l.)
Solymossy Sándor. A népmese problémái. Társadalomtudomány. 557—578. l.
Solymossy Sándor. Mese a Jávorfáról Ethnogr. 31. évf. 1—24. l.
 — — A nagyharsányi hegy mondája. Ethnogr. 32. évf. 82—92. l.
 — — A nyereg alatt puhított hús mendemondája. Ethnogr. 32. évf. 120—123. l.
 — — Magyar és francia folklóreegyezések. 1. Toldi-mondáink. 2. Egy mesei szólásmondásunk. Ethnogr. 32. évf. 125—128. l.
Szabó Dezső. A finnek. A Nép 32. sz.
Szegedy Rezső. Nyugatmagyarországi horvát lakodalmi szokások. Ethnogr. 32. évf. 60—69. l.
 Székely balladák. 1. 2. (Erdélyi magyarok könyvesháza 5. 8. sz.) Budapest, 1920.
 Bocskai-Szövetség. (8-r. 16, 16 l.) 10 kor
 Székely népmesék. 1. 2. (Erdélyi magyarok könyvesháza. 7. 9. sz.) Budapest, Bocskai-Szövetség. (8-r. 16, 16 l.) 10 kor.
 Székely nóták. 1. 2. (Erdélyi magyarok könyvesháza. 2. 11) Budapest, Erdélyi liga. (8-r. 16, 15 l.) 10 kor.
Székelyné-Solymos Bea. A népviseletekről és népiparról. A Falu 11. sz.
Szendrey Zsigmond. Karácsonyi néphiedelmek, szokások és varázslatok. Néptan. Lapja 1—3. sz.
Szendrey Zsigmond. Találós meséink és külföldi megfelelőik. Ethnogr. 32. évf. 69—81. l.
Szendrey Zsigmond. Néphagyomány. (1. Ballada-töredékek. 2. Népdalok.) Ethnogr. 32. évf. 102—104. l.
Szendrey Zsigmond. Történelmi népmondák. Ethnogr. 32. évf. 130—133. l.
 Szent Anna tava és egyéb mondák. (Erdélyi magyarok könyvesháza 4. sz.) Budapest, Bocskai-Szövetség. (8-r. 16 l.) 5 kor.
Szinyei József. A magyarság eredete, nyelve és honfoglaláskori műveltsége. 1919. — Ism. E. F. Körösi Csoma-Archivum 76. l.
Szinyei József. Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur. 1920. — Ism. Rubinyi Mózes. Liter. Zentr. Bl. 13. sz.
Tagányi Károly. Elnöki megnyitó beszéd. (Népr. Társ. 1921. közgyűlésen.) Ethn. 32. évf. 147. l.
Takáts Ilonka. Népmesék. (János katona. Flórönc.) Ethnogr. 32. évf. 104—107. l.
Tallán Vince. Néphagyomány. Babonák. (Vízí molnárok babonás történetei.) Ethn. 32. évf. 109. l.
 Tánemulások Pesten a XVIII-ik században. Újpesti Közl. 2., 3. sz.
Tatrosi János. A moldvai csángó-magyarok. Kath. Szemle 65—76. l.
Tolnai Vilmos. A „képmutogató“ eredete. (A német Bänkelsänger s néhány magyar adalék.) Ethnogr. 32. évf. 109—113. l.
 Transylvanian Hungarians. Peasant Art. Published by the Popular Literary Society of Budapest. Budapest, 1921. Print. Franklin. (8-r. 19, 1 l.) 121 képpel.
Vikár Béla. A Balaton neve. Balatoni Évkönyv. 160—163. l.
Wichmann Gy. Zűrjének és karjaiak. — Ism. Zsirai Miklós. M. Nyelv 186. l.
Winkler, Heinrich. Die altaische Völker- u. Sprachenwelt. 1921. — Ism. Fokos Dávid. Nyelvőr 148. l.
Zilahy Lajos. Parasztlakodalmak az Alföldön 1921-ben. P. Napló 237. sz.
Zolnai Béla. Mátyás-mondáink eredete és fejlődése. Irodalomtört. 126—137. l.
Zolnai Gyula. Népmesék. (A róka, a farkas meg a szegény ember.) Ethnogr. 32. évf. 106. l.
 A zsidók betelepítési kísérlete 1787-ben. A Falu 2. sz.

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

NÉPRAJZI HIREK.

Nemzetközi vallás-ethnológiai kongresszus. 1922 szept. 4-től 16-áig Tilburgban (Hollandia) tartotta meg az ú. n. *Semaine d'Ethnologie religieuse* III. nemzetközi összejövetelét. A mozgalom annak idején az egyház teológusai között szerveződött, igazolván E. B. Tylornak 50 év előtti jóslását, hogy „elkövetkezik még az idő, midőn képtelenségnek fogják tartani a hivatásos teológusok, hogy ne legyenek kellőképp tájékozva az alacsony kultúrájú fajok vallási fogalmai felől”. (Prim. Culture I. 20.) Valóban, a tilburgi előadássorozatok oly részletekig menő alapossággal foglalkoztak az újabban egyre növekvő fontosságú kérdésekkel, hogy minden ethnológusnak tudomással kell bírnia mozgalmukról és eredményeikről.

A sorozat bennünket közelebről érdeklő címeit itt közöljük; a francia, angol és németnyelvű előadásokból az I. kötet már meg is jelent.

6-án: *W. Schmidt*: A kultúrkörök szociális formái.

7-én: *de Barandiarán*: A régi baszkok vallása. — *Bros*: A fejlődéstani szociológia doktrínái.

8-án: *Wunderle*: Az áldozatok lélektana. — *Koppers*: A tűzföldiek vallásos szertartásai.

9-én: *Menghin*: A történelőtti archaeológia és kultúrtörténeti módszerei. — *Gemelli*: Lélektani tanulmányok az imádkozásról.

11-én: *Helm*: A szumero-akkádok vallási áldozatai. — *Delarue*: Az aberetusi inscriptiók és az attisi mysteriumok.

12-én: *W. Schmidt*: Kezdetleges törzsformák, titkos társulások a prim. népeknél. — *Ehrlich*: Törzsalakulások és ivadékkrendek Ausztráliában. — *Winthuis*: Az ingiet titkos társaságok a csendes tengeri szigetcsoportokon. — *Koppers*: Törzsformációk a Tűzföldön.

13-án: *Kreichgauer*: Csillagvilági mysteriumok Közép-Amerikában. — *Junker*: Osiris mysteriumai. — *De Caluwe*: Az eleuziszi mysteriumok. — *Duhr*: Adonis és Attis mysteriumai.

14-én: *van Crombrugge*: A mithrasz-kultusz. — *Bernard*: Az alaszakai törzsek életviszonyai.

Közép-európai vallás-ethnológiai kongresszus. Az előző összejövetelnek kisebb érdekkörre szorító folytatásaként a legközelebbi kongresszus kiegészítő kurzusokkal 1923 július 17. és 20. közt fog megtartatni a Bécs melletti Mödlingben (St. Gabriel miszióház). A résztvenni óhajtok Magyarországból forduljanak *dr. Mester János* főiskolai tanár, kerületi titkárhoz (Budapest, VII., István-út 91—93.) felvilágosításért. Kívánatos volna, ha hazánkból is minél több szaktudós venne részt e könnyen elérhető helyen.

Tájékozással adjuk az előadó kurzusok jegyzékét:

17-én: *W. Schmidt*: A vallástudomány negatív és pozitív jelentősége a multban és jelenben. — *Pinard de la Boullaye*: Az evolucionista iskola. Naturalizmus, banbabyonizmus. — *U. ő.*: Animizmus, Magizmus, Totenizmus. A szociológiai és lélektani iskola. — *Gahs*: Korábbi evolucionista és a mai kultúrtörténeti módszer. — *Steuz*: A vallás Kína népeletében.

18-án: *W. Schmidt*: A kultúrkörök sorrendje és vázlatos ismertetése: őskultúrák, primaer és secundaer művelődési rétegek. — *Koppers*: Szociológia és gazdasági élet az egyes kultúrkörökben. — *Ehrlich*: Az Isten-fogalom az ősfokon: az Egy- és Főisten. — *Schmidt*: Az Isten-fogalom hanyatlása a fejlettebb kultúrákban: Animizmus, Magizmus, Astralmythoszok. — *Koppers*: A tűzföldiek vallása.

19-én: *Wunderle*: A valláspsychológia története és feladatai. — *Menghin*: Történelemelőtti módszer és a kultúrkörök elmélete. — *Ehrlich*: Vallásos eszmék a korai kőkorszakban. — *Schumacher*: Ruanda (Kelet-Afrika) vallása.

20-án: *Klameth*: Babylon; szumer megfelelések a bibliai őstörténelemhez. — *Zubriczky Aladár*: Karácsony: Szűztől való születés és Megváltó a pogány mythológiákban. — *Frank*: Husvét: megváltás és feltámadás a pogány mysteriumokban. — *Koppers*: Kereszténység és buddhizmus. — *Schebesta*: Délafrika vallása.

A kurzusok túlnyomó többsége német nyelven tartatik.

ss.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

A Magyar Néprajzi Társaságnak 1922. évi március hó 29-én tartott XXXIV. évi rendes közgyűlése.

I.

Tagányi Károly elnöki megnyitója.

Tisztelt Közgyűlés! Összejövételünk tulajdonképeni tárgyát, azon jelentések meghallgatása fogja képezni, melyek Társaságunk multévi működéséről beszámolnak. Hogyha tevékenységünk, egy vagy más tekintetben, a várakozáson alul maradt volna, elég legyen arra utalnom, hogy napjaink szellemi munkásságának külső létföltételei, távolról sem mondhatók kedvezőknek, sőt erre hamarosan még reményünk sem lehet. Hiszen például köztudomású, hogy az előállítási költségek minduntalan magasabbra emelkednek, hogy ennek arányában a könyvek és folyóiratok fogynak, vékonyodnak, áruk ellenben már olyan fokot ér el, amelynél elterjedésük, legalább is a művelt, de elszegényedett középosztályban, maholnap lehetetlenné válik. Mintha csak kezdenénk visszasüllyedni irodalmunknak ama régi korszakaiba, midőn a szellemi termékek inkább csak fényűzési cikkek voltak a gazdagabb, kiváltságos osztályok számára s amikor létrejövetelüket is, legtöbbszörre egyes Maecenások tették lehetővé. Mégis, e ránk nehezedeő terheket elsősorban éppen az teszi elviselhetőbbé, ami e régi korszakokban még ismeretlen volt, t. i. az a hatalmas egyesületi tevékenység, mely viszont a modern idők egyik legjellemzőbb sajátága. Mikor tehát a tudomány érdekeinek megmentéséről van szó, ez a föladat tudományos társulatainkra s köztük reánk is hárul, nehogy a fenyegető helyzet tudományos kultúránk válságává fajulhasson. E pontnál azonban, mely hálával kell megemlékeznünk, közoktatási kormányunknak, e rendkívüli viszonyokhoz méltó bőkezűségéről, mely a mi Társaságunkat is abba a szerencsés helyzetbe juttatta, hogy tudományos tevékenységünket, a mult évben is, fennakadás nélkül folytathattuk. Ez azonban, most már azt az erkölcsi kötelességet rója reánk, hogy viszont mi is elkövessünk mindent, ami által a saját anyagi erőforrásainkat gyarapíthassuk s fokozhassuk. Ezért vagyunk kénytelenek a mai közgyűlés napirendjének egyik pontjául: alapszabályaink oly célú módosítását javasolni, mely tagdíjainknak, a többi rokon társulatéhoz hasonló mértékben való fölemelését teszi lehetővé.

Ami most már Társaságunknak a mult évben kifejtett szellemi tevékenységét illeti, erről majd a főtitkár úr fog évi jelentésében tüzetesen beszámolni. Én csak általánosságban arra hivatkozom, hogy míg azelőtt Társaságunknak egy folyóirata volt, tavaly óta immár a harmadikkal rendelkezünk. A „Társadalomtudomány“, valamint a „Föld és Ember“ évfolyamai rendkívül értékes eredményei annak a mozgalomnak, melynek következtében a magyar néprajzzal legközelebb rokon tudományokat, a magunk működési körébe bevonni sikerült. Sőt e mozgalom még nem is ért véget. Így például már minden intézkedés megtörtént arra nézve, hogy a régészettől időközben elvált antropológia is, mint Társaságunk

külön szakosztálya folytathassa működését s törekvéseinkkel szorosabb kapcsolatba jusson. Népünk megismerésének kutatási területe tehát, ezzel ismét bővült s teljesebbé vált.

Ámde néprajzi tudományos kutatásaink előmozdításában, most már, még a távolabbi rokon tudományokra is inkább számíthatunk. Egy idő óta ugyanis általában észlelhető, hogy az egyes szaktudományok eddigi merev szakszerűsége és zárkózottsága mindinkább enyhülni kezd. Mindenik most már sokkal szívesebben keresi föl a többi tudományokkal határos mesgyéket, mert csakugyan éppen e különböző érintkezési pontok azok, melyek ma a leggazdagabb tudományos eredményeket szolgáltatják. A szaktudományokat kezdi már mindinkább áthatni az a bölcsészeti fölfogás, hogy nem pusztán önmagukért vannak, hanem hogy a többi tudományokat is kölcsönösen támogassák, ami aztán a saját szaktudományuk mélyebb kiaknázása mellett, eddig alig sejtett összefüggések fölfedezésére, egyetemesebb szempontokra képesíti.

Nálunk is, a mi szaktudományaink szintén kezdenek e szellemmel megteremkenyülni s a figyelem már itt is, az egyes tudományokat összekötő kapcsolatok felé irányul mindinkább. Ennek köszönheti például néprajzunk is, azokat az értékes magyar őstörténeti tanulmányokat, melyek tavaly óta annyira föllendültek. Igaz ugyan, hogy nyelvészetünk és történetírásunk azelőtt is sokat foglalkozott e kérdésekkel, ámde míg eddig, mindeniket csak a saját szakszemponjtjai irányították, ma már inkább egymás helyzetébe igyekeznek beléilleszkedni. Míg tehát azelőtt a vélemények mindinkább szerteszéjjel ágaztak, most az első kiinduló lépések is teljes megegyezésre vezettek.

Ezen őstörténeti kutatások legfőbb eredményeit, legrövidebben, abban a tételben foglalhatjuk össze, de melyet, tudtommal, legelőször Szekfű Gyula fejezett ki, hogy t. i. a magyar nép finnugor eredetű faj, ezt azonban már igen korán, egy, az övénel gazdagabb kultúrájú, török fajta nomád nép hódította meg, ámde idővel a hódítók, a meghódítottak finnugor nyelvét vették át. Lesznek, kik ebben új dolgot nem fognak látni, de csak azért, mert megkülönböztetésekre nem képesek. Mert való igaz, hogy e kérdésnél, faj- és nyelvkeveredésről eddig is elég szó esett, ámde az illetén szelíd, mondjuk, művelődés- vagy irodalomtörténeti szemléletből származó művelethez, évszázadok kellettek volna, amennyire fajunk történetében hely sohasem volt. Ellenben a hódítással, vagyis erőszakos beavatkozás következtében sokkal rohamosabb nyelv- és fajkeveredésre volna kilátás, negyedrészt annyi idő alatt. Hiszen számításon kívül hagyták azt a másik fontos körülményt, mely az elkeveredő fajok etnikai különbségeiben rejlik. Mert például letelepült népek keveredése sem minőségére, sem ütemére nézve össze sem hasonlítható a meg nem telepedett nomádokéval. Nomád népeknél ugyanis, az egybeolvadás műveletének, az egész nemzet-test folytonos mozgása következtében, sokkal gyorsabban kell lefolynia még békében is, hát még, a régibb nomád élettel szinte velejáró háborúknak, melyek az együttműködést s az érdekek közöségét minduntalan fokozták, ámbár viszont tagadhatatlan, hogy az ilyen egységeket, a hadi balszerencse is sokkal gyorsabban bomlasztotta széjjel. Radloff például az illetén hatványozott összeolvadási képességnek tulajdonítja, hogy a legnagyobb török fajú nomád népnek, az annyi sok különféle elemből összeverődött kirgizek-

nek nyelve, mégis annyira egységes képet mutat, hogy tájszólási különbségek, azon a roppant területen, alig jöhetnek tekintetbe.

De még arról a harmadik körülményről sem szabad megfeledkeznünk, hogy különböző kultúráknak éppen a hódítással járó illetén keveredése, a hódító török és a meghódolt finnugor fajú népből előálló új, magyar fajt, mindenféle további kulturális behatások iránt, egyszer s mindenkorra, sokkalta fogékonyabbá s érzékenyebbé tette, nemcsak Ázsiában, hanem egész európai élete folyásán keresztül. Innen van, hogy például a magyarságnak már Európában való megjelenése, avagy a keresztény magyar állam megszervezése, vagy pedig Kálmán király törvényhozásának magas színvonala stb. még a teljesen idegen s nemcsak a műveltebb egykorú, hanem a modern írók részéről is, irigységgel vegyes bámulatot volt képes kelteni.

De még nem volt eddig magyar könyv, mely az árpádkori magyarság kulturális képességét annyira szembeszökő módon tudta volna kimutatni, mint az, mely szintén tavaly, Hajnal István fiatal tudósunktól, a Budavári Tudományos Társaság kiadásában jelent meg. Néprajzi tudományunk se fogja nélkülözhetni könyvének nagyfontosságú eredményeit. Pedig ezúttal ugyancsak messzeeső szak-tudománytól: a paleografiától nyerjük e becses támogatást.

Tudós szerzőnk a budapesti és bécsi levéltárak összes XII. és XIII. századi írásainak összehasonlításán kezdte el fáradságos munkáját, oly célból, hogy az osztrák és magyar oklevelek közti különbségeket megállapíthassa. Nagy esodálkozására, arra kellett rájönnie, hogy e két, akkor egymástól teljesen külön élő ország oklevelei, mégis mind külső kiállításukban, mind belső szerkezetükre nézve mindig azonos divatokat követtek. Tovább kutatván most már ezen divatok eredete után, végül valamennyinek kútforrását, önállóan sőt a leghíresebb német írás-és oklevéltanok tanítása ellenére, Franciaországban találta meg. Itt azután már csakhamar megállapíthatta, hogy a XII. és XIII. századi francia királyok, grófok és egyházak okleveleit bátran tehetjük, a velük egykorú magyar királyok, nádorok és káptalanok oklevelei mellé, írásuk annyira hasonlít egymáshoz, hogy néha ugyanazon kéz műveinek tarthatnók. Sőt hogy e hasonlóság negative is meglegyen, az ezen korszakot megelőző XI. századbéli francia királyi okleveleknél viszont mindama kezdetlegességeket megtaláljuk, amelyekkel a XI. századi magyarországi oklevelek „elmaradt voltát” eddig jellemezni szokták. Franciaországban ugyanis, az addigi vaskos, fásasztó, nehézkes és díztelen írások helyébe, a XII. század elejétől kezdve, egy sokkal fürgébb, folyékonyabb, olvashatóbb és pompásabb írásmód indult fejlődésnek, és jöllehet ennek technikája átlag tíz évről tíz évre változott, mégis ugyanazon változásokat és formákat, ugyanabban az időben Magyarországon is, sőt egész Közép-Európában mindig megtaláljuk. Az új írásmód haladásának összes fokozatait tehát, úgy a francia, mint a magyarországi és közép-európai írások mind, egyszerre érik el, a régi formák ugyanazon időben vesznek ki és helyükbe újak ugyanakkor jönnek divatba. És ez az egyöntetűség, nemcsak az oklevelek külső kiállításában, hanem belső szerkezetükben is mind-egyre megnyilvánul és egyidőben jut érvényre az 1100. évtől kezdve 1280-ig, amikor már az oklevél összes külső és belső formái és sajátosságai véglegesen kialakultak és megállapodtak.

De még érdekesebbé és színesebbé válik ez a kép, mely fejtegetései során, ezen új oklevélkultúra közvetlen eredetéről és terjesztőiről tárul elénk. Szerzőnk kimutatja, hogy ennek a megújulásnak tulajdonképeni központja, a középkor egyházi szellemű műveltségének legtipikusabb városa: Páris, illetőleg e kor összes legfontosabb szellemi mozgalmainak kútforrása: az egyházas jellegű párisi egyetem volt. Elsősorban itt tanították a mindenünnen ideseregülőknél az új oklevélírás módját, valamint az oklevél megszerkesztéséhez szükséges összes jogászai tudnivalókat, s mindez tehát innen, tanítványai révén áradt aztán széjjel az egész Közép-Európába, miként itt tanuló hazánkfiak által jutott el közvetlenül Magyarországra is. Az oklevélírás azonban, ekkor még csupán papok vagy papi műveltségű emberek között lévén lehetséges, az ilyen növendékek is csak mind papok, úgynevezett klerikusok, egykorú magyar nevük szerint diákok voltak, kik miután idevágó összes ismereteiket a párisi egyetemen megszerezték, azokat hazájukban igyekeztek érvényesíteni. Igen fontos körülmény volt még az is, hogy e kultúrának hordozói most már nem szerzetesek voltak, hanem világi papok, tehát a párisi egyetemről hozott műveltségük, nem temetkezett kolostorok falai közé, hatása nem szorított csupán egy-egy helyre, hanem sokkal könnyebben eljuthatott a mindennapi életbe és termékeny talajra lehetett a laikus társadalom legkülönbözőbb rétegeiben. Nálunk is e világlátott, nagyobb műveltségű világi papok, mindenütt szíves fogadtatásra találtak, különösen királyaink, főpapjaink és nagyuraink udvarában, ahol nemcsak okleveleket írtak s az összes többi jogi teendőket is végezték, követségekben jártak, hanem egyúttal az előkelőbb szellemű francia udvari műveltség terjesztőivé lettek, meghonosítva a finomabb életmódot és szórakozásokat, felköltögetve a tudományok s művészetek iránti érzéket is. Amikor pedig ezek aztán jutalmul, rendszerint nagyobb egyházi javadalmakban részesültek, főként a vidéki káptalanoknál, nemcsak az új oklevélírást, hanem műveltségük többi kincseit is magukkal vitték és így kulturális hivatásuk az egész országban széjjelterjedt.

Most még kiszámíthatatlan, hogy Hajnal nagybecsű művének hatása alatt, mennyi új és gazdag eredményt várhatunk, történelmi alapon álló összes tudományaink területéről, mindez azután előreláthatóan néprajzunkra is, különösen néphagyományaink forrástanára nagy befolyással lesz. Ezúttal azonban, e ritka jeles könyvnek, csupán azt a legáltalánosabb jelentőségét emelem ki, amire még szerzője sem gondolhatott, hogy könyvével immár most is, egy tökéletesen hiteles és tárgyilagos mérőeszközt adott kezünkbe, mellyel fajunk kulturális képességének hőfokát és sebességét megmérhetjük. Mert hogyha már azon igen régi korokban is, a legrosszabb közlekedési viszonyok mellett, kulturális összeköttetésünk Franciaországgal, annyira benső és állandó, sőt színvonalára nézve is egységes volt, akkor nyilvánvaló, hogy kulturális képességünk, a rákövetkező többi korszakokban sem eszünkbe juthatott, hiszen ezt már, a minden újabb korról mindinkább bővülő adatok tömegével is módunkban van ellenőrizhetni. Mégis ki ne hallotta volna minduntalan ellenségeinktől vagy ál-barátainktól azt, hogy kultúránk mindig annyira el volt maradva, hogy 50—100—150 esztendő kellett ahhoz, amíg a külföldről hozzánk valami új eszme vagy találmány, forma vagy stílus stb. eljuthatott. Sőt ami még szomorúbb, hogy ennek babonás hite aztán nálunk is, legkivált műtörténéseinknél annyira meggyökerezhetett. Most azonban már tudjuk,

hogy mindez csak gonosz előítélet, mesebeszéd, melyet csupán a rosszakarat és a tudatlanság találhatott ki és csak a rövidlátó kishitűség volt képes elfogadni.

Kétszeresen jól esik nekünk e történelmi hazugságot leleplezni éppen most, amikor gonosz ellenségeink annyira megszorodtak és fokozott gyűlöletükkel mindent elkövetnek, hogy a magyar kultúra minden alkotását megsemmisítsék vagy befeketítsék, mi azonban továbbra is nyugodt öntudattal nézhetjük, hogy minden ádáz fenekedésük, történelmi igazságunk erős köszikláján miként zúzódik széjjel s lesz semmivé.

Ezzel XXXIV. évi közgyűlésünket megnyitottnak nyilvánítom.

II.

Dr. Madarassy László főtítkári jelentése.

Tisztelt Közgyűlés! Legutolsó évi rendes közgyűlésünk óta eltelt egy esztendő sem váltotta be — mint, fájdalom, most már annyi elődje — azokat a reményeket, amelyeket beléje helyeztünk. Nem kell túlságos pesszimizmus annak megállapításához, hogy a tudományos alakulatok helyzete egy év alatt is csak rosszabbodott. A fokozódó drágaság, az elmaradó bevételek nem egy szép ter-
vünket fagyasztották el még bimbójában. Napjaink még gondterhesebbek lettek; az a társadalom és azok az egyének, amely és akik leghűbb támogatóink voltak, lassanként kidőlnek mellőlünk s még nem tudjuk: mit hoz a jövő? Ilyen körülmények között ez évben sem vállalkozhattunk többre, minthogy a Társaság szellemi működését napról napra fönntartsuk, szaktudományunk mezejét, legalább is a megcsontított határokon belül, figyelemmel kísérjük s igyekezzünk a Társaság fennmaradását biztosító minimális anyagi előfeltételeket ez évben is megszerezni.

Mint a múltban, úgy most is legfőbb törekvésünk volt, hogy a szellemi kapcsolatok tagtársainkkal és a társadalommal fölolvassóüléseink útján fönntartsuk. Legutolsó jelentésem óta hat nyilvános fölolvassóülést tartottunk, amelyen 11 előadó szerepelt. Április hó 27-én dr. *Makoldy* Sándor „A nőrablás és a rablólázasság szimbólikus maradványai hazánkban“ c. alatt mutatta be nagyobb tanulmányának egy fejezetét. Október hó 26-án *Ballai* Károly tartott székfoglalót „A magyar gyermek“ c. értekezésével, becses adatokat szolgáltatván a magyar gyermek lelkének fajiság szempontjából való vizsgálatához. Ugyanez alkalommal *Ernyey* József „Mátyás király a cseh néphagyományban“ címen érdekes korrajzot mutatott be két népadoma keretében. November hó 30-án dr. *Szegedy* Rezső „A nyugatmagyarországi horvátok lakodalmas énekei“ c. tanulmányában bemutatta azt a becses folklorisztikai anyagot, amelyet a most már elszakított nyugatmagyarországi horvátság körében gyűjtött. Ugyanekkor dr. *Viski* Károly „Arany János tárgyi néprajza“ című előadásában két, nagyon válságos időkben írt és kiadott művét ismertette, amelyek közül az egyik, az „Arany népe“ az elszakított Erdélyből csak mostanában jutott néhány példányban Csonka-Magyarországra. December hó 28-án *Lux* Gyula a dobsinai némettség tárgyi néprajzát ismertette. Utána *Fekete* József beszélt nyári, finnországi tanulmányútjáról, különös tekintettel az ott tapasztalt hatalmas néprajzi mozgalmakra. Január hó 25-én dr. *Makoldy* Sándor mutatott be újabb fejezetet a magyarság házassági szokásairól irandó nagy művével

„A rablólázasság nyomai lakodalmi szokásainkban“ c. alatt, ezúttal kimutatván, hogy a mai magyarság még az őshazából magával hozott erőszakos házasság megkövetült maradványait ártatlan lakodalmi játékokban őrizte meg. Február hó 22-én dr. *Solymossy* Sándor adott elő „Ősi emlékek népmeséinkben“ és dr. *Schwarz* Elemér „Templomi védszentek és a német helységnevek Nyugat-Magyarországon“ c. alatt.

A néprajznak szélesebb körökben való megkedveltetése céljából az elmúlt évben is tartottunk vándorgyűlést, nevezetesen április hó 2-án és 3-án Gyulán, a város vezetőségének és az ottani művelt gazdatársadalomnak meghívására. A vándorgyűlés két napján előadtak: dr. *Kogutowicz* Károly „Magyarország és Csonka-Magyarország földrajzi egysége“, dr. *Viski* Károly „A székelyek“, dr. *Győrffy* István „Az alföldi pásztorélet“, dr. *Herrmann* Antal „Néprajz és népnevelés“, dr. *Kodály* Zoltán „Erkel Ferenc a nép ajkán“ és dr. *Solymossy* Sándor „A magyar népköltés értékei“ címen; külön a gazdatársadalom részére tartott előadássorozaton pedig *Magyar* Kázmér „A kisgazda múzeuma“, *Timkó* Imre, „Békés vármegye termőtalaja“ és dr. *Czettler* Jenő „A tanyakérdés“ címen. E vándorgyűlésen kívül tagtársaink máshol is megragadták az alkalmat, hogy a vidék különböző társadalmi rétegeit a néprajzi gyűjtések fontosságával és a Társaság tudományos és nemzetvédelmi céljaival megismertessék. Így dr. *Herrmann* Antal Békéscsabán, Orosházán, Hódmezővásárhelyen és Kiskunfélegyházán, dr. *Solymossy* Sándor pedig Czegléden, Szombathelyen és Kőszegen tartottak kioktató előadásokat. Tagtársaink azonban a Társaság szorosán vett keretein kívül is szép munkásságot fejtettek ki a különböző tudományos és szabadoktatási alakulatoknál. Dr. *Solymossy* Sándor október hó 10-én a M. T. Akadémiában „Népmeséink keleti rokonsága“ c. értekezését mutatta be. Dr. *Herrmann* Antal október hó 12-én a Kir. Magy. Természettudományi Társulat Növényteni Szakosztályában „Magyar növénynéprajz“ címen tárgyalta a növény szerepét a magyar népeletben. November hó 13-án *Móra* Ferenc tartott a Petőfi-Társaságban Tömörkény Istvánról, feledhetetlen munkatársunkról emlékszobornak beillő, Tömörkény sajátos egyéniségéhez szabott monumentális emlékbeszédet. Október hó 21-én, 28-án és november hó 4-én, 11-én és 18-án dr. *Solymossy* Sándor az Urániában a magyar néprajz egész területét felölelő előadássorozatot tartott a népszokásokról, babonákról, a népköltészetéről, a néphagyományokról, a néptörténetről, a népeletről és a népművészetéről. A Magyar Cserkész-Szövetség I. sz. Vén Cserkészcsapata által a magyar ősmulttal kapcsolatos kérdések ismertetése céljából rendezett előadássorozaton január hó 16-án dr. *Melich* János a bolgárokról, január hó 30-án dr. *Németh* Gyula a besenyőkről és február hó 27-én gróf *Zichy* István a magyarság eredetéről és kialakulásáról beszélt. A Körösi Csoma-Társaság január 6-án tartott előadásán dr. *Győrffy* István Észak-Bithynia néprajzi térképéről, február hó 3-án pedig dr. *Munkácsi* Bernát a vogul hősköltészetéről és hőségeiről beszélt. A Turáni Társaság és a Magyarországi Turán-Szövetség által rendezett előadássorozaton február hó 15-én *Huszka* József a turáni népek ornamentikáját, dr. *Pekár* Gyula pedig a turáni népek ruházatát ősmertette. Dr. *Viski* Károly ez évben is folytatta a Polgáriiskolai Tanárképző Főiskolán néprajzi előadásait, amennyiben heti egy órában az általános etnológiát és a magyar néprajzot adta elő.

Mindezen felsorolt és tudomásunkra jutott előadásokon kívül úgy a fővárosban, mint a vidéken számos előadás tárgyalta, avagy érintette az ethnologia területét. A Magyar Cserkész-Szövetség a magyar ősmulttal kapcsolatos kérdések ösmertetésére, a Turáni Társaság, a Magyarországi Turán-Szövetséggel együtt az ú. n. turánok gyűjtőfogalma alá csoportosított rokonnépek ösmertetésére, a Népies Irodalmi Társaság a székely ethnikum megvilágítására nagy előadássorozatokat rendeztek, a Magyar Nyelvtudományi, a Magyar Történelmi, a Magyar Földrajzi, az Országos Magyar Régészeti és a Körösi Csoma-Társaság fölolvásásztalainál többször hallottunk ethnologiai kérdéseket tárgyalni, a vidék szabadoktatási intézményei pedig mindenütt programmjukba vették a magyar népköltészet, a magyar népzene, a magyar néptánc, a magyar népművészet ösmertetését. Általában véve megállapítható, hogy az érdeklődés az ethnologia nagy kérdései, a népfajok, a nemzetek, az államok, úgy a letűntek, mint az élők, úgy a rokonok, mint az idegenek iránt hazánkban is igen megnövekedett s ez az érdeklődés állandóan növekszik. Annál fájdalmasabb, hogy az érdeklődést a nyomdaárak leküzdhetetlen magassága miatt a lefolyt évben irodalmilag nem lehetett tökéletesen kielégíteni. Társaságunk hivatalos folyóirata, az „Ethnographia“ máig sem heverte ki a háborús és forradalmi évek nagy késedelmét. Az 1920. évfolyamot csak 1921. nyarán tudtuk szétküldeni, mely után sokáig várnunk kellett, míg az 1921. évfolyam kiadásához szükséges összeg egybegyűlt. Az 1921. évfolyam most van sajtó alatt s reméljük, hogy még a nyár előtt szétküldhetjük.

Propaganda-Bizottságunk, eddigi öt füzetéhez, a Tanítók Lapja jóvoltából hatodiknak kiadta dr. *Solymossy* Sándornak „A magyar népköltés értékei“ c., a gyulai propagandagyűlésen tartott előadását. A Propaganda-Bizottság füzetei ingyenesek; adunk belőle mindazoknak, akik a Társaság Titkári Hivatalánál jelentkeznek s akikről meggyőződünk, hogy törekvéseinknek őszinte támogatói. Szakosztályaink közül a múlt évben a társadalomtudományi és az emberföldrajzi adott ki folyóiratot. Az előbbi eddig kiadta a „Társadalomtudomány“ egész I. évfolyamát négy füzetben, az utóbbi a „Föld és Ember“ I. évfolyamának 1. számát és „Kogutowicz Zsebatlaszá“-t az 1922. évre. Tudományszakunk tárgyi dokumentumainak hazai megőrzőhelye, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya is megkezdte — hosszú dermedtség után — irodalmi működését, amennyiben kiadta a „Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Gyűjteményei“ c. vállalatának IV. kötetét, mely a néhai dr. *Jankó* János osztyákföldi tanulmányútjáról származó himzésgyűjteményt mutatja be egy színes fényképben, négy fényképi másolatban és 31 színes könyomatú táblában. A szövegrész dr. *Bátky* Zsigmond és dr. *Viski* Károly munkája. Ugyancsak az Osztály kiadásában a közeli napokban került ki a sajtó alól a Néprajzi Múzeum „Kalauz“-a, mely 52 lapon tömör, tartalmas magyarázatát adja a hatalmas gyűjteménynek. Tagtársaink irodalmi működése, önálló munkák alakjában, a fennebb érintett viszonyok következtében természetesen nagyon csekély. Mégis abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy néhányról megemlékezhetek. Így dr. *Ávedik* Félixnek, dr. *Herrmann* Antalnak és dr. *Hovhanesian* Eghiának közösen az örményekről, dr. *Jancsó* Benedeknek a székelyekről, dr. *Viski* Károlynak az erdélyi magyarság népművészetéről, dr. *Munkácsi* Bernátnak a vogulosztyák hősköltészetéről megjelent újabb művéről.

Még 1920-ban megindult tudományszakunknak szakosztályok szerint való művelése. Az akkor megalakult öt szakosztály mellett az elmúlt év folyamán megalakult az embertani (anthropologia) szakosztály is. Szükségessé tette ezt a megalakulást az a körülmény, hogy az Országos Régészeti És Embertani Társaság, legutolsó közgyűlése alkalmával törölte címéből az embertant, miáltal az embertan, amelynek működése pedig a külföldről megnyilvánuló nagy érdeklődés szempontjából fölöttébb kívánatos, hontalanná vált. Szakosztályaink megalakulását szabályozni kívánván, módosított és ma előterjesztendő alapszabályainkban külön fejezetet vettünk föl e célra. Szakosztályaink közül kettő folyóiratában él, míg a többi, anyagi nehézségek miatt eddig nem fejthetett ki számottevő működést; reméljük azonban, hogy az elkövetkezendő időben működésükről többet fogunk hallani.

Tisztelt Közgyűlés! Beszámolva a Társaságnak, illetve tagjainak tudományos és társadalmi működéséről, tevékenységéről, néhány szóval még a Társaság belső történetére óhajtanék kitérni, amiért szíves türelmüket kérem. A tagsági ügyek rendezésénél, sajnos, még ma sem vagyunk abban a helyzetben, hogy megbízható, teljes névsor lenne birtokunkban. A megszállott területeken nagy számmal élő tagtársaink, talán érthető okokból, nem igen adnak életjelt magukról, az itthonmaradtakat is, mint valósággal elszéledt nyájat, úgy kell összeszedni; a zűrzavaros időkben a tagok nagy része helyet cserélt; a tengernyi gond közepette elfeledték lakeimváltásukat velünk közölni s bizony-bizony sok gondot okoz most nekünk a végleges tagsági névsor összeállítása. A sors mostohasága következtében elvesztett, elszakított tagtársainkat hónapról hónapra mind nagyobb és nagyobb számmal pótolják az újonnan jelentkezők. A lefolyt év folyamán 88 új rendes tagot vettünk föl. Ezekén kívül új alapító tagnak jelentkezett *Tagányi Károly* 1000 és dr. *Boldisár Kálmán* 500 koronával. Eddigi alapítványát emelte Debrecen szab. kir. város közönsége 9900 koronával 10,000, az Első Magyar Általános Biztosító-Társaság 200 koronával 2400 és dr. *Madarassy László* 800 koronával 1000 koronára.

Tagtársaink csekély, tízkoronás évi tagdíjából a lefolyt évben immár a levelezés költségeit is alig tudtuk fedezni; ezért határozta el a választmány december hó 28-i ülésén, hogy az alapszabályok módosítása, kapcsán javaslatot terjeszt a mai közgyűlés elé a tagsági díjnak újabb, korszerű megállapítására. A Társaság működése teljesen megakadt volna, ha az állam és a társadalom nem jön segítségére. A nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úrtól 30,000 koronányi rendes államsegélyt kaptunk, ezenkívül 50,000 korona rendkívülit a hivatalos folyóirat kiadásának biztosítására. (Kötelességem itt megemlíteni, hogy ezt a rendkívüli államsegélyt nem használtuk el, hanem megtoldva másik 50,000 koronával, befizettük a létesítendő tudományos társaságok nyomdájának alaptőkéje javára.) Az Országos Szabadoktatási Tanács 20,000 koronát bocsátott rendelkezésünkre, hogy céljait előadásainkkal és folyóiratunkkal támogassuk. A Magyar Tudományos Akadémia az *Ethnographia* költségeihez ez évben is 10,000 koronával járult. Támogatta még a Társaságot az Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár, Budapestről, 100 koronával, a ref. elemi iskola tanulói, Madocsáról (dr. Berze Nagy János kir. tanfelügyelő, vál. tagtársunk ösztönzésére) 1000 koronával és Wiklund tanár, a svédországi Uppsalából, 1800 koronával. Nem mulaszthatom el az alkal-

mat, hogy a felsoroltaknak a Társaság háláját ezúttal is tolmácsoljam és köszönetet mondjak a tagtársak közül azoknak, akik a 10 koronás évi tagdíjat, saját belátásuktól indítva, anyagi viszonyaik szerint, felülfizetéssel megtoldták.

Az elősorolt pénzbeli adományok mellett igen értékes államsegélyt nyertünk abban a simított nyomtatópapírosban is, amelyet a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr kgrammonkénti 15 koronás kedvezményes árban engedett át folyóiratunknak. De hálás köszönetünk mellett kell megemlékezni a miniszter úrnak arról a nemes elhatározásáról is, amellyel több ízben segítségére sietett néprajzi kutatásainknak. Nevezetesen: dr. *Kodály Zoltán* és dr. *Lajtha László* 7000—7000 koronát kaptak népzenei gyűjtésekre, a somogyvármegyei Múzeumegyesület 5000 koronát a vármegye néprajzi emlékeinek gyűjtésére, *Szendrey Zsigmond* 3000 koronát Gömör és Borsod vármegyék népmondáinak gyűjtésére, a Sárospataki Néphagyományt Kutató Szövetség 5000 koronát Sárospatak környékén végzendő néprajzi gyűjtések céljaira, dr. *Schmidt Henrik* 5000 koronát a bakonyvidéki. vérteszaljai, tolnai és baranyai németiség tanulmányozására. Mindezen államsegélyek fölhasználásáról a segélyezettek a Társaságnak tartoznak beszámolni.

Mint erkölcsi támogatást szoktuk elkönyvelni a M. T. Akadémiának és a M. N. Múzeumnak azt az évről évre megnyilvánuló szíves készségét, amellyel helyiségeit megnyitja közgyűlésünk, felolvasó- és választmányi üléseink előtt. Fogadják ez alkalommal is a Társaság háláját! De köszönetünk illeti a fővárosi napisajtót is azért a szívességeért, hogy üléseinkről hírt ad s róluk beszámol.

Tisztelt Közgyűlés! A szünet nélkül munkáló enyészet a lefolyt évben is elvégezte könyörtelen munkáját, amennyiben érdemes tagtársaink, munkatársaink sorából többeket elragadott. Április hó 15-én elhunyt dr. *Schmidt Tibolt*, a Társaság titkára, munkás élete virágkorában, telve a legszebb ígéretekkel, Társaságunknak, tudományunknak és hivatalának, a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának nagy kárára. November hó 13-án vesztettük el dr. *Goldziher Ignácot*, tiszteletbeli tagunkat, akinek az orientális tudományokban kifejtett működése és eredményei az ország határain túl ragyogtak. Az 1921. esztendő vége még egy nagy szomorúságot hozott a Társaságnak. December hó 28-án hagyott el bennünket örökre *Kövecsesi Dancs Árpád* pénztárnokunk. Tizenégy évig gondozta a Társaság pénztárát, a pénztári naplók szürke számoszlopai között is mindég megtalálva kedves és lebilincselő módját annak, hogyan lehet a hátralékos, vagy hűtlen tagtársak hazafiságára és tudományszeretetére apellálni. Halottaink, volt kedves munkatársaink emlékét kegyelettel őrizzük!

Tisztelt Közgyűlés! Az elmúlt őszi folyamán rendkívüli és nagyon kedves levelet hozott a posta számunkra Svédországból. Wiklund professor írta, az uppsalai egyetem egyik dísze, miután egy hatszáz német birodalmi márkáról szóló utalványt állított ki számunkra. A levél, többek között, a következőt tartalmazta: *Néhány nap előtt kaptam meg örvendetes meglepetésül az Ethnographia harmincegyedik kötetének 1—6. füzetét. Alig hittem volna, hogy a Magyar Néprajzi Társaság a mai viszonyok között folyóiratát ki tudja adni és őszinte csodálattal adózom annak a törhetetlen energiának, amellyel a magyarok tudományos kutatásait folytatják.* — Tisztelt Közgyűlés! A svéd professornak, aki messze északon, kényelmes otthonában, mintegy páholyból nézte, talán meg is könnyezte a mi

összeomlásunkat, a svéd professornak ez az elismerése nem ringatott bennünket abba a hitbe, hogy most már megtettünk mindent, ami nyomorúságunktól telt, de legalább megszerezte azt a kellemes érzést, hogy évi jelentésünket nyugodt lélekkel terjeszthettük a t. Közgyűlés elé. Ebből a megnyugvásból kiindulva kérem jelentésem szives tudomásulvételét.

IV.

A számvizsgáló-bizottság jelentése.

Tisztelt Közgyűlés!

Alulírottak, mint a „Magyar Néprajzi Társaság“ multévi közgyűlésén választott számvizsgáló-bizottság tagjai, tisztelettel jelentjük, hogy március hó 28-án a számadásokat a bemutatott okmányok alapján tételenként megvizsgáltuk s ebből kifolyólag megállapítottuk:

1. hogy a mult 1920-ik évről maradt: készpénzben 265 K 40 f, takarékpénztári betétben 14,151 K 53 f, összesen 14,416 K 93 f;

2. hogy a lefolyt 1921-ik évi bevételek és kiadások végösszegei az említett maradvány, valamint a takarékpénztári forgalomnak megfelelő összegek beszámításával a következők: összes bevétel 579,404 K 26 f, összes kiadás 578,828 K 31 f, készpénzmaradvány 575 K 95 f;

3. hogy a takarékpénztári forgalom 1921. évben a következő volt: betét 279,608 K — f, kivét 188,150 K 83 f, betétmaradvány 91,457 K 85 f;

4. hogy a Társaság vagyona 1921 dec. hó 31-én alaptökében 43.042 K 06 f. Ezek után a tisztelt Közgyűlésnek javasoljuk, hogy elhunyt pénztárnokunknak, néhai Kövecesesi Dancs Árpádnak a felmentvényt, a szokásos fenntartással, megadni és tizennégy évi önzetlen, lelkes munkájáért emlékéit a Közgyűlés jegyzőkönyvébe foglalni méltóztassék.

Budapest, 1922 március hó 28.

Erdélyi Lajos dr. s. k.,
számvizsgáló.

Trocsányi Zoltán dr. s. k.,
számvizsgáló.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1922. évi március hó 29-én, d. u. 5 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott XXXIV. évi rendes közgyűléséről.

Jelen vannak: *Tagányi* Károly elnök, *Czakó* Elemér dr. társelnök, *Bátky* Zsigmond dr. és *Solymossy* Sándor dr. alelnökök; *Madarassy* László dr. főtitkár és *Puchász* K. Tibor pénztárnok; *Herrmann* Antal dr., *Munkácsi* Bernát dr. és *Strausz* Adolf tiszteletbeli tagok; *Ballai* Károly, *Bartucz* Lajos dr., *Bibó* István dr., *Erdélyi* Lajos dr., *Ernyey* József, *Fekete* József, *Heller* Bernát dr., *Huszka* József, *Kogutowicz* Károly dr., *Mader* Béla, *Magyar* Kázmér, *Prinz* Gyula dr., *Réthei Prikkel* Marian, *Schwarz* Elemér dr., *Szendrey* Zsigmond és *Viski* Károly dr. választmányi tagok; *Angyal* János, *Bilák* Izidor, *Borbély* Sándor, *Csányi* Erzsébet, *Czillinger* Lóránt dr., *Deptner* Tibor dr., *Geöcze* Sarolta, *Hazay* Lóránt dr., *Hellebrant* Árpád, *Kopits* János, *László* Gyula, *Liebermann* Leó dr., *Marót* Károly dr., *Nagy* Aranka, *Nagy* Tibor, *Nyireő* István dr., *Podhradszky* György, *Relkovič* Davorika, *Solymossy* Sándor dr.-né, *Spolárich* Lajos dr. és *Toroczkói Wigand* Ede társasági tagok.

Tárgysorozat:

1. *Tagányi* Károly elnök terjedelmes megnyitóját, mely a jegyzőkönyvhöz csatolattatik, a közgyűlés élénk helyesléssel fogadja. — *Elnök* ezután megállapítja, hogy a közgyűlés az alapszabályok rendelkezései szerint hivatott össze, megállapítja továbbá, hogy

a közgyűlés határozatképes; a jegyzőkönyv írására Madarassy László dr. főtitkárt, hitelesítésére pedig Ernyey Józsefet és Szendrey Zsigmondot kéri föl.

2. *Madarassy* László dr. főtitkár évi jelentését, mely a jegyzőkönyvhöz csatoltatik, a közgyűlés egyhangúlag elfogadja. — *Elnök* indítványára a közgyűlés köszönetet mond a főtitkárnak úgy a kimerítő jelentés elkészítéséért, mint az évközben kifejtett fáradhatatlan munkásságért.

3. *Főtitkár*, a választmány fölkérésére, előterjeszti az 1921. évi zárószámadást, az 1922. évi költségelőirányzatot, valamint a Társaság alaptőkéjéről és a kezelése alatt álló egyéb pénzüsszegekről és azok elhelyezéséről Puchász K. Tibor ideiglenesen megválasztott pénztárnok által készített kimutatást. — Az előterjesztést, valamint a kimutatást, mely a jegyzőkönyvhöz csatoltatik, a közgyűlés egyhangúlag elfogadja.

4. *Főtitkár*, a számvizsgálóbizottság fölkérésére, előterjeszti a számvizsgálóbizottság jelentését. — A jelentést, mely a jegyzőkönyvhöz csatoltatik, a közgyűlés egyhangúlag elfogadja, az elhunyt pénztárnoknak, Kövecsesi Dancs Árpádnak a felmentvényt, a szokásos föntartással megadja s emlékét a jelen közgyűlés jegyzőkönyvébe foglalja.

5. *Elnök* javaslatára számvizsgálókul az 1922. évre, egyhangú fölkiáltással újra Erdélyi Lajos dr. és Trocsányi Zoltán dr. választatnak meg. — A választást, a távollévő Trocsányi nevében is, Erdélyi Lajos dr. köszönettel elfogadja.

6., 7., 8., 9. *Elnök* javaslatára a titkár, könyvtárnok, pénztárnok és a választmányi-tagok megválasztásának lebonyolítására szavazatszedő bizottság küldetvén ki, ennek elnökévé Strausz Adolf, tagjaivá Ernyey József és Szendrey Zsigmond választatnak. — Megejjetvén a szavazás, *Strausz* Adolf jelenti, hogy beadott összesen 34 szavazat, melyből kettőt formahiba miatt meg kellett semmisíteni; a megmaradt 32 szavazat eredményeképen megválasztottak: titkárrá: Szendrey Zsigmond 32, könyvtárnokká: László Gyula 32, pénztárnokká: Puchász K. Tibor 32, fővárosi választmányi tagokká: Balásy Dénes 32, Ballai Károly 32, Bán Aladár dr. 32, Bibó István dr. 31, Binder Jenő 32, Bodor Antal dr. 32, Czettler Jenő dr. 32, Fekete József 32, Huszka József 32, Imre Sándor dr. 31, Magyar Kázmér 32, Mahler Ede dr. 32, Németh Gyula dr. 32, báró Nyáry Albert dr. 32, Schwarcz Elemér dr. 32, gr. Teleki Pál dr. 32, gr. Zichy István 32; vidéki választmányi tagokká: Baróti Lajos dr. 32, Szentmártoni Darnay Kajetán 32, Ecsedi István dr. 32, Kiss Lajos 32, Kovách Aladár 32, Milleker Rezső dr. 32, Pap Károly dr. 31, Réthei Prikkel Marian dr. 32, Tonelli Sándor dr. 32, Zolnai Gyula dr. 32 és Zoltai Lajos 32 szavazattal. — *Elnök* a megnevezetteket, avval a megjegyzéssel, hogy a titkár, a könyvtárnok és a pénztárnok, továbbá a fővárosi választmányból Németh Gyula dr. és gróf Zichy István, valamint a vidéki választmányból Zolnai Gyula dr. csupán az 1920—1922. évkör hátralévő tartamára, a fővárosi és vidéki választmány többi tagja pedig az 1922—1924. évkör tartamára választottak, megválasztottaknak jelenti ki s indítványára a közgyűlés köszönetet szavaz a szavazatszedőbizottság elnökének és tagjainak.

10. *Réthei Prikkel* Marian dr. választmányi tag előadását „A magyar néptánc”-ról a közgyűlés zajos tetszéssel fogadja s szünni nem akaró tapsokkal jutalmazza. — *Elnök* a közgyűlés nevében is, hálás köszönetet mond az előadónak az élvezetes és tanulságos előadásért.

11. *Főtitkár*, a választmány megbízásából bemutatja a módosított alapszabályokat, melyek főképen a tagsági díj szükségyszerű fölemelése körül forognak. — A módosított alapszabályt, mely a jegyzőkönyvhöz csatoltatik, a közgyűlés egyhangú fölkiáltással elfogadja.

12. *Magyar* Kázmér indítványára egyhangú és meleg köszönetet mond a közgyűlés Tagányi Károly elnöknek az esztendő folyamán, valamint a jelen közgyűlés alkalmával megnyilatkozott önzetlen fáradozásáért és tapintatos működéséért, mely után — *elnök* az ülést bezárja.

K. m. f. *Tagányi* Károly s. k. elnök *Madarassy* László dr. s. k. főtitkár, jegyzőkönyviró. — Hitelesítjük: *Ernyey* József s. k., *Szendrey* Zsigmond s. k.

Tagtársainkhoz! T. tagtársaink b. tudomására hozzuk, hogy 1922. évi március hó 29-én tartott XXXIV. évi rendes közgyűlésünk, az alapszabályok módosítása kapcsán, az 1922. évtől kezdődő hatállyal a tagsági díjakat fölemelte és pedig: az évi rendes tagsági díjat 50 koronára (mely mindig az év első negyedében fizetendő), az alapító tagsági díjat legalább 1000 koronára (mely a jelentkezés alkalmával egyszersmindenkorra, azonnal fizetendő). Közgyűlésünk továbbá a jogi személyek (törvényhatóságok, hivatalok, iskolák, egyesületek stb.) rendes tagságát megszüntette s kimondotta, hogy jogi személy csak mint alapítótag léphet a Társaságba s a jogi személyek alapító tagságát egyszersmindenkorra fizetendő legalább 2000 koronában állapította meg.

Nem szívesen, csakis a gazdasági viszonyok súlyos nyomása alatt határozta el Társaságunk a tagdíjemelést, hogy szervezetének működését, hivatalos folyóiratának kiadását, habár a legszerényebb keretek között is, biztosíthassa. Társaságunk fontos nemzetnevelő hivatásának és komoly tudományos működésének tudatában, legteljesebb bizalommal fordulunk t. tagtársainkhoz, midőn kérjük, hogy úgy az 1922., mint az 1923. évre esedékes rendes tagsági díjat legkésőbb 1923. évi október hó végéig befizetni szíveskedjenek. Ha 1922. vagy 1923. évre már fizettek volna bizonyos összeget, úgy azt egészítsék ki legalább évi 50 koronára. Ha 1922. év előtről tagdíjhátralékban volnának, ez alkalommal (legalább is évi 10-koronás alapon) fizessék be. Alapító tagtársainkat kérjük, hogy alapítványi díjaikat szíveskedjenek a fenti határidőig legalább 1000 koronára, illetve, ha jogi személyek, legalább 2000 koronára kiegészíteni; amennyiben ez nem állana módjukban, úgy szíveskedjenek a különbözeti összeg erejéig különbözeti kamatot (minden hiányzó 100 korona után 5 koronát) beküldeni. Társaságunk küzdelmes anyagi helyzetére való tekintettel adományokat (felülfizetéseket) elfogadunk és hivatalos folyóiratunkban nyugtázunk.

Nyomatékosan figyelmeztetjük t. tagtársainkat a következőkre: 1. Társaságunk hivatalos folyóiratának, az *Ethnographiá*-nak 1923. évfolyamából, a magas nyomdaárak miatt, esupán azok részére fogunk példányt nyomtatni, akik a fenti határidőig tagdíjfizetési (v. előfizetési) kötelezettségeiknek minden tekintetben eleget tettek; 2. mindennemű tagsági díj és előfizetés a Magyar Néprajzi Társaság Pénztára (VIII., Múzeum-körút 14—16. M. N. Múzeum Gazdasági Hivatala) címére, vagy a Magyar Néprajzi Társaság 3019. sz. póstatakarékpénztári csekkszámlájára küldendő; a Titkári Hivatal tagdíjakat és előfizetéseket nem vesz át; 3. az 1924. vagy következő évre tagdíjat ezidőszerint még ne tessék beküldeni; az *Ethnographia* 1923. évfolyama (mely előreláthatólag ez év végén kerül szétküldésre) fogja közölni az 1924. évre megállapított tagdíjakat és azoknak befizetési módozatait; 4. az *Ethnographia* a tagoknak tagdíjuk ellenében jár; akik nem tagjai a Társaságnak, azok az 1923. évfolyamra a fenti határidőig 300 koronáért előfizethetnek; 5. mindennemű tudakozódás, reklamáció, bejelentés a Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala (VI., Városliget, Iparecsarnok. M. N. Múzeum Néprajzi Osztálya) küldendő; reklamációs eseteket kivéve a válaszokhoz válaszbélyeget kérünk. Tagtársi üdvözlettel

Budapest, 1923 június havában.

a Titkári Hivatal.

HIVATALOS NYUGTÁZÁS

az 1921. évi január hó 1-től 1922. évi december hó 31-ig befolyt
alapítványi díjakról, segélyekről és adományokról.¹

Alapítványi díjak. a) 1921 jan. 1-től dec. 31-ig: Dr. *Zolnai* Gyula 200 korona — Dr. *Boldisár* Kálmán 500 korona — Szentmártoni *Darnay* Kajetán 300 korona — Első Magyar Általános Biztosító Társaság (kiegészítésül) 200 korona — összesen 1200 kor.; b) 1922 jan. 1-től dec. 31-ig: Debreczen sz. kir. város közönsége (kiegészítésül) 9800 korona — *Tagányi* Károly 1000 korona — *Magyar* Kázmér 1000 korona — Dr. *Madarassy* László (kiegészítésül) 800 korona — Dr. *Baranyai* Zoltán 1000 korona — Dr. *Kiss* Endre 1000 korona — Dr. *Farkas* Béla 1000 korona — Dr. *Muraközy* István 1000 korona — Dr. *Darvas* Ferenc 1000 korona — *Gájásy* Sándor 1000 korona — Dr. *Boldisár* Kálmán (kiegészítésül) 500 korona — Dr. báró *Nyáry* Albert 1000 korona — Dr. *Milótyay* István 1000 korona — *Parcher* Félix 1000 korona — Szabolcs vármegye törvényhatósága (kiegészítésül) 1900 korona — Dr. *Herrmann* Antal (kiegészítésül) 605 korona 70 fillér — Első Magyar Általános Biztosító Társaság (kiegészítésül) 200 korona — *Garzó* Sándor 1000 korona — *Héjjas* Mihály 1000 korona — Dr. *Szabó* Kálmán 1000 korona — *Barabás* Samu (első részletül) 656 korona — összesen 28,461 kor. 70 fillér.

Segélyek. a) 1921 jan. 1-től dec. 31-ig: Rendes államsegély 33,000 korona — Rendkívüli államsegély 12,000 korona — Orsz. Szabadoktatási Tanács segélye 20,000 korona — M. T. Akadémia segélye 10,000 korona — összesen 75,000 korona; b) 1922 jan. 1-től dec. 31-ig: Rendes államsegély 30,000 korona — Rendkívüli államsegély 25,000 korona — Orsz. Szabadoktatási Tanács segélye 20,000 korona — M. T. Akadémia segélye 10,000 korona — összesen 85,000 korona.

Adományok. a) 1921 jan. 1-től dec. 31-ig: Dr. *Szabó* Kálmán gyűjtése Kecskeméten 500 korona — *Mészáros* Kálmán 50 korona — *Madocsa* ref. elemi iskola ifjúsága 1000 korona — Szentmártoni *Darnay* Kajetán 78 korona — *Csergő-Holyba* István 30 korona — *Jeremiás* Lajos 50 korona — *Kiss* József 50 korona — *Pálos* Ödön 10 korona — *Liebermann* Manó 20 korona — Nyiregyházai Ev. Főgimn. Természettudományi Köre 30 korona — összesen 1818 korona; b) 1922 jan. 1-től dec. 31-ig: Dr. *Bonkáló* Sándor 50 korona — *Loványi* Gyula 100 korona — *Fried* Miklós 40 korona — Dr. *Rácz* Lajos 58 korona — *Lux* Béla 50 korona — *Finger* Béla 110 korona — *Lencse* Mátyás 50 korona — *Bengyel* Sándor 50 korona — *Mokos* Gyula 50 korona — *Major* Ervin 70 korona — *Bicsérdy* Lajos 100 korona — *Mezsi* Rezső 150 korona — *Laufer* Pál 100 korona — *Parcher* Félix gyűjtése Bernben 9791 korona — összesen 10,769 kor.

Összesen befolyt: alapítványi díjakból	29,661 kor. 70 fillér
segélyekből	160,000 „ — „
adományokból	12,587 „ — „

Magyar Néprajzi Társaság Pénztára

(VIII., Múzeum-körút 14—16. Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala.)

A Magyar Néprajzi Társaság kiadványaiból korlátolt példányszám-
ban még kapható:

I. *Ethnographia* 1890. (I) évf. 1—10., 1891. (II) évf. 1—10., 1892. (III) évf. 1—6., 1893. (IV) évf. 4—6., 1894. (V) évf. 1—3., 1895. (VI) évf. 2—6., 1896. (VII) évf. 1—6., 1897. (VIII) évf. 3. és 5—6., 1898. (IX) évf. 1—6., 1899. (X) évf. 1—6., 1900. (XI) évf. 1., 3., 5. és 7—9., 1901. (XII) évf. 1. és 3—10., 1902. (XIII) évf. 1—10., 1903. (XIV) évf. 1—10., 1904. (XV) évf. 1—10., 1905. (XVI) évf. 1—6., 1906. (XVII) évf. 1—6., 1907.

¹ Választmányi határozat értelmében, további intézkedésig, költségkimelés céljából a rendes tagsági-, illetőleg előfizetési díjakat nyilvánosan nem nyugtázzuk; azonban a rendes tagsági-, illetve előfizetési díjat meghaladó összeget mint adományt nyugtatjuk.

(XVIII) évf. 1—6., 1908. (XIX) évf. 1—6., 1909. (XX) évf. 1—6., 1910. (XXI) évf. 1—6., 1911. (XXII) évf. 1—6., 1912. (XXIII) évf. 1—6., 1913. (XXIV) évf. 1—6., 1914. (XXV) évf. 1—6., 1915. (XXVI) évf. 1—6., 1916. (XXVII) évf. 1—6., 1917. (XXVIII) évf. 1—6., 1918. (XXIX) évf. 1—6., 1919. (XXX) évf. 1—6., 1920. (XXXI) évf. 1—6. és 1921. (XXXII) évf. 1—6. száma. Számonként 100 K.

II. Néprajzi Füzetek. 1. *Munkácsi Bernát*: A magyar népies halászat műnyelve. 3. *Nagy Géza*: A szkithák nemzetisége. 5. *Alexics György*: Vadrózsapör. 6. *Krausz Sámuel*: Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai. 7. *Huszka József*: Tárgyi ethnografiánk östörténeti vonatkozásai. 8. *Sebestyén Gyula*: Az avar-székely kapcsolat emlékei. 9. *Galgóczy János*: Újabb sumir szöszedet. Füzetenként 100 K.

III. Magyar Néprajzi Könyvtár. 1. *Strausz Adolf*: Bolgár néphit. 2. *Sebestyén Gyula*: Rovás és rovásírás. Kötetenként 300 K.

IV. Néprajzi Könyvtár. Új folyam. 1. *Tagányi Károly*: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. Ára 200 K.

V. A Magyar Néprajzi Társaság Propaganda-Bizottságának kiadványai. 1. *Gróf Teleki Pál*: Földrajz és néprajz. 2. *Solymossy Sándor*: Mi a folklóre? 3. *Herrmann Antal*: A néprajz és a néptanító. 4. *Szendrey Zsigmond*: A néphagyományok gyűjtésének módszere. 5. *Viski Károly*: Néprajz és néprajzi kutatás. 6. *Solymossy Sándor*: A magyar népköltés értékei. Egy-egy füzet ára 50 K.

Az összes fenti kiadványokból a Társaság tagjai 40% kedvezményben részesülnek. A kiadványok megrendelhetők és átvehetők minden hétköznapon d. e. 9—1 között. (Tel. 62—44.) Vidéki rendeléseknél válaszbélyeget kérünk és a csomagolást, valamint a szállítást külön felszámítjuk.

Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala

(VI., Városliget. Iparcsarnok. Magyar Nemzeti Múzeum
Néprajzi Osztálya.)

A Társadalomtudományi Szakosztály kiadványa:

Társadalomtudomány.

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Magyarország újjáépítését kívánja szolgálni oly módon, hogy a magyarság életproblémáit, nemzeti szempontok alapjára helyezkedve, a tudományos kutatás módszereivel tisztázza.

Szerkeszti: **Dr. Bibó István.**

Minden tudakozódás, kézirat, küldemény a szerkesztő címére (V., Hold-utca 16. Vall.- és közokt. minisztérium Iskolánkívüli Népmívelésügyi Központja) küldendő.

Az Emberföldrajzi Szakosztály kiadványai:

FÖLD ÉS EMBER.

Negyedévenként megjelenő tudományos szemle. Teljes áttekintést nyújt a világ emberföldrajzi eseményeiről, irodalmáról, főként azonban a magyar föld és nép kutatásával foglalkozik.

Szerkeszti: **Dr. KOGUTOWICZ KÁROLY.**

KOGUTOWICZ ZSEBATLASZA.

Évről évre változó tartalommal megjelenő atlasz.

Eddig megjelent 1922. évre (kizárólag Magyarországot ismerteti), 1923. évre (az új Európáról); 1924. évre előkészületben. Szerkesztik: **Dr. BÁTKY ZSIGMOND** és **Dr. KOGUTOWICZ KÁROLY.** — Minden tudakozódás, kézirat, küldemény **Dr. Kogutowicz Károly** címére (V., Katona József-utca 28.) küldendő.

Az Embertani Szakosztály kiadványa:

Antropológiai Füzetek (Anthropologia Hungarica).

Évenként hat számban megjelenő többnyelvű folyóirat, mely a külföldi embertani kutatásokat, mozgalmakat, irodalmat magyar nyelven s a hazai vizsgálatok eredményeit német, francia, angol nyelven is ösmerteti.

Szerkeszti: **Dr. BARTUCZ LAJOS.**

Minden tudakozódás, kézirat, küldemény a szerkesztő címére (VIII. ker., József-utca 5. I. 11) küldendő.